

240503
1984

శ్రీరస్తు..

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమత్సమస్తాసిక విద్యజ్ఞానమనః ప్రసదనద్వారక
శ్రీభగవన్నుదే నానాదేశానీతానైక ప్రాచీనవిద్య
త్పుస్తకసాహాయకాద్యధామతిపరిశోధ్యపరిష్కృతః
ఏకాగ్నికాండీయ మంత్రప్రశ్నానుసారేణ అగ్ని
ముఖాద్యదృశ్యతాత్పరశాస్త్ర్యంత విధివిధాయకః
ప్రాధాన్యేన వివాహాదిపంచదశసంస్కారచక్రతిపాదకః
అస్తపటలత్రయోవింశతి ఖండాలక్యత్రయూత్ర

సముదాయరూపః

◀ శ్రీమదాప స్తమ్మియగృహ్యప్రశ్నః ▶

శ్రీమ స్తహిమండల మండనాయమామహిశూరపురి
మధ్యవిద్యోతమానదిన్యరత్న సింహాసనారూఢ

శ్రీమచ్ఛామరాజమహారాజశ్రితేన

మహాధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగార్యేణ

శ్రీమహిశూరపురిమధ్యవర్తినాన్యం

విద్యాతరగ్గణ్యాభ్యసీన్య ముద్రాక్షరశాలాయాం

జయవత్సరముద్రాపితోవిజయతేతమామ్

ఇదానీమేతన్నూల్యంసాధకమేకరూప్యమ్

కాపీరైట్-రిజర్వ్డ్

సకలార్థ

ఐసుదశన తాత్పర్యదశన శుద్ధాశుద్ధపత్రమ్

పుటపక్షి	అశుద్ధం	శుద్ధం	పుట	పక్షి	అశుద్ధం	శుద్ధం
౫	౯౧-౫	౧-౪-౧	౩౪	౭ భవతు	భవతి	
	౨౫ ౧,౧,౧౫	౧,౧౫,౧	౩౬	౧౩ సాంకారి	సాంకారి	
౮	౨౫,౧౫	౫,౧౭	౩౭	౩ సాంకారి	సాంకారి	
	౨౪ ౨ ౧౧	౨,౧౦	౪౦	౯ దీనాం	దీనాం	
౧౨	౧౧,౧౧,౨౦	౧౧,౧౯	౪౭	౧౬ న,౧,౪,౪	మంత్రవ్య శ్చైవ్య	
౧౩	౨౦ శ్వాద్ధా	శ్వాద్ధా				
	౨౩ ధక్షై	ధక్షై	౫౨	౧౪ బ్రాహ్మ	బ్రాహ్మ	
౧౪	౯ ఆయా	ఆయా		౧౬ ౫,౧౩	౫,౧౪	
	౧౫ పరి	పరి	౫౬	౧౭ మీత్యా	మీత్య	
౧౬	౨ సంస్కారె	సంస్కారో	౬౪	౨౧ ౨,౧౯	౨,౨౧,౬	
	౧౩ ఆపస్స	అపస్స	౬౭	౧౪ ౨,౧,౧	౨,౧,౪	
	౨౩ నానాం	ననామ	౬౮	౩ దేశోపి	దేశేపి	
౧౭	౨౩ స్తమ్భి	స్తమ్భి	౬౯	౨౪ ౧౩,౧౪౯	౧౩,౧౪,౯	
౧౮	౨౫ ౪,౨౩	౪,౨౧	౭౦	౨౪ కమ౯	కమ౯ణి	
౨౦	౨ ౫,౧౮	౫,౨౦	౭౧	౨౪ మృద్ధం	మృద్ధం	
	౨౫ ణరం	ణరం	౭౪	౩ ౯,౧,౨౨	౯,౧,౨౩	
౨౧	౪ విహితం	విహితం	౭౫	౨౧ తస్స	తస్స	
	౬ ౩,౪,౭	౩,౩,౭	౭౬	౨౪ జయాతీ	జయాదీ	
	౨౩ ౯ ౨,౧,౫	౨,౧,౪	౭౮	౨౧ ౯,౧౫,౫	౯,౧౫,౩	
	౧౩ ౨,౩	౨,౬		౨౨ మాపదే	స్తూపదే	
౨౪	౧౮ స్థూ	స్థూ	౭౯	౨౪ హరణం	విహరణం	
౨౬	౩ తేఃసూ	తేస్సు	౮౧	౪ ౭,౨,౩	౭,౨,౩	
౨౭	౯ ౨౨,౧	౭,౨౩ ౧౨౨		౪ ఏతమా	ఏనము	
౨౮	౭ ౫,౧౮	౫,౨౦ ౧౨౩		౬ ౧,౧౪	౧,౪౧	
	౧౯ ౫,౨	౫,౧ ౧౨౬	౧౦౦	౨౨ ఆనీయ	ఆదీయ	
౩౨	౧౯ శంఖండు	శంఖండు	౧౦౩	౨౨ స్తవ్యం	స్తవ్యం	
౩౩	౨౪ ౫,౧౨	౫,౧౩	౧౦౯	౧౮ మృశేల్-౩	మృశేల్-౬	

త్రుహయగ్రీవాయనమః

త్రుమదాపస్తమ్భయగృహ్యప్రశ్న వివయసూచీ

పుట

—ప్రథమపటలే—ప్రథమఖండే—

- ౧ గృహ్యకర్తాధికారః । ఏకవింశతియజ్ఞసంస్థాః
- ౪ గృహ్యకర్మణాం సాధారణకాలః
- ౫ యజ్ఞోపవీతినాకార్యాణి
- ౬ ప్రాదక్షిణ్యండుపక్రమాపవర్గదిజ్ఞీయమఃపితౄన్వైవరవక్షవిధిః
- ౭ నిత్యకర్మలోపప్రాయశ్చిత్తమ్
- ౯ ప్రాచీనావీతినాకార్యాణి
- ౧౦ ప్రసవ్యదక్షిణాపవనౌ- నైమిత్తికేషు కాలానియమః
- ౧౧ అగ్నిధనపరిస్తరణే
- ౧౪ పాత్రసాదన పవిత్రసంస్కారౌ
- ౧౫ ప్రోక్షణీసంస్కారః-పాత్రప్రోక్షణమ్
- ౧౬ ప్రాక్రొయం-బ్రాహ్మణనిషాదనం
- ౧౭ ఆజ్యసంస్కారః

—ప్రథమపటలే ద్వితీయఖండే—

- ౧౯ హోమపాత్రసంస్కారః
- ౨౦ పరిధ్యథే శమ్యాః
- ౨౧ అగ్నిపరిషేచనమ్
- ౨౨ ఆఘారౌ
- ౨౫ ఆజ్యధాగౌ-జయాదయః
- ౨౭ అగ్నేరుత్తరపరిషేచనం
- ౨౯ పాకయజ్ఞశబ్దప్రవృత్తిః
- ౩౦ పాకయజ్ఞేషు శ్రోతవిధివికల్పః
- ౩౧ వివాహస్యకాలవిధిః

౨. త్రిమహాశస్త్రమ్మగ్భహ్యపృశ్నవిషయసూచి.

౩౨ జ్యోతిషోక్త నక్షత్రశిష్టాచారసిద్ధవాదిత్య

గీతాద్యంకురారోపణాదీనాం విచారః

౩౩ వరప్రేషణ నక్షత్రవిశేషః

— పృథమపటలైత్యతీయఖండే —

౩౩ ఆషాఢవివాహే గోగ్రహణ నక్షత్రం

వధూసయినేచ నక్షత్రవిశేషః

౩౪ కన్యాదానై కామ్యేనక్షత్రవిశేషః, గోమధుమర

౩౫ గవాలంభనిమిత్తాని

౩౬ వివాహేవజ్యోకన్యాః

౩౭ ఋద్ధిపరీక్షా

౩౮ కన్యావరయోఃపరీక్షా

౪౦ చక్షుర్మనఃప్రీతైర్ముఖ్యత్వమ్

— ద్వితీయపటలే చతుర్థఖండే —

౪౧ వరప్రేషణవిధిః

౪౨ కన్యానిరీక్షణం

౪౩ నేమి త్రికౌజపవిధిః

జలాసయనాయప్రేషణమ్

౪౪ దర్భేణావధానంయగద్భి ద్రోసువణానిధాన

సాపనం-వాససాచ్ఛాదనం, యోక్త్రసంప్రహనం

౪౫ అగ్నేఃపశ్చాత్కృతైకన్యావరయోరుపవేశనమ్

ఆజ్యభాగాంలే కన్యాభిమంత్రణమ్

౪౬ పాణిగ్రహణంసప్తపదీ

— ద్వితీయపటలే పంచమఖండే —

౪౭ వైవాహికాగ్నావాజ్యహోమః

౪౮ అశ్వాస్థాపనం, లాజహోమః

౫౦ జయోదిపరిషేచనాంలే యోక్త్రవిమోకః

శ్రీమదాపస్తమ్బగృహ్యవృక్షవిషయసూచీ
అశ్వాదియానేన వధావ్యఃప్రస్థానం

3

౫౧ వివాహోగ్నేరనుహరణం

౫౨ వివాహోగ్నేర్నిత్యధాద్యత్వం

౫౩ అగ్నేరనుగమనేఉత్పాదనక్రమః

౫౪ అనుగమనప్రాయశ్చిత్తం, ప్రయాణకాలే
రథోత్తంభనేవాహయోద్బంధనేచమంత్రః

౫౫ రథారోహణమంత్రః-పథిసూత్ర స్తరణం
తదుపరిగమనం-తీర్థాదివ్యతిక్రమే మంత్రః

————— ద్వితీయపటలేషష్ఠఖండే —————

౫౬ నావోనుమంత్రణం-వధాన్వస్తరణకాలే నావ్య
దర్శననిషేధః-తరణానంతరంజపః-భాండనాశా
దినిమిత్తైహోమః-క్షీరివృక్షాదివ్యతిక్రమేజపః

౫౭ కన్యాయైగృహప్రదర్శనం-వాహయోర్విమో
కః-గృహప్రవేశః

౫౮ ప్రవిశ్యహోమః-బాలకాయఫలదానం-
వాగ్యమః-ధూవారుంధతీదర్శనం

————— తృతీయపటలేసప్తమఖండే. —————

౬౦ ఆగ్నేయస్థాలీపాకః

౬౧ పార్వణస్థాలీపాకః

౬౨ ఔపాసహోమః

౭౦ ఇతరేషాంపార్వణవికృతిత్వం

౭౧ పార్వణవికృతిషష్ఠిదేవతాతిదేశాభావః

ఆగ్నేయసౌవిష్టకృతయోమః-ధ్యేప్రధానహోమః

౭౨ ఆతిథ్యాఖ్యకర్మణోఽవికృతిత్వం

౭౩ వైశ్వదేవస్య దేవతాపదేశః

౮౩ సర్వబలితదుత్సర్గయోదేవతాపదేశః

————— తృతీయపటలేఅష్టమఖండే. —————

౪

ఊమదాపస్తమ్భియగృహ్యపశ్చ ఊషయసూచీ

౫౪

ఉపాకరణోత్సర్జనయో దోషవతాపదేశః

ఉపాకరణోత్సర్జనయోస్సప్తరూపంప్రయోగశ్చ

౫౯

హోమేస్త్యై దేతూరాదేశ్చప్రతిపేదః

౯౦

యత్నంవినాగ్నేజ్వలనైవైమిత్రికం సమిదాధానం

౯౧

వివాహాదినమారభ్యత్తిరాత్రిబ్రహ్మచర్యం

శయ్యామధ్యేదండస్థాపనం

౯౨

చతుర్థీహోమః సమావేశ జపశ్చ

౯౩

రజస్వలాయాఃప్రతిషిద్ధానికర్తాః

౯౪

ఋతుసమావేశనం

————— శృతీయపటలే నవమఖండే —————

౯౫

ఋతుతమనైయుగ్మదినప్రశంసా

క్షవధుకాసాదినిమిత్తైమాజపవిధిః

౯౬

దుష్పత్యోహృదయసంసర్గాధానంపతివశ్యకరకర్త

౯౭

సపత్నిబాధనంకర్త

౯౯

వధ్వా రాజయత్క్రాదిహరంతైషజ్యకర్త

————— చతుర్థపటలేదశమఖండే —————

౧౦౦

ఉపనయనవ్యాఖ్యానప్రతిజ్ఞా

౧౦౧

ఉపనయనేనయఃక్రమః

౧౦౨

ఉపనయనే ఋతునియమఃక్షురకర్తచ

౧౦౩

అశ్వాస్థాపనవాసఃపరిధానాది

౧౦౪

మాంజీధారణహస్తగ్రహణౌది

————— చతుర్థపటలే ఏకాదశఖండే —————

౧౦౬

ప్రశ్నప్రతివచనాది

౧౦౭

సావిత్వ్యుపదేశః

౧౧౦

దండధారణంనణాక్రమేణదండః

౧౧౧

ఆదిత్యోపస్థానం

౧౧౨

కామ్యహస్తగ్రహణం ఉపనయనాగ్నేస్త్ర్య

త్రిమదాపస్తమ్మగృహ్యప్రశ్నవిషయసూచీ

x

హధారణం క్షారలవణవజ్రనంచ

౧౧౩ సమిదాధానం ఏధాహరణం

౧౧౪ సంశాసనంవాసోదానంపాలాశంక ర్

—పంచమపటలేద్వాదశఖండే—

౧౧౬ స్నాన్యతావ్రజప్రవేశాది

౧౧౮ మేఖలావిస్రంసనందంతథావనం

౧౧౯ స్నానవాసోపరిధానాది

౧౨౦ ఆజ్యహోమోజయాది

౧౨౧ కుండలధారణం

౧౨౨ స్రగ్ధారణాదర్శావేక్షణాదికం

౧౨౩ వాగ్యమనాత్మగౌమిత్రసంభాషణాశ్రమాంతరగమనం

—పంచమపటలెత్రయోదశఖండే—

౧౨౪ స్నానానుకల్పః

౧౨౫ స్నాతకాయమధుపర్కస్సతంత్రః

౧౩౦ ఆచార్యాదిభ్యోవ్యవమధుపర్కః

—షష్ఠపటలేచతుర్దశఖండే—

౧౩౩ సీమంతోన్నయనం

౧౩౫ పుంసువనం

౧౩౭ క్షిప్రసువనంనామప్రసూతివేదనాహరంభేషజ్యక ర్

౧౩౮ జరాయుపతనాథంభేషజ్యం

—శ్రీషష్ఠపటలేపంచదశఖండేశ్రీ—

౧౩౯ జాతక ర్

౧౪౪ నామకరణం

౧౪౬ ప్రవాసాదాగతేనపిత్రాకార్యంపుత్రాద్యభిమంత్రణం

—శ్రీషష్ఠపటలెషాదశఖండేశ్రీ—

౧౪౭ అన్నప్రాశనం

౧౪౮ చౌలం

- ౬ త్రిమదాప స్తమ్భగృహ్యప్రశ్నవిషయసూచీ
- ౧౪౯ గౌదానికం
 —..సప్తమపటలెసప్తదశఖండే..—
- ౧౫౦ గృహనిర్మాణప్రవేశౌ
 —..సప్తమపటలె అష్టాదశఖండే..—
- ౧౫౬ శ్వగ్రహశంఖగ్రహహరంకర్త
 ౧౫౮ సర్పబలితమత్సర్గశ్చ
 —..సప్తమపటలే ఏకోనవింశఖండే..—
- ౧౬౨ ఆగ్రయణం
 ౧౬౪ హేమంతప్రత్యవరోహణం
 ౧౬౬ ఈశానబలిః
 —..అష్టమపటలెఏకవింశఖండే..—
- ౧౭౩ మాసిశ్శార్దూ
 ౧౮౧ మాసిశ్శార్దూప్రయోగః
 ౧౮౯ అష్టకాఅనవృత్తాద
 —..అష్టమపటలే ద్వావింశఖండే..—
- ౧౯౩ అనవృత్తకాపిండనిధానవికల్పః
 ౧౯౬ ఆచార్యాద్యర్థం ధనాదిభిక్షణం
 భిక్షణలబ్ధరథాదీనీకారః
 ౧౯౮ సంవాదమెష్యతోవిజిగీషాఃకర్త
 —..అష్టమపటలె త్రయోవింశఖండే..—
- ౧౯౯ అసంభవేస్సోకర్త
 నవసంభవసిద్ధయేభైషజ్యంచ
 ౨౦౦ అఘోపకర్మార్థంకర్త-స్నేహావిచ్ఛేతార్థంకర్త
 పలాయితదాసభ్యత్యాద్యాగమనార్థంకర్త
 ౨౦౧ దేహేఫలనిపాతాదా నిమిత్తైతత్తత్తన్మలైఃప్రత్యాశనం
 స్థూణావిరోహణాద్యద్భుతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీమదాపస్తమ్బప్రణీతం-గృహ్యసూత్రమ్ *

శ్రీసుదనర్కనాచార్యకృత తాత్పర్యదర్శన సహితమ్

యోవణైరిజ్యతేసిత్రైఃకమభిశ్చందితైర్నిజైః॥(౧)తైభ్యః౭పవ
 క్షేదాయశ్చ తం సమామ్యచ్యుతంహరిమ్ ॥ ౧ ॥ ఆపస్తమ్బమునింవం
 దే మందధీశీతకామ్యయా । యోఽనుష్ఠేయపదాథానాం క్రమకల్ప
 మకల్పయత్ ॥౨॥ యత్రైతంవేదవద్యాష్యమాద్రియంతేవివశ్చితః।స
 కపదీచిరంజీయాద్వేదవేదాథాతత్త్వవిత్॥౩॥(౨)సుదర్కనార్యఃకురుతే
 గృహ్యతాత్పర్యనిణాయమ్। కేవలంవైదికశృద్ధాపెరితామందధీరపి॥౪॥

ఓమ్॥అథ కర్తాణ్యచారాద్యానిగృహ్యంతే ॥౧॥
 అథశబ్దానస్త్ర్యాధాః। తదథం పూర్వవృత్తముచ్యతే।ఇహహియజ్ఞావీక
 వింశతిభేదాః । తత్రచ సప్తపాకయజ్ఞసంస్థాః,శౌపాసనహోమో వైశ్వ
 దేవం పార్వణమష్టకా మాసిశ్శాద్ధం సర్పబలిరీశానబలిరితి । సప్తచ హ
 విర్యజ్ఞసంస్థాః, అగ్నిహోత్రం దర్శపూణమాసావాగ్రయణం చాతుర్థా
 స్యాని నిరూఢ పశుబంధస్సౌత్రామణిః పిండపితృయజ్ఞాదయోదర్శిహో
 మా ఇతి । సప్తేవ సామసంస్థాః, అగ్నిప్రోమోత్యగ్నిప్రోమ ఉక్థ్య
 ష్టోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోప్రార్యామఇతి । ఏతేచ నిత్యాః నియత
 ప్రదోషాదికాలీన జీవననిమిత్తకా ఇత్యధాః । కుతపతేనిత్యాః? । “జ్ఞా
 యమానోవైబ్రాహ్మణ స్త్రిభిర్పూజాయతే బ్రహ్మచర్యేణముషిభ్యో
 పారభేదాః॥—॥(౧) భోగాపవక్షాదః, అన్యయంహరిం, అచ్యుతంహ
 రం, అద్యయంహరం ॥—॥ (౨) సుదర్కనాఖ్యః,తాత్పర్యదర్శనం॥—॥

యజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః” (తైత్తిరీయసంహితా-౬-౩-౧౦) ఇత్యత్ర
 యజ్ఞేనైత్యేకవచనం “యజ్ఞం వ్యాఖ్యాస్యామః” (ఆపస్తంబపరిభాషా-౧-౧)
 ఇతివజ్ఞాత్యభిప్రాయం మన్యమానస్య భగవతో వసిష్ఠస్య ‘నేయమికం
 హ్యేతద్గుణత్రయం సంస్తుతమ్’ (వసిష్ఠసంహితా-౧౧-౪౭) ఇతివచనైవైమామ
 వశ్యానుష్ఠేయత్వావగమాత్ । తథా “సాయంప్రాతరతః ధర్మమ్” (ఆ
 ప- గృహ్య-౨-౧౯) “యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జహోతి, ‘వసంలైవసం
 లై జ్యోతిష్టోమేన యజత” (ఆప- శ్రౌత- ౧౦-౨-౫) ఇత్యేవమాదిభిః
 “అహరహఃప్రవృజ్యతే” (తై-బ్రా-౨-౧-౩) అథామాసేధర్మా
 సేప్రవృజ్యతే (తై-బ్రా-౩-౨-౨) “పునభక్ష్యోఽన్యసామపీఠోభవ
 తి” (తై-బ్రా-౩-౨-౩) ఇత్యేవమాదిభిః, (౧) కర్మణ్యోరమృత్యానాన్
 యేనచ ప్రయోగాభ్యాసావగమాత్ । తథైవ సామస్యేష్ట్యాదెచ్చాకరణే
 వింద్యాగృపశువిభృష్టేష్ట్యాది ప్రాయశ్చిత్తవిధానేన ప్రత్యవాయోత్ప
 త్త్యవగమాత్ । తథైవ ‘సవితాగ్చ్ఛతుహోత్రానాత్సంపరణానపశ్యత్’
 (తై-బ్రాహ్మణ-౨-౩-౭) ఇతి అగ్నిహోత్రాదిసామాంతానామాత్తనిష్క్ర
 యణాథాత్వావగమాత్ (౨) నతుసార్యాదివత్క్రైవలంకామ్యాః, ఉక్తహే
 తూనాం సర్వేషామనుపపత్తైః । యతపవైతే నిత్యాః అతపవ ‘అనాహి
 తాగ్నితాస్తేయమ్’ (మను-౧౧—౬౫) ఇత్యనాహితాగ్నితాయా ఉపపా
 తకగణై పాతః । అతపవ నిత్యాధికారవిధిప్రయుక్తమాధానమ్ । కామ్య
 సిద్ధిస్తు నిత్యానుష్ఠానేనైవగుణఫలాధికారవిధయా ప్రాసంగికీభవతు । మీ
 మాంసక మత్యాతుయద్యపికామ్యాధికారవిధిప్రయుక్తమాధానం, కామ్యా
 నుష్ఠానేన చ (౩) నిత్యసిద్ధిః ప్రసంగాత్ । తథాపికల్పసూత్రకారాణాం ప్రక్రి
 యయాసాధికారత్వేన (౪) ప్రయుక్తశక్తియో (గ్య) గితయా అన్యతోప్రయు
 క్తానిత్యాధికారవిధిప్రయుక్తిరప్యవపన్నా । యథావివరణాదామతే)

(౧) కర్మారమ్భప్రభృతిప్ర.....త్ ||—|| (౨) సార్యాదివత్ ఇతి న ||
 (౩) నిత్యసిద్ధిప్రసక్తాత్ ||—|| (౪) ప్రయుక్త శక్తియోగితయా, ||—||

స్వవిధిప్రయక్తమధ్యయనమితి । తస్మాత్ మండమధ్యమోత్కృష్టబుద్ధిభి
స్సరైవరిపి త్రైవణికైరతేనవశ్యం కతవాన్యః । తె చ నానాసాధన
కా నానాశాఖాంతరస్థాంగకా మీమాంసాన్యాయసహస్ర నిర్ధాన్యవ
చనస్యకైకా మండబుద్ధిభిరిదాసీంతనైరుజ్ఞానాః । అజ్ఞానై చాను
ష్ఠాతుమశక్తాః కథంచనప్రత్యవేయరితి కృపావిష్టచేతస్కృతయా సూత్ర
కారణ 'యజ్ఞంవ్యాఖ్యాన్యామః' (ఆప-పరి-౧-౧) ఇతిపరిభాషాయామే
కవింశతియజ్ఞానామాన్యతః (సంక్షేపతత్త్వ) వ్యాఖ్యానతావత్కాలే
ణానుష్ఠానానుపయోగాత్ 'అథాత్దర్శపూర్ణామాసా' (ఆప-శౌ-
౧,౧-) ఇత్యారభ్యశ్రోతా హవిర్యజ్ఞానోన్మసంస్థాః తామవత్యాదయో
నైమిత్తికాః ప్రసంగాత్కామ్యత్త్వ (అ)విశేషతోవ్యాఖ్యాతాః॥ ...

అథ అనంతరం । ఆచారాల్ — ఆజ్ఞ ఇత్యుపసంగస్య అవిచ్ఛేదో
వ్యాప్తిరభిప్రీతోధాః । చారః చరణం ప్రవతనమ్, 'పిండపితృయ
జ్ఞేన చరంతి' (ఆప-శౌ-౧-౨-౨) ఇత్యాదౌ దర్శనాత్ । తెన యత్స
ర్వేషు దేశేషు సర్వేషు కాలేషుచ సరైవస్త్రైవిద్య వృద్ధేశ్శిష్టైర్లోక
ప్రయోజనాభావేప్యవిచ్ఛిన్నమవిగానేనాద్రియమాణం అతవన మూలా
స్తరాసమ్భవాత్సవములభూతవేదానుమానే లింగభూతం కర్మసుప్ర
వతనం స ఆచారః । తస్మాదాచారాల్ అనుమితైర్వేదైః యానిజౌ
పాసనహోమాదీనిపాకయజ్ఞశబ్దవాచ్యాని పాణిగ్రహణాదీని చ యజ్ఞేష్వ
ధికిరిష్యమాణ దేహసంస్కారాథాని కర్తాణ్యమ్యంలైజ్ఞాయంతేక
తవ్యత్యైవ । తాని । వ్యాఖ్యాన్యామ ఇతి శేషః । యతవన ఆచారాను
మేయవేదావగమ్యాని గాహ్యోణి కర్తాణి అతవన తెభ్యఃప్రథమమను
ష్ఠయైభ్యోపి పూర్వం శ్రోతానాం వ్యాఖ్యానం కృతమ్ । ప్రత్యక్షప్రతి
విహితేషు జిజ్ఞాసాయాః ప్రథమభావిత్వాల్, అనుమితవేదార్థజిజ్ఞా
సాయాశ్చరమభావిత్వాల్, జిజ్ఞాసాశాంత్యర్థతావత్ప్ర వ్యాఖ్యానస్యేతి ।
అత్యద ఆచారాదిత్యాచారోపలక్ష్య గాహ్యోణి కర్తాణి వదన్నైవం

జ్ఞాపయతి । ఇహ సాత్వాదనిబద్ధానామపియేషాం ‘ జమదగ్నీనాంతుప
 జ్ఞాపవత్తమ్’ (ఆప-శ్లో-౨-౧౨-౨) ఇత్యాదీనాం పదార్థానామాచా
 రః కృత్స్నదేశాదివ్యాప్తసాన్యత్ తేపి వేదమూలాపవేతి । కృత్స్నదేశ
 శాదివ్యాప్తిశ్చాధిక పౌషరుక్త్యాదిభిశ్శ్లోతే దశనేన గృహ్యంతరై
 ధర్మమేశాస్త్రేః న్యాయబలెన సంప్రదాయవిదాన్వ్యాఖ్యాతృవచనై
 రాప్సనిశ్చేతవ్యా । ఇదంచాధికారసూత్రమ్ । యాన్యంగాన్యత్తరత్ర ‘పు
 రస్తాదుదగోష్ఠకృమః’ (ఆప-గృ-౧,౫) ఇత్యాదీని వక్ష్యంతే లేషాం
 గాఘ్యేధికార్మాధర్మాతాం, శ్రోతానాం సార్యత్త్రికాణామపి స్వతో
 ఽనిదమధర్మాతాం చ జ్ఞాపయితుమ్ । ఏతచ్ఛ్ర(సమానా)ఉపదేశాతిదేశయో
 రభావాత్ ॥ ..... .

కెచిత్ — కర్మాణిత్యేతద్ధృష్యావక్ష్యమాణాన్యస్తచ్ఛ్రాణార్థాన్యే
 వ,నతుధర్మశబ్దాధికృతధర్మేశాస్త్రైకవత్సర్వాధానితథాశ్రోతానంతరం
 గాఘ్యేధికారశ్రోతా కసార్యత్త్రికధర్మాణామిహప్రాప్త్యర్థేఇతి
 ————— ఉదగయనపూర్వపక్షాహఃపుణ్యాపేషుకార్యాణి ౨ —————

ఉదగయనాదయః ప్రసిద్ధాః । పుణ్యాహస్తవహోనవధా విభ
 క్తసాన్యముజ్జాభాగాః ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్న పరాహ్ణసాయంశబ్దవా
 చ్యాః పుణ్యనక్షత్రాపరపర్యాయాః పంచ । ‘సమానసాన్యాహ్నః పంచపు
 ణ్యాని నక్షత్రాణి (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ‘ మిత్రస్యసంగవః । తత్పుణ్యం
 తెజస్సవ్యహః’ (త్రై,బ్రా,౧-౫-౩) ఇత్యాదిశ్లోకైః । యగ్నాస్తవ్యశ్శిలాని
 చత్వార్యశ్శిలాని (త్రై-బ్రా-౧-౫-౩) ఇతి శ్లోకైః॥.....

కెచిత్ — కృత్తికాదివిశాఖాంతాని దేవనక్షత్రాణి పుణ్యాహః‘యా
 న్యేన దేవనక్షత్రాణి । తేమహర్విత యత్కూరీస్యాత్ । పుణ్యాహవపకు
 రుతే’ (త్రై-బ్రా-౧-౫,౨) ఇతి శ్లోకైః ॥ ..... .

ఉదగయనెత్యాదిరయం సమాసోద్వంద్యః । తెషు కార్యాణిగా
 హ్యణీతి శేషః । ఏషాం సముద్భయః న వికల్పః । ఏతచ్ఛ్రసామా

వ్యవిధానం తత్రతత్ర విశేషవిధానైనాచోద్యతే నియమ్యతేచ । ఏవము
వగయనాదీనాం విధానే సత్యపి క్వచిదనియమః ప్రతిభాసతే । ‘సర్వ
ఋతవోవివాహస్య (ఆప, గృ, ౨, ౧౨) ఇతి వచనాత్ యదా దక్షిణా
యనేపి వివాహస్సాన్యత్తదా సమావతానం తత్కాలసమీపకాల ఏవ ।
ఇతరథాఉదగయనసమాప్త తస్య శరదివివాహేనతిబహుకాలవ్యవధానే

ఆనాశ్రమి న తిచ్ఛేతదిసమేకమపిద్విజః ॥ (దక్షసం, ౨, ౧) ఇతి నిషే
ధాతిక్రమప్రసంగాత్ । కించ ఆశ్వలాయనగృహ్యే ‘ఉదగయన ఆపూ
ర్ణమాణపక్షే కల్యాణే నక్షత్రే చాలకర్తౌపనయనగౌదానవివాహః’ (ఆ
శ్వ, గృ, ౧, ౫) ఇత్యత్ర చాలవికారత్వాదేవ గోదానస్య ఉదగయనప్రా
ప్తౌ పునస్తత్ర తద్విధిః తద్వికారాంతరే సమావతానె ఉదగయననియ
మనిపృత్యర్థ ఇతి గమ్యతే । తథాబోధాయసీయే సమావతానస్యచా
లవికారత్వాదేవ ఆపూర్ణమాణపక్షప్రాప్తౌ పునస్తత్ర తద్విధిరుదగయ
(స)నా నియమాథ ఇతిగమ్యతే । తథా గృహనిర్మాణప్రవేశయోజ్యోతి
శ్శాస్త్రే దక్షిణాయనస్యాపి విధానాల్ అవిగీతశిష్టాచారాచ్చ ఉదగయ
నానియమః । తథాఅవరపక్షేప్యాపంచమ్యోజ్యోతిశ్శాస్త్రాదేవశిష్టాః క
ర్త్యాణ్యచరంతి । తథైవ జ్యోతిశ్శాస్త్రాదన్నప్రాశనగృహనిర్మాణప్ర
వేశాన్ రాత్రానప్యాచరంతి । తథైవ యదా పుణ్యహః జ్యోతియా
క్షవోషాపహతాః తదా అశ్లీలెషన్విపి తదుక్తగుణయుక్తేషు అవిగానేనక
మాణ్యాచరంతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రమపి వేదాంగత్వాదగృహ్యమాణ కా
రణత్వాత్, శిష్టపరిగృహీతత్వాచ్చ కల్పసూత్రాదివదాదరణీయమేవ ।
నిణాయే తు శిష్టాః ప్రమాణం సర్వత్ర ॥.....

— ❀ య జ్ఞో ప పీ తి నా ॥ 3 ॥ ❀ —

కార్యాణీతి సంబంధః । నను యజ్ఞోపవీతం పాకయజ్ఞేషు ‘ప్రా
గవనగాణి’ (ఆప-వ-౨-౧౫) ఇత్యాదినా సిద్ధమ్ । వివాహాదిహోమే
షు జపాదిషుచ ‘హోమే జప్యకర్మాణి’ (ఆప-ధ-౧-౧-౧౫) ఇత్యాది

నా । అత్రాత్మైతద్విధిరవ్యభిచారః । సత్యమ్ । యత్రాప్రాప్తిరేవ
స్తప్రత్యవరోహణాదిమ తత్రాయం విధిస్సాధ్యః ॥ .....

❖ ప్ర దక్షిణమ్ ॥ ౪ ॥ ❖

కార్యాణీత్యేవ సంబంధః । ఇదం తు ప్రాదక్షిణ్యం పాకయ
జ్ఞేషు తతోఽఽటిషు చ వివాహాదిమపరిభాషాసిద్ధమపి వ్యతిరిక్తగాహ్యో
భావం విధీయతే । ‘ తథాపవగః ’ (ఆప-గృ-౧-౬) ఇతి చేత్థమేవ ॥ ...

❖ పురస్తాదుదగోప్యవక్రమః ॥ ౫ ॥ ❖

కార్య ఇతిశేషః । అయంతు సర్వైష్యపియజ్ఞాయజ్ఞరూపగామ్యో
ష్యపాప్రత్యావిధియతే ॥ .....

❖ తథాపవగః ॥ ౬ ॥ ❖

పురస్తాదుదగాన్విక్రియాపరిసమాప్తిః కార్యైత్యభావః । నను ‘ పు
రస్తాదుదగోప్యవక్రమః ’ ఇతి విధేరెవ సమంతపరిషేకాదావభాసిద్ధత్వా
న్నరబ్ధవ్యం ‘ తథాపవగః ’ ఇతి । న । అనారభ్యమాణైశ్చైవ సూత్రే
ప్రాచీలేఖితవనాదేరుదీచీ లెఖాకుటీకరణాదేశ్యాపవగః ప్రత్యక్ష
క్షితాచ స్యాత్ । అతస్తద్బాధనాయేదమారబ్ధవ్యమేవ । .....

కెచిత్ — ప్రాచీనాం లెఖానాముదగుపక్రమః, ఉదీచీనాం చ ప్రా
గవగః, అగ్నిపరిస్తరణవదుభయవిధ్య(ర్థ)సంభవాత్ ఇతి ॥ .....

❖ అపరపక్షేపిత్యాణి ॥ ౭ ॥ ❖

కార్యాణీత్యేవ । అయంచ విధిస్సవితంత్రపిత్యోద్దేశేన । అం
గానాంతు సహప్రయోజ్యానాం ముఖ్యకాలత్యేన కాలవిధ్యపేక్షాభా
వాత్ । ఏషచ స పూర్వపక్షమాత్రాపవాదః । కింతహే? సర్వాపవా
దాభావం విధ్యంతరమ్ । ఆః ! కుత ఏతజ్ఞాయతే? । ‘ నచ నక్తః శ్చా
ర్థమ్ ’ (ఆప-ధ-౨-౧౭-౨౩) ఇతి జ్ఞాపనాత్ । యది హ్యయం పూర్వప
క్షమాత్రాపవాదస్స్యాత్, తతఉదగయనాదీనాం త్రయాణామపవా
దాభావాద్రాత్రానప్రసక్తేః ప్రతిషేధో న స్యాత్ । అస్తిచ ప్రతిషే

సః, ఇత్యతొ జ్ఞాయతే విధ్యంతరమేవేతి । ప్రయాజనం త్వవిశేషణ దక్షి
తాయనె ప్యవరపక్షేహి కామ్యశ్రాద్ధాని కతవ్యానీతి । మాసిశ్రాద్ధం
తు ' మాసిమాసికార్యమ్ ' (ఆప-ధర్మ-౨-౧౬-౪) ఇతి వీష్ణయా ద
క్షిణాయనేపి సిద్ధమేవ । నన్వస్థిసతి ' మాసిశ్రాద్ధస్యావరపక్షే ' (ఆ
ప-గృ-౨-౧-౧) ఇతివిధిః కిమధః? । నియమాధః । తథాహి అపరప
క్షపవ మాసిశ్రాద్ధమ్, నపునదైవాన్తానుషాదావ్ విఘాతాదపరపక్షే
ఽతిక్రాంతే ' సర్వోఽవరపక్షః పూణణమాసస్య ' ఇత్యాదివత్సూర్య
పక్షేపి కతవ్యమ్ । కింతు ప్రార్థనాంతరనిత్యకర్మవ్యాపతౌప్రాయ
శ్చిత్తమేవ । తచ్చ ' భూభువస్సువస్సాస్మిన్ ' ఇత్యేకాహోమస్సర్వ
ప్రాయశ్చిత్తాభ్యః । ' యద్యవిజ్ఞాతా సర్వవ్యాపదావ్ భూభువస్సన్వరితి
సర్వా అనుమృత్యాహవనీయవీవ జహుయాత్ ' (వి-దా-౨-౨౪-౩౪) ఇ
తి బహుచక్రుతేః । అయంచాత్రాపాననె, నైమిత్తికైకవిధివరశ్చుతి
స్థాహవనీయశబ్దస్య న్యాయతొనిమిత్తవత్సర్వాధాగ్ని మాతృప్రదగ్న
నాథతావత్ । ఉపవాసశ్చ కార్యః । వేదోదితానాం నిత్యానాం క
ర్మణాంసమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్త మభోజ
నమ్ ॥ (మను-౧-౧-౨౦౩) ఇతిమనువచనాత్ । ఆత(మనాత్)మితోః(ప్రా
ణాయామశ్చ, 'నియమాతిక్రమే వాన్వస్థి' (ఆప-ధ-౨-౧౨-౧౨) ఇతి
వచనాత్ । ఏలేషాం సముచ్చయ ఏవ న వికల్పః, ' ఏకస్థి దోషే
శూయమాణాని ప్రాయశ్చిత్తాని సమభ్యుచ్ఛయేరక ' (ఆప-శ్రా-౯-
౧-౨) ఇతి దక్షిణతత్వాత్ ॥ .....

ప్రసంగాదన్యేషాం లోపేఽపి ప్రాయశ్చిత్తముచ్యతే । ఏవ
మన్యేషామపి ప్రార్థనానాం పాకయజ్ఞానాం వ్యాపతౌ, గౌణకాలై
వ్యతిక్రాంతే । గౌణకాలేతు సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం తేననుష్ఠే
యాః । బౌధాసనహోమస్యతు బహుకాలాతిక్రమే అష్టభ్యోహోమకా
లభ్యః పూర్వంప్రత్యేకం సర్వప్రాయశ్చిత్తపూర్వకం అతీతాహోమాః

కర్తవ్యః । అన్యోపవాసప్రాణాయామయోరాచారోనదృశ్యతే డో
 ధ్వంతు ధార్యమాణేఽప్యగ్నా ' అనుగతో మన్యః' (ఆప-గృ-౫-౧౫)
 ఇత్యాద్యగ్న్యుత్పత్తిప్రాయశ్చిత్తై ధవతః, ' చతురాత్రీమహూయ
 మానోఽగ్నిర్లొకకస్సమృద్యతే' ఇతి వచనాత్ । యదిపునరాలస్యాది
 నొత్సన్నాగ్నిరేవ చిరకాలం వర్తేత తదా స్మృత్యంతరతస్తత్కాలా
 నురూపం కృచ్ఛాదికం హోమద్రవ్యదానంచవదితవ్యమ్ । స్వకాలే అ
 నారద్ధానాంతు పాకయజ్ఞానాం సర్వప్రాయశ్చిత్తం హుత్వాఽఽరంభః
 కర్తవ్యః—కేచిత్ పాకయజ్ఞానాం స్వకాలేష వినారమ్భేఽరంభానాంచాక
 రణై గౌణకాలాతిక్రమేచ చతుర్గృహీతేనాజ్యేన సగ్రహేణ సప్తహో
 త్రాజహన్తి । యద్యపి ' సప్తహోత్రాయజ్ఞవిభిష్టం యాజయేచ్ఛ
 తుర్గృహీతేనాజ్యేన' (ఆప-శ్రా-౧౪-౧౪-౧౧) ఇతి శ్రాతోదరీప్య
 హోమః యజ్ఞవిభేషే యక్తః । తథాపి 'ఏషావాఅనాహితాగ్నైరిష్టిన్య
 చ్చతుర్వీతాః'(ఆప-శ్రా-౧౪-౧౩-౨) ఇత్యుపకర్యవ్య ' ఆహితాగ్నైస్తా
 న్పురీతీయాదుభయోరితరాన్,(ఆప-శ్రా-౧౪-౧౫-౫)ఇత్యుపసంహారాత్
 గాఢ్యోవిభేషేఽపహత్యప్రాయశ్చిత్తా విధానేనాపెక్షితత్వావచ్ఛ తద్వి
 భేషేపి యక్తవతేతి । తత్తుకపదిసావమిన్యాక్తమ్ ॥

జాతకమాదీనాంతు స్వకాలాతిక్రమే సర్వప్రాయశ్చిత్తస్సా
 ర్యకం తదనుష్ఠానం । కర్మాంగానాంతు లోపే సర్వప్రాయశ్చిత్తంప్రాయ
 ణాయామశ్చ । అనుష్ఠానంచాచారాదుపకారకాణామకర్మసమాప్తైః ।
 ద్రవ్యసంస్కారాణాంతు ద్రవ్యోపయోగాత్పూర్వమేవసమ్భవతాం ।పా
 కయజ్ఞేషావగ్నిహుతికవిధౌ(తూ)వో'పనయనెచాంగవ్యాపక్తౌ 'భువ
 స్సావహ' ఇతి తత్తత్కర్మా(ంగా)గ్నా హోమః । 'అనాజ్ఞాతం' ఇ
 తి తిస్యభిశ్చ హోమోజపోవా । భువరనాజ్ఞాతవిధ్యర్థయోర్వికలోపవా
 ద్యాహ్నాణేవేక్ష్యోవిధిః (ఆప-గృ,౨-౧౧) ఇతి 'శ్రుతితస్సంస్కారః' (ఆ
 ప.ధర్మ. ౨-౧,౨) ఇతి శ్రాతప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థతావత్ । నను

ఘమః ఇతి దక్షిణాగ్నా 'అనాజ్ఞాతం' ఇతిచాహవసీయే । సత్యమ్ । ఇ
హ తయోరగ్నోర్విరభావాత్ నైమిత్తికానామప్యంగత్వేనేతరాంగవ
త్ప్రధానాగ్నౌ హోమస్యయక్తత్వాచ్చ ॥

కెచిత్—సర్వేషు గాహ్యైకమేషు తదంగేషు చ భేషే 'అ
నుక్రమస్యతా' గ్రాహ్యమ్' ఇతి న్యాయేన గృహ్యేస్తరొక్తాని ప్రియశ్చి
త్రాన్యాహుః । తచ్చిస్త్యమ్ ॥

అలంప్రాసంగికేన । ప్రకృతముచ్యతే । యత్తు “అపరపక్షస్యాపరా
హ్యశ్చైయా” (ఆప-ధర్మ-౨-౧౬-౫) ఇత్యపరపక్ష-విధానమపరాహ్యవి
ధానాధామనువాదః । యథా పాత్నీవతే 'సర్వత్రానువషట్కారోద్వి
దైవత్యతుంగ్రహాదిత్యసావిత్రపాత్నీవతవజః' (ఆప-శ్రౌ-౧౨-౨౪-౨)
ఇత్యనువషట్కారాభావే ప్రియైఽపి 'అపివోపాంశ్వనువషట్కార్యా
త్' ఇత్యుపాంశ్వనువషట్కారవిధానాధాం 'నానువషట్కారోతి । అ
పివోపాంశ్వనువషట్కార్యాత్' (ఆప. శ్రౌ. ౧౩. ౧౪-౯-౧౦) ఇతి ।
'సర్వేషేషాపరపక్షస్యాహస్సు' (ఆప. ధర్మ. ౨. ౧౬. ౭) ఇతిత్వహర్విశే
షణాధాం । అపరపక్షస్యాహస్సేవమాసిశ్చార్థం న పూర్వపక్షస్యాహ
స్సు వికల్పేనాప్యభిమతమితి । ఇతరథా ఆశౌచాదతిక్రాంతైః పరపక్షే
దైవాత్పితౄణాంశ్చార్థేతు ఆశౌచం జాయతేయది ।

ఆశౌచైః పరపక్షే వైతేభ్యశ్చార్థం ప్రదీయతే ॥

ఇతి స్మృత్యంతరాత్కదాచిత్పూర్వపక్షస్యాహస్సప్రసాదా వికల్పేనేదం
న్యాత్ । నిత్యశ్చార్థం 'ఏవంసంవత్సరమ్' (ఆప-ధ-౨-౧౨-౧౨) ఇతి
అత్యంతసంయోగే ద్వితీయాబలాత్పూర్వపక్షేఽపి ॥

— ❀ పా చీనావీతినా ॥ ౨ ॥ ❀ —

పిత్ర్యాణి కార్యాణీతిశేషః । ఇదంతం వాసోవిన్యాసభేదవిధానం
సవతంత్రాసవతంత్రసర్వపిత్ర్యాధామ్. 'పాచీనావీతినా పిత్ర్యాణి' ఇ
త్యనేన వాక్యేన అవిశేషావగమాత్. ఉద్దేశ్యే పిత్ర్యమాత్రేభ్యే అధి

(క)కారా)కా)ప్రకృతసావ్యతంత్ర్యవివక్షాయాంవాక్యభేదాపత్తైః, అంగే
ష్వపి ప్రాచీనావీతే విధేయే ' అవతవత్తే పిత్రాన్యో' ఇతి వదనపక్షి
తత్వాభావాచ్చ । తేన యానిస్వతంత్రాణి యథాప్రధానాహుతయః,
యాని చాన్వతంత్రాణి యథాద్వితీయనిమాజ్జనాదీని, తాని సర్వాణ్యే
వ ప్రాచీనావీతినా కార్యాణి । ఇత్థమేవ 'యజ్ఞోపవీతినా' ఇత్యపి । తే
న పిత్రాన్యంగాన్యపి దైవాన్యాఘరాదీని యజ్ఞోపవీతినైవ । ఇతరా
జ్ఞానాం తు పాత్రప్రయోగాదీనాం తత్తత్ప్రధానవదేవ ॥

కెచిత్ — అంగానాం ప్రధానధర్మత్వాన్యాయేతి పిత్రాన్యంగాని దై
వాన్యపి ప్రాచీనావీతినా, దైవాంగాని పిత్రాన్యోపవీతినైవ
తి । తద్బింత్వమ్ ॥

— ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ —

తదైవశేషః ॥

— ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ —

పిత్రేయం కార్యఇతి శేషః । అత్ర ' ప్రాచీనావీతీ' (ఆప.పరి. ౨.౧౬)
ఇత్యాదిపరిభాషయా ఏషా త్రయాణామపి సిద్ధత్వాత్ అపాకయజ్ఞనిత్య
షోడశశ్రాద్ధాద్యర్థోవిధిః ॥

— ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ —

నైమిత్తికాన్యాయాతిథ్య సీమంతాదీని । నిమిత్తా (వే)పేత్యాణి
నిమిత్తాని వీహిపాకాదీన్యేవానుష్ఠానైః (వే)పేక్షంతే నోదగయనాదీ
నీత్యర్థః । అత్రాపి సంభవతః పూర్వపక్షాదేర్నాపవాదః ॥

ఏవం ప్రయోగానుబంధం కాలాదికముక్త్యా ఇదాసీంసర్వగాహ్యే
ప్రధానహోమానాం సాధారణతంత్రినామానం ప్రాచ్యోదీచ్యాంగసము
దాయం ప్రయోజ్యభేదమాహ ' అగ్నిమిద్ధావ ' ఇత్యాది 'మంత్రసన్నా
మః ' (ఆప.గృ. ౨-౮) ఇత్యంతేన ॥

— ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ ❦ —

అత్రచ అగ్నిపదార్థావిశేష ప్రతిపత్త్యర్థం స్మృతేషవగ్నిర్ని
రూప్యతే । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యవచనమ్ ॥

కర్మస్తాతః వివాహఃగ్నో కురీవత ప్రత్యహం గృహీ ॥ (యా. స్మృ
౧-౯౭) ఇతి । అస్యాథఃగ్నోగృహస్థఃసపత్నికఃస్తాతఃకర్తృవివాహః
గ్నోబౌపాసనాగ్నోకురీవతాయస్య కర్మణఃప్రయోగైసంకల్పావఘాతా
నావరంభద్రవ్యత్వాగానుమత్వాది పదార్థాదావరాపత్నాన్యసహత్వం
తత్కర్మస్వోపాసనై కురీవతఇత్యేతత్ । అథవాయస్య అగ్నిసాధ్యస్య
కర్మణః ఫలం సాక్షాత్ కర్మాంతగప్రణాళ్యా వా జాయాపతిగామ్య
స్యతరగామివాభవతి తత్కర్మ గృహీస్వోపాసనై కుర్యాత్. ‘ కురీవత
ఇత్యాత్మనైపదశ్రవణాదితి । ఏవంచ స్మారాని పాకయజ్ఞసీమంతాదీని బౌ
పాసనాగ్నో కర్తవ్యాని । గృహప్రవేశోఽపి తత్కర్మజన్యవాస్తుశా
స్త్రై జాయాపత్యాయురాద్యథత్వాబౌపాసనవీవ । తథా పిత్రాదేర్తా
తామహదేశ్య సపిండికరణ మప్యోపాసనే । సపిండికరణఫలస్య ప్రి
తత్వనివృత్త్యాపితృత్వప్రాప్తి రూపస్యాఽభ్యుదయిక మాసిశ్శాద్ధాదౌ
సంప్రదానాథత్వాత్, తత్ఫలస్యచ జాయాపతిగామిత్యాదితి । అత
వీవ సపిండికరణం సరైవరపి పుత్రైర్నకర్తవ్యమ్, ఏకేనాపి కృతేపి
తృతయా సమ్ప్రదానత్వసిద్ధేః । అత్యయత్ర వత్సాన్యసహత్వం క్రి
యాఫలంవా జాయాపతిగామి తత్కర్మ బౌపాసనవీవ । యదితుపు
త్రోఽగ్నిరనుపసీతాదిః సంవత్సరే పూణ్యైఽవశ్యం కర్తవ్యత్వాత్
సపిండికరణం కరోతి, తదా శ్రోత్రియాగారా దాహ్యైఽగ్నోబౌ
ధాయనై ‘ అథవా శ్రోత్రియాగారాదేవ తమాపాసనమ్ ’ ఇత్యాపాస
నసంస్తవాత్, ఆచారాచ్చ । అనుపసీతోఽపి పుత్రశ్శాద్ధాధికా ద్యేవ॥

అహోత్యనుపసీతోఽపి వినావ్యగ్నిం వినాఽఽపదమ్ ॥ (మను-౨
౧౭౨) ఇతివచనాత్. ‘ నబ్రహ్మభివ్యాహరయేదస్యత్రస్వధానిసయనాత్’
(గౌ.సం.౨-౫) ఇతి గౌతమవచనస్థ సప్రధాశబ్దస్య సకలౌర్ధ్వదైహిక

ప్రదర్శనార్థతావద్ధుః ।

భ్రాతావా భ్రాతృపుత్రోనా సపిండశ్శిష్యపవవాః !

సపిండీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయంతతః ॥

ఇతి వచనాత్ యదాభ్రాతృపుత్రాదిః కరోతి తదాయథోక్త సహత్వ ఫలభాగిత్వయోరభావాత్ శ్రోత్రియాగారాదాహృతాగ్నావేవ అన్యేతు—భ్రాత్రాదిగతపితృత్వ ప్రాప్తిరపి పుత్రగతపూతత్వాది ఫలవత్ పతిగామి ఫలమిత్యాపాసనే । తచ్చింత్యమ్ ॥

తథా జాతకమచౌలోపాకరణ సమాపనగౌదాససమావతానాశ్చ పి తథోపనయనమపి । ఆచార్యకరణసిద్ధ్యంగ (సిద్ధ్యథా)విధ్యంగ) వి ధ్యథా) ముపనయమితి మలైఽపి నాచార్యస్యాపాసనే । తస్యనిత్య ధార్యత్వాత్ ‘త్ర్యహమేతమగ్నిం ధారయంతి’ (ఆప.గృ.౧౧,౨౦) ఇ తి సూత్రవిరోధాత్ । వివాహోవ్యక్తిః, నిమణ్డ్యేనా అసమ్భవా ద్వివాహజన్యోపాసనస్య । సంభవేపి ప్రథమాపాసనస్య, స తస్మాద్వి తీయాదివివాహః. ‘యాంకామయేత రాష్ట్రమస్త్రేప్రజాస్యాదితితస్య ఔపాసనే, ఇతి ప్రతిభార్య మాపాసనభేదావగమాత్, బొధాయసీ యే అగ్నిద్యయసంసర్గా విధానాత్, ఆచారాచ్చ । కర్మాంశస్యో పాసనస్య సంస్కృతే దేశే, అనుపసమాహితస్యాస్యస్యవాఽగ్నేః ‘యత్ర క్వచాగ్నిమ్’ (ఆప.ధ.౨-౧-౧౩) ఇతి ధర్మశాస్త్రోక్తవిధినా అ గ్నిప్రతిష్ఠాపనం కతవ్యమ్ ॥

కేచిత్—ఇదం నాగ్న్యంగం, కర్మాంగమివేతి ప్రతికర్మాణా డ్యమ్- ఉభాయాం చాగ్నేధారణమితి

అథ సూత్రం వ్యాఖ్యాయతే । అగ్నిమిద్ధావ । ఇంధితేత్యథాః । యద్యప్యథాప్రాప్తమగ్నేరింధనం, తథాప్యేతద్వచనాత్ ఇద్ధమపి పున రింధిత । అత్ర విధ్యథా లిజాదౌ గ్రాహ్యే త్వాగ్రహణమింధనస్య పరిస్తరణపూర్వకాలతానియమాధాం । లెన ఇద్ధనానంతరం పరిస్తరణ

మేవకార్యం. నతు తయోమధ్యేఽవశ్యకార్యమపి మూత్రనిరసనాది క్ష
మాధానంధారోపకల్పనంచ ॥

నన్వేక స్థిరసూత్రై ఇంధనపరిస్తరణయోర్విధానై వాక్యభేదస్సన్య
త్ । సత్యమ్ । నతు సూత్రై వాక్యభేదో దోషః- సూచనా త్సూత్ర
మితి నిర్వచనాత్ । ఇత్థమేవ వ్యాఖ్యానం ప్రయోజనంచ సర్వత్ర క్వా
గ్రహణేదు । పాగ్నైర్దక్షిణైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి । సర్వాసుదిక్షు
పాగ్నైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి ॥

❖ పాగ్నైర్దక్షిణైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి ॥౧౩॥❖

అథవాపాగ్నైర్దక్షిణైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి దక్షిణతడత్త
రతస్మ పాగ్నైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి దక్షిణతడత్త
స్తాచ్చ' ఇతి శ్రౌతేదశనాత్ । ఏతాః కుశాః దక్షిణానుత్తరాః క
రోతి, ఉత్తరాంశ్చాధరాః బోధాయనభరద్వాజ గృహ్యభాష్యముక్త
త్వాత్ ' దక్షిణతః పక్షడపరిష్టాద్భవత్యధస్తాదుత్తరః' ఇతి । అత్ర ' అ
గ్నిమిద్ధావ' ఇతి ప్రకృతే వ్యక్తం ' అగ్నిమ్ ' ఇతి పునర్వచనం నియ
మాధానం । అగ్నిమేవపరిస్తృణాతి నాన్యదంగమపీతి । తేన ఉత్తరేణ
పూర్వేణవానిహితముదకం బహిరేవ భవతి ॥

కేదిత్ — అతంత్రకేష వపి కర్మాసవగ్నిః పరిస్తీర్యపవతి నియమా
ధామితి ॥

❖ దక్షిణైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి ॥౧౪॥❖

పరిస్తృణాతి మాసిశ్చాద్దాదిమ కర్మాసు సర్వాసుదిక్షు దక్షిణ
నైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి ॥

❖ దక్షిణాస్తాగ్నైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి ॥౧౫॥❖

యవాః, దక్షిణాస్తాగ్నైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి । పశ్చాత్తురస్తాచ్చ
దక్షిణాస్తాగ్నైర్గర్భైః ఉత్తరతాదక్షిణతస్మ పాగ్నైర్గర్భైః । అత్ర ఉత్తరానుత్తరాః
దక్షిణాంశ్చాధరాః కుశాః తథాపాగ్నైర్గర్భైః పరిస్తృణాతి

❖ ఉత్తరణోగ్నిం దర్భాంత్యం స్తీర్యదవ్వంద్వం న్యంచిత్రాణి
ప్రయునక్తి దేవసంయుక్తాని ॥ ౧౬ ॥ ❖

అగ్నేరుత్తరతామూరేణ దర్భాన్ సంస్త్రుణోతి । ఏతేచ పౌగ
గాః బోధాయనగృహ్యత్ । ప్రథితందస్తరణం సముపసంగాత్ । ఉ
దక్ష్పస్తరణాపవగః । పిత్రే న్యవగ్నేరుత్తరతవ పౌగగైః, ఉత్త
రతఉపచారోవిహారః, (అప.వ. ౨-౧౦) ఇతి సిద్ధేపీహాపుస్త్రరణేతి వచ
నాత్ - ప్రకృతేష్యగ్నో 'అగ్నిమ్' ఇత్యధికశబ్దస్య అధికార్థపరతస్య
యక్తత్వాత్, పరిస్తరణవద్విశేషస్యానుక్తేష్చ । అపవగఃస్తుదక్షిణతపీవ
దేవసంయుక్తాని, దేవకమఃసంయుక్తాని । పాత్రాణి దవాన్దీని ।
దవ్వంద్వం, ద్వేద్వే । న్యంచ, అథోబిలాని । ప్రయునక్తి, సాదయతి ।
నను ఉత్తరత్ర, మనుష్యసంయుక్తాని 'పితృసంయుక్తాని' ఇతి విశే
షణేనైవ సిద్ధత్వాత్. 'దేవసంయుక్తాని' ఇతి వ్యధాం । న । దైవానిహి
కమాణి ద్వివిధాని- పురుషార్థరూపాణి మనుష్యసంస్కారకాణి చ ।
తతోభయత్రాపి దైవపాత్రాణాం దర్వాన్దీనాం దవ్వంద్వతాసిద్ధ్య
ధత్వాత్ ॥

తత్రమనుష్యసంస్కారకర్తార్థైశ్చ కేమచిత్రాత్రైష్యవవాడమాహ ॥

❖ సకృదేవ మనుష్యసంయుక్తాని ॥ ౧౭ ॥ ❖

మనుష్యసంయుక్తాని మనుష్యదావరాసంయుక్తానితత్తవాసామేఖ
లాదీని సకృదేవ క్రియాభ్యావృత్తిపరిహారేణ ప్రయునక్తి పాత్రబహు
త్వేష్యపాయేన ॥

కెచిత్ — మనుష్యసంస్కారకమఃసు. దర్వాన్దీన్యపిసకృదేవేతి ॥

❖ ఏకేతశఃపితృసంయుక్తాని ॥ ౧౮ ॥ ❖

పితృకమాథాణిదర్వాన్దీనిసప్తధాపాత్రాదీనిదపకమేకంప్రయునక్తి.

❖ పవిత్రయోస్సంస్కార ఆయామతః పరిమాణం పౌక్షణిసం
స్కారః పాత్రపౌక్షణి ఇతి దశః పూర్ణమాసవత్త్రాప్తిమ్ ॥ ౧౯ ॥ ❖

పవిత్రయోస్సంస్కారో దశపూర్ణమాసాభ్యాం తుల్యం మత్రవ
 ణంకార్యః । సమావప్రచ్ఛిన్నాద్రౌదర్భా ప్రాదేశమాత్మో పవిత్రేకు
 తెత్యణం కాష్టంవాస్తథాయ ఛినత్రి, న నఖన । తతోపడవస్పృ
 త్ । ‘ రౌద్రరాక్షస’ (ఆప.ప.౨౯) ఇతి వచనాత్ ॥ తతస్తయో
 మాణాదారభ్యాఃకృదధ్విమాణజనమ్ । తయోశ్చాయామతఃపరి
 మాణం దశపూర్ణమాసవదేవ । యద్యపి ‘ పవిత్రయోస్సంస్కారో
 దశపూర్ణమాసవత్ ’ ఇతి వచనాదేవ తద్వదాయామతః పరిమాణం
 ప్రాప్తమ్ । తథాపి, యదాయామతఃపరిమాణం ప్రాదేశమాత్మోపి త
 దేవ తద్వత్, సత్విహ పృథుత్వేనాపి సామ్యమిచ్ఛేవమథం ‘ ఆయా
 మతః పరిమాణమ్ ’ ఇతి పునర్వచనమ్ ॥

కచిల్ — పవిత్రయోరెవాయామతః పరిమాణం దశపూర్ణమా
 సవత్, సత్విత్తస్య దర్భాగ్రయోశ్చజ్యే ప్రత్యస్యమానయోరితి నియ
 మాథం పునర్వచనమ్ । ఏవంబ్రువతైవ సూత్రకారేణ దశపూర్ణ
 మాస వత్ప్రాప్తిమి త్తస్యదర్భాగ్రయోశ్చసంస్కారఃప్రసిద్ధవదభ్యనుజ్ఞాతః
 తదైవ చాచారః । తేన ఖాదిరఃపాలాశౌవా శుల్బసన్నద్ధఇచ్ఛావిసృస్య
 త్రిః ప్రోక్షితవ్యః । పార్షణాచపూర్వేష్యసన్నద్ధవ్యః । దర్భాగ్రేచత్ర
 ణంకాష్టంవా (ఆప. శ్రౌ. ౧-౧౧-౨) ఇత్యాదివిధినా సంస్కృత్యాజ్యేస్య
 త్యసితవ్యే । అత్రచ యద్యప్యయమథః ‘ ఆయామతః ’ ఇతివా ‘ పరి
 మాణం ’ ఇతివాన్యతరేణ సిద్ధః తథాపి నియమాంతరాథమేవమక్తమ్ ।
 ఆయామత ఏవయత్పరిమాణం తదేవ పవిత్రయోః దశపూర్ణమాస
 వత్, ససంఖ్యాతః పరిమాణం । తేనైత్తస్య సంఖ్యాపరిమాణం చార్ష
 పూర్ణమాసికమేవ ‘ ఏకవింశతిదారుమి త్తమ్ ’ (ఆప. శ్రౌ. ౧-౫-౬) ఇతి
 ఆయామస్తేవ పవిత్రయోర్నియమితత్వాత్ । యద్యప్యనూయాజాభా
 వాదేశవింశత్యా నకార్యం, తథాప్యేతద్బలాత్తత్ ఫ్రానె జయాదయః క
 లాప్య (ఇత్య) ఇతి) యుక్తం ధూయిష్టంచ పూర్వవ్యాఖ్యానేన ఆసన్యాసి

ద్వేపి నూత్రైకల్పయంతి ||

ప్రొక్షణీసంస్కారేపిదశాపూర్ణమాసవత్తూప్తీమ్ | ఉదగగ్రాభ్యాం
పవిత్రాభ్యాం అస్తహితాయాం వైకళత్యాం సుద్యపతనీయతా
భ్యాం త్రిరుత్పయ ప్రొక్షేత్ | పాత్రప్రొక్షణమపి తదవత్తూప్తీమ్ | ఉ
త్తానాని పాత్రాణి కృత్యైర్ధ్వచ విస్రస్య తాభిసంపదితైః పాణినా త్రిః
ప్రొక్షేత్ ||

—*అపరేణాగ్నింపవిత్రాస్తర్హితే పాత్రైఃపతనీయోదగగ్రా
భ్యాం పవిత్రాభ్యాం త్రిరుత్పయ సమంపాశ్రయేహ్యత్వాత్తరేణాగ్నిం
దర్శయమాదయత్వాదర్భేఃపృచ్ఛాద్య||౨౦||*

అగ్నేరమారణ వశాత్పవిత్రాస్తర్హితే కస్తింశ్చిత్వాత్రైఃపతనీ
యోదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం త్రిరుత్పనాతి | అత్ర ప్రకృతయోగ
పి పవిత్రయోః పునగ్రహణాత్పాణ్యోః పాగగగ్రత్వమాచారసిద్ధమ్ |
'అంగుష్ఠోపకనిష్ఠికాభ్యాముత్తానాభ్యాంపాణిభ్యామ్'(ఆశ్వ.గృ.౧-3-3)
ఇత్యాశ్వలాయనోక్తంచ జ్ఞాపితమ్ | తతస్తా ఆపస్సమం పాశ్రయేహ్యత్వా
త్వా పాశ్రాంతానాభ్యాం ముఖనాసికాభ్యాం సమముద్భృత్య ఉత్తరేణా
గ్నిం పునస్తీజేషు దర్భేషుసాదయతి 'దర్భేషు' ఇతివచనాత్ | (అ
స్యే పూర్వస్తీ(అన్యేషు పునస్తీ)జేషు) తతోదర్భేః పృచ్ఛాదయేత్ |
అత్ర 'అపరేణాగ్నిం' ఇత్యగ్నిగ్రహణం పాత్రాణామపరేణ మాఘా
దితి | 'ఉత్తరేణాగ్నిమ్' ఇతితు పాత్రప్రవధాననివృత్త్యర్థమ్ ||

—*బ్రాహ్మణందక్షిణతోదర్భేషునిషాద్య||౨౦||*

అగ్నిమిద్ధేవతి ప్రకృతత్వాత్ అగ్నేర్దక్షిణతోదర్భేషుకంచి ద్బ్రా
హ్మణ ముపవేశయేత్ | సతు దశాపూర్ణమాసవ(ద్బ్రహ్మ)ద్బ్రాహ్మ
ణం, సమాసవిధాన వచనానాంచోదనాలింగాని వినాత్ర తదీయస్య బ్ర
హ్మణః ప్రాప్త్యభావాత్ 'బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదర్భేషునిషాద్య'ఇతి
కృత్సంవిధానాచ్చ | తేనాత్ర బ్రహ్మధర్మాః పరణత్యజనిరసనాదయో

త=వ్యాః । పితృధూతత్వి=కృత్తేపి యఃపితృభ్యోహ్ సవవత్రనిషా
(ద్యత) ఇతి నియమోనాస్తి ॥

అన్యేతు—శ్రౌత్యేచ్యహ్ దక్షిణానాగ్నిం దధేమ నివిష్టోద్భవః । త
వ బహుచ్చానాం ఛందోగానాంచ గృహ్యే బ్రహ్మైవచాదితఃఅ
త్రాపి 'బ్రాహ్మణందక్షిణతోఇతి లక్షణయా బ్రహ్మైవచాద్యతే । తేన
సంభవంతోబ్రహ్మధర్మా ఇహపీతి । తన్న । సప్తగృహ్యస్థస్య బ్రాహ్మణశబ్ద
స్య శృత్యథాత్వాగేన పరగృహ్యల్లక్షణాశ్రయణస్యాయుక్తత్వాత్ । స
చ దక్షిణతోనిషాదితస్య బ్రాహ్మణమాత్రస్య బ్రహ్మత్వం సూత్రకారస్యే
ష్టమ్ । యదిహి తథాస్యాత్, 'యంబ్రాహ్మణంవిద్యాం విద్యాగ్ సంయ
శోనచ్ఛేత్' (ఆప.శ్రా.౧౪-౧౩-౭) ఇత్యత్రాల్లేపరేవాక్షరైః 'బ్ర
హ్మణేవరందదాతి' ఇతి ఖూయాత్, నపునస్త్రిగుణైః 'యోదక్షిణత
ఆస్తేతస్తేవరం దదాతి' (ఆప.శ్రా.౧౪-౧౩-౯) ఇతి । సంభవతాంధర్మా
ణాం ప్రాప్తో మంత్రాణామపి ప్రాప్తిదుర్వారా । 'బ్రాహ్మణం
దక్షిణతోనిషాద్య' ఇత్యత్రానుక్తానామంత్రాదీనాం పరిసంఖ్యేయంచె
తి వదతాంచా క్తరీత్యా సావధానపరత్వేన సంభవతి దోషత్రయయుక్తపరి
సంఖ్యాశ్రయణం నిషేతుకమ్ ॥

❖ ఆజ్యంవిలాప్యాపరణాగ్నిం పవిత్రాంత
హితాయామాజ్యస్థాల్యామాజ్యం నిరూప్యోదీచోంగా
రాన్నిరూహ్య తేషవధిశ్రిత్య జ్వలతావద్యుత్య ద్విద
భాగే పృత్యస్యత్రిషద్యగ్నికృతౌవిదగుద్యాస్యాంగా
రాష్పృత్యాహోదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పున
రాహారంతిరుత్పాయపవిత్రేఅనుప్రహృత్య॥❖

❖ ఇత్యావస్తమ్భియే గృహ్యప్రశ్నై పృథమఖండః❖

యద్యపి 'సర్పిరాజ్యంప్రతీయాత్' (ఆప.ప.౧-౨౫) ఇతి పరిభా
షాసిద్ధం విలాపనం, తథాపి విలీనమప్యాజ్యం హోమార్థైశ్చైకార్థార్థం

పునర్విలాపయేత్ । తతోఽగ్నేః పశ్చాత్త్వాపితాయాం పవిత్రాంతహే-
తాయా మాజ్యస్థాల్యాం తదాజ్యమాసయేత్ । ‘ ఆజ్యంవిలాప్య ’ ఇతి
ప్రకృతేపి పునరాజ్యగ్రహణమాజ్యస్తేవ నిర్వాపాదయః ‘ నపునః ‘ద
ధ్నువంజలినా జుహోతి ’ (ఆప. గృ. ౨౨,౧౦) ఇత్యత్ర పశుప్రభ
వ(స్య) హోమద్రవ్యత్వే(నమానె)పి య(ది)(దీయ)తదీయ న్యాయాద్ద
ధోఽ(నిర్వాపాదయోన)భవేయ రిత్యేవమర్థమ్ ॥

కేచిత్—అతంత్రకేపి కర్మణ్యాజ్యం నిర్వాపాదిభిస్సంస్కార్యమి
త్యేవమర్థమితి ॥

అగ్నిమిత్యగ్నేరేవ పశ్చాన్నబ్రాహ్మణస్తేతి ॥

కేచిత్తు—అస్యస్థిన్నగ్నో విలాపనం, హోమార్థాగ్నేరేవ పశ్చా
న్నివాప ఇత్యేవమర్థమితి ॥

అథాంగారానుదీచానిరూహ్య నిర్వత్స, తేషాంగారేషు ఆజ్యమ
ధిశ్రిత్య. జ్వలతాత్మజానావద్యుత్య అథోగామిన్యాదీప్త్యా ద్యోతయిత్వా
దేవదర్భాగ్రే అనియతాయామే తృణాద్యంతర్ధాయ చ్ఛితావృద్ధిసం
సృజ్య తే యుగపదాజ్యే ప్రక్షిపేత్. ‘ దేవే ’ ఇత్యధికశబ్దాత్, ఆచా
రాచ్చ । అథోల్లకమాదాయాజ్యం ప్రదక్షిణంత్రిః పర్యగ్నికృత్వా సమ
స్తతోగ్ని మావత్స తదుదగవతారయేత్ । అత్ర నిరూహణోద్వాసన
యోరుదగపవగ్గేస్య ‘ తథాఽపవగ్గేః ’ (ఆప.గృ.౧-౬) ఇతి సిద్ధస్య
పునర్విధానమేతయోర్నిత్య ముదగేవాపవగ్గేః. నతు దైవే వికల్పేనా
పిప్రొగపవగ్గేః, నాపి పిత్యేదక్షిణతోపవగ్గేఇతినియమాథం । తస్మై
ప పిత్యేషేవతయోర్ధ్వస్థం పర్యగ్నికరణమపి సుదంశన్యాదౌద్వైవ
త్ప్రదక్షిణమేవ । ఇత్థమేవ శిష్టాచారః । తతోంగారా వూర్షానిరూ
హ్యా ప్రత్యూహ్య పునరాయతనస్థాగ్నినాసంయోజ్య । అత్రాజ్యసం
స్కారకాణాం అంగారాణాం ప్రత్యూహనవిధానాత్ ‘ అపవృత్తైర్ద
ణి ’ (ఆప. పరి. ౪-౨౩) ఇతి న లౌకికత్వమ్ । అవహ్యేతనపర్యగ్నికర

తాగోష్ఠ్యస్తు యదా ఆయతనస్థామపాదానం తదా తయోరగ్నోర
పవ్యత్రకమత్వైన రౌకికత్వాత్ త్యాగః । యదాతు నిరూఢాత్తదా
తస్తిన్నేవత్వేపః । అథ పూర్వవదుదగగ్రాభ్యాం పవిత్రాభ్యాం పునరా
హరంతిరుత్సూయ పునరాహృత్యాహృత్య త్తిరుత్సూయః । అత్ర పురస్తా
దారభ్య వశ్యాస్తీత్యా పురస్తాత్పరిసమాప్తిః ॥

కెచిత్ — ఆజో బలాద్విపరీతమాహుః ॥

తతస్తే పవిత్రే అనుప్రహృత్య ఆచారానుకూలం ప్రహృత్య, యది
గృధ్రిసాన్యత్రవావిస్రసాన్యద్భిస్సంస్పృశ్య పాగక్రే అగ్నౌప్రహరేది
త్యథః ॥

* ఇతి శ్రీసుదక్షణాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే ప్రథమఃఖండః *

❖ ❖ ❖ అథ ద్వితీయఃఖండః. ❖ ❖ ❖

❖ ❖ ❖ యేన జుహోతి తదగ్నౌ ప్రతితప్య దర్భే

స్సంమృజ్య పునఃప్రతితప్యప్రోక్ష్య నిధాయ దర్భావచ్ఛి

స్సంస్పృశ్యాగ్నౌ ప్రహరతి ॥ ౧ ॥ ❖ ❖ ❖

యేన పాత్రేణ దర్వాన్యస్రవేణాంజలినావాజుహోతి తదగ్నౌ ప్రతిత
ప్యత్యాది వ్యక్తార్థః । దర్వాన్యశ్చ హోమపాత్రత్వం, దర్వాన్యమా
ధాయాజ్యేనాధ్యానాయక్ ' (ఆప. గృ. ౧-౨-౯) ఇత్యన్యపరేవాక్యేసి
ద్ధవద్దక్షణాత్, ఆచారాచ్చ । బోధాయనెనతు ' నిర్భృతి గృహీతా
వైదపిః ' ఇతి దర్వీనిందాస్రవవిధానార్థా, నతు దర్వాన్యనిషేధా
ర్థా । అతోదర్వీస్రవయోర్వికల్పః । తత్ర కేవలాజ్యహోమేషు ఏకై
వదర్వీస్రవోవా, ఉపస్తరణాద్యభావాత్ । చర్వాదిహోమేషుతుద్యే
దర్వాన్యస్రవోవా, ఉపస్తరణాద్యభావోహోమార్థంచ । ఉపస్తరణాద్య
భావస్యాపి సంస్కారః ఉపస్తరణాది ప్రదానాంతస్య హోమపదార్థా
త్వాత్, శ్రోతే స్రవస్యాపి సంస్కారదక్షణాత్, ఆచారాచ్చ । ద
ర్వాన్యదీనాం త్రియాణాం తంత్రవద్ధోమేషేషసంస్కారః, అతంత్రక

మ (స)తంత్రాంతరగత ధర్మానుపపత్తైః । తేన 'అనుగల్గెఁగివా' త్తరయా
జహుయాత్. (ఆప.గృ.౫-౧౨) 'సప్తపాణిరణమిశ్యాత్' (ఆప.
గృ.౧౫-౬) ఇత్యాదిమ స దర్శనాదీనాం సంస్కారః । అత్యాశ్చప్రతి
తప్యశ్చాప్రహరణీత్యర్థసిద్ధాగ్నిగ్రహణమేవనామాయం కృత్సం
విధిరితి జ్ఞాపయితుం । తేన 'సుగమగ్నో తై-ద్యా.౩-౩-౧) ఇత్యాద్యై
ప్రీతి క్సుగ్మమాజనధర్మాణామిహనుపపత్తిప్రసంగవీవ ॥

కచిత్—అగ్ని ప్రతితప్యశ్చాప్రహరణీత్యర్థసిద్ధాగ్నిగ్రహణమేవనామాయం కృత్సం
విధిరితి జ్ఞాపయితుం । తేన 'సుగమగ్నో తై-ద్యా.౩-౩-౧) ఇత్యాద్యై
ప్రీతి క్సుగ్మమాజనధర్మాణామిహనుపపత్తిప్రసంగవీవ ॥

ప్రతితప్తం తప్తస్థిన్నైవాగ్ని । ఇహచ సంమాగదర్భాణామగ్ని
వేవ ప్రహరణమ్, స పునఃవైకల్పికం । తథా యేన జహోతీత్యత్ర సా
మాన్యవచనమ్, 'మధ్యమేనాంతమేన వా పలాశపణ్డెన' (ఆప.గృ.౨౨-
-౪) ఇత్యాద్యతంత్రకే కర్తృణిహాత్రికే చ విధౌ హోమాధర్మపా
త్రస్యాపి సంస్కారో యథాస్వాదిత్యైవవర్ధమా । అంజలేస్తప్తపూపహో
మే అవదానప్రాప్త్యథేన 'పార్వణవత్' (ఆప.గృ.౨౨-౧) ఇతి య
త్తేనాంజలిహోమా ఆపూర్వా యావదుక్తధర్మాణ ఇతి జ్ఞాపనాన్న
సంస్కార ఇతి ॥

✽ శమ్యోపరిధ్యథే వివాహోపనయన స

మావర్తనసీమంతచాలగోదానప్రాయశ్చిత్రైః॥౨॥✽

వివాహాదిమ కర్మణు పరిధ్యథే పరిధీనాం కార్యపరిధీనాం స్థా
నఇతి యావత్, శమ్యోః యగకీలకా భవంతి । తాశ్చ పలాశాదీనామ
న్యతమేన క్లప్తాః పరిధిస్థాల్పాయామాః, తత్ స్థానావన్నత్వాత్ । య
క్తం చైతత్, యస్మాదేవవిధవిషయేవాతికకారపాదైరుక్తమ్ ॥

'సంభవంతి ఖిల వాల్మీఖాదిరికిన్నబాధ్యతే' । ఇతి । అత్ర వివా
హశబ్దేన స్థానీపాకవర్జితః సాంగోవివాహోగృహ్యతే । తద్విజ్ఞానకా
రణం పాపణైకేత్యత్ర పక్షాదుః । సీమంతేశమ్యోవిధానాదేవ తద్వి

కా(రాంత)రేచాత చాలవికా(రాంత)రచగోదానే శమ్యాప్రాప్తావపి
తయోగ్రహణం సీమంతవికారేపి పుంసవనె తాసాం నివృత్త్యర్థం ।
ప్రాయశ్చిత్తంచ 'అగారస్థాణావిరూహణే' (ఆప.గృ. ౨౩-౯) ఇత్యా
దినావిహితం । అత్రచ 'పలాశకాష్టర్య' (ఆప.శ్రౌ. ౧-౫-౮) ఇత్యా
దినూత్పాత గుణయక్తాంస్త్రీణాం పరిధీణ సంస్కృష్టాణాం 'పరిధీనప్పరి
దధాతి' (త్రై.బృ. ౩-౪-౨) ఇత్యాదివిధానాత్ తూష్టిం పరిదధ్యాదితి
సూత్రకారస్యాభిప్రాయః, 'శమ్యాః పరిధ్యథే' ఇతి సిద్ధవత్పరిధీనంగీ
కృత్య తత్థానే శమ్యావిధానాత్, ఆచారాచ్చ ॥

❖ అగ్నింపరిషించత్యదితేనమన్యస్వేతిద.

క్షిణతః ప్రాచీనమనుమలైనుమన్యస్వేతి పశ్చాదుదీచీ
నం సరస్వలైనుమన్యస్వేతు్య తరతః ప్రాచీనం దేవస
వితఃప్రసు వెతినమంతమ్ ॥ ౩ ॥ ❖

అగ్నిమేవోదకేన పరిషించతి న పరిధ్యాద్యంగమపి । తద్విధిమాహ
అదితేనమన్యస్వేత్యాదినా । ప్రాచీనం ప్రాగాయతమ్ । ఉదీచీనము
దగాయతమ్ । సమంతం సర్వతః । అత్ర "దేవసవితఃప్రసువ" ఇత్యేతా
వానేవమంత్యః, సర్వ ఆదిప్రదేశః । తథానోత్తరేపరిషేచనె ప్రాసావీ
రితి ప్రసువపదస్యాహః । వైశ్వదేవకాండేపికాగ్నివిధావేవ మేవామ్నా
తానాం 'అదితేనమన్యస్వ' ఇత్యాదీనామప్తానాం యజమాం పూ
ర్వోత్తరపరిషేచనస్థేష్టస్థుస్థువాపారేషు శ్రుతిస్థానాభ్యాం వినియోగా
త్, వాజపేయప్రకరణస్థాయా ఋచః స్వత్రాపి వినియోగాయో
గ్యత్వాత్, ఆదిప్రదేశే సముదాయలక్షణాపత్తయే, యజుఃప్రాయే మం
త్రాష్టకేఋచాప్రతీతత్వాత్, ఉహవక్షే ఆషఠపాఠబాధప్రసంగాత్
'తస్తాద్భవంనోషేత్' ఇతి బహ్వృచశ్రుతివిప్రతిషిద్ధస్య గ్రహణప్రసం
గాత్, అస్తదీయానామాచారాచ్చ । విశ్వంజైతల్ బొధాయనానాం
'అన్వమగ్న్యాః ప్రాసావీరితి హంత్రాంతాః సన్నమయతి' ఇతి ।

ఏవం చోత్తరపరిషేచనో' అన్వయగ్రాహః ప్రాసాదీః ఇతి సూర్యమంత్రే
భ్యో విశేషమాత్రస్య పాఠః, న పునరూహః । యథాగ్నో' ఏతేనైవత్రై
ఘృభేనచ్చందసాఽహరిష్టకాముపదధే' ఇతి । సన్నామశబ్దశ్చాత్ర గౌ
ణః । అతఏవైతేమంత్రాః వైశ్వదేవకాండముపాకృత్య ప్రాగుత్సజ్జ
నాదధ్యేతవ్యాః బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణయోశ్చ ॥

❖ పైతృకేషు సమంతమేవ తూష్టిమ్ ॥ ౪ ॥ ❖

పైతృకేషుక మేను సమంతమేవపరిపించితి, న 'దక్షిణతః ప్రాచీనం
ఇత్యాది । తచ్చ తూష్టిమ్ ॥

❖ ఇధ మాధాయాఘారావాఘారయతి ద

శేషసూత్రాణామనవత్తూష్టిమ్ ॥ ౫ ॥ ❖

ఇధ మగ్రావాదధాతి । స చ ఖాదిరగపాలాశోవా పంచదశసంఖ్యా
కోఽథలక్షణస్థాల్యాయామః, ఇధ నామధేయాత్, క్రాతే దశనాచ్చ ।
యుగపచ్చాధానం, 'ఇధమ్' ఇత్యేకపదనేన సముదాయస్య వివక్షిత
త్వాత్ । తద్వ తూష్టిమ్, మంత్రస్యావిధానాత్ ॥

అన్వే— 'తూష్టిమ్' ఇత్యారభ్యేదమేకం సూత్రం కృత్వా, హిరణ్య
కేశినామంత్రః 'అయం త ఇధ్మః' ఇతి- సః 'అనుక్తమన్యతోగ్రా
హ్యమ్' ఇతిన్యాయేన నాపసంహతావ్య ఇతి వ్యాచక్షతే । తేషాం
పైతృకేషు సమంతపరిపేచనం సమంత్రకంస్యాత్ ॥

కేదిత్— గృహ్యస్తరాత్, ఇధ్మోఽభిఘార్యాధేయః ఇతి ॥ ఆఘా
రా ఆఘారనామకౌ షోమాదౌ । ఆఘారయతి దీర్ఘ ధారయాజుషో
తి, దర్శసూత్రాణామనవత్ । 'ఉత్తరం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య.....
దక్షిణాప్రాంచం ఋజుం సంతతం జ్యోతిష్తత్సాఘారమాఘారయన్ స
ర్వాణీర్ధకాస్థాని సంస్పృశయతి' (ఆప. శ్లో. ౨, ౧౨-౨) 'దక్షిణంప
రిధిసంధిమన్వవహృత్య' (ఆప. శ్లో. ౨-౧౩-౧౧) 'ప్రాంచముదంచమ్'
(ఆప. శ్లో. ౨, ౧౪. ౧) ఇత్యాది 'ఋజుప్రాంచో షోతవ్యాతిర్వంచా

వ్యతిషక్తావవ్యతిషక్తౌవా ' (ఆప.శ్రా.౧-౧౨-౨) ఇతి వైకల్పికా
య ఆఘారపక్షా ఏవదర్శనూణమాసాభ్యాం తుల్యంతావాన్యం, న
విద్వితీయాఘారస్య ' పూర్వాధేనుధ్యే పశ్చాధేవా జహుయా
' (ఆప.శ్రా.౧-౧౪-౨) ఇత్యనాఘారపక్షోపి । ఇమాచ ద్వావప్యా
దర్శ్యాత్మాష్టిమాఘారయతి, దర్శిహోమానామపూర్వతేష నైష్టి
ఘార ధర్తాణాం మంత్రాణాంచాప్రాప్తేః । త్మాష్టిమితి ' త్మాష్టిం
దాజ్యహుతీహుతావ్ ' (ఆప.గృ.౧౨.౪) ఇతివల్ సాహకారస్యా
నివృత్త్యధాం । అతఉభయోరాఘారయోః ప్రజాపతిదేవతా "య
త్మాష్టిం తత్ప్రజాపత్యమ్" (తై.బ్రా.౧-౧.౫) ఇతి శ్రుతేః । కథం పు
నరిమావజహోతిచోదనా దర్శిహోమా? ఉచ్యతే । యద్యపి జహోతి
త్యేవం న చోదనాఽస్తి, తథాప్యాఘారయతీతి దీర్ఘధారాగుణకజహో
తిచోదనాధాత్వాల్, యజ్ఞకప్రసిద్ధేశ్చ దర్శిహోమావేవ । కించ 'అ
థాజ్యధాశౌ జహోతి' (ఆప.గృ.౧-౩) ఇత్యాజ్యభాశౌ స్పష్టవేవ ద
ర్శిహోమా, తత్సాహచర్యాదాఘారావపి తథా ॥ యథా । అంశార
నారభ్యాధీ తస్య వినియోగసన్నిధేరభావేష్యదాభ్యసాహచర్యాల్ సా
మనియోగసమ్బంధః । ఏవం (వా)వ్యాఖ్యా(త)నమ్ । ఆఘారావాఘా
రయతి । 'పురస్తాదుదగోవకక్రమః' (ఆప.గృ.౧-౫) ఇత్యేతస్తాత్పర
త్యేన పరిలాం 'తథాపవగణః' (ఆప.గృ.౧-౬) ఇతి గాహ్యపరిభా
షామనుస్మత్య ప్రాగపవగాభ్యా ముదగపవగాభ్యాంవా దీర్ఘధా
రాభ్యాం జహోతి, నతు కొణదిగపవగాభ్యాం । నాప్రేన్విష్టికాఘార
ధర్తా మంత్రాశ్చ, ఆపూర్వతావదేవ । దేవతేతు దశాపూణమాసవ
ల్ ప్రథమస్య ప్రజాపతిః, ద్వితీయస్యేంద్ర(ఇత్యధాం)ఇత్యేవమర్థం
త్మాష్టిమితి పూర్వవదేవ ॥

అన్వేతు—ఆఘారావితినామధేయం ' మాసమగ్నిహోత్రజహోతి
ఇతివల్ విష్టికాఘారధర్తాదిదేశకమ్ । అత్ర ' సుగ్రవేణ ధృవాయా ఆ

జ్యమాదాయఆసీనోఽన్యమాఘారమాఘారయన్ (అప.శ్రౌ. ౨-౧౨-౨)
 'జప్సాహీతి జహూమావత్తై' (అప.శ్రౌ. ౨.౧౩-౨) ఇత్యాదిమ సర్వేషు
 ఆఘారధర్మేషు తస్యంత్రేషుచ ప్రాప్తేషు 'ఆఘారావాఘారయతీ' ఇ
 తి పరిసంఖ్యాధర్మః । ఆఘారయతీతి దీర్ఘధారాధర్మకావేవ హా
 మాకుర్యాత్, నాన్యధర్మకావీతి । తూష్టిమితి తు ధర్తావాంతరభేదా
 నాం మంత్రాణానివృత్త్యధం । దశాపూర్ణమాసవదితి త్వనధర్మక
 మేవేత్యాహుః । తన్న దర్శిహామయోరపూర్వయోః విశేషతశ్చ అం
 భూతయోః ధర్తాదిదేశానపేక్షత్వాత్ స్వతశ్చ నామ్నోధర్మలక్షణా
 యా అయక్తత్వాత్, ఆఘారయతీత్యత్రచసతి గత్యంతరే పరిసంఖ్యా
 యా అన్యాయ్యత్వాత్ - ఆఘారవ్యతిక్తధర్మపరిసంఖ్యానై చాతిదేశ
 వైఫల్యాత్ పరిసంఖ్యాయాశ్చ మంత్రపరిసంఖ్యానేపి సామర్థ్యాత్
 తూష్టింపదస్య వైయధ్యాంపత్తైః, దశాపూర్ణమాసవదితి పదం వ్యధర్మ
 మితి స్వేనైవాక్తత్వాత్, ఆఘారావాఘారయతీతి చ పదయోరతిదేశ
 పరిసంఖ్యాధర్మత్వే హామవిధాయక శబ్దాభావాత్, తద్భావాయచ ప
 రిసంఖ్యాత్వాగై సర్వేషామాఘారధర్తాణాం శిష్టాచారవిరుద్ధానుష్ఠానా
 పాతాల్. ఆజ్యభాగాదీనామపిత్తమతిదేశే అభ్యుపేయే తత్రాప్యేష్టి
 కాజ్యభాగాదిధర్తాణాం సర్వేషామనుష్ఠానప్రసంగాచ్చ । తస్మాత్సర్వే
 షేవ వ్యాఖ్యానై సు(ప్ర)స్తూక్తమ్)

యతోపూర్వావేవాఘారౌ, యతశ్చ 'సమిదభావశ్చ । అగ్నిహో
 త్రవజం' (అప.వ.౩-౮-౯) ఇతి పరిభాషా, అతఏవ ఆఘారసమి
 ధోర్నివృత్తిః ॥

అన్యైకుర్వంతి । తస్మై పత్యై పరి(ధిని)ధానానంతరం శౌర్యే తథా
 దృష్టత్వాత్ ॥

అనూయాజసమిత్ అనూయాజాభావాదేవ నివృత్తా । తేనైర్ద సన్న
 హనం పరిధిభిస్సహస్థాదశధా, వింశతిధా వా, నపున రేకవింశతిధా ॥

❖ అథాజ్యభాగో జహోశ్యగ్నయేస్వాహే
త్యుత్తరాధాపూర్వాధే సామాయస్వాహేతి దక్షిణా
ధాపూర్వాధౌసమంపూర్వేణ ॥౬॥❖

అథ ఆఘారానంతరం అథాకృత్యమప్యకృతావృజ్యభాగ నామ
పూర్వా హోమా జహోతి । తత్ర ప్రథమమగ్నయే స్వాహేతిమం
త్రాగ్నే రుత్తరాధాపూర్వాధౌ, పౌగూదీచ్ఛామిత్యధః । ద్వితీ
యాసామాయ స్వాహేతి దక్షిణాధాపూర్వాధౌ, దక్షిణపూర్వాస్వామిత్య
ధః । సమంపూర్వేణ ఆఘారసమ్భేదమవధి కృతావృక్షయా రజావ
మావత్యంతరే పూర్వాహుతస్తావత్యంతర ఏవోత్తరం జహోతి, నపున
స్నిక్తకృష్టం విప్రకృష్టంనా ॥

❖ యథోపదేశం ప్రధానాహుతీహుత్యా
జయాభ్యాతానానాస్త్రభృతఃప్రాజాపత్యాం వ్యాహృ
తీవిహృతాఃసావిష్టకృతీమిత్యుపజహోతి । యదస్య క
మణోత్యరీరిచం యద్వా న్యూనమిహకరమ్ । అగ్ని
ష్టత్సిష్టకృద్విద్వాంత్సంస్విష్టం సుహుతం కరోతు
స్వాహేతి ॥౭॥❖

యథోపదేశం యేన యేన హవిరాదినా వివాహాదిషు ప్రధానాహు
తయ ఉపదిష్టాస్తేన తేన విధానేన తా హుత్యా- జయాః చిత్తంచ స్వా
హేతి త్రయోదశ అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమావత్వ స్థిన్నితి సానుషం
గా అభ్యాతానా అష్టాదశ, ఋతాషాశితి రాష్ట్రభృతో ద్వావింశతిః
తత్ర ఋతాషాశిత్యనుద్యుత్య తస్తేస్వాహేత్యం తేన ప్రథమాహుతిం జ
హోతి । తాభ్యస్సాన్విహో ఇత్యేతావత్రైవోత్తరామ్ । ఏవముత్తరే పంచ
పర్యాయాః । తత్ర ‘నామ స ఇదం బ్రహ్మ’ ఇత్యనుషంగః । తాభ్యః
హోహో ఇతి చ । ‘భువనస్యవత్రే...స్వస్తింస్వాహో’ ఇతిత్రయోదశీ ।
‘సమేష్ఠీత్యాదయః పూర్వావద్భూతావః పర్యాయాః । ‘స నా భువన

స్య వలే.....యచ్చస్వాహ ఇతి ద్వావింశి । ప్రజాపతే న త్వదేతా
ని ఇతి ఋక్పూజాపత్యా । ‘ప్రాజాపత్యయర్చావల్లీకవపాయామవన
యేత్’) (తై.బ్రా. 3-2-౨) ఇతి శ్రుతేః । సూత్రకారణ ‘ప్రాజాపతేన
త్వదేతాసీతి ప్రాజాపత్యయర్చా వల్లీకవపాయామవనీయ’ ఆప-శ్రా-౯
౨-౪) ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాత్ । వ్యాఖ్యతీః విహృతాః- ‘భూఃస్వాహా,
భువఃస్వాహా, సువఃస్వాహా’ ఇతి । సౌవిష్టకృతీ ‘యదస్య’ ఇతి ఋక్
అత్ర చాస్యాః సిద్ధిష్టకృద్దేవతాకత్వం లింగాదేవ సుగమమ్ । దేవతాజ్ఞా
నస్య కర్మాంగత్వమపి ‘యోహవా అవిదితాషేయచ్ఛందో దేవతా
బ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతివాఽధ్యాపయతివా స్థాణుమృచ్ఛతి’
ఇత్యాదిశ్రుతేః.

అవిదిత్వా ఋషిం చ్ఛందోదైవతం యోగమేవచ ।

యోధ్యాపయేజ్జపేదాపిపాపీయాజాయతేతుసః॥

ఇతి స్మృతౌ సిద్ధమ్ । అత్ర యత్రాపేయాదిజ్ఞానానాం నై
వంవిధః పునర్విధః తత్ర తాని పాక్షికాణీతి గమ్యతే । ఏవమేతా జయా
దికా అష్టపంచాశదాహుతీః ప్రధానహోమానంతరముపజహోతి । య
త్రాపి సర్వబల్యాదౌ పార్షణాతిదిష్టః సిద్ధిష్టకృత్ తత్రాపి ప్రధా
నాహుత్యనంతరమేవైతాః । తతఃసిద్ధిష్టకృత్, క్వాప్రత్యయాత్, ఉహా
పసర్గాచ్చ ॥

కెచిత్—సిద్ధిష్టకృత్నంతరం జయాదయః ‘అగ్నిః సిద్ధిష్టకృద్దివీతి
యః’ (ఆప-గృ-2-2) ఇతి సిద్ధిష్టకృతః ప్రధానతుల్యత్వ జ్ఞాపనాదితి । న
ను యద్యత్రైవ సర్వప్రధానహోమానంతరం సాధారణ్యేన జయాదయ
ఉపదిష్టాః, కిమథాం తత్ర తత్ర ‘జయాదిప్రతిపద్యతే’ ఇతివచనమ్? ఉ
చ్యతే । యత్రైతద్వచనం నాస్తి పార్షణాదౌ న తత్ర జయాదయ ఇ
త్యేవమథామివంతర్హ్యత్రసాధారణవిధానమేవాసర్థకంన, కేవలం
జయాది విధ్యథాత్వాత్ । అన్యథా వివాహాదావేతేషన్వాసరమ్నో(పి)

అథోకించ, అస్మిన్నసతితత్తత్తజయాభ్యాతానానిత్యాది మంత్రస్స
 ఇత్యంతో గురుగ్రాన్థఃపునఃపునఃపఠితవ్యస్సాన్యత్ । తస్మాదస్మా
 (మృద్ధి)నివృత్త్యథాంగగ్రాన్థలాఘవార్థంచేదం సాధారణ విధానమ్॥
 చిత్ — యత్రాజ్యభాగాస్తం పురస్తాత్తంత్రం తత్త్రసర్వత్రజయా
 త్రతంత్రం, ఏతయోర్మధ్యే ‘యథోపదేశంప్రధానాహుతీ’ ఇత్య
 ప్రధానాహుతీమానాం విధానాత్ । ఆగ్నేయేపి చ స్థాలీపాక
 మాదిరివ్యతపివ ‘సిద్ధముత్తరం’ అప-గృ-౭-౧౪) ఇతి పదద్వయసూ
 జయాద్యుత్తరంత్రావదేశాత్, మాసిశ్చార్ధేద ‘పాఠ్యజన’ (అప
 గృ-౨౨-౧) ఇత్యతిదేశాత్ । ఆజ్యహోమేషు జయాద్యనంత్రం త్రాత
 నత్తూష్టింపరిధీనగ్నౌ ప్రహృత్య తాన్ దర్శిసంస్కారేభిజహోతి ప
 రిధితత్సంస్కారాణాం త్రాతపదభ్యనుజ్ఞానస్యాక్తవాత్, కృతకార్యా
 నాంప్రతిపత్త్యపేక్షతవాత్, ఆచారాచ్చ । శమ్యశ్చేత్, అస్తికాల
 అపాహ్యః ‘అథ శమ్యఅపాహ్య, (బో-గృ-౩-౩) ఇతి బోధాయనవ
 చనాత్, ఆచారాచ్చ ॥

❖ పూర్వవత్పరిషేచనమన్యమగ్నోష్ఠాఃప్రాసా

వీరితి మంత్రస్సన్నామః ॥౨॥ ❖

అగ్నిపరిషేచనం పూర్వవత్ । అయంతు విశేషః, అదితైసుమన్య
 సేవ్యాదిమత్రిమలమమన్యసేవ్యత్యస్య స్థానే ‘అన్యమన్యా’ ఇతి, దే
 సనవితిత్యత్ర ‘ప్రసవ’ ఇత్యన్య స్థానే ‘ప్రాసాపి’ ఇతి । అత్ర
 కౌతవత్ ప్రణీతాదిముంచతి తూష్టిం కృతకార్యాణామానాం ప్రతిప
 త్త్యపేక్షతవాత్ - ‘ప్రణీతాభ్యోదికోఽభ్యుపనీయ’ బో-గృ-౩౨) ఇతి
 బోధాయనవచనాగ్, ఆచారాచ్చ । బ్రాహ్మణశ్చ యథాశక్తి దానమా
 నాదినా సత్కృతోగచ్ఛేత్ ॥

అత్రేయం స్థితిః । అగ్నిమిద్ధేవ్యాది మంత్రస్సన్నామ ఇత్యంతః
 హృచ్చోదీచ్యాంగసముదాయః సర్వగాహ్యప్రధానహోమానాం సా

ధారణః 'యథోపదేశః ప్రధానాహుతీహుత్యా' ఇతిప్రాచ్యోదీచ్య
పదార్థాపేక్షయా హోమా (నామ)నాం విశేషణ ప్రాధాన్యాభిధా
నాత్ । ఏవంచాహోమేషు నామకరణాదిషు తంత్రస్యాప్రసంగవప । న
న్వేషమ్ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే ఇతి కిమథా స్తత్రతత్ర
పునరుపదేశః । ఉచ్యతే । యత్ర కేవలాజ్యహవిష్టాపనయనాదిషు అస్యా
పదేశస్తత్రైవేదం తంత్రమ్ । యత్ర పునః 'అపివౌత్తరయా జహుయా
త్' (ఆప.గృ.౫-౧౨) 'కామమన్యధ్యాంవా జహుయాత్' (ఆప-
గృ.౧-౨౬-౧౩) ఇత్యాదిషు నాపదేశః నైవ తత్తేదం తంత్రమితి నిమ
మాధాః కుతపితత్ । కేవలాజ్యహవిష్టేవ ప్రయోజనాంతర మంతరగా
న్యతఃత్రస్యోపదేశాత్ । ఉపాకరణసమాపనాదీనాం తు తత్ర తంత్రా
పదేశాభావేపి కూష్ఠాండైజహుయాద్భుతమ్ 'ఇత్యాదేరివ తంత్రా
ధిత్వావగమాత్ అనేన సాధారణవిధానేనైవ తంత్రమ్ । తంత్రాధి
త్వావగమస్తు (కృత్స్నవిధానాభావాత్) గృహ్యంతరేషు తంత్రవశామే
వాపదేశాత్ ఆపస్తంబదర్శనానుగతోపదేశాత్ అవగతశ్చిహ్నాచారాచ్చ
యద్యేవమాశ్చ్యేషధహవిష్కేపి వివాహే కిమథా స్తంత్రాపదేశః? । ఉ
చ్యతే । లాజహోమానాం కృత్స్నవిధానేన తంత్రానపేక్షత్వాత్ ఉపస
యనాదినదాజ్యహోమాధా ఏవతంత్రాపదేశః । తథా 'తస్మిన్నపవిశ
త ఉత్తరోవరః' (ఆప.గృ.౪-౯) ఇత్యస్యానంతరమేవ అగ్నేరుపసమా
ధానాది, సతు 'యథాస్థానముపవిశ్య' (ఆప.గృ.౫-౨) ఇత్యస్యానంత
రమితి క్రమాధాన్య । తథా కేవలౌషధహవిషిస్థాలిపాకాపి క్రమాధా
నవ । యద్యపి శ్రాతే దశానాత్ పాత్రప్రాక్షణానంతర మవఘాతాది
యక్రమ్. తథాపెతద్వచనబలాత్ తంత్రాత్పురస్తాదేవేతి । ఐశానేఽ
పి స్థాలిపాకే స్థండిలకల్పనాంతే తంత్రమ్, సతు పార్షణవర్ణహవిష
ప్రతిష్ఠితాభిఘాతానంతరమితి క్రమాధానవ ॥

కేచిత్ — కల్పాంతరవిహితేషు అపార్షణాదిదేశేషు అజ్యహోమేషు

తంత్రాధిపం ' కూశ్మాండజ్ఞానాం హయాద్భుతమ్ ' ఇత్యాదిష్వస్య త
న్తస్య ప్రాప్త్యధికం యథోపదేశమితి సామాన్యవిధానమ్ । అత్ర
తేషాం తు వివాహాదు యేష్యేష పునర్విధానం తత్రైవ నాన్యత్ర (పా
ణిపణ్య) హోమాదిష్వీతి నియమాధికం తత్రతత్ర తంత్రవిధానమ్ । పి
త్యైవమతు ' ఏకైకశః పితృసంయక్తాని ' (ఆప. గృ. ౧, ౧౮) ఇత్యాదివి
శేషవిధానాల్ తంత్రసిద్ధిరితి ॥

ఏవం సగర్వగాహ్యహోమానాం సాధారణం స్థాతృం విధిముక్తాః,
ఇదానిం పాకయజ్ఞేషు వైకల్పికం శ్రేతం విధిమాహ ॥

— ❦ రౌకికానాం పాకయజ్ఞశబ్దః ॥౯॥ ❦ —

లోకయంతి వేదైర్వేదార్థానితి లోకాః త్రైవిద్యవృద్ధాః శిష్టాః
ద్విజన్తానః । తైలోక్తే రాచర్యం లెయాని కర్మాణి తాని రౌకికాని
లైషాం మధ్యే సప్తానాం బౌపసనహోమాదీనాం పాకయజ్ఞశబ్దః సం
జ్ఞాతేన పరిధిః నతు శ్రోతానాం, వివాహాదీనాం చ, తత్ర లోకానామ
ప్రయోగాల్ । యని లోకప్రయోగాదేవైషాం పాకయజ్ఞనామతా ప్ర
సిద్ధేవ తహి ' పాకయజ్ఞేషు బ్రాహ్మణావేక్ష్యోవిధిః ' ఇత్యేతావతాఽలమ్
కిమధికం ' రౌకికానాం పాకయజ్ఞశబ్దః ' ఇతి । ఉచ్యతే । పాకేన ప
క్షేన చరుణా సాధ్యోయజ్ఞః పాకయజ్ఞః ఇత్యేవం పునత్పన్నసంజ్ఞానవా
దాల్ నాంతరీయకావగతశ్చ రురెవాగ్నిహోత్రికవిధానావిః ' న పునర్వి
ధ్యంతరవదాజ్యాదిక మపీతి నియమజ్ఞాపనాధికమ్ । బౌధాయనేనతు అ
త్రాజ్యమ్ హవిరుపదిష్టమ్ । న తావగ్నిహోత్రికం హవిరిహభవతి, అ
గ్నిహోత్రధర్మప్రాపక ప్రమాణాభావాల్ । ద్విజకహోతి ' (ఆప. గృ
౨-౧౧) ఇత్యేవమాదయః పునః పంచపదార్థాణః వచనబలాద్భవతి ।
దెవతాస్తు తత్తంత్రప్రతిపాద్యాసవ ॥

— ❦ తత్ర బ్రాహ్మణావేక్ష్యోవిధిః ॥౧౦॥ ❦ —

తత్ర లెషు పాకయజ్ఞేషు మధ్యే పాశుణాదిషు పంచసు బ్రాహ్మణా

వేక్షోవిధిభవతి । యోవిధిః పృథక్మమేవ బ్రాహ్మణమవేక్షతే, నాగ్ని
మిద్ధైశ్యాదివల్లోకాచారానుమేయం సాపేక్షమ వికల్పేన భవతీత్య
భవః । నానయోర్విధోన్యమిభిః సంసగః । నాపిస్తూతనాస్యనైవ బా
ధః । పృథక్మబ్రాహ్మణసాన్యపి స్తృత్యనువాదే కల్పమూత్రాధికరణన్యా
యేన స్తృతితుల్యప్రమాణత్వాత్ । అతవన ' సర్వంపాప్తానం తరతి తర
తిబ్రహ్మహత్యాంయోఽశ్వమేధేనయజతే ' (తై.సం.౩-౧౨) ఇతిశ్రుత్యా
'యజతవాశ్వమేధేన ' (మను. ౧౧-౭౫) ఇతి మనుస్మృత్యనువాదే అ
శ్వమేధదావదశవాషికయోర్వికల్పః । బౌధాయనీయేచవ్యక్తాయమర్థః
తత్రోవాహరంతి ॥

‘ అఘారం ప్రకృతిం ప్రాహ దర్శిహోమస్య బాదరిః ॥

అగ్నిహోత్రంతథాఽఽత్రేయః కాశకృత్సన్తవ్పూర్వతామ్ ॥ ఇతితాం
సమిళః సంసాదయేదనాదేశాత్ ' ఇతి । హోమమంత్రాదయస్తు వి
ధ్యంతరీయా అథాదాచారాచ్చేహపి భవంతి । యద్యసాన్యపి స్తృతితు
ల్యమేవ ప్రామాణ్యం కిమథం ' బ్రాహ్మణావేక్షః ' ఇతి ? । ఉక్తోత్తర
మైవైతత్ । అగ్నిహోత్రకవిధౌ భేషే ' యది యజష్ట ' (ఐ.బ్రా. ౨౫
౩౪) ఇతి శ్రౌతం ప్రాయశ్చిత్తమ్ । నతు స్తూతనాశే ' యద్యవిజ్ఞాతా
సర్వవ్యాపదావ్ ' (ఐ.బ్రా. ౨౫-౩౪) ఇతి ॥

❖ ద్విజ్జహోతిద్విర్నిమాష్టిద్వింప్రాశ్నా

తుత్సృప్యాచామతి నిర్లఙ్ఘితి ॥౧౦॥❖

సర్వే ప్రధానహోమాః ప్రధానహోమత్వ సామాన్యాదేకోహోమ
ఇత్యభిప్రేత్యసిష్టకృదవేక్షయా శ్రుతిద్విజ్జహోతిత్వాహనపునర్ద్వి
రేవ జహోతితి । ' సప్తదశప్రాజాపత్యాన్ ' (తై.బ్రా. ౧, ౩-౪) ఇతివది
హ సంప్రతిపన్నదేవతైకత్వాభివాత్ ॥

కెచిత్ — యావంతః ప్రధానహోమాస్తావంతి చతుర్గుహితానిస్సు
ప్రసహనదాయహోమమంత్రా సర్వా అనుదుర్యత్యసకృదేవజహన్తి

ద్విర్నిమాష్టేత్వాది వ్యక్తార్థమ్ ॥

ప్రయోగస్తు—న పరిస్తరణదర్శనసంస్కారో పస్తరణాదీని, అత్రానుపదేశాత్ । చరుపాక స్తవధాన్విద్యతే ఏవ । తేన చరుణా ప్రధానాహుతిస్విష్టకృత్ప్రశనభక్షణభ్యః పర్యాప్తేన దర్శింపూరయిత్వాపరేణాగ్నిం దర్భేషు సాదయిత్వాపరదాయ తత్తన్తంత్రైః సర్వాఃప్రధానాహుతీః క్రమేణ హుత్వా దర్వాన్విస్తతోలేపమాదాయ దర్భైర్నిమృజ్య కేమేత్స్విష్టకృతే హుత్వా ప్రాచీనావీతీ పునలేపమాదాయ దక్షిణతాఘామ్యాం నిమృజ్యావ ఉపసృజ్య యజ్ఞోపవీతీ దర్వాన్విలేపమంగుళ్యాపరదాయ ప్రాశ్య శుద్ధ్యర్థమాచమ్య పునరప్యవంకృత్వా ఉదజావృత్తోత్సృప్య దర్వాన్విహవిశ్లేషం సర్వంభక్షయిత్వా తాం నిరహోచమ్య తాం దర్భైరగ్నిః ప్రక్షాళయేదితి ॥

నను వైశ్వదేవోపాసనః హుతామయోఃకస్తాన్నాయం విధిః? ఉచ్యతే తత్ర ‘ ఉభయతః పరిషేచనం ’ (ఆప.గృ.2-22) ఇతి ఏకకార్యయోః ద్వయోరపి విధ్యోః పరిసంఖ్యానాత్ । అతఏవ బహిరేవవృత్తివత్ప్రారభావాచ్చ ॥

కేచిత్తు—పాకయజ్ఞ ఇత్యత్ర పాకశబ్దస్యాల్పవాచకత్వాత్ వివాహాదయోపి సామాద్యపేక్షయా పాకయజ్ఞాఇతి తేషవ్యవయంవిధిరితి । తన్ను, తేషామనుష్యసంస్కారార్థత్వేన అప్రారాధనాత్ ప్రధానవాచియజ్ఞశబ్దవాచ్యత్వానుపపత్తైః ॥

ఏకాగ్నివిధికాండే వివాహమంత్రాణాం పూర్వమామ్నానాత్ వివాహమేవ పూర్వం వ్యాఖ్యాస్య తస్మాదగయనాది నియమాపవాదేన కాలమాహ ॥

—❀ సర్వయుతవోవివాహస్య క్షేతిరామాసౌవ

రిహప్యోత్తమంచ నైదాఘమ్ ॥౧౨॥❀

సర్వేషదృతః ప్రత్యేకం మాసద్వయరూపాః వివాహస్య కాలాః

ద్వాదశాపి మాసాః సావరపక్షాదికాః కాల్పేన్నైన కాలాభివ్యధాః ।
 ఋతవ ఇత్యనైన లక్షణయా మాసాపవ విభిత్తితాః సతవ ఇతి కుతా
 వగమ్యతే? ఉచ్యతే । శైశిరౌ మాసావితి మాసపర్యదాసాత్ । అన్య
 త్తా విధిపర్యదాసయో రెకవిషయత్వాత్ లఘుత్వాచ్చ శిశిరం పరిహర్య
 తి బ్రూయాత్ । ప్రయోజనంతు వివాహస్య పూర్వపక్షాది నియమాభా
 వః । యత్ర పునరుపనయనాదావేవం విధిపేత్సభావాద్యుత్తరేవ విధి
 త్సా । తత్ర ద్వ్యవదానద్వారా పురోడాశస్య యాగసాధనత్వవత్
 సామాన్యవిధ్యవదుద్ధ పూర్వపక్షాదిద్వా రణాపి ఋతాః కర్మసాధన
 త్వ సిద్ధౌః పూర్వపక్షాదిర్నియతవ । శిశిరస్యతాః యాద్వామాసౌ
 మాఘఘాటనౌ, నిదాఘస్య గ్రీష్మస్య యకౌత్తమౌత్తయతాః, తా
 నైశాంస్త్రీమాసాః పరిహర్య వజయిత్వా । అత్రోత్తమమితి తమ
 పృథ్వయాత్ యస్సరతాంత్య నేదాఘః, యశ్చాధికమాసతా ద్వితి
 య ఆషాఢః తావపి పర్యదస్తా ॥

❖ సర్వాణిపుణ్యేకాని సక్షత్రాణి ॥౧౩॥ ❖

యాని జ్యోతిషే పుణ్యేకాని శుభఫలప్రదత్వేనాకాని సక్షత్రాణి
 సక్షత్రగ్రహణస్య ప్రదర్శనార్థత్వాత్తిథ్యాదీనస్యపి । తత్ర పుణ్యేకాని
 సర్వాణ్యత్రోపసంహతావ్యాని ॥

❖ తథామంగళాని ॥౧౪॥ ❖

శంఖండుండుభివీణాతూణ వాదిత్యసంప్రవాదనాని కులస్త్రీగ్రీ
 తాని కేశశ్చక్రాద్విప్రకల్పనాహతధౌతాచ్ఛిద్రవిచిత్రవాసాధారణ గం
 థానులేపన సుగంధ స్పర్శారణాపదాతిగమనచ్ఛత్రధ్వజాదీని శిష్టాచార
 ప్రసిద్ధాని మంగళాని వివాహే ఉపసంహతావ్యాని ॥

❖ అవృతశ్చాస్త్రీభ్యఃప్రతీయేక ॥౧౫॥ ❖

అవృతః క్రియాః వైవాహిక్యః అపేక్షేమాత్సమంత్రకా అమంత్రకా
 శ్చ తాన్యర్వా ఆస్త్రీభ్యః సర్వవజ్జేభ్యస్సకాశాదవగమ్య ప్రతీయే

లో మధుసర్కొదెయః । పెదాధ్యాయభ్యాంతు తత్సహితఇతి॥

కేచిత్ — ఏతత్త్రయమేవాస్తాకం గోరాలంభస్థానమ్. నపునఽన్యేషామివ వికల్పేనాపీశానబలిశ్శూలగవావరనామా । ఏవంవదన్నస్తాకమపి కల్పాంతరొక్తానపి విశేషా వికల్పేనానుజానాతీతి ॥

అథ వివాహేవజన్మీయాః కన్యాఅహ —

❖ సుప్తాంరుదంతీం నిష్క్రాంతాం వరణే వ
రివజన్మయేత్ ॥ ౧౧ ॥ ❖

యా వరేషు వరణాథం ప్రాప్తేషు స్వపితి, యా రోదితి, యావాగృహాన్నిషాగ్రమతి, తా ఏతావరణే పరివజన్మయేత్ అత్యంతం వజన్మయేత్, ఋద్ధాజ్యోతిషాదిభిజ్ఞాతాయామపి యతస్సాన్వపాదీనామత్యాగ్యన్మద్ధిలింగత్వం (ప్రబలత్వం చ) వివక్షితమ్ ॥

❖ దత్తాంగుస్తాం ద్యోతామృషభాం శరభాం
విసతాం వికటాంముండాం మండూషికాం సాంగారి
కాంరాతాంపాలీం మిత్రాం స్వనుజాం వషణకారీంచ
వజన్మయేత్ ॥ ౧౨ ॥ ❖

దత్తాద్యాః పంచదశకన్యా వజన్మయేత్ । దత్తాలన్యస్తేవాచా ప్రతిశృతా, ఉదకపూర్వం వా ప్రతిపాదితా । గుప్తా అదశనాథం కంచుకాదిభిరావృతా, ప్రయత్నసంరక్ష్యమాణావా దౌశ్శిల్పాదిశంకయా? ద్యోతా పింగాక్షి, బహ్మకేశివా, విషమదృష్టినాః । ఋషభా ప్రధానా, ఋషభస్యేవ శరీరం గతిః శీలం వా యస్యాస్యా, కకుదావస్తి యస్యాస్యా । శరభాశీణాదీప్తిః, సర్వనీలలోమ్మివా, అరూపావా, నిష్ప్రభావా (నిష్ప్రభావా ఇతి నాస్తికవచిత్)

కేచిత్ — దశన్మీయా, యతస్సాజారకామ్యా ॥

విసతా కుట్టా । వికటావికటజంఘా, విస్తీర్ణజంఘావా । ముండా అపనీతకేశా, అజాతకేశావా । మండూషికా అల్పకాయా, అరుణదర్శి

వా, మండుకత్వ(గావ) గ్వన్నిషష్ఠీభావా

అపరే—వామనాంగా, దగ్ధాంగావా ॥

నాంగారికా గర్భాస్థాయాం యస్యాం సత్యాం మాతా భర్తురస్థి
సంచయనకారికా, కులాంతరస్య దుహితృత్వం గతావా । రాతారమణి
లా కం(దు)తు)కాది కీర్తిదాప్రియేత్యభాః, ఋతుస్నాతావా ॥

కేదిల్—రతిశీలా విషయోపభోగశీలత్యభాః ॥

పాలీ శత్రుక్సేత్రాదిపాలికా । మిత్రా బహుమిత్రా, సఖీవా ॥
స్వనుజా శోభనానుజా యస్యాస్యా, నతు శోభనానుజోయస్యాః,
శోభనాయా మనుజాయాం కదాదిత్పరమాదస్యాదితి ॥

కేదిల్—వరజ స్తనంవత్సరపవ పశ్చాజ్జాలైతి ॥

వర్షకారి- వరాధ్వషేణాధికా । యాఽత్యంతం (స్రవతి)స్రవతి)
సావా । పరివర్జయేదిత్యనుషంగే సత్యపి వర్జయేదితి పునర్వచనం బ్రా
హ్మదిషు సర్వేషువివాహేషాం ప్రతిషేధార్థమ్, అనతిగత్యంతరే
ఋద్ధావపి పరీక్షితాయాం దత్తైతరాసామనిషేధార్థంవా ॥

—❖ సక్షత్రినామా సదీనామా వృక్షనామాశ్చ
గహితాః ॥ ౧౩ ॥❖—

సక్షత్రస్య నామేవ నామ యాసాం తా సక్షత్రినామాః । ఏకస్య నా
మశబ్దస్య లోపః ఉష్ట్రముఖితివత్ । ఏవము త్రయోరపి విగ్రహాః । రో
హిణీ చిత్త్రేత్యేవమాదయో సక్షత్రినామాః । గుగైత్యాదయో సదీనా
మాః । శిశుపెత్యాద్యా వృక్షనామాః । గహితాః వర్జనీయాః ॥

—❖ సర్వాశ్చరేఫలకారోపాంతా వరజే పరి
వర్జయేత్ ॥ ౧౪ ॥❖—

రేభోవా లకారోవా యాసాం నామ్నఉపాంత ఉపధేత్యభాః, య
థా గారి శాలీత్యాది । శేషంవ్యక్తమ్ । అత్యచకారేణ గహితా ఇత్య
నుకర్షణాత్ ఆసాం వర్జనీయత్వే సిద్ధే । సర్వావరజే పరివర్జయే

లో ఇతి వ్యర్థం । న, సుగ్రహార్థత్వాత్ । అథవా యా ఏతారేఫలకా
రోపాంతా గౌరీశాలీత్యాద్యాః, యాశ్చ ప్రకారాంతరేణాపి స్తుత్యం
తరీతా రేఫలకారోపాంతాః, యథా సగోత్రానమానప్రవరా వు
శ్చలీతి తాస్సవావరణే పరివర్జయేదితి జ్ఞాపనార్థం । ఇదంత్యహం వ
క్తవ్యమ్ । అసత్యపి గత్యంతరే వ్యక్తేష్వర్థిలింగే సగోత్రాదీనాం
సర్వథానిషేధవిన । గౌర్యాదీనాంతు స తథా, గుప్తాదీనామివేతి॥

కచిల్—నక్షత్రనామేత్యాదికేయం శాస్త్రాంతరగీతా గాధా, తస్మాః
పాదపూరణాని సర్వావరణే పరివర్జయేదితి పదానీతి పరికల్పయంతా
యస్తాన్నక్షత్రాదీనామా రేఫలకారోపాంతాశ్చ గహితాః, తస్మాత్తా
స్సర్వా వరణే పరివర్జయేదితి వ్యాచక్షతే ॥

—❖ శక్తివిషయే ద్రవ్యాణి ప్రతిచ్ఛన్నాన్యవ
నిధాయ బ్రూయాదుపస్పృశేతి ॥ ౧౫ ॥ ❖—

శక్తిస్సామర్థ్యమ్ । విషయోఽవకాశః । అస్యామృద్ధిపరిత్యాయాంవ
తతత్పక్షిణాం సామర్థ్యస్యావకాశే సంభవతి, యదికన్యాద తదీయాశ్చే
మాం పరిత్యామభ్యవగచ్ఛేయరిత్యర్థః । యతపవాత్ర శక్తివిషయ ఇ
త్యాహ, అత ఏవైషా ఋద్ధిపరిత్యాజ్యోతిషాదిభివైకల్పికీ, నతు నిత్య
వద్వివాహంగమ్ । ద్రవ్యాణి వక్ష్యమాణాని మృత్పిండేషుచ ప్రతిచ్ఛ
న్నాన్యేక స్థితి భాజనే నిధాయ కన్యాం సమీపేచకృత్వా, తాంబ్రూ
యాదేషాం పిండానామేకముపస్పృశేతి ॥

కానితానీత్యంతరహ—

—❖ నానాబీజాని సగ్గోష్ఠాని వేద్యాః పా

గ్గోష్ఠాన్త్రాల్లోష్టగ్ శక్పచ్చశానలోష్టమితి॥౧౬॥ ❖—

నానాబీజాని వీహియవాదిబీజాని । సంస్కృష్టాన్యేక స్థితి పిండేషి
ప్తాని । వేద్యాః సామిక్యాః ఆహృతా పాంశూ । శ్చేత్రాల్ సస్య
సంవన్నాదాహృతం లోష్టం । అవశిష్టప్రసిద్ధే ॥

— పూవేషాం చతుర్థాముపస్పృశనే యథా(యోగ్య)లింగమృద్ధిః ॥౧౭॥ —

పూవేషాం చతుర్థాముపస్పృశనే యథా(యోగ్య)లింగమృద్ధిః ।
నానాబీజానాముపస్పృశనే ప్రజానాం సమృద్ధిః । వేద్యాః పాంసూ
నాం + యజ్ఞానాం క్షేత్రాల్లాప్తస్య + సస్యానాం । శకృతశ్చ + పశూనా
మితి । ఋద్ధినిశ్చయాద్వివాహకతవ్యతానిశ్చయఇత్యర్థః ॥

— ✽ ఉత్తమం పరిచక్షతే ॥౧౮॥ ✽ —

ఉత్తమం శ్శశానలోష్టం పరిచక్షతే గహణంతే శిష్టాః, జాయావ
త్యోరస్యతరస్య వా మరణలింగ(గా)గత్వాదితి ॥
ఉద్వాహ్యమాహ—

— ✽ బంధుశీలలక్షణ సమ్పన్నా మరోగాముప
యచ్ఛేత ॥౧౯॥ ✽ —

అత్ర సమ్పన్నామితి ప్రత్యేకం సమ్పద్యతే । బంధుసమ్పన్నాం
ప్రశస్తాభిజనాం । శీలసమ్పన్నామాస్తిక్యాది గుణానితాం । లక్షణస
మ్పన్నాం గూఢగుల్ఫత్వాదిస్త్రీలక్షణయంతామ్ । అరోగాం క్షయాప
స్తారక్షప్రాద్యచికిత్సారోగరహితామ్ । ఉపయచ్ఛేతఉద్వహేత్ ॥

అథ వరగుణానాహ—

— ✽ బంధుశీలలక్షణసమ్పన్న శ్శృతవానరోగఇ
తి వరసమ్పత్ ॥ ౨౦ ॥ ✽ —

బంధుశీలలక్షణసమ్పన్న ఇతి పూర్వవదావ్యఖ్యానమ్ । శ్శృతవాన్
శ్శృతాధ్యయనసంపన్నః అవిదుషకౌదిత కర్మానధికారాల్ ధర్తాద్య
ధర్మాత్వాచ్చ వివాహస్య । అరోగ ఇతి పూర్వవత్ తస్యాప్యసమర్థవ్య
నానధికారాల్ । (ఇత్యేవ) ఏవం భూతావరసమ్పత్ । ఏవంగుణాయవ
రాయ కన్యాదేయేత్యర్థః ॥

అథ ద్వినిశ్చయే ఏకీయం మతమాహ—

❖ యస్యాంమనశ్చ క్షుపూర్నిబంధస్త
స్యామృద్ధిర్నైతరదాద్రియేతేఽస్యైకే || ౨౦ || ❖
ఇత్యాపస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నే తృతీయఃఖండః
❖ సమాప్తశ్చ పృథమఃపటలః ❖

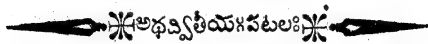
యస్యాం కన్యాయాం వరస్య మనశ్చక్షుపూర్నిబంధః నితీరాంబంధ
నం, యస్యామానక్రమితశయేన మనశ్చక్షుషీ నిబద్ధైవతిష్ఠత ఇన్యథాః
తస్యాం జాయాయాం సత్సాంధర్తాధీనాం సమృద్ధిః, నైతరద్ధుణదో(ష)
షాసురాగ్రదశాన మాద్రియేతేఽస్యైకే బుద్ధివతే । ఏతదుక్తాధవతి, అత్ర
మనశ్చక్షుపూర్నిబంధ ఏవాదరణైకారణం సతు జ్యోతిషాదినా జ్ఞాతాగు
ణాః । తథా తదభావ ఏవపరివజనే కారణం, న స్పృహదయోదోషా
తి । ఉభయోరపి మతయోదాత్తాదీనాం నిషేధమాద్రియేనైవ ‘సవతాన్
పూర్వశాస్త్రవిహితాయామ్’ (ఆప. ధ. ౨-౧౩-౧) ‘అనమానాషా
గోత్రజాం’ ‘పంచమాత్మప్రమామూర్ధ్వం’ ఇత్యాదివచనజాతాల్ ||
ఇత్థం సుదర్శనాచార్యైః (గృహ్యతాత్పర్యనిర్ణయం (సూత్రతాత్ప
ర్యదర్శనమ్)

పృథమేపటలైకారి యథాభాష్యం యథామతి ||

❖ ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే తృతీయఃఖండః ❖

❖ సమాప్తశ్చ పృథమఃపటలః ❖

చతుర్థశ్చ ఖండః.

పూర్వత్ర ' ఇన్వికాభిః ప్రసృజ్యంతే ' (ఆప-గృ-౨-౧౬) ఇతి వి
వాహోపయోగినా వరపరిషణస్య కాలో(భి)విహితః ।

ఇదానీం తస్యవిధిమాహ—

✽ సుహృదస్సమవేతాన్తంత్రవనోవరాణ్

ప్రహీణయాత్ ॥ ౧ ॥ ✽

సుహృద ఆత్మనామిత్రాణి । సమవరాణ్ ఆత్మానం ప్రత్యేకకా
ర్యాణ్ । మంత్రవతః మంత్రద్రాహ్మణవతః, ' శుచీమంత్రవతః ' (ఆ
ప,ధ-౨-౧౫-౧౧) ఇతి వస్తంత్రగ్రహణస్య పదశ్చనాథత్వాత్ । వ
రాణ్ వరయిత్యాణ్ । వరః ప్రహీణయాత్ ప్రేషయేత్ ॥

ఏతే యగ్నా బ్రాహ్మణాశ్చేతి కచిత్ ॥

✽ తానాదితాద్వాభ్యామభిమంత్రయేత్ ॥ ౨ ॥ ✽

తాన్ ప్రస్థితాన్ । మంత్రసమామ్నాయస్యాదితః ' ప్రసుగ్ధంతా '
ఇతి దాన్వస్యం ఋగ్భ్యం అభిమంత్రయేత్ । అభిమంత్రణం ఆభిము
ఖ్యన మంత్రస్యాచ్ఛారణం । అనుమంత్రణమప్యేనం, అనుమంత్రయిత
వ్య ద్వివ్యగతచిత్రేనేతి తు భేదః ॥

అథ సూత్రస్యాపూర్ణత్వాత్క్రమఉచ్యతే—

కృతప్రాణాయామో వరాణ్ ప్రేషయిష్య ఇతి సఙ్కల్ప్య, ప్రసుగ్ధ
నైతి దాన్వస్యం వరానభిమంత్ర్య ' యూయమముష్టాశ్శులాన్తహ్యం
కన్యాం వృణోష్యమ్ ' ఇతి ప్రేషయేత్ । తతస్తే దుహితృమతో గృహంగ
త్వా, కన్యాం దత్తసగోత్రత్వాది చోషరహితాం బంధాద్విదుగు సమ్మ
న్నాం చ యత్నతోఽవధార్య దుహితృమంతం పితృదికం ' శాతమ
గోత్రాయ విష్ణుశర్వణ భవదీయాం కన్యాం ప్రజాసహత్వ కర్మభ్యో

వ్యుత్పన్నే' ఇతి బ్రూయముః । తతస్సపిత్రాదిదాహాస్యామీతి ప్రతిబ్రూయాత్ । తతస్తే ప్రత్యేత్య సిద్ధాధావయమితి వరాయ వేదయేయః । ఏతద్ధ వరప్రేషణాద్యాసు రాషయోరెవ, నాన్యేషు, అథలూపాత్ । అథయస్త్విన్నహని వివాహః తతః పూర్వమేవేందమేత్యతీయేవాఽహనియథాశిష్టాచార మంచురారోపణం కుర్యాత్ । తథాశ్వావాహఇత్యద్య వివాహఇతిచ । 'తథా మంగలాని' 'ఆవృతశ్చాస్త్రీభ్యఃప్రతీయేర' (అప, గృ-౨-౧౪-౧౫) ఇత్యక్తాని కర్మాణి వీరోఽధూశ్చయథాకాలం యథాయోగ్యంకురుతః ॥

కచిత్ — పూర్వేదుర్నాందీశార్థం కల్పంతరాదితి ॥

తతః పిత్రాదిర్వభూకులం ప్రాప్తాయ వరాయ కన్యాముదకపూర్వం దద్యాత్, ఇమాం వత్సగోత్రజాం (లక్ష్మీదాయాం(లక్ష్మీం)లక్ష్మీనామ్నీం) లక్ష్మీదాయాం) గౌతమగోత్రాయ విష్ణుశర్మణే తుభ్యంప్రజాసహత్వకర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీతి । గాంధర్వరాక్షసయోస్తు న ప్రతిపాదనం దాతృవ్యాపారానపెక్షత్వాత్ । తతస్తాం వరః ప్రతిగృహ్య వివాహస్థానె 'యత్రకప్తచాగ్నిం' (అప-ధ-౨-౧-౧౩) ఇత్యాదివిధినాఽగ్నింప్రతిష్ఠాప్య, తత్రైవ యస్యాం శాలాయాం కన్యాఽఽస్తే తాంగత్వామధవకం ప్రతిగృహ్యతి యథాహం యథావిధి । ఏవమేవ వరాపచితాపి ॥

అనంతరం వరః కింకుర్యాదిత్యత్రాహ—

—*స్వయందృష్టావృత్తీయాంజపెత్ ॥ ౩ ॥*

వరః స్వయం కన్యాం దృష్ట్వా 'అభ్యాశృషీమ్' ఇతి తృతీయాం ఋచం జపెత్ । దృష్టైవ చతు(ః)ష్ఠీ ఉపసంహరతి । జవశ్చ సర్వత్రచాతుస్సవర్యేణ, సతు కరణమంత్రాదివదేకశ్చుత్యా 'ఏకశ్చుతిమా రాత్రస్ముచ్చేధా' పా-౧-౨-౩౩) 'యజ్ఞకర్మణ్య జపన్యాంఖసామసు' (పా-౧-౨-౩౪) ఇతి వచనాత్ । అత్ర చ స్వయమితి విశేషణం వరయిత్యాణాం ప్రకృతానామయంజవో మాఘాదితి ॥

అపస్తంబగృహ్యోద్వితీయఃపటలః.

౪౩

కెచిత్—స్వయం వధూమేవ దృష్ట్వా జపేత్, నతు వరానితి ||

స్వయందృష్టేత్యాదిచ సర్వవివాహానా మవికృతమ్ ||

❖ చతుర్థ్యా సమీక్షేత ||౪|| ❖

‘అఘోరచక్షుః’ ఇత్యనయా సమీక్షేత | వధావ దృష్టాస్వదృష్టిం విపాతయితి- అఘోరచక్షురపతిఘ్నైర్ధీతి మంత్రలింగాత్ ||

కెచిత్— సమీక్షేత అవయవశానిరీక్షేతేతి ||

అత్ర హోవధూశ్చ దర్శేన్వాసీనాదర్భాధారయమాణా కృతప్రాణాయామా సంకల్పయేతే, ‘ఆవాభ్యాంకమాణి కతవాని ప్రజాశ్చోత్పాదయితవ్యాః’ ఇతి ||

❖ అంగుష్ఠేనోపమధ్యమయా చాంగుళ్యా

దధణం సంగృహ్యోత్తరేణ యజమా తస్యా భ్రువోరంత

రం సంమృత్య పృతిచీనం నిరస్యేత్ ||౫|| ❖

ఉపమధ్యమా ఉపకన్తికా, నతు ప్రదేశిని, తస్యా విస్మరికేతి వ్యవదేశాత్ | ఉత్తరేణ యజమా ‘ఇదమహంయాత్వయి’ ఇత్యనెన | శేషం వ్యక్తమ్ | దధణం నిరస్యాప ఉపసప్తశేత్ ||

❖ ప్రాపేనిమి త్రఉత్తరాంజపేత్ ||౬|| ❖

‘జీవాగ్రుదంతీ’ ఇతి మంత్రలింగానురూపే నిమిత్తప్రాప్తే మాత్రాదిభిః కన్యకయావా అన్యోన్యవియోగచింతయారోదనే కృతే ఇమామృచం జపేత్ ||

❖ యుక్తాంశ్చమవేతా స్తోత్రవతఉత్తరయా

ద్భ్యోప్రహేణయాత్ ||౭|| ❖

యుక్తా సమసంఖ్యాకా | సమవేతా స్తోత్రవతఇతి పూర్వవత్ ఉత్తరయా ‘పుష్కత్కూరం’ ఇత్యేతయా ప్రేషతావదుచ్చైః పృథ్వీక్షయాఽద్భ్యోః ప్రహేణయాత్ వధూస్నాపనాథా అప అహతుణం ప్రేషయేత్ | ఏతేచ బ్రాహ్మణా ఏవ ‘అస్త్యే బ్రాహ్మణా’ ఇతి మంత్ర

లింగాత్ । తేచ ద్వాదశా యాన్వపు పురుషాస్సానాదిషుపూర్వం
సమృతాస్తాభ్యస్తృణావకాద్యవసీయాప ఆనయంతి, 'అవీరఘ్నీః' ఇ
తి మంత్రలింగాత్ ॥

—❖ ఉత్తరేణయజమాతస్యాశ్శిరసి దధేణ్యం
నిధాయ త స్తిన్నుత్తరయా దక్షిణంయుగచ్ఛద్రం పృతిష్ఠా
ప్య చ్చిద్రేసువణముత్తరయాతథాయోత్తరాభిఃప
జ్జభిసాస్సపయితోవ్త్తరయాహలైన వాససాహ
చ్ఛావ్య తరయాయోక్త్రేణ సన్నహ్యతి ॥౨॥❖—

దధేణ్యం, దధేః పరికల్పితమిణ్యం నిగళాకృతిం పరిమండలాకా
రమిత్యథః (నిగళాకృతిఃపరిమండలాకారఇత్యథః) తమత్తరేణ యజ
మా 'అధ్యష్ఠాగ్నిం' ఇత్యనేన వధ్యాశ్శిరసినిధాయ త స్తిన్నిష్ఠే సరఉ
త్తరయా 'ఘనస' ఇత్యేతయా (క్వచిద్వరఇతినాసి) దక్షిణం యుగచ్ఛ
ద్రం యుగస్యదక్షిణంచ్ఛద్రం దక్షిణస్యాఘరీవాహ్యచ్ఛద్రం । పృతి
ష్ఠాప్య, చ్చిద్రేసువణముత్తరయా 'శుతేహిరణ్యం' ఇత్యేతయాం
తథాయ, ఉత్తరాభిః 'హిరణ్యవణాశ్శుచయఃపావకాః' 'ప్ర
చక్రముహితావ' ఇత్యాదిభిఃపంచభిః ఋగ్భిః స్నాపయతి (క్వచిత్ప్ర
చక్రముహితైవతినాసి) ఏతచ్చ పంచానామంతే సకృదేవ 'వచనా
దేకతమం బహుమంత్రమ్' (ఆప-ప-౧-౪౭) ఇత్యుక్తత్వాత్ । ఏవం
సర్వత్ర ఏవంవిధేషస్సప్రాశనాదిషు ॥

కేచిత్ —పంచభిరీతవచనాత్ పృతిమంత్రమితి । తన్న తిస్సభ్యోఽ
శిష్టమోదికల్పనివృత్తస్థాత్వాదస్య ఇతరథాక్రియాభ్యావృత్తివాచకప్ర
త్యయాశ్చ తేగుణార్థాప్రధానస్నానాభ్యావృత్తికల్పనాపత్తిఃప్రయుక్తి
గౌరవంచ ॥ (క్వచిత్తిస్సస్యఇత్యాద్యిరస్యఇతరభేద్యంతం నాసి)

ఉత్తరయా 'పరిత్వాగివణోగిరిః' ఇత్యేతయా । అహలైన అని
వసితేన వాససా పరిధాప్య, ద్విరాచమయ్య, ఉత్తరయా 'ఆశాపానా

సామనసమ్ ' ఇత్యేతయా యోక్త్రాణసన్నహృతి । కృత్స్నవిధానంచేదం ।

కెదిత్ — విషికసన్నహనవిధిప్రదేశానాథామితి ॥

❖ అథైనాముత్రరయా దక్షిణేహస్తే గృహీ

తావఽగ్నిమభ్యసీయావరణాగ్నిముదగగ్రిం కటమాస్త్రీ

భ్య తస్మిన్నపవిత్రత ఉత్తరౌవరః ॥౯॥❖

అథశబ్ద ఉక్తాః, అథాకృత్యసృతి షెధాథా ఇతి । ఏనాం వధూం దక్షిణే హస్తే గృహీత్వా, ఉత్తరయా ' పూమాత్వేనానయతు ' ఇత్యేతయా అగ్నిమభ్యసీయాగ్నిభిముఖమానయతి, సమీప్వతి మంత్రలింగాల్ వ్యవహితేపి నయనే వినియోగాల్ । అగ్నేరయా రెణవశ్చాడుదగగ్రిం, (కవచిత్తుపాగగ్రిమిశ్య కమసి) కటమాస్త్రీభ్య, తస్మిన్ కటయగ్ వమవవిత్రత, యథోత్తరౌవరౌదక్షిణావధూః ॥

❖ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాభిభాగాంతే

అథైనామదితౌ ద్వ్యాభ్యామభిమంత్రయేత్ ॥౧౦॥ ❖

అయంతంత్రావదేశాక్రమాథా ఇత్యుక్తమేవ । యదిత్యులాజహామాస్త్రంత్రానాన్య ఆగంతుకాః, తదా స్తక్రిమతంత్రవిధానాథాః । అథేతి స్త్రాగ్నవత్ ॥

కెదిత్ — కల్పాంతరసిద్ధోపాధానానంతర్యప్రదేశానాథామితి ॥

ఏనాం వధూం వరతితి అనువాకస్య ' సోమఃప్రథమః ' ఇత్యన్య ' సోమఃప్రథమః ' ఇతి ద్వాభ్యాం ఋగ్భ్యామభిమంత్రయేత్ ॥

❖ అథాస్త్రీదక్షిణేనచా హస్తేన దక్షిణ

ముత్రానహస్తంగృహ్నియాత్ ॥౧౧॥❖

అనేన నిత్యవిధినా ' సాభీవాంగుప్తమ్ ' ఇత్యేతావస్తాత్రాస్య వ్యవహితస్యాపి సంబంధః । ఇతరథా స ఇతి నమూయాత్ । అస్త్రీఅస్యా వధావీ, పప్త్యథే చతుర్థీ । ఉత్తానం దక్షిణం హస్తం వరస్సేవన సాచాన్యగృహ్నేన దక్షిణహస్తేన । అభీవాంగుప్తమ్ । అభిరుపర్యథాః । ఇ

తాత్పర్యదర్శనసహిత.

చాత్యవధారకః । ఉపర్యంగుష్ఠమేవ గృహ్ణీయాత్ ॥

అథ కామ్యంవిధిద్వయమాహ—

❖ యదికామయేత స్త్రీరేవ జనయేయమి

త్యంగులీరేవ గృహ్ణీయాత్ ॥౧౨॥❖

అంగులీరేవనాంగుష్ఠమ్ + శేషం నిత్యవత్ ॥

❖ యదికామయేత పుంసపవ జనయేయమిత్యంగు

ష్ఠమేవసాధీవాంగుష్ఠమభీవలోమానిగృహ్ణీతి॥౧౩॥❖

అభీవలోమాని, యథా వరస్యాంగుష్ఠలోమాని సవాణ్యేవోపరిధ
వంతి తథా గృహ్ణీతి । శేషం నిత్యవదేవ । అలోవధ్వంగుష్ఠమప్యుత్తానం
పూర్వోక్తస్య నిత్యస్య కామ్యయోశ్చ మంత్రానాహ—

❖ గృహ్ణామిత ఇత్యేతాభిశ్చ తస్యభిః ॥౧౪॥❖

గృహ్ణాతీతి సమ్బంధః । సవాణామంతపవ ॥

❖ అథైనాముత్తరేణాగ్నిం దక్షిణేనపదాప్రాచీము

దీదీం వా దిశమభిప్రకృమయత్యేకమిషఇతి॥౧౫॥❖

అథాగ్నైరమారణోత్తరత ఆరభ్యేనాం దక్షిణేన పదా పాదేనప్రా
చీముదీదీంవా దిశమభిప్రాయతాన్యదగాయతాని వా సప్త పదాని
ప్రకృమయతి ‘ ఏకమిషే ’ ఇత్యాదిభిస్సప్తభిః ‘ విష్ణుస్తావన్వేతు ’ ఇ
త్యనుషక్తేః ప్రతిమంత్రమ్ ॥

❖ సఖేతినస్తమే పదేజపతి ॥ ౧౬ ॥ ❖

❖ ఇత్యావస్తమ్పియేగృహ్యప్రశ్నేతురీయఃఖండః❖

స వరస్సప్తమే పదే నిహితే ‘ సఖాసప్తపదా ’ ఇత్యాది ‘ నూన్య
తే ’ ఇత్యంతం జపతి, చాతుస్సవర్యేణైవ॥ *****
❖ ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతేగృహ్యతాత్పర్యదర్శనేతురీయఃఖండః❖

— ❖ అథ పంచమశ్శంఢః ❖ —

— ❖ ప్రాగ్భూమాత్ప్రదక్షిణమగ్నిం కృతావ్యయథా
స్థానముపవిశ్యాన్వాఙ్భూయాముత్తరా అహుతీజ్ఞహోతి
సోమాయజనివిదే స్వాహేత్యైఃప్రతిమంత్రమ్ ||౧|| ❖ —

సఖేతి జపితావ్, ప్రాగ్భూమాల్, హోమాత్పాక్ అగ్నిప్రదక్షిణమేవ
వధావ సహ కుర్యాన్నాస్యదధాకృత్య మావశ్యకమపి, ప్రాగ్భూమాది
త్యధిక గృహణాల్ । తతాయథాస్థానం ‘ ఉత్తరోవరః ’ ఇత్యుక్తస్థా
నానతిక్రమేణ నత్వనియమేన ఉపవిశ్య వధావ మన్వాఙ్భూయాముత్త
రాః ఉత్తరమంత్రకరణికా అహుతీజ్ఞహోమా జహోతి । కేఘనస్త ఉ
త్తరేమంత్రాః ? కథంచ జహోతి? ఇత్యుత్తరహ — ‘ సోమాయజనివి
దే ’ ఇత్యాదయష్టోడశమంత్రాః । తేషామాదితశ్చత్వారి యజ్ఞాంషి
‘ ప్రేతాముంచతి ’ ఇత్యాదయోదాషదశశ్చః । ఏతైః ప్రతిమంత్రం ప్ర
తిస్వాహాకారం జహోతి, న పునః ‘ యజ్ఞంస్వాహా వాచిస్వాహా వాలే
ధాస్వాహా ’ (త్రై.సం.౧-౧,౧౩) ఇతివల్ ‘ అపదీక్షామదాష్టస్వాహా ’
(త్రై.సం.౧-౪-౪) ఇత్యైతేనైవ స్వాహాకారేణ హోమః । పూర్వేషాం
మ)హోమాధాతాచ । జహోతి శబ్దార్థశ్చ తద్ధితేన చతుర్థ్యా మంత్ర
లింగాదినా వా ప్రతిపన్నాశ్చాదితా దేవతాశ్చాదితేనైవ చతుర్థ్యాంత
శబ్దేనోద్దిశ్య యజమానేన త్యక్తస్య హవిషశ్చోదితాధారే ప్రక్షేపః । ఇ
హచ మంత్రలింగాత్సోమదయోదేవతాః । తాశ్చ న జనివిత్త్వాదివిశేష
ణ విశిష్టాః । హోమవిధ్యనుపపత్త్యాహిమంత్రప్రతిపన్నానాం దేవతా
త్వం కల్ప్యం, సాచ దేవతామాలోకల్పనయా చావ్యతి । న పునర్నిర్వి
జాం గుహింవిశిష్టకల్పనాం (ప్రయక్తికారవా (కల్పనాప్రయక్తికార
వా) పాదికామయక్తానుపేక్షతే । నచ గాహకమంత్రామ్నాతయోర
నుపపత్త్యా విశిష్టానాం దేవతాత్వకల్పనా । విశేషణానాం ‘ మూధాక్తా

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

వివేకకులోత్యాదివల్ స్తుత్యా దేవతాధిష్ఠానానవయేపి తమోశ్చరితార్థ
త్యాల్ । హవిశ్చాజ్యం జహోతితి చోద్యమానే నర్పిరాజ్యం పృతి
యాల్ ' (ఆప-ప-౧-౨౫) ఇతి పరిభాషావచనాల్ । వివాహదేరయజ్ఞ
త్వేఽసి యజ్ఞేష్వసికరిష్యమాణపురుషదేహయోగ్యతాపాదకత్వేన తత్ర
యజ్ఞధర్మా యక్తాపవ । అన్యథా ఆధానపవమానైష్ట్యాదిష్వయ్యజ్ఞేషు
' యజ్ఞోపవీతి ప్రక్షిణం ' (ఆప-ప-౨-౧౫) ఇత్యాదయో నప్రాప్ను
యః । హోమాధారస్తూపసమాహితోగ్నిస్థితపవ ॥

❖ అగ్రేనాముత్రరేణాగ్నిం దక్షిణేనపదా

ఽశ్చానమాస్థాపయత్యాతిష్ఠేతి ॥౨॥❖

వ్యక్తార్థమ్ ॥

❖ అథాస్యా అంజలాపువస్తీర్య ద్విలాజానా

ప్యాభిఘాతయతి ॥౩॥❖

❖ తస్యాస్సాద్యోలాజానావవతిత్వేకై ॥౪॥ ❖

ఏతే ఆపి సూత్రే వ్యక్తార్థే । ఆచారాల్లాజానాం త్రిరావాహో జ
మదగ్నినాం । లాజహోమాశ్చాపూవాః 'అస్యాఅంజలాపువస్తీర్య' ఇ
త్యాది కృత్సవిధానాల్ । (అతి) పాఞ్చనాతిదేశాభివాల్ । (అత
స్తంత్రా) ధావాత్పాకయజ్ఞధర్మజలిసంస్కారాగ్నిముఖ) పాకధర్మా
గ్నిముఖ) స్రవ్యభిఘాతస్విప్తకృతపాంజనానామప్రాక్తిరేవ ॥

కేదో — కృత్సవిధానాదేవ సాధారణతత్త్వస్య ప్రాక్త్యధివా
ల్ లాజకిం శుకహోమేషు తంత్రమధ్యస్థం యేన జహోతిత్యాద్యంజలి
సంస్కారమపి నెచ్చతి ॥

❖ జహోతియంతారితి ॥౫॥❖

వర ఏవ ' ఇయంతారి ' ఇత్యనయా ఋచాఽభిన్నేన వ్యవంజలినా
దేవతీధేన లాజా జహోతి । న పాశ్వేన, ఉపదేశాదిదేశయోర
భావాల్ ॥

కచిత్ — ‘ ప్రదక్షిణమగ్నింకృత్వా యథాస్థానముపవిశ్య ’ ఇత్యేష విధిరుత్తరతా వరోఽభ్యంతరతా వధూరిత్యేవం రూపయథాస్థాన నియమాధో న యుజ్యతే । కుతః? యతో వివాహే వధూప్రాధాన్యేన తస్యా అభ్యంతరీభావోన్యాయసిద్ధః । వధూప్రాధాన్యం చ స్త్రీణాం అపునవివాహాదేవ వేదితవ్యమితి । ఏతచ్ఛ్రుతే ‘ తస్మిన్నుపవిశత ఉత్తరంవరః ’ (ఆప. గృ. ౪. ౯) ఇత్యత్ర సూత్రే వ్యాఖ్యాతమ్ । అతో యథాస్థానానువాదేన పరిభాషాసిద్ధోపవేశన నియమాథావవాయం విధిః । ఉత్తరాష్టోడశైవా(జ్యో)హుతిః । రుపవిశ్య జహోతి, న లాజహోమానపి । తే త్వస్మాదేవ నియమాద్భవతుతరగృహ్యంతరానురోధాచ్ఛ్రుతి అవిగీతా స్తదీయాచారముల్లఘ్నాపి తిష్ఠతైవ హోతవ్యా ఇతి । తన్న, యతఃపాసనాత్పాదనద్వారా దేహసంస్కారోత్పాదనద్వారా చ జాయాపత్యుభయసాధ్యయజ్ఞోపకారకే వివాహే తయోస్సమమేవ సావమిత్యలక్షణం ప్రాధాన్యం । అపిచ, చోదితసర్వకర్మసు పతిప్రయోగే యస్తస్త్వయా ధమః కతవ్యస్సోఽనయా వధావసమేతి పత్న్యాస్సహత్వవచనాత్ ప్రత్యుతప్రాధాన్యమేవ స్త్రీణాం । అపునవివాహాన్వాసామప్రాధాన్యేఽపి ‘ తస్మాన్నైకాదౌ పతీవిండతే ’ (తై. స. ౬-౬, ౪) ఇతి నిషేధబలాదేవాపపద్యతే (౧) తస్మాన్నాయతోఽభ్యంతరీభావస్యా నియమే విపర్యయే వా ప్రాప్తే, ఉపవేశనానువాదేన యథాస్థానముత్తరీవ వర ఇత్యేతన్నియమాథావవాయంవిధిః । తేన లాజహోమా అప్యాసీనేనైవ హోతవ్యాః । తస్య ‘ ఆసీనోదవీహోమాః జహోతి ’ (ఆప. ప-౩-౧౦)

(౧) (అపిచత్యాది ఉపపద్యత ఇత్యంతస్య స్థానే అయంపాఠః)ప్రత్యుత యస్తస్త్వయా ధమశ్చరితవ్యస్సోఽనయా సమేతి చోదితసర్వకర్మసు పతిప్రయోగ ఏవ తయా సహత్వవచనాదప్రాధాన్యమేవ తస్యాః । యతఃపాసనాత్పాదనద్వారా దేహసంస్కారోత్పాదనద్వారా చ జాయాపత్యుభయసాధ్యయజ్ఞోపకారకే వివాహే తయోస్సమమేవ సావమిత్యలక్షణం ప్రాధాన్యం । అపిచ, చోదితసర్వకర్మసు పతిప్రయోగే యస్తస్త్వయా ధమః కతవ్యస్సోఽనయా వధావసమేతి పత్న్యాస్సహత్వవచనాత్ ప్రత్యుతప్రాధాన్యమేవ స్త్రీణాం । అపునవివాహాన్వాసామప్రాధాన్యేఽపి ‘ తస్మాన్నైకాదౌ పతీవిండతే ’ (తై. స. ౬-౬, ౪) ఇతి నిషేధబలాదేవాపపద్యతే (౧) తస్మాన్నాయతోఽభ్యంతరీభావస్యా నియమే విపర్యయే వా ప్రాప్తే, ఉపవేశనానువాదేన యథాస్థానముత్తరీవ వర ఇత్యేతన్నియమాథావవాయంవిధిః । తేన లాజహోమా అప్యాసీనేనైవ హోతవ్యాః । తస్య ‘ ఆసీనోదవీహోమాః జహోతి ’ (ఆప. ప-౩-౧౦)

||వ స్త్రీణామపునవివాహః ||

ఇతి సర్వదపిఁహోమానామవిశేషేణాస్తాకం చోదితత్వాత్, న్వసూ
త్రా క్రవిషయైబహుతరాణామపి గృహ్యంతరాణామనుపసంహార్యత్వాచ్చ!

— ❖ ఉత్తరాభిస్తిస్సభిః ప్రదక్షిణమగ్నిం కృ

తావఽశ్శానమాస్థాపయతియథా పురస్తాత్ || ౬ || ❖ —

ఉత్తరాభిః ‘తుభ్యమగ్రేవర్యవహా’ ఇత్యాదిభిస్తిస్సభిః ||

— ❖ హోమశ్చోత్తరయా || ౭ || ❖ —

లాజహోమశ్చోత్తరయా “అర్యమణంనుదేవమ్” ఇత్యేతయా ||

— ❖ పునఃపరిక్రమణమ్ || ౮ || ❖ —

అగ్నిప్రదక్షిణమ్ ||

— ❖ ఆస్థాపనమ్ || ౯ || ❖ —

(అత్తనః) ఆత్తనః)

— ❖ హోమశ్చోత్తరయా || ౧౦ || ❖ —

‘త్వనుర్యమా భవసి’ ఇత్యేతయా ||

— ❖ పునఃపరిక్రమణమ్ || ౧౧ || ❖ —

‘హోమశ్చోత్తరయా’ ఇత్యాదిషు పంచసు సూత్రేషు ‘యథాపు
రస్తాత్’ ఇత్యనుషంగః । కార్యః కార్యమితిచ యథాలింగవాక్యశేషః

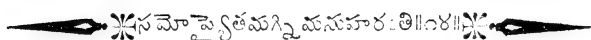
— ❖ జయాదిప్రతిపద్యతే || ౧౨ || ❖ —

ఏతదుక్తాభిప్రాయం, యత్ర వచనం తత్త్రైవ జయాదయో, నాన్య
త్ర, అనావరమృచ్ఛేచునాస్తీతి ||

— ❖ పరిషేచనాంతం కృత్వా ఉత్తరాభ్యామోక్త్యంవి
ముచ్యతాం తతః ప్రివా వాహయేత్ప్రివాహరయేత్ || ౧౩ || ❖ —

పరిషేచనాంతం కృత్వా, సామర్థ్యాత్తంత్రైశేషం సమాప్యేత్సర్వః
తేన శమ్యోపోహనప్రణీతావిమోక(బ్రాహ్మణో)బ్రహ్మచారిదావసనాన్యపి
కరోతి । ఉత్తరాభ్యాం ‘ప్రత్యాముంచామి’ ఇతి దావభ్యాం ఋ
గ్భ్యమ్ । యోక్త్యం విముంచతి । తతః అనంతరం తాం వధూం హస్తి

నమశ్శంఖా ప్రవాహయేత్ । శివికామాంబోళికాం రథంమనుష్యంవా
 వ్ర (వా)హారయేత్ । ఉభయత్ర 'వ్యవహితాశ్చ' (పా-సూ-౧-౪-౨౨)
 ఇతివాశబ్దవ్యవధానమ్ । వాశబ్దద్వయం తు తుల్యావిమాదిధీ, నాన్యత
 రోనుకల్ప ఇతి జ్ఞాపయితుమ్ । అత్ర విముచ్ఛేతిక్వాప్రత్యయేసత్వపిత
 త ఇతి యదాహతజ్ఞాపయతినానశ్యం క్వాప్రత్యయ యుక్తం వచ
 నం పూర్వకాలతాం సమానకర్తృకతాంవా విదధాతి । కదాచిత్కే
 వలక్రియావిధానమేవ సిద్ధపదనుపదతి, యథా 'వేదకృత్వాగ్నిమ్' ప
 రిస్తీగ్య' (ఆప-శౌ. ౧౧-౨-౧౫) ఇతిఅత్రహి న వేదకరణస్య పరిస్తరణపూ
 ర్వకాలతా, వేదపరివాసనవిధానా (వేదాగ్నిధానా) వేదాగ్నిచ్ఛేదనా
 గ్నిగారసమూహనాయ తనోపలేపనానామపిమచ్ఛేకతఃస్వత్వాత్ ।
 తథాత్రాపి 'పరిమేచనాంతం కృత్వా త్రరాభ్యాం యోక్త్రవిముచ్య' ఇతి
 ప్రణీతామోక్షణాదేమచ్ఛేకతఃస్వత్వాత్ । తథాదధిభుజే 'ఏ
 తస్మిన్కాలే శాతం హవిరితి వత్సక్వా తమాదాయాహవనీయం గ
 త్వా' (ఆప. శౌ. ౧౩-౩-౪) ఇతిత్రాపి ప్రతిప్రస్థాతాదధిభుజేను
 సూతా, హోమకర్తాధ్యయస్య తత్సమానకర్తృత్వాధావః । తత్రైవా
 న్యత్రాప్యశ్వమేధే 'దక్షిణాపస్థావాహం చ త్వంచ వృత్రహన్నితిబ్ర
 హ్మ యజమానస్య హస్తం గృహ్యతి' ఇతి । తత్రైవాత్ర 'స్వతంచమఇ
 త్యేతద్వాచయిత్యా గురవేవరంధత్వాదాయ పెత్యిథాప్య' (ఆప-గృ.
 ౧౧-౧౭) ఇతి ॥

ఏతం వివాహగ్నిం సమోద్యాయామనుహరన్తి అన్యవాయేన వ
 ధావః పశ్చాన్నయన్తి పరికమిణః । ఏతమితిగ్రహణం వివాహగ్నౌకౌ
 పాసనాఖ్య (స్య) సంస్కారశబ్దాభివ్యంగ్యస్య ప్రయాణేపి నిత్యం
 ప్రత్యక్షనయనార్థమ్ । అగ్నిహవమాణేవేతితమిత్యేన్నద్వైతాధానం స
 వాధాన్య లౌకికాగ్నౌరనుహరణం స్యాత్ । ఔపాసనస్య చ గృహ్య

స్తరేణ ప్రయాణే విహితం సమారోపణం స్యాత్

పాణిగ్రహణాదారభ్య సహారలక్షణ కర్మాధావయమగ్నిర్నిత్యః, యావజ్జీవం నొత్సృజ్యతే, ' పాణిగ్రహణాదిరగ్నిస్తమాపాసనమిత్యాచక్షతే తస్మిన్ గాహ్యేణి కర్మాణి ' ఇతి హిరణ్యకేశిపచనాల్ । అతః సాంగే వివాహేనమాప్తేపి ' అపవృత్తైకమణి లోకకస్సమ్మద్యతే ' అప,వ,ర-౨౩) ఇతి న భవతి ॥

నిత్యఇతి సిద్ధే ధార్య ఇత్యారమ్భాత్ ప్రయాణేష్యస్య సమిధ్యాత్తస్యరణ్యవాః సమారోపణం గృహ్యంతరవిహితం వికల్పేనాపి నస్యాత్ । యథా ' జహ్వస్రువేణ వాసర్వప్రాయశ్చిత్తాని జహోతి'(అప.శ్రౌ. ౨,౧౧.౧) ఇత్యత్ర ' అధ్వర్యుర్యతారం'(అప-వ,౧-౨౬) ఇతివచనాల్ అధ్వర్యురెవకర్తా (నాన్యేషాంతర్వత్వం) నతు ' జహోతి జపతీతిప్రాయశ్చిత్తై ద్బ్రాహ్మణమ్ '(ఆప్వ.శ్రౌ.౧,౧-౧౬) ఇత్యాశ్వలాయనసూత్రవిహితోబ్రహ్మవికల్పేనాపి । ఏవంచ 'సమోప్యైతమగ్నిమనుహరంతి'(ఆప.గృ.౫-౧౩) ఇతి సర్వస్య ధర్మోయం నవైవాహిక ప్రయాణస్తేన । యథా ' సమోప్యై(తరా)తా'వగ్ని అన్వారోప్య ' ఇత్యాగ్నికప్రయాణైస్సవిహితోధర్మస్సవాధాః । ఏవంవిధేషు యద్యపి యజ్ఞకావికల్పంనెచ్చంతి, తథాపి వికల్పోస్తీత్యత్ర జ్ఞాపకం భవతి । ' సవణాః పూర్వశాస్త్రవిహితాయాం యథర్తుః గచ్ఛతః పుత్రాస్తేషాం కర్మభిస్సమ్మద్యః ' 'దాయేనావ్యతిక్రమశ్చోభయోః, పూర్వవత్ప్రాయశ్చిత్తాయాం వణాంతరే చ మైథునెదోషః '(అప-ధ-౨-౧౩-౧-౨-౩) ఇత్యసవణాదారసంగ్రహణం ప్రతిషేధ్యస్వయమేవాహ సూత్రకారః 'సత్రయాణాం వణానామ్ '(ఆప-వ-౧-౨) ఇతి త్రయాణామిత్యేతస్య పదసాధోభాష్యకారేణ వ్యాఖ్యాతః । తిస్రాహి తస్య భార్యాస్తస్య

32

అస్యోపాసనస్యద్వా(సి)తస్యోత్పత్తిమాహ—

యద్యయమగ్నిరనుగతః నివాణసాన్సత్తదా మన్థ్యః తేభ్యవీవావ
క్షాణేభ్యధిమన్థితవ్యః । యది తాని న సురసమథాని వా తదాస్య
భస్సనా అరణీంసాన్సప్త్య మన్థితవ్యః ॥

అథవాఽధీతవేదస్య గృహాదాహార్యః । ఆయంచ వ్యవస్థితోవికల్పః
యది మధితేక్నా వివాహస్తదామన్యః । యద్యాహృతేక్నాతదాహ-
ర్యః । నష్టేఽపహృతేవాగ్నావియమేవోత్పత్తిః । అనుగత ఇత్యస్య త-
ష్టాపహృతయోః ప్రదశనాధాత్వాత్ ॥

— ❖ ఉపవాసశ్చాన్యతఃస్య భార్యామాఃపత్య
వాః॥౧౯॥ ❖ —

అగ్రతరస్య కాలస్య అహోవా రాత్రేవా సంబంధీ ఉపవాసః
 అనశనం భార్యాయాః పత్యువా భవతి । చకారౌగ్నృత్పత్తి పా
 యశ్చిత్తయోస్సముచ్చయాభణః । యద్యహని రాత్రౌ వా ప్రాగ్భోజ
 నాదనుగతిస్తదా మధిత్వాఽఽహృత్యవాయత్ర క్వచిత్ విధినాఽనమా
 ధాయ 'యద్యవిజ్ఞాతా సర్వవ్యాపదా' ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తం
 హుత్వా కాలశేషముపవసేత్ । యది భోజనాదూర్ధ్వం తదాతతా
 ల శేషమాగామికాలంచ । సర్వభాతువిజ్ఞాతమౌత్రవివానుగమనే ఉత్పా
 దనాదికార్యం, నిమిత్తానంతరం నైమిత్తికస్యావశ్యకతావ్యత్వాత్ ॥

అన్వేతు—భార్యపశ్యదుభయోరప్యవవాసో న వికల్పః, స్వామీ త్వావిశేషాత్ ‘పవన్సుచోభయోరుపవాసః’ (అప-ధ-౨.౧-౪) ఇతి స్తా తే సముచ్చయస్య దృష్టత్వాచ్చ । వా శబ్దస్తు చాథా=ఇతి । లెషాము పవాసశ్చాన్యతరస్యే త్యేతావదేవాలంనూత్త్రం । అథా=దేవ స్వామినో దుభయోరప్యవవాసోభవిష్యతి ॥

కచిత్—‘ఉపవాసశ్చాన్యతరస్య భార్యాయాః పత్యువాన్సుగ తే’ ఇతి నూత్త్రం చ్చిత్రావ్యవహితాన్వయకల్పనయా వ్యాచక్షతే, అ నుగతే=స్నా భార్యాయాః పత్యుశ్చాపవాసో=న్యతరస్యవేతి । అత్ర ప్రకృతేపి పునరనుగతఇతి గ్రహణమధికయత్నమంతరేణైవం విధా నాం ప్రాసంగికాథాతా న స్యాత్, కింతు పరమప్రకృతాథా=లైవే తి జ్ఞాపయితుమితి ॥

❖❖❖ అనుగతే=పిన్వోత్తరయా జహుయాన్సా
పవసేత్ ॥ ౨౦ ॥ ❖❖❖

అపివా అగ్నావనుగతే ఉత్తరయా ‘అయాశ్చాగ్నే’ ఇత్యేతయా ఆజ్యం జహుయాన్సా పవసేత్ । అనుగత ఇతి పునవచనాన్నప్తాప హృతయోర్నాయం వికల్పః, కింతుపవాసపవ । అపివేత్యనేనేప ఉప వాసపత్యే వ్యావృత్తే, నోపవసేదిత్యారమ్భాదుపవాసమాత్రేణైవాయం వికల్పః । (సవన్)ప్రాయశ్చిత్తం త్వత్ప్రాప్యస్తేవ ॥

❖❖❖ ఉత్తరాధనిత్యేత్తప్యసీ ॥ ౨౧ ॥ ❖❖❖

ఉత్తరా ‘సత్యేనోత్తభితా’ ఇత్యేషాధనిత్యేత్తప్యసీ, ఉత్తప్య నే కరణమంత్రః ॥

❖❖❖ వాహవత్తరాభ్యాం యనక్తి దక్షిణమగ్నే ॥ ౨౨ ॥ ❖❖❖

ఉత్తరాభ్యాం ‘యంజంతి బ్రాహ్మం’ ‘యోగేయోగే’ ఇతి ద్వా భ్యాం అశ్వావనడావహాయగఢరో(రా) బధ్నాతి । తయోశ్చ ద క్షిణంవాహం పూర్వం యనక్తి । ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామేకేకం, నై కేకయా । (యద్యేకేకయాతదోత్తరాభ్యామితి ద్వివచనమవిపక్షితా

ధంస్యాదితి క్వచిదధికఃపాఠః) అత్రచ ఉత్తరాభ్యామితిద్వంద్వావ
వాదేనైక శేషేణ సమభివ్యాహృతయోజనక్రియాపెక్షయేత రేతరయోగా
భిహితయోద్వయోరపి మంత్రయోగసహితయోర్వినియోగాత్ ' ఏకమం
త్రాణి కర్తాణి ' (ఆప-ప-౧-౪౧) ఇత్యస్యాపవాదః । నన్వేషం ద్వితీ
యస్య మంత్రస్యాదృష్టార్థాత్సాస్యాత్ ? సత్యమ్ । తథాపి, ద్వాభ్యాం
ద్వాభ్యామేకైకమితి పరమాస్తభాష్యకారవచనాదేకైకవాహయోజనే
సహితమంత్రద్వయాచారః కృత్స్నదేశకాలక తవాస్త ఇత్యనుమీయతే॥

— ❦ అరోహతిముత్తరాభిరభిమంత్రయతే॥ ౨౩॥ ❦ —

రథమారోహతిమారోహంతింపథూమ్ । నమభావశ్చాందసః । 'సుకిన్
శుకమ్ ' ఇత్యాదిభిశ్చతస్యభిరభిమంత్రయతే । రథమేవారోహంతింనా
శ్వాదిం, సుచక్రమితి లింగవిరోధాత్ । ' ఉదుత్తరమ్ ' ఇతివా తిస్య
భిరశ్వాదికమారోహంతిమభిమంత్రయతే ॥

— ❦ సూత్రే వత్తనోవ్యవస్తృణాత్సుత్తర

యా నీలందక్షిణస్యాంలూహితముత్తరస్యామ్॥ ౨౪॥ ❦ —

వత్తనోః వత్తనోర్విర్యధాపాఠః । నీలం దక్షిణస్యామితి స్త్రీలి
క్లనిదేశాత్ । రథస్య భావిన్యోవత్తనోః ' నీలూహితేభవతః '
ఇత్యేతయా ద్వై సూత్రే వ్యవస్తృణాతి తిర్క్వస్తృణాతి । ఏతచ్చ య
గపత్, నీలూహితే భవత ఇతి ద్వివచనవింగాత్ । తయోశ్చసూత్రయోర్ద
క్షిణస్యాం వత్తన్యాం నీలం వ్యవస్తృణాతి, ఉత్తరస్యాంచ లూహితమ్॥

— ❦ తే ఉత్తరాభిరభియాతి ॥ ౨౫॥ ❦ —

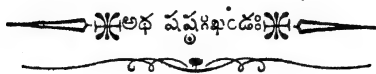
' యేవధ్వశ్చంద్రమ్ ' ఇతి తిస్యభివ్యవస్తీణే సూత్రే అభియా
తి ఉపరి గచ్ఛతి ॥

— ❦ రథస్థాణుచతుష్పథవ్యతిక్రమే చొత్త

రాంజుపేత్ ॥ ౨౬ ॥ ❦ —

— ❦ ఇత్యావస్తమ్భయే గృహ్యప్రశ్నే పంచమఃఖండః॥ —

తీర్థం పుణ్యనద్యాది । స్థాణు(గణవాం(గణనాది) కంఠూయనాథం
 నిఖాతః । చతుష్పథః ప్రసిద్ధః । ఏతేషాం వ్యతిక్రమే 'తా మందసానా'
 ఇత్యేతాం జపేత్ । తీర్థాదీనాం చాన్యతమవ్యతిక్రమేపి కృతాన్ని
 యా ఏవ జపః, న త్వితరపదరహితాయాః, యతో లింగాచ్చుత్తిబలే
 యసీ, 'బింద్ర్యా గాహాపత్యముపతిష్ఠలే' ఇతివత్ । నన్వత్యాచా
 రాచ్చుత్తిరనుమేయేతి న తయా లింగబాధోయక్తః । మైవం, లింగస్యా
 త్త (శ్రుతివిహితశేషివిషయ(శ్రుతివిహితప్రత్యక్ష)సాపేక్షత్వాత్ । త
 త్త హ్యనుమేయశ్రుతేర్దాబల్యం, యత్ప్రాస్యాః ప్రత్యక్షశ్రుత్యైవవి
 రోధః । అతోనుమేయాపి శ్రుతిస్సాపేక్షలింగబాధితైవ । వృత్తిభేదస్తు
 తీర్థాదిశబ్దానాం తత్తదవ్యతిక్రమే మంత్రప్రయోగభేదాదుపపద్యతే ।
 అత తీర్థవ్యతిక్రమేపి స్థాణుపథశబ్దౌ (దుర్మతి(వ్యతిక్రమ)స్థానసా
 మాన్యా తీర్థమేవాభివదతః । ఏవం స్థాణుమితరౌ । చతుష్పథమపీత
 రౌ । యథేద్ధనంభరణమంత్రే ఉపవేషమేక్షణ ధృష్టిశబ్దాఅగ్నిసంస్పర్శి
 కాప్తమయత్ప్రసామాన్యాత్ ఇద్ధదారూణ్యేవాభివదంతి । యథావా జా
 తకమణ్యుత్తరాభ్యామభిమంత్రణం మూర్ధాన్యవహూణం దక్షిణైక
 శ్చైవ జాప ఇత్యభిమంత్రణౌపహూణజపానాం జాతసంస్కారక్రియాసా
 మాన్యాదభిజహూమిత్యాభివదనం । కించాత్రాశ్వినోః ప్రాధాన్యేన
 స్తూయమానత్వాత్తత్సకాశా తీర్థాదివ్యతిక్రమోత్థవోదౌపహతేః ప్రా
 థ్యమానత్వాదవికృతాయా ఏవ జపః । ఆపిచ పదాంతరోద్ధారే జగతీ
 త్వభంగప్రసంగః । న్యాయతస్తు జపమంత్రానారథాపరః । అతోనాత్రి
 తీర్థాదయోశ్వినౌవాతాత్పర్యణాభిధీయంతే । తస్మాత్సూపపాదః కృ
 తాన్నియా ఏవజపః ఏషఏవ న్యాయోనదీనాం ధన్వనాం చ వ్యతిక్రమే
 ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే పంచమఃఖండః

— ❖ నావము త్రయానుమంత్రయతే || ౧ || ❖ —

యది పథి సదీ నావా తరితవ్యాస్యాత్, తదా వరః ' అయంనా మ
హ్యః పారమ్ ' ఇత్యేతయా నావమనుమంత్రయతే । తతస్తాముభావగ్ని
నా సహారోహతః ॥

— ❖ సచనావ్యాంస్తరతీ వధూఃపశ్యేత్ || ౨ || ❖ —

నావ్యాన్ నానెత్త్యాన్ కేవర్తాన్ । తరతీతి చ్ఛాందసం యాపం ।
తరంతీ తరణకాలే । ' లక్షణశేతోష్విః క్రియాయాః ' (పా-3-౨-౧౨౬)
ఇతి శత్రాదేశః । వధూర్నపశ్యేత్ । చకారాద్వధ్వాస్తరణదశన ప్రతి
షెధశ్చ వరస్యకేవలం సహతరణమితి జ్ఞాపయతి ॥

— ❖ తీర్థాన్ త్రరాంజపేత్ || ౩ || ❖ —

పారంప్రాప్య ' అన్యపారే ' ఇత్యేతాం వరపవజపేత్ ॥

— ❖ శ్శశానాధివ్యతిక్రమే భాణ్డై రథేవారిష్టే
ఽగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేనావీరధ్వాయా
ముత్తరా ఆహుతిహుత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషే
చనాంతం కరోతి ॥ ౪ ॥ ❖ —

శ్శశానాధివ్యతిక్రమే శ్శశానధూమేరుపరివ్యతిక్రమే, భాండేవ
ధూధూషణాదౌ రథేవా రిష్టే నష్టే, అగ్నేరుపసమాధానాది పరిషేచ
నాంతం కరోతి । కేవలాభ్యహవిష్టున వచనాభావే తంత్రమిత్యక్రమే
వ । ఆజ్యభాగాంతఇతి త్వన్వావీరమ్భకాలవిధ్యధాన్ । ఉత్తరాః ' యద్య
తే చిదభిశ్రిషః ' ఇతి సప్తకరణికా ఆహుతిః । శేషం వ్యక్తమ్ ॥

— ❖ షీరిణామన్యేహంవాలక్షణ్యానాం వృక్షా
ణాం నదీనాం ధన్వనాం చ వ్యతిక్రమ ఉతరెయథాచిం
గంజపేత్ || ౫ || ❖ —

క్షీరిణః క్షీరవంతః ప్లక్షన్యగౌరధాదయః । లక్ష్మ చిహ్నం తత్ర భవాః
 లక్ష్మణాన్యః దుర్గాః (నీ)తింతిణికా సీమాకద(మ్బ)మ్బ ఇత్యేవమాద
 యః । నద్యః ప్రసిద్ధాః । ధన్వనోదీర్ఘాణ్యకణ్యాని, యేషు గా
 మ్యాః పశవోనివసంతి । ఏతేషాం వ్యతిక్రమే ఉత్తరేయథాలింగంజపెల్
 ' యేగంధవాణః ' ఇతి వృక్షాణాం వ్యతిక్రమే, ' యాటవ్యః ' ఇతి
 పదీనాం ధన్వనాం । యథాలింగమితి వచనం జాతక ర్తవన్తాభూదితి । క్షీరి
 గామిశ్యాదిబహుత్వమవివక్షితమ్, నిమిత్తగతత్వాత్, హవిరుధయత్వవత్ ॥

✽ గృహానుత్తరయా సంకాశయతి ॥౬॥ ✽

వరస్సన్వగృహా జ్ఞాతిధనసంయుక్తా వధూం ' సంకాశయామి '
 ఇతి ఋచా సంకాశయతి దశయతి । నను యద్యపి సమిత్తుపసగః
 ' సమసదాయ దోహభ్యాం ' (ఆప-శౌ-౨-౨౦, ౩) ఇత్యాదౌ సహ
 థాదృష్టః । తథాపి గృహాణాం జ్ఞాతిధనసహితత్వమేవాశ్రాభిప్రేతమితి
 కుతా నిశ్చయతే? ఉచ్యతే । ' సంకాశయామివహతుమ్ ' ఇతి మం
 త్రలింగానుసారాత్ । మంత్రాధాశ్చ భాష్యోక్తః ॥

✽ వాహాపుత్రరాభ్యాం విముంచతి దక్షిణ
 మగ్నే ॥౭॥ ✽

' ఆవామగ్ ' ఇతి దావభ్యామేకైకం వాహంచముంచతి ॥

✽ లోహితం చమానడుహం ప్రాచీనగ్రీవముత్తర
 లోమ మధ్యేఽగారస్యాత్తరమాఽఽస్త్రీయః గృహాన్వ
 పాదయన్ముత్తరాం వాచయతి దక్షిణేనపదా ॥౮॥ ✽

తతోవరః పూర్వం సన్వగృహా ప్రవిశ్య ' శర్మవర్మ ' ఇత్యేత
 యా యథాసూత్రం చమాస్త్రీన్య తతో వధూం దక్షిణేనపదా గృహా
 ప్రపాదయే ప్రవేశయే ' గృహాభద్రా ' ఇత్యేతాం వాచయతి

✽ స చ దేహలీమ(భి)తిష్ఠతి ॥౯॥ ✽
 సాచ ప్రవిశంతి దేహలీం నా(భి)తిష్ఠతి ॥

కేచిత్—చకారాద్వరొపి ॥

❖ ఉత్తరపూర్వదేశైగారస్యాగ్నే రుపస
మాధానాద్యభ్యభాగాంతైన్వారద్ధాయాముత్తరా ఆ
హుతీహుత్యా జయాది ప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతం
కృత్వాత్తరయాచమణ్యుపవిశతఉత్తరౌవరః॥౧౮॥❖

ఉత్తరాః ‘ఆగ్నే గొష్ఠమ్’ ఇత్వాదిత్రయోదశాహుతిః । ఉత్తర
యా ‘ఇహః గావః ప్రజాయన్యమ్’ ఇత్యేతయా । పూర్వమాస్తీణైః చ
మణ్యుపవిశతః । పూర్వవదుత్తరవన వరః ॥

❖ అథాస్యాః పుగ్ సోన్వజేవ పుత్రాయాః
పుత్రమజ్కుఉత్తరయోవవశ్య తస్మే ఫలాన్యత్తరేణయజు
షా పృదాయోత్తరేజపిత్యా వాచంయచ్ఛ(త్వా)తత్ర)న
క్షత్రేభ్యః ॥ ౧౯ ॥ ❖

పుంసోఽః పుంసాఽః ఇత్యర్థః పాఠః । యా పుంస ఏవ సూతే న స్త్రీ
రపి, యా చ సూతపీవ, న తు వంధ్యాసతీకృయాదినా పుత్రవతీ, సా
పుంసూః । జీవంత ఏవపుత్రాః పుమాంసో యస్యాస్యాజేవపుత్రా, న
పునః ‘భ్రాతృపుత్రౌ సప్తసుదుహితృభ్యాం’ (పా.౧-౨-౬౮) ఇత్యేక
శేషవచనాద్యస్యా దుహితరోపిజీవంతి, పుత్రశ్చైకో జీవతి, సాపీహ జీ
వపుత్రా వివక్షితా, పుంసోరితివిశేషణానుపపత్తైః । ఏవంభూతాయాః
పుత్రం ‘సోమేనాదిత్యా’ ఇత్యేతయావధాన్వ అంకఉపవేశ్య ‘పృసన్వ
స్థః’ ఇతి యజుషాపుత్రాయ ఫలానికదశ్యాదీని పృదాయ ‘ఇహాప్రియం
ప్రజయా’ ఇతి ఋచౌజపిత్యా, ఉభౌవాచంయచ్ఛతః । అనక్షత్రే
భ్యః నక్షత్రాణామోదయాత్ ॥

❖ ఉదిలౌష నక్షత్రేషు పౌషిముదీచీం వా
దిశముపనిష్క్రమ్య ఉత్తరాభ్యాం యథాలింగం భ్యవ
మరుంధతీం చ దశాయతి ॥ ౨౦ ॥ ❖

— ఇత్యావ స్తమ్పియేగృహ్యప్రశ్నే షష్టఃఖండః —

ఉత్తరాభ్యాం ‘ ధృవక్షితిః ధృవయోనిః ’ ఇత్యేకాభ్యాం యథాలింగం పూర్వయా ధృవము త్తరయాఽరుంధతీం చ దశాయతి వధూమ్ | యథాలింగమితి చ జాతకమ౯వద్దావ్యాభ్యాం దావ్యాభ్యా మేక్షేకమాధూదితి.

కచిత్ — యథాలింగమిత్యత్ర నాసి, (ప్రయోక్త్యాణాం) (అభ్యేత్యాణాం) ప్రమాదాత్ ప్రదేశాంతరదృష్టమిహ సంచరిత (పాఠ)పఠిత) మితి ||

అపరే — ఉత్తరాభ్యాం యథాకృమం ధృవమరుంధతీం చ దశాయతి, యథాలింగంవా | ఇతి (హిత్యా (భృగ్త్యాభిత్వా) సూత్రం నాభ్యాహారం వ్యాచక్షతే | ‘ సప్తఋషయః ప్రథమామ్ ’ ఇత్యేవయా సప్తఋషీకృత్తికా అరుంధతీం చ సహదశాయతి | అరుంధతీమేవ వేతి వికల్పాథేన యథాలింగవచనమితి ||

ద్వితీయేపటరసిద్ధం యథాభాష్యం యథామతి |

కృతంసుదశనార్యేణగృహ్యతాత్పర్యదశనమ్ ||

* ఇతి శ్రీసుదశనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదశనే షష్టఃఖండః || *

— ❀ ద్వితీయఃపటలశ్చ సమాప్తః ❀ —

— ❀ అథ తృతీయఃపటలః ❀ —

— ❀ సప్తమఃఖండః ❀ —

— అగ్రై నామాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాజయతి ||౧|| —

నను ‘ అథ పత్నీవహంతి ’ ‘ శృవయిత్వా ’ ఇత్యేతావదేవ వక్తవ్యమ్, యత ఉత్తరత్ర ‘ అగ్నిదేవతా ’ (ఆప. గృ. ౭-౫) ఇతి విధానాదాగ్నేయత్వం సిద్ధం | స్థాలీపాకేనైతి తు శృవయిత్వేతి విధానాత్

ఏనాంయాజయతీతిచాన్వారభ్యామీతివిధానాల్ అతఃకిమథామిదమధి
కమారభ్యతే 'అథైనామాగ్నయేనస్థాలీపాకేనయాజయతి' ఇతి? ఉచ్యతే!
సూత్రం తావద్యపిప్రణీతం నానథాకంభవతుమహతి । తేన లోకేభ్య
త్పత్తిసిద్ధాధ్యహారాదిభిరపి యస్మాత్ప్రస్థానస్థానముద్భవతే సోపి వే
దాథానుప్తేయ(స్స) ఉచ్యతే- ధృవమరుంధతీం చ దశయితావ, అనం
తరం యత్రాగ్నేయేన స్థాలీపాకేన యాగం కరోతి తత్రైవైనాంపత్తిం
యాజయతి పత్నీయమన్వారభ్యామాం జహోతి, న పర్యసు పార్వణవి
కారేషుచ । ఏవమతి దేశవిశేషాథతయా సూత్రమథావదేవ ॥

అన్యే—యాజయతీతి పదనాల్ వరాదన్యోప్యస్య స్థాలీపాకయాగ
స్య కలెతి ॥ తన్న, ప్రకరణేనాస్య వివాహంగత్యాల్ 'సహంగం ప్ర
ధానమ్' (ఆప.ప.౨-౩౯) ఇతి సాంగస్య ప్రధానస్తేకకర్తృకత్యాల్

కేచిల్—ఉత్తరత్ర స కేవలమగ్నిదేవతేతి విధిః, 'అగ్నిస్సిష్ట
కృద్వితియః' ఇత్యపి । తేన ద్విదైవత్యాయం స్థాలీపాకోమాధూల్
కింత్వేకదైవత్య ఏవేత్యేవమథా మాగ్నయేనేతి విధానమ్ । తేనాగ్నే
యఏవసంకల్పితస్య పీహ్యదేరథాక్షిప్తాతాకికో నివాహః కార్యః ।
“ఏనాం యాజయతి' ఇతితు నాస్తిక్ కమణ్యభయోరధికారః, కిం
తువధావ ఏవ । వరస్తు ఋత్విక్త్వానీయః । తేన హోమాదా ద్రవ్యత్యా
గస్త్రీనిధనాదేవేతి । తన్న । వధ్యేకాధికారే హి ప్రకరణావగతవివా
హంగత్యేవాధః, అధికారసాధ్యభేదేన శాస్త్రతదథాయోభేదాల్ ।
ఆచారసిద్ధవరకర్తృకత్వే బాధాపత్తిశ్చ, అన్యోత్పిశ్యేవ్య విరోధాల్ ।

❖ పత్నీవహంతి ॥ ౨ ॥ ❖

స్థాలీపాకాథాం పీహ్యదికం । 'సావహంతి' ఇతి వక్తవ్యే 'ప
త్నీవహంతి' ఇత్యధికాక్షరాల్ పత్నీవహంతమేవ కుర్యాల్, నతు
శ్రవ(ణ)ణాదికమపి । తదాదికం వరపవ ॥

కేచిల్—పత్నీత్యాగమ్భదవహనసం పత్నీకమేవ, నతు యజమా

నకమః । యజమానకమఃత్వే హి సహాధికారే పార్వణాదా పత్యర
వహననం స్యాత్, తస్య తత్ర యజమానత్వాత్ । అతపవ పార్వణాదా
నానావరమ్భః, పత్న్యసహంతీతివత్ పత్నావ్యమావరణ్ణాయామిత్యనవ
నాదితి । మైవమ, వధ్వేకాధికారస్తేన నిరస్తత్వాత్ ॥.

— ❀ శ్రవయిత్వాభిఘాత్యపాగ్నీన ముదీచీనంవోద్యా

స్య పృతిష్ఠితమభిఘాత్యగ్నేరుప సమాధానాద్యాజ్య

భాగాంఁలైన్వారణ్ణాయాం స్థాలీపాకాజ్ఞహోతి॥౩॥ ❀ —

ఉద్యాన్య సౌకర్యాదవ రణాగ్నిం పృతిష్ఠాప్య । పృతిష్ఠితమభిఘాత
యతి । ఓషధిహవిష్కృప్యత్ర తంత్రవిధానం క్రమాఘామిత్యుక్తమేవ
'అజ్యభాగాంఁలైన్వారణ్ణాయాం' । ఉపస్తరణప్రభృత్యనావరమ్భః ప్ర
ధానహోమాంతమ్ ॥

— ❀ సకృదుపస్తరణాభిఘాతణే ద్విరవదానం॥౪॥ ❀ —

హోమదవ్యాఁం సురవేణ దర్శ్యంతరేణ వా సకృదుపస్తరణం కా
ర్యమ్ । తతశ్చోద్విరవదానమ్ । త్రిజహదగ్నీనాం సకృచ్చాభిఘా
రణమ్ । తతః సిన్ధుకృదఘాతః పృత్యభిఘాతమ్, అస్తేనృష్టికావ
దానవిధి ప్రదశానాథాత్వాదాచారాచ్చ ॥

దేవతామాహ—

— ❀ అగ్నిదేవతా సావహారప్రదానః॥౫॥ ❀ —

అగ్నిదేవతేతి విహితాగ్నివిశేషణార్థమయం పరిభాషాక్తానుమా
దః । కథం విశేష్యతే? ఇతి చెల్ సాగ్నిసావహారప్రదానశ్చేద్యేన
తా, సావహారయోగ్యయాచతుర్థ్యావిభక్త్యాన్యక్తశ్చేదిత్యర్థః । న
సావహారయో మగ్నయో జహోతీతి వక్తవ్యేమథామధికాక్షరం, 'అ
గ్నిదేవతా సావహారప్రదానః' ఇత్యవదిత్యతే? ఉచ్యతే । శబ్దో
దేవతా, నాథః అధోపియాగే చోదితచతుర్థ్యంత స్సవాచక శబ్దే
వైవాచకరూపి, అథాస్యోద్దేష్టుమశక్యత్వాత్ ఉపకారాంతరస్య చ దు

ర్విరూపత్వాదితి మీమాంసకమతమిహ నాభిమతం । అర్థాపవ దేవతే
తి స్వమతజ్ఞాపనార్థం । కథమితిచేత్ । కమణి ప్రయోగానర్హస్య
ప్రథమాంతస్యాగ్నిశబ్దస్య ప్రయోగాత్ । సనప్తర్హస్య దేవతాత్వే సత్య
పుష్కరకారశబ్దేనేవేతి నానుష్ఠానే విశేషః । మైవమ్ । న కేవలం చతు
ర్థ్యంతశబ్దోచ్చారణమేవానుష్ఠేయమ్- కింత్యర్హస్య ధ్యానమపీతి । అ
త్యేతు జ్ఞాపకం ‘ ఆగ్నేయా ఇతితుస్థితిః ’ (నిరు.౮-౩-౨) ఇత్యాది నిరు
క్తకారవచనమ్ ॥

కెచిత్—కల్పాంతరేషు ‘ అముష్టే స్యాహేతి జహుయాల్ ఋచా
వా తద్దైవత్యయా ’ ఇతి వికల్పః చోదితః । స మాఘాదస్తాకమ్ । పా
ర్వణేషు తద్వికారేషు చ ‘ అముష్టే స్యాహా ’ ఇత్యేవజహుయాదిత్యేవ
మర్థమితి ॥

❖ అపి వా సకృదుపహత్యజహుయాల్ ॥౬॥ ❖

అథవా దవ్యాన్ సకృత్సాలీపాకాద్ధృహీత్వా జహుయాల్, నతఃపూ
ర్వవచ్చ తురవత్తవంచావత్తవా అపూర్వత్వాద్ధర్మహామానామ్ ॥

❖ అగ్నిస్సిష్టకృద్విత్వీయః ॥౭॥ ❖

దేవతేతి శేషః । స్థాలీపాకశేషాద్విత్వీయోహామఃకర్తవ్యః । తస్మిన్
అగ్నిస్సిష్టకృద్దేవతేత్యర్థః । అథాసిద్ధాపి ద్వితీయేద్విత్వీయ ఇతి గృహ
ణే ప్రయోజనం ‘ సదసస్పృతిద్విత్వీయః ’ ఇత్యత్యవక్ష్యతే ॥

కెచిత్—పూర్వహామేన తుల్యధర్మత్వజ్ఞాపనమ్ । తథాచ సతి
యథోపదేశం ప్రధానాహుతిః ‘ ఇత్యత్య సిష్టకృతమపి హుత్వా జ
యాదీత్యేవమాది భవేతితి ॥

అస్య త్వవదానవిధిమాహ—

❖ సకృదుప స్తరణావచానెద్విరభిఘారణం ॥౮॥ ❖

సకృదుప స్తరణమవదానం చ, ద్విరభిఘారణం చ కార్యమ్ । జమ

దగ్గినాంతు ద్విరవదానమ్ । అవదానం దైవతాజ్ఞాయః । నాపి హ
విఃప్రత్యభిఘాతం, విష్టికసావిష్టకృతావదానవిధి ప్రదేశనాథత్వా
త్ - ఆచారాచ్చ ॥

❖ మధ్యాత్పూర్వస్యావదానమ్ ॥❖

హవియో మధ్యాత్పూర్వస్య దైవతస్యావదానం కార్యం । ఉపఘాత
పక్షాథావీవాయమారమ్భః । చతురవత్తపక్షే లైస్త్విష్టికవిధిప్రదేశన బ
లాన్తధ్యాదుగుప్తవర్షమాత్రమవదానం । ‘ తిరశ్చీనమవద్యతి స్రావ్యా
ధాన్ద్వితీయమనూచీనం చతురవత్తినః పశ్చాథాన్త్రతీయంపంచావత్తి
నః ’ (ఆప-శ్లో-౨-౧౮-౯) ఇత్యవదానస్థానసిద్ధిః । ఏతేనోపఘాత
పక్షే చతురవత్తధర్మ ఉప స్తరణాదిర్నప్రవర్తత ఇతి దేశయతి॥

❖ మధ్యహోమః ॥౧౦॥❖

హోమః ప్రక్షేపః । దైవతస్యాగ్నేః మధ్య ఆఘారసమ్భేదే । ప్ర
ధానాహుతిబహుత్వే ‘ పూర్వాణాం పూర్వాణాం సంహితాం ’ (ఆప-శ్లో-౨-
౧౯-౮) ఇతిచ భవతి । అయంతూభయపక్షాథానః ॥

❖ ఉత్తరాధాన్త్రాదుత్తరస్య ॥౧౧॥❖

ఉత్తరాధాన్త్రాద్విష ఉత్తరస్య స్విష్టకృత అవదానం కార్యం । అయ
మపి పూర్వవదుపఘాతపక్షాథానవ ॥

❖ ఉత్తరాధాన్త్రాపూర్వాధేహోమః ॥౧౨॥❖

తస్య స్విష్టకృతా హోమోగ్నేరుత్తరాధాన్త్రాపూర్వాధేహే । అస్యాపి
ప్రదేశనాథత్వాత్ ‘ అసంసక్తామితరాభిరాహుతిభిః ’ (ఆప-శ్లో-
౨-౧౯) ఇత్యపి భవతి ॥

హోమోప స్తరణాద్యధాన్త్రాదవీద్యయలేపయోః పాత్రప్రయోగాధానం
సంస్థానస్య చ బహిష్కారః ప్రతిపత్తిమాహ—

❖ తేపయోః ప్రస్తరవత్ప్రాక్షీం బహిర్దక్షక్వాగ్నా

ప్రహరతి ॥ ౧౩ ॥❖

లేవయోః దవీఁద్యయిలగ్నయోఃపాత్యాసాదనాథం సంస్తీణం బహిః ప్రస్తరవత్తూష్ణీమక్షక్తావతద్యదెవాగ్నా ప్రహరతి । ఇదమపి ప్రదశఁనాథం । తేనాంజనాదినంస్సావాంతం శ్రోతవత్తూష్ణీంకరోతి నను ప్రస్తరవదితీహానుపవన్నమ్ - బహిఃయోగ్రమధ్య మూలానాం ద్వయోదవ్యోః ప్రస్తరవదంజనాసమ్భవాత్ । ఉచ్యతేహోమదవ్యామగ్రమనక్తి, ఇతరస్యాం మధ్యమూల, ‘అంతాల్లాపో వివృద్ధివా’ (ఆప-ప-౪, ౧౫) ఇతివచనాత్ । ఏవంత్యిద్వివా = ‘అథావరం’ ఇతిపక్షేనకృదేవోపస్తరణాద్యథాఽయాంమూలం, హోమాథాఽయాం మధ్యాగై ॥

అన్యేతు — ఆజ్యస్థానీం ధృవాస్థానేపక్షత్రయేపి కువంతిఅంజనస్యాపయక్త పాత్రలపప్రతిపత్త్యధఃత్వాత్ ఇడాంతంవాఽఽహవనీయే శంయ్యంతం గాహావల్యే ‘(ఆప.శ్రా-౩-౧౪-౬) ఇతిపక్షే ‘ఆజ్యస్థాల్యాంమూలం’ ఇతి దశఁనాచ్చ ఇహతుపక్షేలేవయోరితిద్వివచనమాశ్చోషధరేపాభిప్రాయమ్, నతు పూర్వవదాఘారద్విత్వాభిప్రాయం ॥

కేచిత్ — కల్పంతరాదపరేణాగ్నిం యస్మిన్ బహిఃషిహవిరాజ్యం చ ప్రతిష్ఠితం తస్మాద్వా, పరిస్తరణాద్వా కించిదుపాదాయాంజనమితి తన్ను, కల్పంతరోక్తబహిః ప్రతిష్ఠాపనోపసంహారస్య పాక్షికత్వేన నిత్యవదంజనానుపవత్తైః ॥

అత్ర వచనాభావాజ్జయాదినివృత్తౌ సత్యాం తద్బద్ధకృమమపి పరిషేచనం న నివర్తతే, అగ్న్యంగత్వాదిత్యత్రాహ—

❀ సిద్ధముత్తరం పరిషేచనమ్ ॥౧౪॥ ❀

సప్తమెతత్ । తతఃప్రజీతావిమోకోపి ।

కేచిత్ — సిద్ధముత్తరమితి పదద్వయమేకం వాక్యం । సిద్ధమవికృతం ఉత్తరం తంత్రశేషం జయాది । ఏతచ్ఛ్రహోత్పృష్ఠ్యపరితమపి ‘యథోపదేశం ప్రధానాహుతిహుతాన్వా జయాభ్యాతానా’ (ఆప-గృ-౨-౭) ఇతి శ్రాతకృమస్య బలీయస్తాన్వ ప్రధానతుల్యధమకసిష్ఠష్ఠకృతానం

తరమేవ । తథా ‘పరిషేచనమ్’ ఇత్యప్యానంతర్యవిధ్యథమ్ । పరిషేచనాంతం కృత్వాబ్రాహ్మణభోజనమేవేతి । తన్ను । సిద్ధముత్తరం పరిషేచనమితి ప్రతీతాభ్యహితసామానాధికరణ్యాన్వయబాధేనమహాదాషవాక్యభేదకల్పనాపేక్షత్వాత్ । తథా వచనాభావాదిహజయాద్యేవ నాస్తి, దూరేక్రమబలాబలకథా । తథా ‘పరిషేచనమ్’ ఇత్యస్యాపి సిద్ధముత్తరమిత్యేతదన్వయనిరాకాక్షీక్షత్వాత్ కృత్యేత్యధ్యాహారోనిర్బిజః । అనన్తర్యం తు పాతప్రాప్తం న విధేయమేవ । తస్మాద్విరం యథోక్తశంకానివృత్త్యథామేవేదం సూత్రమితి ॥

అథైతేనసర్విష్టకా బ్రాహ్మణం భోజయేత్ ॥౧౫॥

తేన హవిశ్యేషేణ । సర్విష్టతా ప్రభూతలౌకికాజ్ఞాపసిక్తేన । బ్రాహ్మణం దక్షిణతోదధేఘ నిషాదితం భోజయేత్, తస్యేహ ప్రకృతత్వాత్ । ఇహ తు సహిష్టతై మతుబలిశయాధాః । భోజయేదితిబలాచ్చహామబ్రాహ్మణభోజనాయాలంచరుః కార్యః ॥

అథైయోస్యాపచిత స్తస్మాఋషభం దదాతి ॥౧౬॥

సన్నిదం సూత్రమయక్తమివ ప్రతిభాతి । “యోస్యాపచిత స్తమితరయా” (ఆప, గృ-౩-౯) ఇతి వద్వరాదన్యస్య దానకర్తృత్వప్రతీతేః, ఇహ చాన్యస్యాభావాత్ । యద్యపి పత్నీవిద్యతే, తథాపి తస్యాభివృద్ధిరపి ప్రవాసే సహాధికారేషు కర్మసు (వధ్యేక) మధ్యగ) ధనత్యాగైసు మతిద్వారేణైవకర్తృత్వాప్యభ్యుపగమాత్ । అథాత్ర ‘ఏనాం యాజయతి’ ఇతి వచనాదప్యధూర్యజమానా । సా స్త్రీధనాదప్యరస్యాపచితాయ దదాతి తేనచ ఋత్విగ్భూతౌవర ఆనతోభవతి । న చ వరాయైవ దానమ్- జాయాపత్యోరన్యోన్య దానాదప్యభావాదిత్సుచ్యతే । నైవం తత్ । వధ్యేకాధికారే హ్యస్యాభయతో వివాహంగనందప్తత్యేన ప్రతిపన్నవివాహంగత్వబాధః । అధికారసాధ్యభేదేన శాస్త్రతదథాయోభేదాత్ । అథ ఉభయాధికార వివాహసిద్ధ్యథామేవ వధూరసేనప్రధానకర్మణాపి యా

గేన సంస్క్రియతే । తహి వధ్వకాధికారమిత్తుక్తిమాత్రమితి వృథా
 స్త్రీధనవ్యయః । తస్మాత్సూత్రం యథోపపన్నం స్యాత్తథా వ్యాఖ్యాయం
 అత్రాచ్యతే । ఏవం తహ్యేధ్యాహారేణ వా విపరీణామేన వా వ్యా
 ఖ్యాయతే । యోస్యాత్మనోపచితః పూజ్యః తస్మా ఋషభం దదాతి । య
 ద్వా యోస్య స్థాలీపాకయాగస్య కర్తురపచిత స్తస్మా ఏతద్వ్యాగకర్తా
 ఋషభం దదాతి నతు స్థాలీపాకయాగాంతరాణాం కర్తా తేషామపూ
 ర్వత్వాత్ । అథవా- అస్మేతి పృథ్వీ అయమితి విపరీణామః । యోయం
 లోకే విద్యాభిజనాదినంపత్త్యా అపచిత స్తస్మా అయమేతత్థాస్థాలీపాక క
 ర్తా ఋషభం దదాతి । సర్వథా త్వేతద్వికృతిష్వపి స్థాలీపాకాంతరేషు
 ఋషభదానం నాస్త్యేవ ॥

❖ ❖ ❖ ఏవమత ఊర్ధ్వం దక్షిణోవజ్జముపోషితాభ్యాం.

పర్వసు కార్యః ॥౧౭॥ ❖ ❖ ❖

అతః స్థాలీపాకాదూర్ధ్వం ఉపోషితాభ్యాం ‘ పర్వసు చోభయో
 రుపవాసః ’ (ఆప.ధ-౨-౧-౧) ఇత్యాదివిధినా కృతౌపవాసాభ్యాం జా
 యాపతిభ్యాం పర్వసు పౌణణమాసీష్వమావాస్యాసు చద్వితీయాసు ద
 క్షిణోవజ్జం ఋషభదానవజ్జం ఏవమేవంప్రకార ఏతత్థాస్థాలీపాకసదృ
 శోహోమః కర్తవ్యఇతివిధిః । ధర్మశాస్త్రేతు ‘ శ్లోధూతేస్థాలీపా
 కః ’ (ఆప.ధ-౨-౧,౧౦) ఇత్యుపవాసాది ధర్మసంబంధాభోనువా
 దః । సాదృశ్యం చాత్రదృవ్యదేవతాదిసమస్తధర్మనిబంధనమ్ । యథా
 ‘ ఏతస్యేవరెవతేషు ’ ఇతి, యథావా ‘ మాసమగ్నిహోత్రంజహోతి ’
 ఇతి । తత్రతు ‘ ఏతస్య ’ ‘ అగ్నిహోత్రం ’ ఇతి పదాభ్యాం, ఇహతు
 ఏవం పదేనైతిభేదః । నను దక్షిణోమేష్వతిదేశో నాస్తి ఆపూర్వ
 త్వాత్తేషాం । సత్యమ్ । నాస్తి, చోదనాలింగాల్ వచనాత్త్వతిదేశః
 గేన వార్యతే ॥

కెచిల్ — నాయం ధర్మాతిదేశః, సౌర్యాదిష్టేవహవిద్దేవతస్యాసు

పదేశాత్ । అతః కల్పాంతిదేశవీవ ' శ్వాభూతైస్సప్తకా తస్యా మాసి శ్రాద్ధేన కల్పా వ్యాఖ్యాతః ' ఇతివదితి । నైతత్ । హవిదైవతస్యా నుపదేశోపి ' మాసమగ్నిహోత్రంజహోతి ' ఇత్యాదిమ ధర్మాంతిదేశ స్య దృష్టత్వాత్ ॥

అపరేతు— ' ఏకస్యతూభయత్వై సంయోగపృథక్త్వమ్ ' (జై-౪-౩ -౪) ఇతి న్యాయేన ప్రకృతస్తేవ స్థానీపాకస్య ' ఏవం పర్వసుకార్యః ఇత్యధికారాంతర సంబంధవిధిరితి । ఏతదపిన । ఏవంసత్వేష కార్యఇతి సూత్రం న్యాయాత్ । నత్వేవం కార్యఇతి । కించ, పర్వస్వనాన్వరమృషిసాన్య త్, యతస్సమస్తధర్మకస్తేవ ప్రకృతకర్మణోధికారాంతరవిధ్యపగ మః । ధర్మాంతిదేశేతు యథానాన్వారంభస్తథోక్తమేవ ' అథైనామా గ్నేయేన ' ఇతి సూత్రమతిదేశవిశేషార్థమితి వదతా భాష్యకారేణ । అత్రచ ' అతహాధ్వమ్ ' ఇతి వచనం వివాహమధ్యేపి పర్వారంభార్థం యద్యప్యత ఊర్ధ్వమిశ్యవిశేషవచనం తథాపి పౌణణమాస్యామేవారం భః । కాతైక్యేన ప్రయోజనైక్యాత్, స్థానాపత్త్యా చాస్యామేవారంభ దశానాత్ । వ్యక్తమ్ పైతచ్ఛబ్దోగానామ్ । ' అమావాస్యాచెత్పు ర్వ మాపద్యేత పౌణణమాసేనైష్టాధతత్కుర్యాదకుర్వే పౌణణమా సీ మాకాక్షేదిత్యేక ' ఇతి । తస్మాత్ స్థానీపాకానంతరం పౌణణమాసీచె త్పుర్వమాగచ్ఛే త్తదా వివాహమధ్యేపి పర్వారంభః । మాసిశ్రాద్ధస్య త్వారంభశ్చతుర్థిహోమాంతే అపరపత్నే శిష్టాచారాత్, బోధాయనవ చనాత్, కర్మమధ్యే కర్మాంతరారంభస్యాయ క్తత్వాచ్చ । తథా వై శ్వదేవస్యాపి ' లైషాం మంత్రాణామపయోగే ద్వాదశాహమధశ్శ య్యా ' (ఆప.ధ-౨.౩.౧౩) ఇత్యాదివృతం సపత్నికశ్చరిత్వా ప్రశస్తే హన్యారంభః ॥

❖ పూణపాత్యస్తుదక్షిణత్యేకే॥౧౮॥❖

ధాన్యాదేః పూణం యత్క్రించితాత్పత్యంపూణపాత్యం । యద్యా

‘ అష్టముష్టిభవేతిగ్రంథిల్ కించిచ్ఛతావరిపుష్కలమ్ ।

పుష్కలానిచ చత్వారి పూర్ణపాత్రం పృచక్షతే ’ ॥

ఇతి వచనాత్ ధాన్యముష్టీనాం ఆష్టావింశత్యధికం శతఃపూర్ణపాత్రం
పాత్రశబ్దశ్చైభయలింగః। తుశ్చాత్ పర్వస్వయం వికల్పనవృషభదానే।

❖ సాయంప్రాతరత డోధ్వం హస్తేనేతి ఆహుతి

తండులైర్వవైరావ జహుయాత్ ॥౧౯॥ ❖

సాయం ప్రాతరిత్యగ్నిహోత్రకాలానాం చతుర్ణాముపలక్షణమ్, అ
గ్నిహోత్రానుకారిత్యాచాపాసనహోమస్య । అతఃడోధ్వం స్థాలీపా
కాంతాద్వివాహహూధ్వం వివాహస్యైవాత్ర పరమప్రకృతత్వాత్, న
తస్యనంతరప్రకృతత్వాత్పర్వణ డోధ్వం । యతో న ప్రాసంగికప్రకృతప
రామశాస్త్ర విరసస్సర్వనామ్నః । స్థాలీపాకాంతాదితి చ స్థాలీపాకంవి
ధాయ ‘ అతఃడోధ్వం ’ ఇతి వచనాత్ । ఆస్యచారమ్యైనంతరం రా
త్రావేద, యది సవనాడ్యో నాతీతాః । అతీతా శ్చేదపరమ్యస్సాయమే
వాగ్నిహోత్రారంభవేదాయామ్ । అత్ర హస్తేనేత్యాదినా కృత్సవి
ధానం । హస్తేనేతి విధానాద్దర్వాదినివృత్తిః । తండులైర్వవై ర్వేతి వి
ధానాత్పాకస్య । ఉభయతః పరిషేచనమితి పరిసంఖ్యానాత్ పార్వణధ
మాణాం । బ్రహ్మదేవపీఠమేవ వ్యాఖ్యానమ్ । ఏతేఇతి విశేషణాద
త్రాపి ద్వితీయాహుతిః స్విష్టకృత్థానీయా అంగమిత్యర్థః । తేనై
తాం విస్తృత్య కమనమాప్తౌ నైషా పునహోతవా కింతు సర్వ
ప్రాయశ్చిత్రమేవ ॥

❖ స్థాలీపాకవదైవతమ్ ॥౨౦॥ ❖

అయం ‘ ఏతే ఆహుతీ ’ ఇతి ప్రాప్తస్యానువాదఃపూర్వాహుతే ర్వి
కల్పం విధాతుమ్, యథా- పాత్నీవతే ‘ నానుషషట్కరోతి । అపి వా
పాంశ్వనుషషట్కర్యాత్ ’ (ఆప-శ్రౌ-౧౩-౧౪ ౯-౧౦) ఇతి ॥

❖ సారిపూర్వాహుతిఃప్రాతరిత్యేకే॥౨౧॥ ❖

సారి సూర్యదేవత్యా ' సూర్యాయస్వాహా ' ఇతి పూర్వాహుతిః
ప్రారహ్ణమే ఇత్యేక ॥

❖ ఉభయతః పరిషేచనం యథా పురస్తాత్ ॥ ౨౨ ॥ ❖

ఉభయతః ఏతయో రాహుశ్యాః పురస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిషేచనం య
థా పురస్తాద్విహితం ' అగ్నిం పరిషించతి ' ' పూర్వవత్పరిషేచనమస్య
మంత్రాః ' (ఆప. గృ. ౨. ౨) ఇతి । పాకయజ్ఞేషు సప్తసున విద్యుద్వృ
ష్టి । ' సేషామీమాన్ సాఽగ్నిహోత్రేవ నంవన్నా । అథోఽహుః ।
స ర్వేషు యజ్ఞక్రతుషాః (త్రై. బ్రా. ౩-౧౦-౯) ఇత్యత్ర ' తదిదం సర్వయ
జ్ఞేషూపస్పృశనం భవతి ' (ఆప. శ్రా. ౪-౧. ౭) ఇత్యత్ర చ సర్వశబ్దేన పృ
కృతపరామర్శినా ప్రకృతశ్చోతసర్వయజ్ఞానామేవ పరామర్శాత్ । అ
స్తాదేవ హేతోః ' ద్విజ్ఞాహుతి ' (ఆప. గృ. ౨-౧౧) ఇత్యాదినా పరి
సంఖ్యాయ కృత్సవిధానాచ్చాగ్నిహోతికవిధావపి నైవ విద్యుద్వృష్టి ॥

❖ పార్వణేనాతొన్యాని కర్తాణి వ్యాఖ్యా
తాన్యాచారాద్యాని గృహ్యంతే ॥ ౨౩ ॥ ❖

పార్వణేన వైవాహికేన స్థాలీపాకేన । అతొన్యాని అస్తాదన్యాని స
ర్వబల్యాదీని యాన్యాచారాద్యుహ్యంతే తాని కర్తాణి వ్యాఖ్యాతాని
తేషామతద్ధర్మాదిదేశ ఇత్యధాః ॥

నను కథం పార్వణశబ్దవాచ్యత్వం వైవాహికస్థాలీపాకస్య ? ఇతిచేత్
నిత్యస్తావత్ ' ఉపోషితాభ్యాం పర్వసుకార్యః ' (ఆప. గృ. ౭-౧౭) ఇతి
పర్వసు భవత్వాత్ పార్వణః । తస్య చ పార్వణస్యాయం ప్రకృతిత్వేన
సంబంధీతి ' తస్యేదమ్ ' (పా. ౪-౩-౧౨౦) ఇతి పార్వణశబ్దాదన్వృత్త
యే కృతేపార్వణ ఇత్యేవం రూపం భవతి । యద్యపి కర్తాంతరాణామప్య
యం ప్రకృతిః, తథాప్యస్య పార్వణసంబంధితయా వ్యవదేశ్యత్వమేవ
యత్తమ్, యతోత్ర కర్మ (ద్రవ్య) దేవతయోరవ్యతిదేశః । కర్తాంతరే
షు త్వితరథర్తాణామేవేతి । న నైవనమపి, శీఘ్రానగతస్య నిత్యస్య పా

ర్వణస్య ప్రకృతిత్వే సంభవతి, కిమితి విలంబితావగమ్యస్య వైవాహిక
స్య ప్రకృతిత్వముచ్యతే? ఇతి చేత్ । న, వైవాహికపవ ధర్మోపదేశ
పౌష్కల్యాత్, ఇతరత్ర తదభావాచ్చ । ప్రసిద్ధశ్చేషన్యాయః—య
స్య పుష్కలా ధర్మోపదేశస్సాన్వేషాం ప్రకృతిః సహి భిక్షుకోభి
క్షుకాన్ యాచితుమహాతీతి । తస్మాద్యుక్తం వైవాహికస్తేవ ప్రకృతి
త్వమ్ । అస్యచ వైవాహికస్య పార్వణశబ్దవాచ్యత్వం ధర్మశాస్త్రే వ్య
క్తమేవ । ‘పర్వసుచాభయోరుపవాసః । ఔపవస్తమేవ కాలాంతరేభో
జనం । తృప్తిశ్చాన్నస్య । యచ్చేనయోః ప్రియం స్యాత్తదేతస్త్రిన్నహని
భుంజీయాతామ్ । అథశ్చ శయాయాతాం । మైథునవజనంచ । శోన్విధూ
తే స్థాలీపాకః । తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాతః’ (ఆప.ధ.౨,౧-
౪...౧౧) ఇతి నిత్యస్య పార్వణేన వ్యాఖ్యానాభిధానాత్, పర్వసం
బంధినః కర్తాంతరస్యాత్రాసంభవాత్, నిత్యస్యచ నిత్యేనైవ వ్యాఖ్యా
నే ఆత్మాశ్రయవోహాత్ ॥

సన్వత్సరకెచిత్— ‘యచ్చేనయోః ప్రియం స్యాత్తదేతస్త్రిన్నహని’
ఇత్యేతచ్ఛబ్దేనైకవచనాంతేన ‘పర్వసుచ’ ఇతి బహువచనాంత నిర్ది
ష్టపర్వాహః పరామర్శానుపపత్తేః, ‘పాణిగ్రహణాదధిగృహమేధినా
వ్యతః’ (ఆప.ధ.౨,౧-౧) ఇతి పరమప్రకృతం పాణిగ్రహణనక్షత్రం
పరామృశ్యతే । తేన ప్రతిసంవత్సరం పాణిగ్రహణనక్షత్రే ప్రియభోజ
నాదికార్యమ్ । శోన్విధూతే చ స్థాలీపాకః కర్తవ్యః । తస్యచ కర్మాంత
రస్యోపచారః పార్వణేన నిత్యేన వ్యాఖ్యాత ఇత్యాహుః । తత్కథం ధ
ర్మశాస్త్రే వ్యక్తం వైవాహికస్య పార్వణశబ్దవాచ్యత్వమితి । తన్న. య
తాత్రప్రతమేవ పరమప్రకృతం । పాణిగ్రహణస్య తు తదవధితయా కి
ర్తనమాత్మం । నక్షత్రం తు గమ్యమానమేవ । గమ్యమానంచైతచ్ఛబ్దే
న పరామృష్టంప్రియభోజనాదినా విశేషయితुం చ గూహామ్ ॥ తద్దా
హురాచారాః ॥—

“గమ్యమానస్యచాథ్వస్య నైవదృష్టంవిశేషణమ్ ।

శద్ధాంతరైర్విభక్త్యావా ధూమోయం జ్వలతితివత్ ॥

(తంత్ర-వా-౧-౧-౨) ఇతి । అతశ్చాత్మ ‘పర్యనుచ ’ ఇత్యుద్దేశ్య గతబహుత్వస్యా వివక్షితత్వాత్ శృతావ్యవహితస్య ప్రకృతస్యపర్యాహస్యే వ పరామర్శో విశేషణం చ యక్తమ్ । అత ఉపవాసాదేరివప్రియభోజనాదేరిపి పర్యనుబంధాత్ ‘ శ్వాసూతే స్థాలీపాకః ’ ఇత్యవవాసాది ధర్మవిధానాథమేవ ఉపోషితాభ్యాంపర్యనుకార్యః ఇతిగృహ్య విహితస్య స్థాలీపాకస్యానువాదవవ, న కర్మాంతరస్య విధిః । అనువాదే చ తస్యోపచార ఇతి దూర్ఘస్థస్య పరామర్శో ఘటతే । విధాత్వస్యాపచార ఇతిస్యాత్ । ఏవంచ యద్యపి ‘ శ్వాసూతే స్థాలీపాకః ’ ఇత్యాపాతతానువాదస్వరూపః తథాపి యస్యేమే విధీయమానా ఉపవాసప్రియభోజనాదయో ధర్మాన్సంబంధినస్తస్యోపచారః పాఞ్డణన వ్యాఖ్యాత ఇతి సాధ్యాహరమేవేదం సూత్రం వ్యాఖ్యాయమ్ । తస్మాద్ధర్మశాస్త్రేపి వైవాహికస్య పాఞ్డణశబ్దవ్యవదేశ్యస్తేవ ప్రకృతిత్వమ్ న నిత్యస్యేతి సిద్ధమ్ ॥

న న్యేనమపి శిష్యుబోధకత్వాత్ వైవాహికనైతి వక్తవ్యే, కిమథ్వమస్య వివాహంగస్యాపి సతా వివాహసంబంధం తిరస్కృత్య ‘ పాఞ్డణన ’ ఇత్యాహ? ఉచ్యతే । ఇతరాంగవదస్య వ శమ్యాః కింతు శిష్టాచారసిద్ధాః పరిధయ ఏవేత్యేవమథ్వం । అత్రచ అతాన్యానీత్యాహ ఏ తత్ప్రదృశాన్యే నౌషధప్రధానహవీంషినవబల్యాదీని కర్మాణ్యనేనవ్యాఖ్యాతాని న త్వనేనతత్ప్రదృశాని పశుప్రభవ ప్రధానహవీంషివపాహామాదినీతి వక్తం । కుతపిత్? ‘ తత్ర సామాన్యాద్వికారౌ గమ్యేత ’ (ఆవ-వ, ౩-౪౦) ఇతి పరిభాషావచనాత్ । కించ, అతాన్యానీత్యస్య సర్వోపమాసప్రభేదవిగ్రహవాక్యత్వాత్ ‘ సర్వేన యక్తమస్యసదృశాధికరణైతథాహృథావగతిః ’ (వై-వ-౨౪) ఇతి సర్వోపమాసప్రభేదాధానిణాయాత్

వాక్యసమాసయోర్భిన్నార్థత్వై చాసమర్థసమాసాపత్తైః । ఔషధా
ని హవీంషి పశుప్రభవాని చ కానికతిధాచ? ఇతిచేత్, పురోడాశః
దనో యవాగూస్తండులాః పృథుకాలాజాస్సక్తవః పిష్టాని ఫలీకరణాని
ధానాః కరమ్భాఃసురైశ్చౌషధాని దాన్వదశవిధాని, పయోదధ్యాజ్యమా
మిత్రావాజినమవచానాని పశురసశ్శోణితం త్వగ్వపేతి పశుప్రభవాని ద
శవిధాని । ‘ అథ కర్మణ్యచారాద్యాని గృహ్యంతే ’ (ఆప-గృ.౧,౧)
ఇతి వ్యక్తతేవ్యేత్ర పునర్వచనం గృహ్యప్రశ్నేఽనుక్తానాం మహారాజ
స్థాలీపాకగణహోమాదీనామేతద్వికృతిత్వం వస్తుమ్ । సను యద్యనేనైవ
సూత్రేణ ఔషధహవిష్కేమ కర్మసుపాగ్విణతంత్రాతిదేశః- కిమర్థం
“ అస్తమితే స్థాలీపాకః ” పార్వణవదాజ్యభాగానై (ఆప.గృ.౧౨-
౫-౬) ఇతి సర్వబలౌ పునర్వచనమ్? ఉచ్యతే । యద్యపిశ్చౌతలగ్రియ
ణా వైశ్వదేవాదీనాం భూయస్తేన పౌణమాసతంత్రాశఙ్కాయాం
బింద్రాగ్నస్య ముఖ్యత్వాత్ ‘ ముఖ్యంనా పూర్వచోదనాల్లాకవల్ ’
(శ్రీ-౧౨,౨,౨౩) ఇతి సిద్ధాంతస్యాయేన ఆమావాస్యం తంత్రమితి ద
శితమ్ । తథాప్యత్రావ్యేషాంహవిషాం బహుత్వేప్యౌషధస్య ముఖ్య
త్వాత్ పావణతంత్రత్రైవేతి ముఖ్యస్యాయంమందబుద్ధిహితార్థం ద
శయితుమేవ పునర్భూక్తం ‘ పావణవదాజ్యభాగాంతే ’ ఇతి । తేన
మాసిశ్చాధైలప్తకాకమాణి చ పావణమేవ తంత్రమ్ । యద్యప్యష్టకా
యాం వపాహోమస్య ముఖ్యస్యాపూర్వత్వం, తథాప్యవ్యేషాం కృత్స్న
విధానాభావాదౌషధత్వాత్ ‘ సిష్టకృత్ప్రభృతి సమానమాహింజనిధా
నాల్ ’ (ఆప.గృ.౨౨-౨) ఇతి దశనాచ్చ పావణమేవ తంత్రమ్ ।
అపూర్వహోమేతు ‘ పావణవల్ ’ (ఆప-గృ-౨౨-౧) ఇతి పునర్వ
చన మపూర్వమాంసౌదన పిష్టాన్నహోమానాం స్థానే వికల్పేన విహిత
స్యౌషధహవిష్కే స్యాపి దధిహోమస్య పావణతంత్రప్రాప్తింజ్ఞాపయి
తుమ్, న త్వపూర్వహోమార్థమ్ । తస్యౌషధహవిష్టాదేవపావణతం

‘యథోపదేశం దేవతాః’ (అప. గృ-2-28) ఇత్యనువర్తతే । యథోపదేశం దేవతాః యే వికృతాపుపదిష్టాః ప్రధానహోమాస్తే అగ్నిం సిష్టకృతుం చాంతరేణ ఆగ్నేయసావిష్టకృతయోహోమయోమధ్యే భవేయః । అత్రచ సిష్టకృతమితివదగ్నిమిత్యపి సిద్ధానువాదాత్, అన్యతశ్చ ప్రాప్త్యభావాత్, యోగవిభాగేనాగ్నిముద్దిశ్య జహాయాదిత్యన్యో వ్యభోః విధీయతే । విభక్తస్య సూత్రస్య చాయం వివక్షితార్థః । నవేషు తంత్రవత్సావ్యపథహోమేషు దధిహోమేషు చోపాకరణసమాపనయోశ్చ శిష్టాచారాదగ్నయేసావహేత్యాజ్యేన అగ్నిముఖాభ్యుపగమం సవేభ్యోపి ప్రధానహోమేభ్యః పూర్వం జహాయాదితి ॥ నన్వత్ర సిష్టకృతమితి వ్యభం, నరన్వత్ర సిష్టకృతశ్లేషప్రతిపత్త్యర్థత్వాత్ స్వత ఏవాసావంతే ఏవ భవతీతి । నైవమ్—వికృతిషు ద్వివిధాః ప్రధానహోమాః, పార్వణవికారా అపూర్వాశ్చ, లేషాముఖయేషామప్యంతవీన సిష్టకృద్యథా స్యాదిత్యేనమథత్వాత్ । అన్యథాయథోమాగం సిష్టకృత్తదంతవీనస్యాత్ । తథాగ్నిమితి చోభయేభ్యః ప్రధానాహుతిభ్యః పూర్వమేవాగ్ని ముఖమిన్యేనమథం సిష్టకృద్వన్నియమఇతి ॥

కచిత్—‘యథోపదేశం దేవతా అగ్నిం సిష్టకృతుంచ’ ఇత్యేవమస్తమేకంసూత్రం । తస్మాద్రథః—‘అగ్నిం సిష్టకృద్వివీతీయః’ (అప. గృ-2-2) ఇత్యత్ర సిష్టకృతః ప్రధానహోమతుల్యధర్మత్వ జ్ఞాపనాద్వికృతిషు చ పావణప్రధానలోపే సతి, తస్మాపి లోపస్సన్యత్, స మాభూదిత్యనేన సూత్రేణ ‘యథోపదేశం దేవతాః’ ఇత్యనూద్య, అగ్నిం సిష్టకృతుం చ కుర్యాత్ ఇతి తానుతస్య సముచ్చయోవిధీయతే । తథా ‘అంతరేణ’ ఇతి పదమేకం సూత్రం ‘అంతరాత్వాప్త్యేణ’ ఇత్యాదివత్ । ప్రకరణాద్వైకృతప్రధానహోమానాం జయతీనాం చ మధ్యేన వాన్వపి వికృతిషు సిష్టకృన్నిత్య ఏవేత్యర్థః । ఇతరథాక్వచిత్తస్య

జాపః స్యాత్, ' స్థాలీపాకాదు త్రరా ఆహుతీహుత్యా జయాదిప్రతి
పద్యతే ' (ఆప-గృ-౯-౪) ఇత్యాదిపరిసంఖ్యతి కృత్యైతి || తన్న—వి
భాగే సాకాంతయోద్విజ్ఞతీయాంతయోః అగ్నింస్సిష్టకృతం ఇత్యేత్యోః
అంతరేణేత్యనైస సంబంధాకాంతేణ ఏకవాక్యత్వే సంభవతి వాక్యభేదః
స్వామ్యుక్తత్వాత్ ' అగ్నింస్సిష్టకృద్వివతీయః ' ఇత్యస్య ప్రయోజనాంతర
పరత్వాచ్చ | తథాపి, యద్విష్టకృతః ప్రధానతుల్యధర్మకర్తవ్యః, తదా
తల్లోపేషి ప్రధానలోపప్రాయశ్చిత్తమేవాపద్యతే | తథా ' అంత
రేణ ' ఇత్యస్య యథోక్తశ్చుతసమ్పన్నస్యనన్వయసంభవే ఆప్రకృతగమ్యమా
నాన్వయో న యుక్తః | వ్యధం చైతత్, స్వమతే సిష్టకృతస్సముచ్చ
యవిధానాదేవ త్రిదోషాయాః పరిసంఖ్యాయా అపి నిరస్తత్వాత్, త
స్య సర్వత్ర నిత్యత్వేనాలోపసిద్ధేః ||

—అవికృతమాతిధ్యమ్ || ౨౬ || —

అతిథిభ్యస్య కర్మణానిమిత్తం, తదాతిధ్యమ్- గవాలంభఇత్యధికాః
తదవికృతం యథోపదిష్టమేవ స్యాత్ | నాత్ర ' అగ్నిమిద్ధాన్ ' (ఆప-
గృ-౧-౧౨) ఇత్యాది సామాన్యమపి తంత్రం | పావణంతుదూరే, ' కృ
త్స్నవిధానాత్ యజతేరపూర్వత్వే ' (జై-సూ-౨-౧-౫) ఇతి న్యాయా
త్ | కృత్స్నవిధానం చ ' తస్యే వపాం శృపయిత్వాపస్తీణాభిఘాతి
తాం మధ్యమేనాంతమేన వా పలాశపణ్వణాన్ త్రరయా జహోతి ' (ఆప.
గృ-౨౨-౪) ఇతి | ఏతచ్చ ప్రదర్శనార్థం | ' నైవ వపాహోమానంత
రం కింశుకహోమసర్వవహోమఫలీకరణహోమాదయోప్యవూర్వా ఏవ
కృత్స్నవిధానస్య తుల్యత్వాత్ ||

నను ' నానగ్నో ప్రధానమ్ ' ఇతి యాజ్ఞికవచనాత్ వైశ్వదేవ బలి
హరణాని తావదంగాని || అగ్నో హోమేమచఅగ్నేయసౌవిష్టకృతావం
తరేణ యే హోమాస్త ఏవ ప్రధానాః | తేతు సర్వబల్యాది సామాన్యా
దుంగమిత్యాశంక్యాహ-

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

❖ వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః ॥ ౨౭ ॥ ❖

వైశ్వదేవమితి కర్మనామధేయం । పశ్యంతినిమిత్తంచ, విశ్వేన
 బేదేనా అత్యైజ్యంతఇతి । తస్మిన్ వైశ్వదేవే సర్వావినదేవతాః పు
 ధానదేవతాః । ఇహచమంత్రవర్ణసిద్ధానాం దేవతాత్వస్యావిధేయత్వా
 త్, అగ్నేయాదయష్టదశి హోమాః బలిహరణాని చానగ్నిదేశ్యావ్యపి
 సర్వాణ్యేవ పుధానాని, నతు కించిదపి శేషాపరనామాంగం, ఇత్యేనం
 సూత్రార్థః । ఆయంభావః—యది నానగ్నో పుధానకింతు శేషప
 నేతి, తస్మైతచ్ఛేషలక్షణై తృతీయాధ్యాయే దృశ్యేత । నతు దృష్టమ్
 నాపి సూత్రకారోక్తం దృశ్యతే । కింతు, పిండపితృయజ్ఞై తావదాప
 స్తంబేన హోమః పిండదానం చౌభయంపుధానముక్తమ్, పిండదానం
 ప్రకృత్య 'యది జీవపితా న దద్యాదాహోమాత్కృత్వా విరమేత్' ఇ
 తి । యది హి పిండదానస్యాంగతా, తదా పుధానభూతహోమానుష్ఠా
 నే సతి, తస్యాప్యనుష్ఠానం స్యాత్, న విరామః । తస్మాదత్యై పుధానస్త్యే
 వ పిండదానస్య 'నాసౌమయాజీ సన్నయేత్' (తై-సం-౨-౫-౫) ఇ
 త్యాది పదనారంభలక్షణ ఏవ విరామః ॥

కాత్యాయనస్తు ప్రత్యుత్తరమత్యై పిండదానమేవ పుధానం, హోమస్త
 దంగమిత్యాహ 'జీవపితృకస్య హోమాంతమనారంభోవా' ఇతి । త
 థా సర్వేశానబల్యోరపి హోమాబలయశ్చ పుధానం । అవభృథే త్వన
 గ్నావేవ పుధానం । హోమాంగైవప్యస్య పుధానస్యం స్యాంగాపేక్ష
 యా । తస్మైవ రాక్షసే గదభవశౌ అనగ్నావేవ పుధానం, 'అప్సవి
 వదానైశ్చరేయః' (ఆప.శ్రౌ-౯-౧౫-౫) ఇతి నచనాత్ । వపాయా
 న్నూపదేశ మతాదగ్నో హోమః । 'యది వపాహవిరవదానం వాస్క
 ణ్డేత్' (ఆప.శ్రౌ, ౯, ౧౫-౧౫) ఇతి వపాయాః పృథగ్గ్రహణాత్ । ఏ
 వ మనగ్నానప్యన్యాని బహూనిపుధానాని । సంతి, యథా శ్రాద్ధబ్రా
 హ్మణభోజనం । ఏవమాగ్నయసౌవిష్టకృతహోమావపీహపుధానం, 'ఔ

పాసనే పచనె వా షష్ఠిరాద్యైః పృథిమంత్రం హస్తేన జహుయాత్ ' (ఆప-ధ-౨-౩-౧౬) ఇతి కృత్స్నవిధానన 'ఉభయతఃపరిషేచనం ' (ఆప-ధ-౨-౩-౧౭) ఇతి పరిసంఖ్యయా చాస్య వైశ్వదేవస్యాపార్యణ విశారత్వాత్ । సఫలబల్యాదిమ తు పావణ వికారత్వాత్తావదంగం । కించ, వైశ్వదేవ మంత్రైష్యపి ' అగ్నయేస్వాహా, అగ్నయే సిన్ధు కృతేస్వాహా ' ఇత్యేతయో రహ్యమ్నూనాత్ ప్రాధాన్యం । నను వైశ్వదేవ మంత్రాణామపి న పృత్యక్షస్సమామ్నాయః, స కథమవగమ్యతే ? ఉచ్యతే । ' షష్ఠిరాద్యైః పృథిమంత్రం ' ' అపరేగాగ్నిం సప్తమాష్టమాభ్యం ' (ఆప,ధ-౨-౩-౧౬-౨౦) ఇత్యాదినూత్యైః క్రమేణ వినియోగాత్ క్వచిదామ్నూనమస్తీత్యవగమ్యతే । తచ్ఛామ్నూనం ప్రాగ్నివాహమంత్రైభ్యః, భాష్యకారవచనాత్ । తతశ్చ బ్రహ్మయజ్ఞపారాయణయోరప్యేతేషామేవం క్రమేణాభ్యయనం వేదిత్యం । స ర్యప్రాధాన్యేచ ప్రయోజనమ్— ఏషామేకతరమవ్యకృత్యావ ప్రయోగ సమాపితేపి తత్ప్రాగ్భోజనాత్సప్రాయశ్చిత్తం సాంగమనుష్ఠేయం, కృతే తు భోజనే పాకయజ్ఞలోపప్రాయశ్చిత్తమేవేతి ॥

కెచిత్—వైశ్వదేవే విశ్వేదేవా దేవతా విధియంతే నిర్వాపకాలే సంకల్పాధం, ఈశానయజ్ఞవల్ । యాస్తు ధర్మశాస్త్రే మంత్రవినియోగాత్కల్పితాస్తాః ప్రధానకాలే దేవతాః (ప్రధానాథాదేవతాఃప్రధానదేవతాః) ఇహాద దేవనావదేశో వైశ్వదేవస్య గాహ్యపరిభాషాప్రాప్త్యధః । తత్ర తస్యోపదేశస్తు నర్వచణాధః । ఇదంచ వైశ్వదేవం న పంచమహాయజ్ఞేభ్యః పృథగ్భూతం । ' అహరహర్భూతబలిః ' (ఆప-ధ-౧-౧౨-౧౫) ఇత్యాదయశ్చ పంచమహాయజ్ఞానా ముత్పత్తివిధయః ' ఆర్యాఃప్రయతా వైశ్వదేవ ' (ఆప-ధ-౨-౩-౧) ఇత్యాదిస్తు ప్రయోగవిధిః । తత్ర, యదగ్నా క్రియతే స దేవయజ్ఞః, యద్బలిహరణం స భూతయజ్ఞః, యద్దక్షిణతః । పితృలింగనేతి । స పితృయజ్ఞః । యచ్ఛా

గ్రహానం ప మనుష్యయజ్ఞః, ఇతి । తన్న — స్వమతే శుక్ర్యాచా
 దితాన్ విశ్వాన్ దేవాన్ వచనం వినా అపనయ, తెభ్యస్సంకల్పిత
 స్య హవియో దేవతాంతరభ్యో మంత్రవర్ణాత్కల్పితైభ్యోదాతుమ్
 యక్తత్వాత్ । ఈశానబలౌతు భవశర్వాది శబ్దానా మీశానాభిధా
 నత్వాత్, అథాస్య దేవతాత్వమితి సూత్రకారమతాచ్చ, యక్తం
 భవాయోక్త్యాదిభిమంత్రియాదానమ్ । యత్తుమీధుప్యైజయంతాయచా
 స్తూత్ స్థాలీపాకాద్దానం తదప్యభ్యుదయేష్ట్యాదివత్సవనీయపురోదాశవ
 చ్చ, త్రినాదనాన్ కల్పయిత్వాత్తరై దుపస్పద్ధయిత్వాత్తరైర్యథా సస్
 మోదనైభ్యో హుతాన్ (అప. గృ. ౨౦-౪) ఇతి వచనైః స్థాలీపాకాంశ
 ద్వయే పూర్వదేవతావసయేన దేవతాంతరవిధానా ద్యక్తమ్ । పంచమ
 హయజ్ఞేభ్యో న పృథగైవ్యదేవమిత్యపి న, ప్రకరణాంతరాత్సంజ్ఞాభే
 దాచ్చ కర్మభేదావగతేః । న చ కర్మభేదే తెషాం ప్రయోగో దు
 రుపపాద ఇతి ప్రమితభేదావహ్నవో యక్తః, యతో భాష్యే వైశ్వ
 దేవస్య తెషాంచప్రయోగః పృథగవోపపాదితః ॥

అథ (ప్రయోగభాష్యమిషద్భేదం విఖ్యతే) వైశ్వదేవస్య ప్రయోగో
 భాష్యమవేక్ష్య షడ్విధం విభజ్యతే । వైశ్వదేవస్య కర్మోచ్యతే, ప్రసం
 గాత్పంచమహయజ్ఞానాం చ । సమావేశనజపాంతే వివాహే సమాప్తే
 వైశ్వదేవమంత్రాణాముపయోగే యద్యత్తం ‘ ద్వాదశాహమధశ్శ
 య్య’ (అప. ధ. ౨౩-౧౩) ఇత్యాది తత్సామిత్వా విశేషాత్ సపత్నీ
 కశ్చరిత్యా ప్రశస్తేహన్యరభ్య ‘ ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవేన్నసం
 స్కర్తారస్సుః ’ ఇత్యాదివిధినా సిద్ధేనైతిష్ఠన్నసంస్కర్తాభా
 ర్యాదిః ‘ భూతమ్ ’ ఇతి సామినే ప్రబూయాత్ । తత్పురూతం సా
 విరాడన్నంతన్తాత్యై ‘ ఇతి సామీ ప్రతిబూయాత్ । తతాయది ప్ర
 యాణే గృహేవా వైశ్వదేవస్య హోమస్య ఫానేగ్నిరుపసమాధాత
 వ్యః, తత్ర ధర్మశాస్త్రాక్రవిధినా ఉపసమాదధాతి । ఏవమప్యత్రా

ప్యాపాసన హోమాదిషు । అథ గృహమేధినో యదశసీయమన్నంతతా
హోమాథం హవిష్యమన్నం పాత్రై కల్పయతి । అహవిష్యం ట్రాఠల
వణావరాన్నసంస్కృష్టం ద్వితీయే । హవిష్యమన్నం దేవయజ్ఞాథం తృ
తీయే । సర్వతస్సమవదాయాగ్రాథం చతుర్థే । సర్వతపీవసమవదా
య మనుష్యయజ్ఞాథంపంచమే యది (బ్రాహ్మణం) బ్రాహ్మణతర్పణం
నావకల్పతే । ‘మనుష్యేభ్యోయథాశక్తివాసం’ (ఆప-ధ-౧-౧౨-౧౫)
ఇతి వచనాత్ । తతః పరిషేచనం కృత్వా పృథమకల్పితాదన్నాద్యథా
హుతిమాత్రం అంగుష్ఠపర్వమాత్రం అగ్నయేస్వాపేత్యాదిభిః షడా
హుతీహుత్వా ఉత్తరంపరిషేచనం । అథ ఉదీచీవముష్ణం భస్మాపోహ్య
తస్మిన్ అహవిష్యం సావిహారేణ జహోతి, ‘యస్యాగ్నా నక్రియతేయ
స్యచాగ్నిం న దీయతే నతద్భోక్తవ్యమ్’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౩) ఇతివచ
నాత్ । అథ షడాహుతిహోమశేషమహవిష్యహోమశేషేణసంస్కజ్య
న్నైన సూపసంస్కృష్టేన ధర్మశాస్త్రాక్రేన విధినా రౌద్రాంతం బలిం
(హు)కృత్వాఽగ్నింబ్రాహ్మణాయదత్వా, బ్రాహ్మణోక్తత్వాదపార్ష(ణం)
ణవ్యాఖ్యా(తం)తంసన్నిపాతీతి కర్తవ్యతాకందేవయజ్ఞం కురీవీత । దేవ
యజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యాగూర్య, విద్యుదసి । ఔపాసనెపచనే వా కల్పి
తాదన్నాత్, తదభావే హవిష్యమన్నం ప్రిహీయవాది, ఆకాష్ఠాత్, దే
వేభ్యసాన్విపేతిహస్తేనజహుయాత్, సన్నిపాతీతికర్తవ్యతయోరౌపాస
నహోమవైశ్వదేవయోహాస్తేన హోమస్సదృష్టత్వాత్ మంత్రవచ్చాభ
యతః పరిషేచనం. తయోద్భృష్టత్వాదేవ । వృష్టిరసి । వషటూఽఽఽఽఽ
మెషు విద్యుదన్యిష్టే ఇత్యుపదేశః । అథ ప్యాచీనాపీతీ పిత్తయజ్ఞేన య
క్ష్య ఇత్యుక్త్వా, విద్యుదసి । శుచౌ భూమా కల్పితాబోదనాత్ హస్తే
న అంగుష్ఠప్రదేశిన్యావంతరేణ పిత్తభ్యః స్వధాఽస్త్రితదద్యాత్ ఆహు
తిమాత్రం । వృష్టిరసి (పిత్తయజ్ఞే)పిత్త్యం(పిత్త్యం)బలిహరణవిధినేత్యప
దేశః । అథ బలిహరణస్య జాలామతుల్కత్వాత్ । యజ్ఞాపవీతీ భూతయ

జ్ఞాన యక్ష్య ఇత్యుక్తాన్ విద్యుత్ । శుచాభూమావేవ హస్తేన ఇదం
భూతేభ్యోస్త్వితి దద్యాత్ । వృష్టిః । బలిహరణవిధి నేత్యుపదేశః । అ
థ దానస్య హేమతుల్యత్వాత్ యజ్ఞోపవీతీమనుష్యయజ్ఞేన యక్ష్య
ఇత్యుక్తాన్ విద్యుత్ । బ్రాహ్మణతర్పణం సంకల్పితస్య వా దానం । వృ
ష్టిః । దానమాత్రమిత్యుపదేశః । బ్రహ్మయజ్ఞం తు పూర్వమేవ కుర్వీత
అగ్నిహోత్రమాపాసనం వా హుత్వా ‘ఉదితఅదిత్యే’ (తై.ఆ.౨-౧౧)
ఇతి వచనాత్ । తస్య కర్మాచ్యతే । ‘బ్రహ్మయజ్ఞేనయక్ష్యమాణః’
(తై.ఆ.౨-౧౧) ఇత్యాదీబ్రాహ్మణోక్తదేశే యథావిధ్యాచామేత్ । అ
స్త్విన్త్యాచమనే విశేషః— ‘దక్షిణత ఉపవీయ’ ఇత్యారభ్య ‘సకృదు
పస్పృశ్య’ (తై.ఆ.౨-౧౧) ఇత్యేవమంతేవిగుణేకృతే ‘యదియజ్ఞస్త’
ఇతి ‘ఘనస్సాన్వహ’ ఇతి హోమఃప్రాయశ్చిత్తం । ‘దక్షిణేన పాణినా
సవ్యంప్రక్ష్య’ ఇత్యారభ్య శేషేవిగుణేకృతే ‘యద్యవిజ్ఞాతా’ ఇతి
ప్రాయశ్చిత్తం । అథక్రమఉచ్యతే । బ్రహ్మయజ్ఞేన యత్త్యేఇత్యుక్తాన్, వి
ద్యుత్ । ఆచమనం । ఆసనకల్పనాది సావిత్రి జపాంతం కృత్వా వేద
స్యాదిత అరభ్య యథాధ్యాయమధ్యయనమధ్యాయః, కృత్సన్యవేదస్యా
సమాప్తేః ‘శ్రావణ్యాంపౌణమాస్యామధ్యాయముపాకృత్య’ (ఆప,ధ
౧-౯-౧) ఇతి వచనాత్ । యేనప్రకారేణాధ్యాయో (యేనచక్రమేణా)
యేనప్రకారేణావావిధీయతే, వినా చామ్నావైః అదిప్రదిష్టానుషంగప్ర
ఖ్యా(తా)దిభిః, ఉత్పృజ్ఞఉత్పృజ్యోత్పృజ్య,వాచామనసాచయావత్తర
సంయావచ్ఛక్యమధీయాత । పరిధానీయాంకృత్వా, వృష్టిరసి । ఏవమ
హరహః కృతాంతారభ్య యావత్సమాప్తౌవేదః సహైకాగ్నివిధికాం
డేన సమస్తమధీత్య వైశ్వదేవమంత్రానధీత్య తతః ప్రసుగ్ధంతేతి ప్ర
శ్నద్వయమధీయాత । ఏవం వినియోగదర్శనాత్ ॥

వికాగ్నికోవిధిః కాండవైశ్వదేవమితి స్థితిః ॥ ఇతివచనాచ్చయ
ద్యనైకశాఖాధ్యాయా తతోనైనైవ విధినా ద్వితీయం పునరధీయాత ।

ఋగ్యజుసామమ్నం క్రమేణాధ్యయనేయధ్యనధ్యయసాన్యత్, తదైకాం
వచఃమేకం వాయజరేకం వా సామకృతాన్తాదేవారధ్యాభివ్యాహరేత్
యదా బ్రాహ్మణస్య (క్రమేత్త) క్రమేణత)దాధూర్భవస్సశ్యం తపశ్య
ద్ధాయాం జహోమిత్యభివ్యాహరేత్ । ఏవం యావజ్జీవం బ్రహ్మయజ్ఞం
కుర్వీత । మనుష్యయజ్ఞాంతే సర్వాన్వైశ్వదేవధాగినఃకుర్వీత (ఆప-ధ-౨-
౯--౫) ఇత్యాదిదిధానెన సర్వేషుపత్నీం లెషు ఘక్తవత్సు, పాకపరిచేష
సా త్రేభ్యో లెపాన్ సంకృయోత్తరతః శుచా దేశే రుద్రాయ సం
ప్రదాన భూతాయ నినయేత్, రుద్రాయస్వాహా ఇతి । నిత్యవచ్చనిన
యనం ప్రతిపత్తికమత్వాత్ । ‘ఏవంవాస్తుశివంభవతి’ (ఆప-ధ-౨-
౪-౨౩) ఇత్యధివాదః । ద్రవ్యసంస్కార కమసు వరాధిత్వాత్ ।
(మీ-సూ, ౪-౩-౧) ఇతి న్యాయాత్ । ఫలంవా, నూత్రకారేణోపదిష్టత్వా
త్ (యథా) ‘య ఏతానవ్యగ్రా యథోపదేశం కురుతే నిత్యః స్వగః
పుష్టిశ్చ’ (ఆప-ధ-౨-౪-౯) ఇతి । ఏవ(ంభూత)వృత్తే మహాయజ్ఞే
భ్యః సాయం రౌద్రాంతం కృత్వా వైహాయసమాకాశే భూతబలింకుర్వీత

అన్య ఆచారః— ‘సక్తమేవాత్రమేన’ (ఆప, ధ, ౨-౪-౨) ఇత్యే
వకారస్య వ్యవహితాన్వయాదైవహాయసమేవ సాయమితి ॥

ఇదానీం ప్రసంగాత్సర్పబలెస్తమత్సగ్గస్య చ దేవతాముపదిశతి ॥

పౌణమాస్యాం పౌణమాసీ యస్యాంక్రియతే ॥౨౮॥

ఇత్యాపస్తంబీయై గృహ్యప్రోక్తై సప్తమఃఖండః.

యస్యాం పౌణమాస్యాం శ్రావణ్యాం మాగేశీమ్యాం చ నిమి
త్రభూతాయాం స్థాలీపాకః క్రియతే తస్య సేవ పౌణమాసీదేవతా ।
అయమథః, సర్పబలౌ ‘శ్రావణ్యై’ పౌణమాస్యేస్వాహా ఇతి
స్థాలీపాకస్య హోమః । ఉత్సర్జనేతు ‘మాగేశీమ్యై’ పౌణమాస్యే
స్వాహా ఇతి ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతగృహ్యతాత్పర్యదర్శనే సప్తమఃఖండః ॥

— ఉపాకరణసమాపనచ ఋషిగ్యః ప్రజ్ఞాయతే || —

అథ విషయశుద్ధ్యర్థమధ్యాయస్య చ ప్రాజాపత్యసామ్యగ్నయ వై శ్వదేవాఖ్యానాం కాండానాం చ తత్తత్కాండాభ్యవృతానాం చాపాకరణ సమాపనయోశ్చ స్వరూపముచ్యతే । తత్రాధ్యాయస్యాపాకరణం, శ్రావణ్యం పౌణమాస్యం విహితహోమ పూర్వక(మధ్యయానామా)మధ్యయనా)రంభః । సమాపనం చ, తస్య లైష్యం పౌణమాస్యమిత్యాదిమ హోమ పూర్వకమేవాధ్యయనోత్సరః । కాండానాముపాకరణంతు క్రమప్రాప్తే కాలహోమ పూర్వకమేవ తత్తత్కాండానామధ్యయనోపక్రమః । సమాపనం చైషాం, తత్తత్కాండాధ్యయనేసమాప్తే హోమపూర్వకమేవోత్సరః । యే ఏతేకాండానాముపాకరణసమాపనె తే ఏవ వృతానామపి, న భేదేన, అధ్యయనాంగత్వాత్ సర్వేషాం బ్రహ్మచారి వృతానామ్ । సారస్వతపారాధ్యయనేతు కాండానాం సంకీర్ణత్వేన యథాకాండమధ్యయనాసమ్భవాత్, వృతాన్యైవాదగయనేకాండవదేక్షకశఃఉపాకృత్యసంవత్సరం(సంవత్సరం)చరిత్యావిధివదుత్పజెత్ । చత్వా ర్యన చ వేదవృతాని, నతుగృహ్యంతరొక్తే సావిత్రీనమ్మితాభ్యే వేదవృతై, సావిత్రీసమ్మితాభ్యికాండయో రభావాత్ । ‘చాలోపనయనం చత్వారివేదవృతాని’ ఇతి గౌతమవచనాచ్చ॥

తథా విషయశుద్ధ్యర్థమేవ ప్రయోగభాష్యమల్పభేదమేవ లిఖ్యతే । అపస్తంబదశానానుగతౌపదేశేనాధ్యాయోపాకరణాదీనాం కర్మోచ్యతే । తత్ర తావదధ్యాయోపాకరణస్య శ్రావణ్యం పౌణమాస్యం ఆచార్యశ్చిక్ష్యేస్సహకృత ప్రాజాపత్యామోధ్యాయముపాకరిష్య ఇతి సంకల్ప్య మహానద్యాం విధివత్ స్నాత్వా పవిత్రపాణిః నవ ఋషీ తర్పయెత్ । ప్రజాపతిం కాండఋషీంతర్పయామి । సామంకాండఋషీం తర్పయామి । అగ్నింకాండఋషీం తర్పయామి । విశ్వాదేవా కాండ

ఋషీగ్ స్తర్పయామి । సాగ్ హితి దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి । యా
జ్ఞకీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి । వారుణీ దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయా
మి । బ్రహ్మణగ్ స్వయంభువం తర్పయామి । సదసస్పతిం తర్పయామి ।
ఇతి । తతాగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖం లె అనావరణేష వింతేవా
సింహునవాజ్యాహుతీజః హోతి । ప్రజాపతయే కాండఋషయే సావహః ।
సామాయ కాండఋషయే సావహః । అగ్నయే కాండఋషయే సావహః । వి
శ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్యః సావహః । సాగ్ హితి భ్యో దేవతాభ్య
ఉపనిషద్యుః సావహః । యాజ్ఞకీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్యుః సావహః । వా
రుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్యుః సావహః । బ్రహ్మణస్వయంభువే సావ
హః । సదసస్పతిమిత్వైతయచానవమీమాహుతింజహోతి । తత ఆచా
ర్యప్రముఖాః దభేషావసీనా దర్భాన్ ధారయమాణౌ వేదస్యాదితశ్చ
తురోవరాధ్యోననువాకానధీయారక్ । అథ జయాది పరిషేచనాం
లె ద్వాప్తాతర్పణం । ఏవమెవోత్సగో(కే)నతతోధికం స్త్వ(త్వంత
రో)త్వ)పసంహంఁతాపి కింతు యథాపస్తంప్రియం సూత్రం తథానా
దితోవేదస్యానువాకానామభ్యయనమ్ । జయాదయస్తుభవంతి । సామ్య
దృతే కాండోపాకరణ సమాపనయోశ్చ న సూక్తోపహోమ దెవతాప
స్థాన జయాదయః । సామ్యస్తేవ సూక్తజయాదయః । ఏవమాపస్తంబ
మతఏవావస్థితాః కెచిత్ కుర్వతే యథోక్తమ్ ॥

అథ ప్రాజాపత్యేవ్రతేనార్యవల్ సూర్యాసామాగ్నివి(శ్వ)శ్వ)దేవవ
జ్యోనాం తర్పణమ్ । అగ్నిముఖంతే చానావరణేవృత్తినిజహోతి । ప్ర
జాపతయే కాండఋషయే సావహః । ‘ ప్రజాపతేనత్వదేతాన్యవ్యః ’ ఇతి
సూక్తేప్రత్యుచం షడాహుతీః, చతస్ర ఉపహోమాహుతీః, సాగ్ హి
తిభ్య ఇత్యాదిభి రెవ, సదసస్పతిమిత్వైతయేవ సదసస్పతించ । అథవృత్తి
ఉపస్థేయ దేవతా అభిసంధాయాగ్నిపురోగాశ్చ తస్యో దేవతా ఉపత్తిష్టతే ।
‘ అగ్నే వృతపతే కాండఋషిభ్యః ప్రాజారణ్యం ప్రశంచరిష్యామి తచ్చ

కాయం తన్నేరాధ్యతామ్ । వాయోవ్రతపతే, ఆదిత్యవ్రతపతేవ్రతానాం
వ్రతపతే కాండముషిభ్యః ప్రాజాపత్యం వ్రతంచరిష్యామి తచ్చకేయం
తన్నేరాధ్యతామ్, ఇత్యేతైశ్చతుభిః యథాదైవతం । తతోఽయాది, బ్రా
హ్మణతర్పణం చ । ఏవమేవ సమాపనే ప్రయోగః । (సంవత్సరే) సంవ
త్సరే పర్యవేతే । తతోపస్థానమంత్రేమలిచారిషమశకమరాధీతివిశేషః

కవిః — సౌమ్యేకశతశ్రువాపసస్య దృష్టత్వాత్ ప్రాజాపత్యాది
షస్వీచ్ఛంతి ॥

ఏవమేవాగ్నేయే వైశ్వదేవేచ । అగ్నేయేకాండముషయే స్వాహా,
అగ్నేనయేతి షడ్వచంసూక్తమ్, అగ్నేవ్రతపతే కాండముషిభ్యః ఆగ్నే
యం వ్రతం చరిష్యామిత్యాగ్నేయేవిశేషః । విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః కాండ
ముషిభ్యః స్వాహా, ‘ఆనోవిశ్వేఅస్కాగ్నమంతు’ ఇతి షడ్వచం సూ
క్తం । వైశ్వదేవవ్రతం చరిష్యామితి వైశ్వదేవవ్రతే విశేషః ॥

సౌమస్య కాండోపాకరణసమాపనే శుక్రియకల్పాక్తే । అత్రాప్త్య
క్రం యత్తదుచ్యతే పూర్వవదుపాకృత్యాగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్ని ము
ఖాంతే, సౌమాయ కాండముషయేస్వాహా । సౌమోఽగ్నేమితి షడ్వచం
సూక్తమ్ । ఉపహోమాన్ సదసస్పతిం చ హుత్వా, ఏవం పూర్వవదు
పాకృత్య, మదంతీరుపస్పృశ్య ప్రథమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వా చత
స్రీకౌదుంబరీస్సమిధో ఘృతాన్వక్తాభ్యాదధాతి ‘వృధీసమిత్’
ఇత్యాదిభిః । అథ దైవతోపస్థానం ‘అగ్నేవ్రతపతే కాండముషిభ్యః
సౌమ్యంవ్రతం చరిష్యామి’ ఇత్యాదిభిః । తతఃప్రభృతిశుక్రియమంత్ర
బ్రాహ్మణానువాకానాం ప్రథమపదాని ‘యంజతే సవితా’ ఇతివాభి
వ్యాహర్య వాచయిత్వా జయాది ప్రతిపద్యతే । పరిషేచనాంతం కృత్వా
మదంతీరుపస్పృశ్య, ఉత్తమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వా తతస్సమ్మిల
నాది యథానూత్రం । శోవీధూతే ‘వయః సువణాః’ ఇత్యాదిత్యో
క్తస్తానాంతే బ్రాహ్మణభోజనం । అథాస్య సావిధ్యాయవిధిః శుక్రియక

ల్ప ఏవాక్తః । ఏవం సమాపనే విశేషస్తు ' ద్యాస్సమిదాదిత్య వ్రత పతే ' ఇత్యాద్యావృత్తాః సమిదాధానోపస్థానమంత్రాః (నాత్రప్రభృతివ్యాహరణం) ఉత్తమేనానువాకేన శాంతిం కృత్వాగురవే వరంద త్వా కేశశ్చ శ్రు వాపయిత్వా ద్వాహ్లాభోజనమ్ ॥

అథసూత్రమౌషధ్యైసనుఉపాకరణసమాపనేచఋషిర్యఃప్రజ్ఞాయతే ' ఇతి యః ప్రజాపత్యాదీనామన్యతమః కాండానుక్రమణ్యాం కాంఠఋషి త్వేనసమామ్నాయతే స ఋషిః దేవతేతివ్యథామేవేదంసూత్రం ।

కాండోపాకరణ ష్విత్వా పురస్తాత్సదసస్పత్యే ।

జహుయాత్ కాండసమాప్తౌ చ శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥

ఇతి కాండానుక్రమణ్యాంకాండషిఃదేవతాత్వస్యసిద్ధత్వాత్ । సత్యమ్ అతపివ ప్రజాపత్యాదయశ్చత్వారిః ప్రధానహోమదేవతాః, సాంహిత్యాదయస్స్వయం(భు)భూ)పర్యంతాశ్చత్వారి ఉపహోమదేవతాఃతేనేతేచత్వారిస్సర్వకాండానాముపాకరణసమాపనయోరనువరణంతే ప్రధానానువతిత్వా దంగానామిత్యేవం పరంసూత్రమ్, సదేవతాత్వ విధిపరమ్॥

— సదసస్పతిద్వితీయః ॥ ౨ ॥ —

సను సదసస్పతిరధ్యాయోపాకరణసమాపనయోర్నవమః । కాండోపాకరణ సమాపనయోష్వప్తః । ఏవమయమద్వితీయోపి కిమథం ద్వితీయ ఇత్యుచ్యతే ? । ద్వితీయస్య స్విష్టకృతః స్థానైర్యంసదసస్పతి భవేదిత్యేనమథం । ఇదమథామేవ చ పూర్వత్ర ' అగ్నిస్విష్టకృద్ద్వితీయః ' (అప-గృ-౬-౨) ఇత్యుక్తమ్ । ఉపాకరణసమాపనయో రాజ్యహవిష్కయోః స్విష్టకృదేనాస్త్రి, కథం తత్థానే సదసస్పతివిధిః ? ఇతి చేత్ । అనైనైవ వచనేనాస్య ప్రసంగా విధీయతే, యథాఅగ్నిహోత్రే ద్వితీయస్యాఅహుతేశ్శాతపథేన ద్వాహ్లాణనతేనాగ్నేరుత్తరాథాపూర్వాధేన స్తేహోమః । ఏతద్విస్తరణే స్విష్టకృల్లాపప్రాయశ్చిత్తంచ । ఆయంచహోమోలింగక్రమాభ్యాం ' సదసస్పతిమద్భుతం ' ఇత్యేతయా హోతవ్యత్

తి స్పష్టత్వాత్ సూత్రకారస్యానాదరః ॥

కెచిత్ — ఉపాకరణే సమావసే చ యః కాండముషిః పృజ్ఞాయతే తి
స్య ద్వితీయస్పదసప్తతిః కాండముపేరుపరిష్టాదయం మంత్రస్పదసప్తతి
ర్వినియుజ్యతే, న తు వివాహే ఉద్దీప్యనేతి ఋగ్వయ(మిష(మేవ) వి
వాహమధ్యే పాఠస్తవ్యధ్యయన విధ్యధాః । ఇత్యేవం సదసస్పతిమంత్ర
స్య విషయజ్ఞాపనవ్యాజన ఏతయోః కర్మణాః ప్రయోగకల్పస్యాన్య
త్ర ప్రసిద్ధస్యాత్రాప్రసిద్ధత్వాత్ అవశ్యాశ్రయణీయస్య ఇహ శాస్త్రే
ఽభ్యంతరీభావాన్య సూత్రస్య ప్రయోజనం తతశ్చ క్రియాప్రవృత్తిరితి
తన్న, సూత్రస్థస్య సదసస్పతిశబ్దస్య ముఖ్యాధాదేవవతాపరత్వసంభ
వేపి మంత్రప్రతీకం లక్షయిత్వా । తేన లక్షితేన మంత్రలక్షణాయా అ
యక్తత్వాత్, ఉక్తవిధయాఽనయోరిహేవప్రయోగస్య ప్రసిద్ధత్వాత్, అ
న్యత్ర ప్రసిద్ధస్యాభ్యంతరీభావవైయథ్యాచ్చ ॥

‘యస్యాగ్నా న క్రియతే న తవ్భక్తవ్యమ్’ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౩)
ఇతి ధర్మశాస్త్రపదనాత్ శరీరస్థిత్యధామపి భోజనం ద్విజస్య వైశ్వ
దేవ శేషేనైవభవితవ్యమ్ । ‘చతురాత్రమమాయమానోగ్నిరౌకిక
స్సంపద్యతే’ ఇతివచనాదహుతేఽగ్నిహోత్రేనర్వక్రత్వతోఽగ్నిరౌకి
కస్యాన్యత్ । తతశ్చ జ్వరాదిభిరుపద్రవే సత్యపి వైశ్వదేవాగ్నిహోత్రా
దేః తత్ప్రియశ్చిత్తానాంవా హోమానామవశ్యకార్యత్వాద్యుత్పిగంతరా
లాభే సత్యపి ద్వయోరపి స్త్ర్యనుపేతయోః యేనకనచిత్ప్రకారేణ
మంత్రాంగహోపేనాపి తత్ర ప్రసక్తిః । తథావైశ్వదేవస్య శ్రాద్ధాదిమ
‘అథ గృహమేధినో యదశసీయస్య హోమా బలయిశ్చ’ (ఆప-ధ-౨
-౩-౧౨) ఇతి పదనాత్, సువ(ర్చ)ర్చికా యవక్షారాభ్యాం లవణేన చా
వరాష్మేన చ ణోశధాన్యా పరనామ్నా మాషాదినా తిలవ్యతిరిక్తేన
సంస్కృష్టస్యాపి భవతి హవిషోహోమేప్రసక్తిః ।

తదభయ నిషేధాధామాహ—

—స్త్రియానుపెతేన త్థారలవణావరాన్న

సంస్కృష్టస్య చహోమంపరిచక్షతే॥౩॥

(స్త్రి)యానుపెతేనహోమంహోమమాత్మంశౌతంతాతఽచశిష్టాః
పరిచక్షతే వజ్రయంతియస్తాత్తస్తాదేవ తాభ్యాం న హోతవ్యమితి వా
శ్యశేషః । హోమమితి చ సామాన్యాభిధానేన శౌతహోమేపి స్త్ర్య
నుపసీతౌ శిష్టాః వజ్రయంతీతిజ్ఞాపనాత్ గాహ్యేధికారాపవాదః ।
త్థారత్యాదివ్యాఖ్యాతప్రాయమేవ । యత్తు ధర్మశాస్త్రే ‘న త్థార
లవణహోమోవిద్యతే’ తథావరాన్న సంస్కృష్టస్యచ’ (అప-ధ-౨-౨౫-
౧౪) ఇతి తత్ ‘ఉదీచీపముష్ణం భస్తావోహ్య తస్మిన్ జహుయాత్’
(అప-ధ-౨-౧౫-౧౬) ఇతి విధానాథోనువాదః । యదపి తత్రైవ
‘నస్త్రిజహుయాన్నానుపెతః’ (అప-ధ-౨-౧౫-౧౭) ఇతి తత్ త్థా
రాది యథోష్ణభస్మని హూయతే, తథా తస్మిన్నపిస్త్ర్యనుపసీతాభ్యాం
నహోతవ్యమితి నిషేధమ్ ॥

అన్య పృతిషేధస్యపృతివ్యసవమాహ—

—యథోపదేశం కామ్యని బలయశ్చ ॥౪॥

యాని కామ్యని యేనప్రకారేణోపదిష్టాని తాని తదైవ భవంతి, నై
వ తత్ర త్థారాదివజ్రానం ‘యదన్యగృహేపణ్యంస్యాత్’ (అప-గృ-౨౩-
-౫) ఇత్యుపదేశస్య గృహశబ్దేన విశేషితత్వాత్ । యది తత్ర త్థారాది
వజ్రానమిష్టంస్యాత్తదాయదస్య పణ్యం స్వాదిత్యైతావదేవ బూయా
త్ । తథాబలయశ్చ యథోపదేశమేవ । నతు త్థారాదినిషేధః, ‘సతిసూ
పసంపృష్టేన కారాః’ (అప.ధ.౨-౩-౧౯) ఇత్యారంభ సామర్థ్యా
త్ । అన్యథా ‘గృహమేధినో యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ ఇ
తి వచనాదేవ త్థారాది వ్యతిరిక్తశాకమాంసాది సూపసంస్కృష్టైనాన్నైన
కార్యాస్సన్యః । అత్రచ ‘యదశనీయస్య హోమా బలయశ్చ’ ఇతి
హోమసాహచర్యాద్భవిష్యసి యా త్థారాదినిషేధశక్త్యా వాక్యతే॥

మర్నాల్ | దండోగంధవిప్తః చందనానువిప్తః | గంధస్య ప్రదర్శనార్థం
తావల్ పుష్పైరప్యలంకృతః | వాసనా సూత్రైః నివాపరిపీత స్తిప్తతి స్థాప
యితవ్యః | అస్తింశ్చ దండే గర్భరోవిశావసమర్భావయితవ్యః, 'ఉదీ
ష్వాతొవిశావసా' ఇతి మంత్రలింగాత్ | అతపివాయం దండోన్వ
యగ్రోధ టాదుంబర ఆశ్వత్థః స్లాక్షోహ, 'ఏతేనై గర్భరావస్సరసాం
గృహః' (తై-సం-3-౪-౨) ఇత్యర్థవాదాల్ ||

తం చతుర్థ్యావరరాత్రే ఉత్తరాభ్యాముత్థావ్యే పృ
తూశ్య నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాద్యాజ్య భాగాంతే
ఽనావరద్ధాయామత్తరా ఆహుతీహుత్యా జయాది పృ
తిపద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా పరేణాగ్నిం 'ప్రాచీము
పవేశ్య తస్యా శ్శిరస్యాజ్యశేషాదావ్యహృతిభిరోక్తాః
చతుర్థాభిరాసీయోత్తరాభ్యాం యథాలింగం మిథస్స
మీక్ష్యోత్తరయాఽఽజ్యశేషేణ హృదయదేశౌసంస్పృశ్య
త్తరాస్త్రస్యా జపిత్యా శేషగ్ సమావేశనే జపేత్ || ౧౦ ||

చతుర్థ్యావరరాత్రే ఇతి వివృత్యార్థపారః | చతుర్థ్యారాత్రేః
చతుర్థాస్యాహో రాత్రస్యావరరాత్రే రాత్రేః పరత్ర తృతీయభాగేతందం
ఉముత్తరాభ్యాం 'ఉదీష్వాత' ఇత్యేతాభ్యాం ఉత్థాప్యాద్భిః ప్రతూ
శ్య శయనాదన్యత్ర నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాది తంత్రం ప్రతిపద్యతే |
ఆజ్యభాగాంతేకృతే వధావమనావరద్ధాయాం ఉత్తరాః 'అగ్నేప్రాయ
శ్చిత్త' ఇత్యాద్యాస్సప్తాహుతీజాహుతి | తత్ర ద్వితీయతృతీయయోరఖ
'త్వం దేవానాం' ఇత్యాద్యనుషంగః | తతోఽనావరమ్భవజ్జం జయా
దా ప్రణీతామోచనాంతే కృతే అపరేణాగ్నిం వధూం ప్రాచీం ప్రాజ్ఞుభ
ముపవేశ్య హుతశేషాదాజ్యమాదాయ తస్యా శ్శిరసివ్యాహృతిభిరోక్తా
ః చతుర్థాభిస్సావహారాంతాభిస్స ర్వేషామంతే సకృదానయతి ||

కెచిల్ — పృతిమంత్రమితి ||

అథోత్తరాధ్యాయం 'అవశ్యం త్వవనసా' ఇత్యేతాధ్యాయం యథాలింగం పూర్వయా వధూరుత్తరయా వరః, మిథః అన్యోన్యన్యంగవత్సమీక్ష్య ఉత్తరయా 'సమంజంతు' ఇత్యేతయా ౭౭ జ్యశేషేణహృదయదేశోయంగవదంగుష్ఠవిస్రంసి (కా)నీధ్యాయం సమనక్తి, 'సమాపోహృదయాని నా' ఇతి ద్వివచనలింగాత్ । అథ ఉత్తరాస్త్యయః 'ప్రజాపతేతనన్వం మే' ఇత్యాద్యాజపిత్యా శేషమనువాకశేషం 'ఆరోహోదమ' ఇత్యాదికం సమావేశనే సమావేశనకాలే జపెత్ । సమావేశనంచ వధా న్నహమైథునార్థం శయనమ్, 'ఋతుసమావేశనే' (అప-గృ-౮-౧౩) ఇత్యేతులింగాత్ । ఏతచ్ఛ రాగస్యాప్తసమావేశనాశ్రితం వివాహ కర్మాధ్యక్షం క్రమజపయోర్విధానమ్, యథాభోజనపర్యాయ ప్రకాశ్రితం పయతదివిధానమ్ ॥

కెదిల్ — అనత్యపి రాగ కర్మాధ్యక్ష మస్తికృమే సమావేశనం నియత మేవేతి ॥

సమావేశనాంతరేషు తు అకర్మాధ్యక్షత్వాదేవ నాయం జపః । బోధాయనేన తు వికల్పాభిహితః 'సర్వాణ్యుపగమనాని మంత్రవంతీతి' బోధాయనోయచ్ఛాదాయచ్చక్షాత్కావీతి శాలిః 'ఇతి అస్మిన్నేవ కృమేయది దైవాద్యతుగమనమపి కర్తవ్యం స్యాత్తదాపూర్వం' ఆరోహోదమ 'ఇత్యాదిజపః । తతో 'విష్ణుర్వోనిం' ఇత్యాదిభిరభిమంత్రణం

అన్యో వైనామభిమంత్రయేత్ ॥౧౦॥

వ్యక్తార్థం । ఇదంచ 'అహంగభామదధామ్' ఇత్యాది । లింగమిరొధాపి శుశ్రేణలీయస్తాల్ ॥

యదా మలవద్వాసాః స్యాదధైనాం బా

హ్మణపత్రిషిద్ధాని కర్మాణి సగ్తా స్త్రియాం

మలవద్వాససమిశ్లేతాని ॥౧౧॥

మలవద్వాసాః కాలనిగతేన శానితేన మచినం వాసోవసనం య

స్వాస్స రజస్వలత్వధః । రూఢశబ్దత్వాద్యదృచ్ఛయా నిమలవాసా
 అపియదేయం రజస్వలాస్యాత్ తదావతిరేవైనాం బ్రాహ్మణప్రతిష్ఠా
 ని కర్మాణి సంశాస్త్రీ లౌకికభాషయా శిక్షయతి । కాని తాని బ్రాహ్మణ
 ప్రతిష్ఠానీత్యతః—యాం మలవద్వాససమిత్యేతాని । ‘యాంమ
 లవద్వాససగ్ సంభవంతి’ (తై-సం-౨-౫-౧) ఇత్యేతద్బ్రాహ్మణచో
 దితాని తాన్యేతాన్యపి సహాణీత్యధః । అథ తాని సుగ్రహాభం కృ
 మేణోచ్యంతే । న స్నానాత్పర్యం మైథునం । తదేవ న స్నానాయా
 భ్యవమప్యరణ్యే । తదేవ న స్నాతయాఽపి పరాఙ్ముఖ్యా అనిచ్ఛంత్యా
 వా । అపూణేత్రిరాత్రే న స్నానం । న త్రైలాశ్యంజనం । న క(ంటకా)
 రమ్భాజ్కృతా) దినాశిరసి ర్భనం । న చక్షుషోరంజనమ్ । న దంతభా
 వనమ్ । న నఖనిక్పంతనమ్ । న కాపాసాదినా తంతుకరణమ్ । న రజ్జ
 క్రియా । ఇత్యేతాన్యేకాదశ । అథాశనపాత్రమంజలిరభిర్వోవా । భిక్షా
 అల్పః ఖంఠోవా డగ్ధాపివా । తతాన్యోఽభిక్షాః । అత్రచామీ మైథు
 నాదినిషేధా అమైథునాది సంకల్ప విధయోపేతి భాష్యే న వివిక్తమ్ ।
 న్యాయతస్తు ‘తిస్సారాత్రీవ్రతంచరేత్’ (తై.సం-౨-౫-౧) ఇతి వచ
 నాత్ ‘నెత్తేతాద్యంతమస్తం యంతమాదిత్యమ్’ ఇత్యాదిప్రాజాపత్య
 విధివత్సంకల్పవిధయ ఏవ ॥

—రజస్వః ప్రాదుర్భావాత్ స్నాతామృతసమా

వేశస ఉత్తరాభిరభిమంత్రయతే ॥ ౧౩ ॥

—ఇత్యాపస్తమ్బీయే గృహ్యవ్యశ్నై అష్టమఃఖండః —

రజస్వః శోణితస్య । ప్రాదుర్భావాత్ కాలేనిగ్మాత్కారణాత్ న
 మాలిన్యాదేః । స్నాతాం పూణేత్రిరాత్రే స్నాతాం భార్యాం । ఋ
 తుసమావేశనే ఋతుకాలీన సమావేశసకాలే । ఋతుశ్చస్త్రీణాం ర
 జోనిగ్మనాదారభ్య యాడశదివసాః ॥

‘ ఋతుస్సాన్వభావిక స్త్రీస్త్రిణాం రాత్రయష్టోడశ స్తృతాః ’

ఇతి (మ, స్తృ. ౩-౪౬) మను వచనాత్ । ఉత్తరాభిః ‘ విష్ణుర్యోనిక ల్బయతు ’ ఇశ్వాదిభిస్త్రయోదశభిరభిమంత్రయతే । అత్ర రజసః పౌ దుర్భావాల్ స్నాతామితివచనాచ్చతుర్థేఽహనిప్రాయత్యాధా మస యా స్నాతస్యమేవ ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే అష్టమఃఖండః ॥

❖ అథ సవమఃఖండః ❖

————— చతుర్థిఃప్రభృత్యాషోడశీముత్తరాముత్తరాయుగ్తాం

ప్రజానిశ్శ్రేయసమృతుగమన ఇత్యుపదిశంతి ॥౧॥ —————

చతుర్థిఃప్రభృతీతి దీర్ఘేణాథాపాఠః । చతుర్థిం రాత్రిమారభ్యా షోడశిం; ఆక్ష అభివిధాద్వితియాద వంచమ్యథా ఆషోడశ్యా ఇతియా వత్ । ఉత్తరాముత్తరాం యుగ్తాం రాత్రింప్రతిఋతుగమనే ఋతౌ మైఘనే కృతే ప్రజానిశ్రేయసం ప్రజాఃపుత్రాః తేషాం నిశ్శ్రేయసం ఆయురాదీప్సితగుణసంపత్తిభావతీతు్యపదిశంతి సున్వాదయః । ఏతదు క్తం భవతి - త్రయోదశసూరాత్రిమఋతుగమనే శుక్లాధిక్యేనతి పుత్రా జాయంతే । ఉత్తరోత్తరాసు చ యుగ్తాసు యథాక్రమం తరతమభావేన తే సద్గుణాధికాభవంతి ॥

సంస్కారకాండే కర్మాంతరవాగ్భ్యానమసంగతమపి మంత్రా మ్నానకృమైశ్చైవ కార్యమిత్యుత్తర సూత్రజాతం యావత్పటలాంతరమూ రభ్యతే ॥—

————— అథాప్రాధ్వస్య పరిక్షవే పరికాసనే చాప

ఉపస్పృశ్యోత్తరే యథాలింగం జపిత్ ॥౨॥ —————

అథాః ప్రయోజనం, ధర్మా(ధం)ధా)తదుపకారకాని । అథా ముద్ధిశ్య యః ప్రసిద్ధమధ్యానం ప్రస్థితసోస్థిధాప్రాధ్వః సతు స్నానబ్రహ్మ

యజ్ఞోదక యగ్యఘాసాదికముద్ధిశ్య సమీపదేశం ప్రతినిగతః । తస్య
పరిక్షవే క్షవధౌ పరికాసనే కాసేవ దుర్నిమిత్తై జాలైఃప ఉపస్పృశ్య
ఉపస్పృశేనమాచమనం స్పృశేనమాత్రిం వా యథాతుష్టి కృత్వాత్తరై
‘ అనుహశం పరిహవం ’ ఇత్యేతై యథాలింగం పరిక్షవెపూర్వాం పరి
కాసనే చోత్తరాం జపెత్ । జపత్యాచ్యానయోశ్చాతుస్స్వర్యమేవ । అ
త్రిం వ యథాలింగమిత్యనైతెజ్ఞాపయతి—పూర్వయా వణవ్యత్యయేన
పరిక్షవ ఏవప్రకాశ్యః, ఉత్తరయా త్వధ్యాహృతం పరికాసనమేవ । య
థాచైతై ఋచౌ క్షవధుకాసావేవ తాత్పర్యేణ ప్రకాశయతః, తథావ్యా
ఖ్యాతై భాష్యకారేణ॥

కెచిత్ — యథాలింగమితి న కేవలం పరిక్షవె పరికాసనే చానయో
జపః, అన్యేషు చ మంత్రలింగప్రతీతేష్వనుహవాదిషు దుర్నిమి
త్తైష్వపీతి ॥

— ఏవము త్తరైర్యథాలింగం చిత్రియం వనస్ప

తిం శకృదీతిం సిగ్వీతం శకునిమితి ॥3॥—

ఏవమిత్యనేన అథాప్రాధోవోపఉపస్పృశ్యేత్యాకృష్యతే । ఇహోత్త
రైతి కరణభిభక్తిదశానా ద్వనస్పత్యాదీని యథాలింగమభిమంత్రయై
నతు పూర్వవజ్జపేత్ । చిత్రియం లోకప్రసిద్ధమ్, చయనమూలంవా । వన
స్పతిం పుష్పైరినా ఫలవంతం । అస్య ప్రదశానాథత్యాత్ వృక్ష మ
శ్యవంవిధం ‘ ఆరాత్తై అగ్నిః ’ ఇత్యేతయాభిమంత్రయితే । ‘ నమ
శ్శకృత్సదే ’ ఇతి శకృదీతిం శకృత్సంతతిం । ‘ సిగసిససి ’ ఇతి సిగ్వీతం
సిచోవస్త్రస్య వాతస్సిగ్వీతః । స చాన్యకృతః స్వదేహానంస్పృష్టశ్చేద
మంగళః । ‘ ఉద్ధౌతేవ శకునై ’ ఇత్యేతయా శకునిమహోభనవాచం ‘ ప్ర
తిసస్సుమనా భవ ’ ఇతి మంత్రలింగాత్ ॥

కెచిత్ — శుభవాచం, అశుభదశానై తు పూర్వసూత్రేణోక్తో
జప ఇతి ॥

ఉభయోర్హృదయసంసర్గేఽప్పుస్త్రీరాత్రావరంబృ
 త్పంచగ్ధం చరిత్యా స్థాలీపాకం శ్రవయితాన్వైగ్నేరు
 పసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేనాన్వరభాయాంస్థా
 లీపాకాదుత్తరా ఆహుతీహుత్యా జయాది ప్రతిప
 ద్యతే పరిషేచనాంతం కృత్వా తేన సర్విష్టతా య
 గ్నా ద్వ్యవరాణా బ్రాహ్మణా భోజయిత్యా సి
 ధ్ధింవాచయాత ||౪||

ఉభయోర్హృదయసంసర్గః 'త్రిరాత్రీముభయోరభ్యయన్' ఇత్యధి
 కారాత్, ఇహ అన్వరభాయామితి స్త్రీలింగనిర్దేశాచ్చ । హృదయ
 సంసర్గం మనసోస్సమ్మితిమీపునః వధాన్ హిలైషీ పితృభ్రాత్రాది
 రహవాపి త్రిరాత్రాదనూనం యావత్తనస్తాషం బ్రహ్మచర్యం చరిత్యా
 తస్యాపాసన ఏవ స్థాలీపాకశ్రవణాద్యగ్నిముఖాంతం కృత్వా తస్యా
 మన్వరభాయాం స్థాలీపాకాదవదాయ 'ప్రాతరగ్నిం' ఇత్యాదిభి స్స
 ప్రభిమణంత్రిః ప్రత్యేచం ప్రధానాహుతీహుత్యా జయాది ప్రతిప
 ద్యతే । తదనంతరం స్విష్టకృవాది తంత్రశేషం పార్వణవత్సమాప్య, తే
 న హుతశేషేణ సర్విష్టతా యగ్నా ద్వ్యవరాణా ద్వావరశాసంఖ్యా
 తో యేషాం తాణాం బ్రాహ్మణాం యథాలాభం భోజయిత్యా త్రైవేద భు
 క్తవత్ప్రీతికర్మఫలసిద్ధిర స్వీతి సిద్ధిం వాచయాత । తేన సర్విష్టతేచ
 పార్వణసిద్ధానువాదో యగ్నానితి విధాతుమ్ ॥

శ్వస్తిష్యణేతి త్రిస్సపైర్యవైః పారాంపరికీతి య
 ది వాదుణ్యసివరుణారాన్వీగ్నిమి యచిసామ్యా
 సి సామాత్వా నిష్క్రిణామితి ||౫||

పారోత్థాపనాది భర్తృపరిగ్రహణాంతం కర్మ శ్లోభూతే పర
 ద్యుష్టియో భవతీతి కృత్వా పూర్వేద్యః శ్వస్తిష్యః పునర్వనూ ఇత్య
 థః । తస్మిన్ నక్షత్రేపిత్రాదినా సిద్ధివాఛనాంతే కర్మణి కృతే, ఆ

నంతరం వధూవ్యత్ర భూమాపారా (స్త్రి) కత్ర గత్వా తాం పారాం త్రిస్సప్తైః ఏకవింశత్యా యజ్జైః 'యది వారుణ్యసి' ఇత్యేతాభ్యాం మంత్రాభ్యాం పరికిరతి పరితాపవతి । త్రిస్సప్తైరితి ఛాండసంరూపమ్ ॥

— శోవధూత ఉత్తరయోజ్ఞాప్యోత్తరాభి స్తిస్సభిరభిమం
త్ర్యోత్తరయా పృతిద్భన్నాం హస్తయోరాబధ్యశ
య్యకాల బాహుభ్యాం భర్తారం పరిగృహ్ణీయాదు
వధానలింగయా ॥ ౬ ॥ —

పరేదుర్వధూరెవ తాంపారాం 'ఇమాంఖనామి' ఇత్యేతయాఖని
త్రైలోక్తాయ 'ఉత్తానపణే' ఇత్యాదిభి స్తిస్సభిరభిమంత్ర్యత
స్యాః మూలంద్విధా భిత్వా ఉపాయేన భర్తురద్యశ్యం కృత్వా 'అహ
న్స్తి సహమానా' ఇత్యేతయాభ్యస్తయా స్వహస్తయోరాబధ్య రా
త్ర్య శయ్యాకాలే 'ఉపతేధామ్' ఇత్యుపధాన లింగయాబాహుభ్యాం
భర్తారంపరిగృహ్ణీయాత్ । ఉపధానలింగయేతి జ్ఞాపనంచ కర్మాంగమ్ ॥

కెచిత్ — ఆబధ్యపారా మూలయోహాస్తయోరుపధానమేకోఽన్య
శ్చాపిధానం యథాస్యాత్తథా పరిగృహ్ణీయాదితి ॥

— వశ్యోభవతి ॥ ౭ ॥ —

ఇదం స్పష్టమ్ । వశ్య ఇతి పుల్లింగనిదేశాత్ వధూరిహయజమానా
అస్యా అధికారాంతర సంయోగమాహ —

— సపత్నీబాధనంచ ॥ ౮ ॥ —

సపత్నీబాధ్యతే యేన తత్సపత్నీబాధనమ్ । ఏతత్కర్మ సపత్నీబాధన
మపి భవతి । అధికారాంతరంచ యక్తమ్; య ఏకయా సంస్పృష్టహృద
యోప్యశ్యాం తత్సపత్నీంభార్యాం తదధీనధర్మాదావపి లోభాన్నబా
ధతే సోపి కథం ను నామతదధీనధర్మా (ద్యు(ద్య) పెక్షయాపితాం బాధే
తైవేత్యేవ మధాత్వాదస్య కర్మణః ॥

అథానందపి సపత్నీ బాధనమాహ

— ఏతేనైవ కామేనా త్ర రణానువాకేన

సదాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥౯॥

ఏతస్మిన్నైవ కామేవధూః ' ఉదసాసూర్యోగాల్ ' ఇత్యనువాకేన
హృగ్భజనాదహరహరాదిత్య ముపతిష్ఠతే । సదేతివచనం చ సిద్ధేపి స
పత్నిబాధనే, యావదవిధవా తావన్నిత్యమిదముపస్థాన మిత్యేవమర్థమ్॥

కెచిత్ — ఇదముపస్థానం సూర్యాధికారశేషో వా, సపత్నిబాధనకా
మే కమాంతరం నెతి ॥

— యక్షగృహీతామన్యాం వా బ్రహ్మచర్యయు క్తఃపు

ష్కరసంవత్సరాలైరుత్తరైర్యథాలింగ మంగా

ని సంమృశ్య ప్రతిచీనం నిరసేత్ ॥ ౧౦ ॥

రాజయక్షణా గృహీతాం, అన్యాం వా రాజయక్షణోన్వయైః కుష్ఠాది
భిగృహీతాం వా వధూం తద్ధితైషీ ఉ క్తలక్షణబ్రహ్మచర్యయు క్తఃపుష్క
రస్య పద్మస్య సంవత్సరకాభిదలైర్ముఖైశ్చ ' అక్షిభ్యాం తే ' ఇ
త్యాద్యుక్తాప్రైష్టశ్శివంలైః యథాలింగం మంత్రలింగప్రతిపన్నా
ని భాషేన్య వ్యాఖ్యాతాన్యత్యాదీన్యంగాని సంమృశ్య ప్రతిమంత్రం తా
ని ప్రతిచీనం నిరసేత్ । ఏతేన బ్రాహ్మణ్యేనాగదా స్యాదితి తాత్పర్యమ్ ॥

కెచిత్ — యక్షగృహీతాంభార్యాం అన్యాం వా మాత్రాదిపుష్క
రస్య సంవత్సరైః పరిమండలాకారైః మూలేరితి ॥

— వధూవాస ఉత్తరాభిరతద్విడే దవాల్ ॥౧౧॥

— ఇత్యాపస్తంబీయే గృహ్యప్రశ్నై నవమఃఖండః

— ✽ సమాప్తస్తృతీయఃపటలః ✽

యస్యావధాన్యఇదంభేషజ్యంక్రియలెతస్యావాసః। ఏతద్విడేఏతత్కర్మ
నమంత్రాధంయోపెత్తి తస్మై'పరాదేహి'ఇత్యాదిభిశ్చతస్యభిర్బద్యాల్

కెచిత్ — వివాహకాలే వధాన్య యదాచ్ఛాదితం వాసస్తద్విషు

చ్యాసంస్పృశన్నేవ పంచమ్యం ' పరాదేహి ' ఇత్యాదిభిశ్చరితవ్ర,
తాయ ఏతద్విదే సూర్యావిదే, య ఏతాన్తస్త్రాన్ సార్థాన్ వేద త
నేదద్యాత్ । అసంస్పృశశ్చ ' కూరమేతత్కటుకమేతత్ ' ఇతి
లింగాత్ । అన్యచ సమావేశనానంతర ముపదెష్టవ్యస్య ఇహోపదేశో
హృదయసంసర్గాధాక మ్మణిః శమ్యజ్ఞాపనాథమితి । నెదం య
క్రమ్ । సన్నిహితకమపరిత్యాగేన వాసాదానస్య అతివ్యవహిత వివా
హభజ్ఞానానుదయాత్, అన్తదీయానామాచారాభావాద్య ॥

ఇత్థంసుదథనా ర్యేణసాహ సేక(శ్యపా)ప్లవా)శ్రయాత్ ।

కృచ్ఛాచ్చిత్తిర్ణోతిగూఢాథన్ స్తృతీయపటలోఽధిః ॥ ౧౧ ॥

అత్రానుక్రందురుక్రవామతేర్థాన్వ్యాచ్చుతస్య(చ)వా ।

సన్తాగ్-ప్రస(ణంచేతత్)ణతేవన)తత్ క్షమధ్యంవివశ్చితిః ॥ ౧౨ ॥

❖ ఇతి శీసుదశ్యనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే నవమఃఖండః ❖

❖ తృతీయశ్చపటలస్సమాప్తః ❖

❖ అథ తురీయఃపటలః ❖

❖ అథ దశమఃఖండః ❖

అథ మంత్రామ్నానకక్రమప్రాప్తముపనయనవ్యాఖ్యానంప్రతిజాసీతే ।

❖ ఉపనయనం వ్యాఖ్యాస్యామః ॥ ౧౩ ॥ ❖

ఉపనయనమితి కర్మనామధ్యేయం । కుమారస్యాచార్యసమీపనయన
మస్మిన్ కర్మణీతి, పంకజాదివత్ । వివిస్తరాధణః । ఆజ్ బలవదర్థః
చక్షిజోత్ర వ్యక్తవాగధస్య ఖ్యాతాదేశాత్ వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి
రూపమ్ । తథాచాయమధః— ఉపనయనాఖ్యం కర్మచైకల్పిక క
లోపిత్యాదివిస్తృతం బలవత్ప్రమాణోపపన్నం అసాధారణైశ్చజ్ఞేర్ద్రవ్య
త్యామ ఇతి । ఇయం చ ప్రతిజ్ఞా శ్రోతృజనమనోఽవధారణాథాన్ ॥

కెచిత్—దైవాదెరియస్మాల్ పూరైవర్మి మెకాదిభిరసంస్కృతస్యా

పుష్పనయనం భవత్యేవ ! నతూపనయనాసంస్కృతస్య ఉత్తరాణి శౌః ।
తస్మార్తానీశ్వేన ముపనయనప్రాధాన్య జ్ఞాపనాథాఃప్రతిజ్ఞా । కింఞ, గృ,
హ్యోపదిష్టకర్మణు గృహస్థస్త్రేవాధికారో న బ్రహ్మదారిణ ఇత్యేవం
రూపం విశేషం జ్ఞాపయితుమప్రతిజ్ఞం వివాహముపదిశ్య ఉపనయనక
ల్పోపదేశః సప్రతిజ్ఞః క్రియతే । అస్యచ కల్పస్య ధర్మశాస్త్రే ‘ ఉప
నయనం విద్యాధికస్య ’ (ఆప-ధ-౧-౧-౨) ఇత్యత్రానుపదేశః సర్వ
చరణాధికారం నివర్తయితుమితి ॥

— గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత ॥౨॥ —

గర్భాష్టమేషు వషేషితి శేషః । ‘ గర్భాద్విన్సఖ్యా వషాణామ్’
ఇతి గౌతమవచనాత్ । గర్భశబ్దేన యస్మిన్కవపేగర్భో వర్జితే, తల్ల
క్ష్యతే । తదష్టమం యేషాం జన్తాదీనాం సప్తానాంతాని గర్భాష్టమాని,
వషాణి । తేషు బ్రాహ్మణముపనయీత । ఏవం యద్యపి జన్తాదిన వ్రస్వ,
పుష్పనయనం ప్రాప్తం; తథాపి జన్తాదిషు త్రిషుచాశాంలైః గర్భసం,
సామరైగపరుద్ధత్వాన్న క్రియతే । చతుర్థేపి నైవ. కుమారస్య వృతా
సామభ్యాత్ । అత్రాత్రాపాదేయగతా బహుత్వసంఖ్యా కపింజల
న్యాయేన గర్భావారభ్య సప్తసప్తమాష్టమేషు త్రిష్యేవావతిష్ఠతే సామ
భ్యాత్ ప్రయోగభేదేన । సనూత్తరర్ర రాజన్యం వైశ్యమితి విశేషా
పాదానాదేవగర్భాష్టమవిధిబ్రాహ్మణస్త్రేపేత్యథాని ధర్మాత్ బ్రాహ్మణ
మితి న వక్తవ్యమ్ । తథోపనయనం వ్యాఖ్యాస్యామ ఇతి ప్రకృతత్వాదు
పనయీతేత్యపి । మైవమ్ । ఉపనయనమ్ శ్రౌతమితి జ్ఞాపయితుం । ‘అ
ష్టవషణం బ్రాహ్మణముపనయీత ’ ఇత్యేతద్భృత్యనుకారిత్వాత్ ॥

కెచిత్—గర్భాష్టమ ఏవ వషేష న తు షష్టసప్తమనాః; తయోగ
గర్భాష్టమత్వా భావాదితి । తన్న. బహువచనానర్థక్యాత్ ॥

— గర్భే కాదశేషు రాజన్యంగర్భదావదశేషు వైశ్యమ్ ॥౩॥ —

ఉభయత్రాపి కపింజలన్యాయేన బహువచనస్య త్రిత్వే వాధా ॥

—వసంతాగ్నిస్త్యశ్శబ్దతుష్టితవోపదానపూర్వేణ॥౪॥—

ఋతవోవసంతాదయస్త్రయోబ్రాహ్మణాదివర్ణక్రమేణోపనయనస్య
కాలాభవంతి । అయంచతుఃవిధిస్సామాన్యవిధిప్రాప్తాదగయనస్య యథా
హం నియమాపవాదాధః । పూర్వవత్కాదిస్తు భవత్యేన । ధర్మశా
స్త్రేతు ‘వసుతేబ్రహ్మణః’ (ఆష.ధ.౧-౧-౧౯) ఇత్యాదిః ‘శిశిరే చ
వాసరాన్వః’ ఇతి భరద్వాజగృహ్యోక్తశిశిరప్రతిషేధాధః । గర్భాష్ట
మేషు బ్రాహ్మణమ్’ ఇత్యాదిస్తు ‘అథకామ్యాని’ (ఆష.ధ.౧-౧-౨౦)
ఇత్యాది విధాతుమనువాదః ॥

—బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వాఽఽశిరోవాచయిత్వాకుమారం
భోజయిత్వానువాకస్య పృథమేన యజమావసన్ ॥

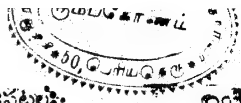
సృజ్యష్టాశ్శితాసావసీయోత్తరయాశిరక్షనత్తి ॥౫॥

బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వేత్యనేన యచ్ఛ్రాద్ధం ధర్మశాస్త్రే ‘శుచీ
మత్రనతస్సప్తకృత్యేషు భోజయేత్’ ఇతివిహితంయదెవనాచీశ్రాద్ధమభ్యు
దయశ్రాద్ధమితి పృసిద్ధతదేవోచ్యతేతచ్చ స్మృత్యంతరప్రసిద్ధవిధినాకర్త
వ్యమ్ । తస్యత్విహపునఃపాతః పాతక్రమేణానుష్ఠానాధః । అన్యథాప
దాథానాంబద్ధక్రమత్వాద్వివాహాదిష్వివాంత ఏవ స్యాత్ । ఆశీర్వచ
నేపిధర్మశాస్త్రవిహితేయమేవన్యాయః । ఆశీర్వచనవిధిశ్చ భాష్యాక్తః ॥

కేచిత్—పూర్వేద్యర్నాచీశ్రాద్ధమ్, ఆచారాత్, స్మృత్యంతరా
చ్చ । త్వాహుతే చ బ్రాహ్మణానాం భోజనం, భుక్తవద్భిరేవాశిషాంవా
చనాధః । సర్వకర్మాణాం చాంతే ‘శుచీస్తంత్ర వతస్సర్వకృత్యేషు
భోజయేత్’ ఇతి వచనాదితి ॥

అతః కుమారస్య సప్తభోజనాత్పూర్వక్ ‘యజ్ఞోపవీతం పరమంపవి
త్రమ్’ ఇత్యాదిమంత్రేణ యజ్ఞోపవీతధారణం । ‘భోజనఆచమనేస్వా
ధ్యామేవ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్’ ఇతి ధర్మశాస్త్రవచనాత్ ॥

కేచిత్—సమిదాధానాత్పూర్వకేవతి ॥

అపస్తమ్బగృహ్యేతురీయఃపటలః. ౧౦౩

కుమారభోజనంచవినాక్షారలవనాదిభిః। ఆద్యంతయోశ్చద్విరాచమనం
 కెదిల్ — ఏవమంతమాతాపితరౌకురుతః, అతడోధ్వమాచార్యఇతి
 అనువాకస్య ప్రథమేనయజుషా 'ఉష్టేనవాయో' ఇత్యనేన అపః ఉ
 ష్టాశ్శీతాశ్చ సంస్మజతి । సంస్మజంతోష్టాశ్శీతాసావనయతి, నత్వనియ
 మేన । అత్ర చానువాకగ్రహణం గృహ్యమంత్రాస్సమామ్నాతా ఏవ
 న కల్పనూత్రస్థా ఇతి జ్ఞాపనాథాం । తత్ప్రియోజనం చైతే బ్రహ్మయ
 జ్ఞాదిష్వధ్యేతవ్యా ఇతుక్తమ్ । తతస్తాభిరద్భిః 'ఆపడిందంతు' ఇత్యేత
 యా కుమారస్య శిరఉనత్తి । పోగారభ్య ప్రదక్షిణమునత్తి క్లేదయతి ॥

————— త్రింస్త్రీదర్భానంతథాయో త్తరాభిశ్చ
 తస్యభిఃప్రతిమంత్రంప్రతిదిశంప్రవవతి ॥ —————

తతా 'యేనావపత్' ఇత్యాదిభి శ్చతస్యభిః ప్రతిమంత్రం ప్రతిది
 శం త్రింస్త్రీదర్భానంతథాయ కేశాన్ప్రవవతి । ప్రశద్ధాత్కుశలీకర
 ణమప్యచార్యస్తేప । తత్ర ప్రథమే మంత్రే అసావిత్సస్య స్థానె విష్ణు
 శమేతి కుమారస్య నామగ్రహణం । చతుర్థేతుసమ్బుద్ధ్యా ॥

————— వపంతము త్తరయానుమంత్రయితే దక్షిణ
 తా మాతాబ్రహ్మచారివా ॥ ౨ ॥ —————

దక్షిణత ఉపవిశ్య కుమారస్య మాతా బ్రహ్మచారి వా కశ్చిత్ 'యత్
 తురణ' ఇత్యేతయా వపంతమాచార్య మనుమంత్రయితే । కస్తాదేవం
 సూత్రచ్చెదః? ఉచ్యతే । అస్య కుమారస్యానుమాప్రమోషీతి మధ్య
 మ పురుషలింగకై ననుమంత్రణేవపనవ్యాప్యతాచార్యకర్తృకత్వవిరోధా
 త్ । మాతృబ్రహ్మచారి వ్యతిరిక్తస్య ప్రకృతస్యాభావాత్ ॥

————— అనడుషా శక్యత్విండే యవాన్నిధాయ
 త స్తినైశానువయమ్యోత్తరయోదుమ్బ
 రమూలేదర్భస్తప్తేహనిదధాతి ॥౩॥ —————

ఉపనయనస్య ప్రకృతత్వాన్దాతా బ్రహ్మచారివా 'ఉష్టాన్వియకేశా'

౧౫

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

ఇత్యేతయా ' అనడుపే శక్యత్విండే ' ఇత్యాది యధోపదేశం కరంతి॥

కెచిత్—ఆచార్యః పూర్వం వపనమారభతే । తతో నాపితస్సంస్మ
ష్టాభిరెవాద్భిః(స్వ)బ్రథంతుర్వక్ కేశాః ప్రవవతి । తం చ వపంత
ముత్తరయా ఆచార్యోఽనుమంత్రయతే । దక్షిణతామతెత్సక్తార్థమే
వేతి । తన్న । ఏతద్వపనం నాపితస్సమాపయతీత్యేత్యవచనాభావాత్,
తత్కల్పనాయాం చానుపపత్త్యభావాత్ । పృశబ్దస్య నిపాతస్య పృ
మాణాంతరావగతార్థాద్యోతకత్వాత్ । ఉక్తసూత్రభేదేన స్వవాక్యో
క్తస్తేన మాత్రాదేరనుమంత్రణకర్తృత్వాత్పపలైశ్చ ॥

————— సూత్రమగ్నేరుపనమాధానాద్యభ్యభాగాంతే

పాలాశీంసమిధముత్తరయాఽఽధావ్యోత్తరేణాగ్నిం

దక్షిణేనపదాశ్చాసమాస్థాపయత్యాతిష్ఠేతి॥౯॥

అథాగ్నేరుపనమాధానాది తత్రం పృతిపద్యతే । పాత్రసాదనశా
లే అర్హవాసోమేఖలాజనవండ కుశకూచాణ్యై సహేవసాదయతి ॥

కెచిత్—దర్వాన్యదీన్యపి సహేవతి ।

ఆభ్యభాగాంతే కృతేస్నాతం కుమారం ' ఆయుర్దాదేవ ' ఇత్యేత
యా పాలాశీం సమిధం హస్తే గృహీత్వాఽఽధాపయతి । మంత్రాంతే
చాధేహేతి బ్రూయాత్ । ఆధాపనమంత్రశ్చాయమ్ ॥

కెచిత్—ఆధానమంత్రం వాచయాతాచార్య ఇతి । లెహం ' జలసే
శయేమమ్ ' ఇతి మంత్రలింగవిరోధః । అథాధాపనార్థే మంత్రేలక్షా
స్థాపనమంత్ర సత్కుమారాభిధానార్థముచ్చారణం స్యాత్ . నదేవతా
భిధానార్థమ్ . సకృదుచ్చరితస్యాభయాభిధానాశక్తే రితి చెన్న । ఘృత
పృష్ఠోఽగ్నే ' ఇతిహదేవతాయా ఏవాభిధేయత్వాత్ । అతపవీక్తం
' మంత్రముక్తాఽఽధేహి జహుధీతిబ్రూయాత్ ' ఇతి । శేషంవ్యక్తమ్ ॥

————— వాసస్సద్యఃకృత్సూత్రముత్తరాభ్యామభిమంత్ర్యోత్తరాభి

స్తిస్మభిఃపరిధాప్యపరిహితముత్తరయాఽనుమంత్రయతే॥౧౦॥

వాసః యచ్చాణ్యాది ధర్మశాస్త్రే విహితం తత్సద్యః కృత్వాతంస
ద్యుతవ భిన్నోతం, నాస్యస్థిన్నహని వ్రశస్తేసి ।

కేదిత్—ఏకస్థిన్నైవాహని తంతుక్రియా వయనక్రియాచ యస్య త
త్సద్యః కృత్వాతమితి ॥

ఏవంధూతం 'రేవతీస్తావ' ఇతి ద్వాభ్యా మభిమంత్య 'యాత
కృంతే' ఇత్యేతాభి స్తస్యభిః పరిధాప్య, పరిహితం కుమారం 'పరిదం
వాసః' ఇత్యేనయానుమంత్రయతే ॥

—మాంజీం మేఖలాం త్రివృతాం త్రిః పదక్షిణము

త్రరాభ్యాం పరివీయాజనము త్రరము త్రరయా ॥౧౧॥

మాంజీం మంజైః కల్పితాం । త్రివృతాం త్రివృతం । దీర్ఘశ్చాండ
సః । మేఖలాం 'ఇయం దురుక్తా' ఇత్యేతాభ్యాం త్రిఃపదక్షిణంప
రివ్యయతి । త్రివృతామితి 'శక్తివిషయేదక్షిణావృత్తానాం జ్యోరాజన్య
స్య' (ఆప-ధ-౧-౨-౩౩.౩౪) ఇత్యాదీనాం ప్రదశనాధాన్ । అజనం
'కృష్ణంద్రాక్షణస్య' (ఆప-ధ-౧-౩-౩) ఇత్యాది ధర్మశాస్త్రే విహిత
ముత్తరం వాసః కరోతి 'మిత్రస్యచక్షుః' ఇత్యేతయా ॥

—ఉత్తరణాగ్నిందర్భా సంత్రీర్య తేషేవన

ముత్తరయా-వస్తావోదకాంజలిమస్తా అంజ

లావానీయోత్తరయా త్రిః పోత్యోత్తరైర్ద

క్షితే హస్తేగృహీత్వాత్తరైర్దేవతాభ్యః పరి

చాయోత్తరేణ యజమానీయ సుప్రజాఇ

తి దక్షిణైకణైజపతి ॥ ౧౨ ॥

—ఇత్యావస్త్రమ్పియే గృహ్యవ్యశ్చై దశమఃఖండః

ఉత్తరయా 'ఆగంతానమగన్తహి' ఇత్యేతయా । అస్తాఇతి చతుర్థే
షష్ఠ్యర్థే । ఉత్తరయా 'సముద్రాదూమిణి' ఇత్యేతయా త్రిఃపోత్యతి ॥

సకృన్నంత్రైణ, ద్విస్తూష్టిః॥ ఉత్తరైః అగ్నిష్టేహ స్తమగ్రభీదిత్యాదిభిః దశభి
 న్నంత్రైః సర్వేషాంచాంతే సకృద్ధస్తగ్రహణం । ఉత్తరైః అగ్నేత్యావ
 రిదదామి ఇత్యేకాదశభిః ప్రతిమంత్రం దేవతాభ్యోమంత్రలింగప్రతితా
 భ్యః పరిదదామి రక్షణార్థం । తతశ్చ యది సకృత్పరిదానం స్యాత్తదా వి
 ధ్యపరాధాత్సర్వప్రాయశ్చిత్తం హోతేవ్యం । అసాశబ్దేషు చ సర్వేషు గమ్భీ
 ర్ధ్యానామగ్రహణమ్ । ఉత్తరైః యజుషా ' దేవస్యత్వాసవితుః ' ఇత్య
 నేన ఉపనయతే ఆత్మసన్మమివం నయతి । నామగ్రహణంచ సంబుద్ధైవ ॥

కెచిల్ — కుమారస్వాంజలావాచా ర్యేణాసీతముదకం సవ్యేహస్తేథా
 రయన్, దక్షిణేన హస్తేనాత్మానం త్రిః ప్రోక్షతి । ఆచార్యస్తు ప్రోక్ష
 యతి । ణిచశ్చ లావోద్రష్టవ్యః । హస్తగ్రహణం చ ప్రతిమంత్ర మి
 త్యనేకకల్పనాసాపేక్షం వ్యాచక్షతే ॥

* ఇతి శ్రీసుదశ్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే దశమః ఖండః *

❖ అగ్రైకాదశః ఖండః ❖

— బ్రహ్మచర్యమాగామితి కుమారఆహ ॥౧॥ —

వ్యక్తమ్ ॥

— ప్రప్తం పరస్య ప్రతివచనం కుమారస్య ॥౨॥ —

ప్రప్తం ప్రశ్న ఇత్యర్థః । రూపంతు ఛాందసమ్ । కోనామాసీత్యా
 దిమ ప్రశ్న ప్రతివచనార్థేషు చతుషు మంత్రైషు ప్రప్తం పరస్యా
 చార్యస్య, ప్రతివచనం తు కుమారస్య । తత్తత్ప్రేమం ప్రయోగః । 'కో
 నామాసి ? ' ఇత్యాచార్యః పృచ్ఛతి । విష్ణుశర్మానామాస్తి ' ఇతి కు
 మారః ప్రతిబ్రూయాత్ । తథా, కస్య బ్రహ్మచార్యసి విష్ణుశర్మ ? ఇ
 త్యాచార్యః ' ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్తి ' ఇతి కుమారః ॥

— శేషం పరీజపతి ॥౩॥ —

శేషమనువాక శ్లొక దేశం ' విష్ణుశర్మైష తె దేవ ' ఇత్యాది ' ఆ

నుసంచర విష్ణుశర్కా ' ఇత్యేవమంతమాచార్యోజపతి । ' అధ్వనామ
ధ్వపతే ' ఇత్యస్య ప్రత్యగాశియో వాచనవిధానాల్ ॥

ప్రత్యగాశిషంచైనంవాచయతి ॥౪॥

ఆత్మగామ్యాశిఃఫలం యస్త్రిన్ద్రే స ప్రత్యగాశిః । జాత్యభిప్రాయ
యమేకవచనమ్ । అధ్వనామిత్యారభ్య ఆ ఉపనయనసమాప్త్యేయే ప్రత్య
గాశియో మంత్రాః ' యోగేయోగే ' ఇత్యాదయః, తాన్ సర్వాన్ కు
మారం వాచయతి ॥

ఉక్తమాజ్యభాగాస్తమ్ ॥౫॥

ఇద మనువాదమాత్మం మాధూదితి సాధ్యాహారంవ్యాఖ్యాయతే । స
కేవలమధ్వనా మిత్యారభ్య ప్రత్యగాశియో మంత్రాన్ వాచయతి । ఆజ్య
భాగాంతముక్త్యా యే పశ్చాత్ప్రత్యగాశియోమంత్రాః మేఖలాపరివ్యయ
ణాదిషూక్తాః ' ఇయం దురుక్తాత్ ' ఇత్యాద్యాఃతానపివాచయతి । ఉ
క్తమితి జాత్యభిప్రాయం । ఇదంతిష్ఠహవక్తవ్యమ్ । యాసు మేఖలాపరి
వ్యయణాదిషు కుమారప్రధానాసు సంస్కారక్రియాసుయేప్రత్యగాశియో
మంత్రాః తద్బద్ధక్షేరాభ్యాస్తైః కరణత్వేన చోదితాః క్రియాః తైర్లం
త్రైః కృత్వాపశ్చాద్వాచయతి । స్వతః కరణమంత్రాణాం క్రియాగు
ణభూతైః కత్వభిరెవోచ్చార్యత్వాల్ । కుమారస్య చాత్ర సంస్కార్య
త్వేన పౌధాన్యాల్ । యత్రపునహోమాదిషు కుమారస్యగుణభావ ఏ
వ స సంస్కార్యత్వం- తత్రతాన్ ప్రత్యగాశియోవాచయత్యేవ ॥

కవిల్ — పరివ్యయాశాదిషువిపి కుమారస్యేనమంత్రాః; పరస్తు వాచ
యత్యేవేతి ॥

అత్రైనముత్తరా ఆహుతీహోవయి

తాన్ జయాదిప్రతిపద్యతే ॥ ౬ ॥

అత్ర అస్మిన్ క్రమే స తు ' యథోపదేశంప్రధానాహుతీః ' ఇతి
సామాన్యవచనాదాజ్యభాగానంతరమేవ । ఏనం కుమారం । ఉత్తరాః ।

‘యోగయోగ’ ఇత్యేకాదశర్పః ప్రత్యగాశిషోవాచయన్ హస్తేగృహీత్వా ప్రతిమంత్రం హవయతి || తత్ర ద్వితీయచతుర్థా ‘ఇమమగ్నుత్రయమే’ అగ్నిష్టత్రయః ప్రతరామ్ ‘ఇతి వింగవిరోధాత్’ ఆయురదౌదేవ జరసమ్ ‘ఇతివల్ సన్దయమేవబ్రూయాత్ నైనం వాచయతి || కచిల్ — ఏతయోరపి దేవతాభిధానాథత్వాత్ కుమారస్తేన్యో చ్చారణమితి ||

తతా ‘జయాభ్యాతానా రాష్ట్రభృత’ ఇతి సామాన్యవిధిప్రసిద్ధమేవాచార్యో జయాది ప్రతిపద్యతే | తతశ్చ ‘అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమావతు’ ఇత్యాదీనాం ప్రత్యగాశిషామపివాచనం న భవతి | నైవ హవనమ్ ||

————— పరిషేచనాంతం కృత్వాప రణోగ్నిముదగగ్రం

కూచణ్ఢనిధాయ తస్మిన్నుత్తరేణ యజమాంప

నేతాపవిత్రతి || 2 || —————

కూచణ్ఢదధామయమాసనం | ఉత్తరేణయజమా ‘రాష్ట్రభృదసీ’ ఇత్యనేన | ఉపనెతాచార్యః | శైష్ట్యవ్యక్తమ్ ||

————— పురస్తాత్ప్రత్యక్షాసీనః కుమారో దక్షిణేన

పాణినాదక్షిణం పాదమన్వారభ్యాహ సావి

త్రిం భో అను బ్రూహీతి || ౩ || —————

ఉపనేతుః పురస్తాత్ ప్రత్యక్షుఖః ఆసీనః కుమారోదక్షిణేన పాణినా ఉపనేతుదక్షిణం పాదం అన్వారభ్యఉపసంగృహ్య ‘సావిత్రిం భో! అనుబ్రూహి’ ఇతి ప్రార్థయతే ||

————— తస్తాలిన్వాహ తత్సవితురితి || ౪ || —————

తస్మైకుమారాయ గృహణార్థం ‘తత్సవితుర్వరేణ్యమ్’ ఇత్యేతామృచమాచార్యోన్వాహ || తత్రచసవితృదేవత్యామృచమనుబ్రూహీత్య విశేషేణ ప్రార్థనాయాం కృతాయామపియోయం ‘తత్సవితురిత్యన్వా

హ ' ఇతి నియమః స జ్ఞాపయతి ధేనుపజ్జజ్జాదిశబ్దవత్సావిత్రిశబ్దస్య
యాగికస్యాపి ' తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ ' ఇత్యస్యామేవ ప్రయోగానియ
తః । నతు ' అనత్యేనరజనా ' ఇత్యాదిషష్ఠీతి । తతశ్చ ధర్మశాస్త్రే
' సావిత్రింప్రాణాయామశః ' (౧-౨౬-౧౪) ' సావిత్వాస్సమిత్రహస్య
మాదధ్యాత్ ' (౧-౨౭,౧) ఇత్యాదిషష్ఠీస్యా ఏవచః సమ్మిత్యయో
నాస్యస్యాపితి ॥

కథమన్వాహ ? ఇత్యత్రాహ—

—పచ్చాధఃచేశస్తతస్సర్వామ్ ॥౧౦॥ —

పచ్చః పాదేపాదే అవసాయ । అధఃచేశః అధఃర్చే అవసాయ ।
తతః సర్వాంసమస్తాం అనవసానామిత్యధః । అత్రచ సర్వానువచన
స్యాదృష్టాధఃత్వాత్, గ్రహీతుమసమర్థస్యాపికుమారస్యసర్వానిగద్యతే
అథ తస్మిన్నేవానువచనే విశేషమాహ—

—వ్యాహృతీర్విహృతాః పాదా

దిష్వంతేషునాతథాధఃచేశయో

రుత్తమాం కృత్సన్మయామ్ ॥౧౧॥ —

విహృతాః వ్యాహృతీః త్రిషష్ఠి పాదాదిష్వక్తేకామన్వాహ । అథ
వా పాదానామంతేషు తథాధఃర్చే అవసాయ ప్రియోగేపి ప్రత్యధః
చేశమాదావంతే వైక్తేకామన్వాహ । అవశిష్టాం తూత్తమాం వ్యాహృ
తిం కృత్సన్మయామాదావంతేవా । కృత్సన్మయామితి షష్ఠ్యధఃపాఠః ।
ప్రయోగస్తు, పగ్రమంప్రణవమన్వాహ ' ఓమితి బ్రాహ్మణః పగ్రవక్ష్య
న్నాహ (తై-ఉ-౧-౨) ఇతి శ్రుతేః । ' ఓంకారస్స ఏకాదావరంతస్తా
ద్బ్రహ్మధ్యేష్యమాణ ఏతదాది వ్రతిపద్యేత ' (౧-౧౩-౬) ఇతి ధర్మ
శాస్త్రవచనాచ్చ । ' ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యమ్ । ఓంభువః భగోదే
వస్య ధీమహి । ఓంసువః ధియోయోనఃప్రచోదయాత్ । ఓంభూః తత్స
వితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్యధీమహి । ఓంభువః ధియోయోనఃప్రచో

దయాల్ | ఓంసువః తత్సవితుర్వరేణ్యంభగోదేవస్యధీమహిధియోయో
నఃప్రచోదయాల్ ' అంతేషు వెతిపత్తే వ్రయోగః, ' ఓంతత్సవితుర్వ
రేణ్యం భూః | ఓం భగోదేవస్యధీమహి భువః | ఓం ధియోయోనఃప్ర
చోదయాల్ సువః | ఓంతత్సవితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్య ధీమహి
భూః | ఓంధియోయోనఃప్రచోదయాల్ భువః | ఓంతత్సవితుర్వరేణ్యం
భగోదేవస్య ధీమహి ధియోయోనఃప్రచోదయాల్ సువః ' || ఇతి ||

కుమారఉత్తరేణ మంత్రేణోత్తరమోష్ఠముపస్పృశలే||౧౨||

అచార్యవాచితేన ' అవభృథమసౌ సౌమ్య ' ఇత్యనెనమంత్రేణ కు
మారస్సియముత్తరమోష్ఠముపస్పృశతి | ఛాందసమాత్తనెవదం | అసౌ
విత్యత్రచ నాస్తి నామగ్రహణం, ప్రాణాభిధానత్వాత్ | ' శ్యావాంత
తర్యంతాచోష్ఠాశుపస్పృశ్యాచామేల్ ' (ఆప-ధ-౧, ౧౬-౧౦) ఇతివచ
నాదాచమనంతు కతావ్యమ్ ||

————— కణాంత్రరేణ ||౧౩|| —————

స ఏవముగపద్ధస్తద్యయేన స్వీయాకణాంత్రపృశతి | ఉత్తరేణ ' బృ
హ్మఆణీష్ఠః ' ఇతి ద్వివచనలింగేన ||

————— దండముత్తరేణాదత్తై ||౧౪|| —————

ఉత్తరేణ ' సుశ్రవః ' ఇత్యనెన ||

అథ వణక్రమేణ త్రిభిన్నుత్తైరదండానాం గుణవిధిమాహ—

————— పాలాశో దండో బౌద్ధాణస్య నైయ
గ్రోథ స్కంధక్షోఽవాజగ్రో రాజస్య
స్య బాదరబౌదుంబరో వా వైశ్యస్య||౧౫|| —————

పాలాశః పలాశవృక్షస్య వికారః | ఏవముత్తరేష్వపి విగ్రహః | స్కం
ధో జాతః స్కంధజః | అవాజగ్రః అవాచీనమగ్రం యస్యదండస్య ||

————— వార్జ్యో దండఇత్యవణాసంయోగేనైక ఉపదిశంతి||౧౬|| —————

బాక్షః వృక్షస్యయజ్జయస్య వికారః, న తు వణువెత్యాదేః అవ

ణాసంయోగేన సర్వవర్ణానామవిశేషణత్యేకఉపదిశంతి । అత్ర యద్య
పి ‘ తత్పరా ఉపాశ్యణోత్సుశ్రవా వై నామ ’ (తై.సం. 3-౫-2) ఇ
త్యథావాదేన మంత్రస్థసుశ్రవశ్శబ్దస్య పాలాశాభిధానలింగకత్వాత్ అ
నేన మంత్రేణ నేయగ్రాధాది దండానా మప్యపాదానై లింగవిరో
ధః । తథాపి ‘ దండము త్రరణాదత్తై ’ ఇతి శ్రుతిప్రబల్యాల్లింగం బా
ధిత్యానేనైవ సర్వదండానాముపాదానం । ధర్మశాస్త్రే ‘ పాలా
శోదండోబ్రాహ్మణస్య ’ (౧-౨-3౨) ఇత్యాదిపునర్విధానంచ ‘ త్రైవి
ద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరత్ ’ (౧-౧, ౨౮) ఇత్యవసయనకాలాతిపత్తిప్ర
యశ్చిత్తానుష్ఠానేపి తత్తద్వర్ణాన తత్తద్దండధారణార్థం ॥

కెచిత్ — తత్రైవ సర్వదరణార్థం విహితానాందండానాంగ్యశ్యా
నువాదః సర్వేషాముపాదానైపి శ్రుత్యైతన్తంత్రవిధానార్థః ॥

————— స్మృతంచ మ ఇత్యేతద్వచయత్వా గు
రవేవరం దత్త్వాదాయపెత్సృజ్ఞాప్యోత్తరై
రాదిత్య ముపతిష్ఠతే ॥ ౧౭ ॥ —————

అథాచార్యః ‘ స్మృతంచమే ’ ఇత్యేతన్తంత్రజాతం కుమారం వా
చయతి । తత్రాష్టా మంత్రాస్సమానోదర్కాః శేషో నవమః । తెషాంప్ర
త్యగాశిష్టాదేన వాచనై ప్రాప్తై, వాచయితేతి పునర్వచనం వాచనవ
రదానయో నైరంతర్యార్థం । అథ గురవేఆచార్యాయకుమారోవరం
గాం ‘ గురో ! వరం తె దదామి ’ ఇతి దదాతి । అగ్న్యాధానై ‘ గా
వైవరః ’ (ఆప, శ్రా-౫, ౧౧-౪) ఇత్యుక్తత్వాత్ । ఆచార్యస్తు సప్తద
శకృత్పాస్య హోతృణాం దశమానువాకస్య “ దేవస్యత్వా ’ ఇత్యా
దిత ఆరభ్య ‘ దేవిదక్షిణై ’ ఇత్యేవమంతముక్త్యా ‘ రుద్రాయ గాం తె
నామృతత్యమశ్యామ్ ’ ఇత్యాదిసంధాయ ‘ ఉత్తానస్తావంగీరసః ప్రతిగృ
హ్ణతు ’ (తై-ఆ. 3-౧౦) ఇత్యేవమంతేన శ్రౌతవత్ప్రతిగృహ్ణాతి. ‘ ఉపస
యనం విద్యాధాన్య శ్రుతితస్సంస్కారః ’ (౧-౧-౯) ఇతిధర్మశాస్త్ర

వచనాల్ । తతః కుమారం ' ఉదాయమా ' ఇత్యుత్థాప్య ఇదం చ వా
చయతి । అథ కుమారః ' తచ్చక్షుదోవహితం ' ఇత్యాదిభిరాచార్యవా
చితై దక్షభిమంలైరాదిత్య ముపలిష్ఠతే । అత్ర వాచయిత్వేత్యాదెః
తావప్రత్యయస్య క్రియావిధానమాత్మై తాత్పర్యం, న తు సమానకర్తృ
కత్వేపి । జ్ఞాపితం చైతత్ ' యోక్త్రంవిముచ్య తాం తతః పృవావాహ
యేత్ ' (ఆప-గృ.౫-౧౩) ఇత్యత్ర । అథవా వ్యవధానేన సంబంధః. ఆ
చార్యస్త్వస్మాది వాచయిత్వా ' ఉదాయమా ' ఇత్యుత్థాప్య ' యంకా
మయేత ' ఇత్యాదికుర్యాత్ । కుమారస్తుగురవేవరం దత్వాత్తరై రా
దిత్య ముపలిష్ఠతే ॥

కైచిత్ — స్మృతసంకీర్తనాది పదార్థచతుష్టయమపికుమారకర్తృ
కం । వాచయిత్వాత్ప్రతి తుణిజర్థోపేతురపివక్షితిః, అన్యథాత్వ
సమావేశకర్తృకత్వాత్ వరదానముపస్థానం చాచార్యకర్తృకంస్యాత్ । త
థాగురుగ్రహణం చాలాదౌ బ్రహ్మణే వరదానార్థమితి ॥

అథ కామ్యమాహ—

————— యంకామయేత నాయమచ్ఛిద్యేతైతి తము

త్తరయా దక్షిణేహస్తేగృహ్ణీయాత్ ॥౧౮॥—————

యం కుమారం అయమాసమావతనాన్తత్తా నచ్ఛిద్యేత న వియ
జ్యేతైతి కామయేత, తము త్తరయా ' యస్థిభూతం ' ఇత్యనయర్చా
సంబుద్ధ్యా చ నామగృహీతావ దక్షిణేహస్తే గృహ్ణీయాత్ । యద్యయ
మాచార్యశృతురైవీ సర్వశాస్త్రవిత్ ఆధ్యాపయితుం వ్యాఖ్యాతుం
చ శక్నోతి ॥

————— త్రిహమేతమగ్నిం ధారయంతి ॥౧౯॥—————

స్పష్టమేతల్ ॥

————— ఔరలవణవర్జనంచ ॥౨౦॥—————

త్రిహం ఔరలవణయోర్వర్జనంచ భవతి । అత్రచ త్రిహమితి

నియమాద్ధమశాస్త్రే ' యథాక్షారలవణమధుమాంసాని ' (ఆప-ధ-౧-౪-౬) ఇత్యనెన త్సారలవణయోధ్వయోర్నిపెధః త్ర్యహదూధ్వోపాక్షికః । మధ్యాదెస్తు నిత్యవ ॥

పరిత్యేతి పరిమృజ్య తస్మిన్నుత్తరైర్మణ

స్త్రైస్సమిధ ఆదధ్యాత్ ॥ ౨౧ ॥

‘ పరిత్వాగ్నే ’ ఇత్యగ్నిం పరిమృజ్య పరిసమూహ్య, తస్మిన్ ఉపనయనాగ్నే యావద్ధారణ ముత్తరైర్మణలైర్వాద్వదశభిః ‘ అగ్నేయే సమిధమాహాషణం ’ ఇత్యాదిభిఃప్రతిమంత్రమేకైకాం సమిధమాదధ్యాత్ । పునశ్చాలై తూష్ణీం పరిసమూహనం । అనంతరముభయతస్తూష్ణీం సమంతం పరిపెచనం స్పృత్యంతరాదాచారాచ్చ । ఏతచ్చ సమిదాధానం పూర్వంకామ్యైర్గ్నిమిద్ధావ కాశ్యం ధమశాస్త్రే ‘ అగ్నిమిద్ధావ పరిసమూహ్య సమిధ ఆదధ్యాత్ ’ (ఆప-ధ-౧-౪-౧౬) ఇతి వచనాత్ । పరిసమూహనస్య ‘ పరిత్యేతి పరిమృజ్య ’ ఇతి విధిః ॥ తథా ధమశాస్త్రేతు ‘ సమిద్ధమగ్నిం పాణినాపరిసమూహేన్న సమూహనాన్య ’ (ఆప-ధ-౧-౪-౧౮) ఇతి గుణార్థోనువాదః ॥

ఏవమగ్నిపూజాపరశబ్దం సమిదాధానం సవిధికమభిధాయ, ఇదానీం తస్మైవాధికారసంబంధం గుణాంతరం చాహ—

ఏవమన్యస్మిన్నపి సదారణ్యాదేధానాహృత్య ॥ ౨౨ ॥

ఏవముక్తేన విధినా । సదాఉపనయనప్రభృత్యా సమావతేనాత్ అహరహస్సాయంప్రాతః, సాయమేవ వా సమిదాధానం కర్తవ్యం । ఏతచ్చ త్ర్యహదూధ్వోమన్యస్మిన్నపి లౌకికైశ్చాభవతి । న తూపనయనాగ్నిర్నష్టఇతి నిత్యస్య సమిదాధానస్య లోపః । సమిధశ్చరణ్యాదేవాహృత్యాధేయాః । యచ్చ ధమశాస్త్రే ‘ సాయంప్రాతర్యధోపచేశమ్ ’ ఇతి ‘ సాయమేవాగ్నిపూజేత్యేక ’ (ఆప-ధ-౧-౪-౧౬, ౧౭) ఇతి వికల్పవిధ్యర్థోనువాదః ॥

కెచిత్ — నిత్యస్య సతస్సమిదాధానస్య అత్యోపదేశోఽస్తి కాలే
ప్రారంభభావః । తతశ్చైదం ప్రారంభపక్రమం సాయమపవగ్తం । సా
యమేవేతి పత్యేతు సాయమేవోపక్రమో నాన్యత్ర । తత్ర యథాకామీ
ప్రక్రమేత । తథా తస్మిన్నస్య తస్మిన్నపీత్యాంభోత్ ఉపనయనాగ్నైస్త్ర్య
హదూర్వామపి వికల్పేన ధారణం తత్రైవ సమిదాధానంచేతి ॥

— ఉత్తరయాసశాస్త్రీ ॥౨౩॥ —

‘ బ్రహ్మచార్యసి ’ ఇత్యనయా కుమారం సంశాస్తి శిక్షయతి । అథనం
శాసనార్థజ్ఞాపనాయ మంత్రార్థః ఉచ్యతే । బ్రహ్మచార్యసి కామచార
వాదభక్షో మా భూః । అపోశాన మయానుజ్ఞా(తా)తాఅ)పవవపిబ,బు
భుక్షాం తు ధారయ । కమఃకురు, అస్తదర్థం కమఃమయానుక్రోపి కురు
మా సుమప్థాః పూర్వోద్ధాయాజఘన్యసంవేశీ భూయాః ‘ తమాహుర్న
స్వపితి ’ (ఆప-ధ-౧.౪-౨౨) ఇత్యుక్తత్వాత్ మా దివా స్వాప్సిరితివా
భిక్షాచర్యం చగ, నిమంత్రణాదినాభుంజానోప్యస్తదర్థం భైక్షమాచర
ఆచార్యాధీనోభవ, మయాననుజ్ఞాతో యాజనాదికమమా కాషీరి
తి । అత్ర చాసీతిధాందసా లకారః, సుమప్థాఇతి రూపంచ । సంశాసనే
మ చ సర్వేషుకుమారో ‘ బాధమ్ ’ ‘ ఏవంకరోమి ’ ఇతి ప్రతివదనం
దాప్యః । సంశాసనాంతే చ భిక్షాచరణం । ‘ అథాస్తా అరిక్తంపాత్రం
ప్రాయచ్చన్నాహ మాతరమేవాగ్రేభిక్షసేవితీ ’ ఇతిబోధాయనగృహ్యత్
— వాసశ్చతుర్థీముత్తరయాదత్రైన్యత్పరిధాప్య ॥౨౪॥ —

— ఇత్యావస్తస్మియేగృహ్యప్రశ్నైవీకాదశఃఖండః —

— * సమాప్తస్తురీయః పటలః * —

చతుర్థీమితి సప్తమ్యర్థే ద్వితీయా । చతుర్థ్యాంరాత్రౌ చతు
ర్థాహారాత్రే అహన్యైవ ‘ ఉదగయనపూర్వపక్షాహః ’ (ఆప-గృ-౧-
౨) ఇతి నియమాత్ । వాసః ఉపనయనకాలే యత్పరిధాపితంతదాచా
ర్యః సప్తదశకృత్యాపాన్య ‘ యస్య తే ప్రథమవాన్యః ’ ఇత్యనయై

వస్వీకరంతి నతు సావిత్రేణ; అత్ర విశేషవిధేబలీయస్తాన్వత్ । ఉపదేశ
మతంతు ' దేవా వైవరుణమయాజయన్' (త్రై-ద్రా-౧-౧-౫) ఇతి లిం
గాదయజ్ఞేషు న ప్రతిగ్రహవిధిరితి । ఏతచ్ఛాస్త్రదాన్వసః కుమారం పరి
ధాప్యేన కర్తవ్యమ్ । నతు ' గురీవాసస్తేదదామి ' ఇతి దద్యాత్ ॥
ఏతచ్చ త్ర్యహం మంత్రవత్పరిహితమేవ వాసః పరిధేయమ్ । ఆపస్తంబ
మత్యా ఏతదంతముపనయనమ్ ॥

• అథ పాలాశకర్మభాష్యంలిఖ్యతే ।

కేచిత్ — స్మృత్యంతరోపసంహారణపలాశవృక్షసమీపే పాలాశం క.
మన్ కుర్వతే సమానం । అన్యేషాంచ శ్రద్ధధానానాంహితార్థం పాలా
శకర్మణో విధిరుద్యతే । త్రీణ్యహని ప్రత్యహమామభేక్షమాచరేత్ ।
చతుర్థేహస్యన్నసంస్కారేణ సంస్కృత్యాచార్యేణ సహ ప్రిచీ
ముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్య పూర్వేణోత్తరేణ వా పలాశవృక్షం
త్రీణ్యుదగవవగాణి స్థండిలాని కల్పయిత్వా తేషు యథాక్రమం ప్రత్య
ఙ్ముఖఃప్రణవశ్రద్ధామేధాభ్యోఽఘ్యపాద్యాచమన స్నాన వస్త్రగంధ
మాల్య ధూపదీపబలీంశ్చదత్వాఽధోపలిష్ఠతై; 'యశ్చందసామ్' ఇత్యనై
స ' శ్మృతం మెగోపాయ' (త్రై-ఉ-౧-౪) ఇత్యంతేన ప్రణవం - ' శ్రద్ధ
యాగ్నిస్సమిధ్యతే' (త్రై-ద్రా-౧-౨-౨) ఇతి సూక్తేన శ్రద్ధాం (మేధాం
మేదేవస్సనితా) 'మేధాదేవీ' (త్రై-ఉ-౪-౪౦) ఇత్యనువాకేన మేధామ్ ।
తతః పలాశమూలే దండం విస్ఫుజ్య అన్యదండమాదాయ సహచార్యోగృ
హమాగచ్ఛతీతి ॥ — ॥ చతుర్థేపటలపీఠం యథాభాష్యంయథామతి ।
కృతంసుదర్శనార్యేణగృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ సుబద్ధందుర్లభంభాష్యంభా
ష్యాధర్మశ్శుసుదుర్గ్రహం । అతోనుకమ్ప్యవిదన్విభిః మండబుద్ధిశ్చితానయమ్ ॥
* ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేవకాదశకాండః *

❖ సమాప్తశ్చతుర్థఃపటలః ❖

ద్వాదశశ్శ్లోకం..

పూర్వత్రాప్తసయనం వ్యాఖ్యాతమ్ । ఉపనీతస్య చ ధర్మశాస్త్రే
అథ బ్రహ్మచర్యవిధిః ' (ఆప-ధ-౧-౨-౧౨) ఇత్యాదిభ్యధర్మా ఉపది
ష్టాః । అథాయకాండవృత్తానా ముపాకరణసమాపనయోర్విధిస్తే. ' ఉపా
కరణే సమాపనే చ ఋషిర్యః ప్రజ్ఞాయతే ' (ఆప-శ్మ-౨-౧) ఇత్యత్ర స
మూర్ణణమేవ వ్యాఖ్యాతః । అథేదానీమ్,

వేదం వృతాని వా పారం నీతావహ్యభయమేవ వా ॥ (యాజ్ఞి-స్మృ
౧-౫౧) ఇత్యాదివదనాథానుష్ఠానైః కృతకృత్యస్య గురుకులాత్సమా
వృత్తస్యానుష్ఠేయం సమావతనాపరపర్యాయం స్నానాఖ్యం కర్మ
వ్యాఖ్యాతే ॥

కెచిత్ — ' ఉపాకరణే సమాపనేచ ' (ఆప-శ్మ-౨-౧) ఇత్యత్రైత
యోః కల్పస్యాప్రసిద్ధత్వాత్, అవశ్యమన్యత్రప్రసిద్ధత్రయితవ్య ఇతి
వదంతః. ' అథాతఉపాకరణాత్సజ్జనే వ్యాఖ్యాస్యామః, ఇత్యాదికంవృ
తపటలం నామఉపనయనానంతరం వ్యాచక్షతే । నైతత్. ' ఉపాకరణే
సమాపనేచ ' (ఆప-శ్మ-౨-౧) ఇత్యత్రైవానయోర్విధ్యో ర్భాష్యకారే
సంపూర్ణణమేవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్. వృతపటలాధ్యయనస్య చ విప్ర
తిపన్నత్వాత్ - భాష్యేప్రసంగాభావాచ్చ ॥

❖ వేదమధీత్య స్నాన్యపాగ్గుడయాద్వృజం

ప్రవిశ్యాంతర్గోమా చ మణౌ ద్వారమి

పిథాయాస్తే ॥ ౧ ॥ ❖

వేదం మంత్రబ్రాహ్మణలక్షణం । ఏకవచనం జాత్యభిప్రాయమ్ । ' వే
దానధీత్య వేదావా వేదం వాపి యథాక్రమమ్ ' ॥ (మను-స్మృ-౩-౨)

ఇతి మనువచనాత్ । అధీత్య పాఠతత్త్వార్థతత్త్వాధిగమ్య సషడంగం స
మీమాంసం వెదమధీత్యైత్యర్థః । అధీత్యైతిచ విధిః ‘వేదంవ్రతానివా
పారం సీత్వాహ్యభయమేవవా’ ఇత్యన్యప్రదశేనాథః । స్నాన్యస్నాన్
నాఖ్యం కర్మకరిష్యమాణః ప్రాగుదయాత్ ప్రాగాదిత్యోదయాత్
వ్రజం (గోశాలాంపరిశ్రితాం శ్రితాంగోశాలామ్) ప్రవిశ్యేత్సాదివ్యక్తార్థమ్

————— నేనమేతదహరాదిత్యోఽభితపేత్ ॥ ౨॥ —————

అస్తిన్నహేని యావదస్తమయం మూత్రపురిషోత్సజ్జనార్థ మప్య
సౌ మండపాద్భుహిర్న నిగచ్ఛేత్ ఇత్యర్థః ॥

————— మధ్యందినైఃగ్నైరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే
పాలాశీంసమిధ ముత్తరయాఽఽధాయాపరేణాగ్నిం
కటవరకాయాం వాపవిశ్యోత్తరయా క్షురమభిమం
త్ర్యోత్తరేణ యజమావప్తైప్రదాయాపాగ్ సగ్ స
జ్జనాద్యా కేశనిధానాత్సమానమ్ ॥ ౩॥ —————

యథా మధ్యందినైః (ప్రధానహోమా భవంతి) (అగ్నేరుపసమాధానా
దికంభవంతి) తథాకర్మ కుర్యాత్ । అత్రతు తంత్రప్రదేశోఽస్యాజ్యప్ర
ధానహవిష్టాప్త్ । ‘ఆజ్యభాగాంతే’ ఇతిచ క్రమాథః । ఆజ్యభాగా
నైకృతే సమిదాధానమేవ స పునరథాకృత్యమపీతి । అత్రచ పాత్రప్ర
యోగే దర్వాదీనిదవంధ్యమ్, క్షురకటాదీనిసకృదేవ, శమ్యాశ్చపరిధ్యధై
కేచిత్ — దర్వాదీన్యపి సకృదేవేతి ।

పాలాశీం పలాశవృక్షావయవభూతాం । ఉత్తరయా ‘ఇమగ్ స్తోమమ్’
ఇత్యేతయా । కటః ప్రిధ్ధస్త్రణమయః । వరకా కటప్రకృతిభూతం ప
క్షికటాఖ్యం తృణమ్ ॥

కేచిత్ — కశిప్వీతి ।

ఉత్తరయా ‘త్రియాయుషమ్’ ఇత్యేతయా । ఉత్తరేణ యజమా ‘వి
వానామాసి’ ఇత్యనేన । వప్తైవపసకత్రేకస్థేదిన్తంత్రవిదే బ్రా

హృదాయ తత్తురం ప్రయచ్ఛతి ||

కచిత్—ఇహాప్యాచార్యో వపనం ప్రారభతే నాపితస్తువప్తా, అస్మి ప్రయచ్ఛతీతి | తదయ క్తమ్. ఇహాచార్యస్తేవాభావాత్, నాపితస్య మంత్రజ్ఞత్వాచ్చ | ‘అథానువాకస్య వధమేనయజమా’ ఇత్యా రభ్య ‘తస్మిన్ కేశానుపయమ్యోత్తరయోదుంబరమూలె దధన్త మ్మేవా నిదధాతి’ (ఆప-గృ-౧౦-౨) ఇత్యేవమంతముపనయనెన సమానం; భవతీతి శేషః ||

జఘనాధేః వ్రజస్యశవిశ్య విప్రస్యమేఖ
లాం బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛతి ||౪||

అథో వ్రకేశాదికో వ్రజస్యజఘనాధేఃపశ్చాధేఃఉపవిశ్యేత్యాదికరీతి||

తాంసఉత్తరేణ యజమాదుంబరమూలె
దధన్త మ్మేవాపగూహతి || ౫ ||

నతు బ్రహ్మచారీతాం మేఖలాం సూత్రాక్రదేశే ఉపగూహతి అప్ర గాశాం కరీతి | “ఇదమహం (విష్ణుశర్మణోకౌతమస్య(నారాయణశర్మణోపత్సస్య)విష్ణుశర్మణోహరితగౌత్రస్య)పాప్తానముపగూహామ్యుత్త రో (విష్ణుశర్మా(నారాయణశర్మా)ద్విషద్యభ్యః ‘ఇత్యనెన యజమా అత్రచ స్నాతుర్నామగోత్రేగ్రాహ్యే ||

ఏనంవిహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభిష్టాభి సాన్ని
త్వాత్తరయోదుంబరేణ దతోధావతే || ౬ ||

ఏనం విహితాభిస్తూష్ణీం మిశ్రితాభిశ్శీతోష్ణాభిరద్భిః || ‘కేశా వ వతు’ ఇతి మంత్రలింగవిరోధాత్ ఏవకారాద్భ సమిశ్రిణమంత్యః | ఉత్తరాభిష్టాభిః ‘ఆరోహిష్ఠా’ ఇతి తిస్సభిః ‘హిరణ్యవణాః’ ఇతి తిస్సభిశ్చ | సాన్నితి అభిషిచతి | ఏతచ్చ షణ్ణామంతే సక్యదేవ||

కచిత్—పృత్యచమితి | తన్న గుణాథం ప్రధానాభ్యాస క చ్చిన్తనయ క్తమిత్సు క్తత్వాత్ |

అథోదుంబరేణ కాష్ఠేన దంతేభ్యో మలం ఆస్నాద్యోయ వ్యూహ
భస్మ ' ఇత్యనయా అపనయతి ॥

————— స్నానీయోచ్ఛాదితస్నాతః ॥౭॥ —————

స్నానోపకరణైః (క్లితకమసూర)క్లితకమాధుక)క్లితకవిధుక)మూర్ఛా
దిభిః ఉద్వర్తితదేహః ఆమలకపిష్టాదిభిస్సానీయైస్సాన్నితశ్చ భవతి ॥

————— ఉత్తరేణయజమాఽహతమంతరం వాసః పరిధాయ
సోమ్యసురభిణా చందనేనోత్తరైర్దేవతాభ్యః ప్ర
దాయోత్తరయానులిప్య మణిం సౌవణ్యం సౌపథా
నం సూత్రోతముత్తరయోదపాత్రైః త్రిః ప్రదక్షిణం
పరిష్టావ్యోత్తరయాగ్రీవాస్వాబ్ధైవమేవ బాదరం
మణిం మంత్రవజ్రం సవ్యేపాణావా బధ్యాహతము
త్తరం వాసారెవతీస్తేవ్వితి సమానమ్ ॥ ౮ ॥ —————

‘సోమస్య తనూరసి’ ఇత్యనైన యజమా అహతమంతరంవాసః అ
తర్వాసాంతరీయమిత్సధః । తత్పరిదధాతి । అనేనసూత్రేణాతడోర్ధ్వం
స్నాతకస్య నిత్యమంతర్వాసా విధీయతే । యజః పునః కర్మాథమే
వ, ప్రకరణామ్నాత్ । తతస్సోమ్యసురభిణాసరైః కస్తూరికాదిభి
గంధ ద్రవ్యైర్వాసితేన చందనేన అనులిమ్పతీతి వ్యవహితేన సంబం
ధః । కథమనులిమ్పతి? ఇత్యత్రాహ - ఉత్తరైరిత్యాది । ‘సమోగ్రహ
యచ’ ఇత్యాదిభిస్త్రిభిర్మంత్రైః దేవతాభ్యశ్చందనం పూర్వంప్ర
దాయ పశ్చాత్ ‘అప్సరస్సుయోగంధః’ ఇత్యనయా ఆత్తానమనులి
మ్పతి । ముఖస్య చాగ్రేనురేపః ‘ముఖమగ్రద్వాహ్నోఽమృతే’
(ఆశ్వ-గృ, ౩-౮) ఇత్యాశ్వలాయనగృహ్యత్ । దేవతాభ్యఃప్రదానంచ వ
మశ్యజ్జేన న తు మంత్రాంతేన. సమస్కారస్యాపి ప్రదానాథత్వా
త్ । మణిం కీదృశం? సౌవణ్యం సువణ్యవికారం । సౌపథానం వజ్రివై
డూర్యాదినా ఉభయతః పరిగృహీతం । సూత్రోతం సూత్రప్రోతం ।

‘ ఇయమోషధే త్రాయమాణా ’ ఇత్యేతయా సంబుద్ధురతియాదవా
తే ప్రదక్షిణమవిరతంతిః పరిష్లాప్య, ఉత్తరయా ‘ అపాశాస్యరొమే ’
ఇత్యాదికయా ‘ పుణ్యాంయ ’ ఇత్యంతయా త్ర్యవసానయా తం మణిం
గ్రీవాసుకంఠే ఆబధ్య బదరీబీజమయంబాదరం సూత్రాతం మణిమేవమే
వాదపాతే తిః ప్రదక్షిణం తూష్టింపరిష్లాప్య తూష్టిమేవ సవ్యే పా
ణావాబధ్నాతి । అహతము త్రరంవాసః పరిధానమేవ నాంతరీయమ్ ।
తదుపనయనేన సమానమ్ । స్వయం పరిదధాతి. ఇహోచార్యాభావాత్ ।
తతశ్చ ‘ రెవతీస్తా ’ ఇతి ద్వాభ్యాంపరిధానీయంవాసాభిమంత్ర్యయా
అకృంతా ‘ ఇతి తిస్యభిః పరిధాయ ‘ పరీడం వాసః ’ ఇత్యనుమంత్ర
యతే । ‘ రెవతీస్తేవతి సమానమ్ ’ ఇతి వచనబలాచ్చ మంత్రస్థయష్ట
దభావంగబాధనవ । యద్వాఅన్యో విద్వాన్ ద్వాహ్వాఃరేవతీస్తేవతిస
మానం కరోతి । కుతః పునః ‘ అహతము త్రరంవాసః ’ ఇత్యనెనాపి ప
రిధానమేవాచ్యతే నొత్తరీయం? । ఉచ్యతే । రెవతీస్తేవతి సమానముప
నయనేనేతి వచనాత్ ఉపనయనేచ ‘ తిస్యభిః పరిధాప్య పరిహితము త్ర
యయా ’ (ఆప. గృ. ౧౦-౧౦) ఇతి పరిధానాభావాసావగమాత్ । (అపూ
ర్వస్య (పూర్వస్య) అహతమంతరం వాసః ’ ఇతి చోదితత్వాచ్చ । ఉత్త
రీయంతు ‘ నిత్యము త్రరంకార్యం (ఆప-ధ-౨౪-౨౧) ఇత్యాదిధర్మశా
స్త్రవచనాదత్రాపి సిద్ధమేవ ॥

కెచిత్ — ఇహోత్తరీయం విధీయతే నైవ పరిధానీయమ్. ఉత్తరమితి
వచనాత్ । తథాఆచార్యసవ ‘ రేవతీస్తా ’ ఇత్యాద్యుపనయనేన సమా
నంకరోతితి । తన్న; ‘ పరిధాప్యపరిహితమ్ ’ ఇత్యనుపపత్తైరేవ । తథా
ఆచార్యకులాన్నివృత్తైన ఇదంస్నానం క్రియతే । (తత్రాచార్యకర్తృ
కత్వా(తత్రాచార్యత్విక్త్వా)ప్రసక్తిరేవ ॥

— తస్యదశాయాంప్రవర్తాప్రబధ్య దర్వామీమాధాయాజ్ఞేనాభ్యా
నాయన్నుత్తరాఅహుతీహుత్యా జయాదిప్రతిపద్యతే ॥౯॥

తస్య అనంతరవృత్తస్య వాససో దశాయాం ప్రవర్తౌ ఖండలసో
వర్ణాప్రబధ్య తావపాయేన దర్వావిలగ్రే స్థాపయిత్యా ఆజ్యేనేతి । వ
రిభామప్రాప్తానువాదాభ్యానయనవిధానాథః । అభ్యానాయమితి ణ
ములంతోఽథపారః । తతశ్చ స్వయమేవసవ్యేన హస్తేన స్థాపిత
యోః ప్రవర్తయోదుపరి ఆజ్యమానీయతేనైవాజ్యేన ఉత్తరా ‘ ఆయు
ష్యం వర్చస్యమ్ ’ ఇత్యాద్యా అష్టాప్రధానాహుతీహుత్యా, తతో
దవ్యా అగ్రాత్రావసనీయ యథాప్రసిద్ధం జయాదిప్రతిపద్యతే । సూచ
నాత్మసమితినిష్ఠనాచ్చసూత్రేసర్వత్రా నైకాథవిధినిబంధనావా
క్యభేదోపినేవమోషఇత్యుక్తమ్ । అగ్నిమిద్ధావౌ(అప, గృ-౧-౧౨) ఇత్యత్ర
కచిత్ — సవ్యేన హస్తేన అభ్యానాయన్నస్యేన వాభ్యానాయన్నితి
పాఠేన భవితవ్యమిత్యాచక్షతే ॥

———— పరిషేచనాంతర్యలైతాభిరేవ దక్షిణే

కణ ఆబధ్నితైతాభిస సవ్యే ॥ ౧౦॥ —————

పరిషేచనాంతరమేవ ఏతాభిరేవ ‘ ఆయుష్యంవచాస్యం ’ ఇత్య
ప్రాభిరేవ దక్షిణకణా ప్రవర్తయోరేకం ఆబధ్నిత ప్రతిముంచేత్ । త
థాస్యమేతాభిరేవ సవ్యకణే । అత్రచ హోమమంత్రాణామేవ ఆబ
ద్ధనకరణత్వేనూత్రవాక్య సాదృశ్యానుమితయాశ్చలైవచాదితత్వాత్తై
రాబంధనమపి గౌణ్యావృత్త్యా ప్రకాశ్యమైద్రీవత్ । తదైతాభిరితి (స్త్రీ)
లింగ నిర్దేశో బహుత్వాద్వచాం బౌద్ధాణగ్రామవత్ । న చాత్రహో
మాథానామేవ ఆబంధనాథత్వేనాపి వినియోగే దేవదత్తీయేయం గౌ
ర్యజ్ఞదత్తీయేతివద్విరోధః ‘ పురోడాశకపాలనతుషానువవపతి ’ ఇత్యా
దివదధిష్ఠాన లక్షణయా వినియక్తాకార(ంతిరోధాయాపి)మతిరోధాయా
పి) వినియోగోపపత్తయే, మంత్రవిషయేత్వనైకాథత్వమపి నాయుక్తమి
త్యాగ్న(యా)య్యసికరణే ఉక్తత్వాద్భు ॥

కచిత్ — ఏతాభిరేవనేన ప్రకృతాహుతిపరామశాదాహుత్యర్హా

మన్త్రా లక్ష్యంతే ' పితౄణాం యాజ్ఞానువాక్యాభిరుపతిష్ఠతే ఇతి వది
తి । మైవమ్, యతః పూర్వత్రా త్రరాహుతీదితి లక్షణయా పర్యక్తానాం
మంత్రాణామపి పరామర్శోవరం, న త్విహాపి వాక్యే లక్షణా ॥

ఏతము త్రైరైర్వధాలింగం స్రజశ్శిరసాంజనమా

దశావేక్షణము పానపశాద్భుత్రందండమితి ॥౧౧॥

యథాకర్మమధ్యే సమంత్రకం పవర్తాహి బద్ధౌ ఏవము త్రైరైర్వ
స్త్రైర్వధాలింగం మంత్రలింగానుసారేణ స్రగాదిషట్కం అబద్ధీత కర్త
వ్యమిత్యాది యథాహావాక్యశేషః । తత్ర 'శుభికెశిరః' ఇత్యనయైక
యైవ శిరసి స్రజమాబద్ధీత । యామాహరత్ 'ఇత్యేషావికల్పార్థా ' ఏ
కమన్త్రాణి కర్మాణి । అవశిష్టావికల్పార్థాః ' (ఆప-ప-౧.౪౧-౪-౧౨)
ఇతి పరిభాషానదనాత్ । స్రజఇతి ద్వితీయైకవచనార్థే - ' శుభికెశిర
ఆరోహ ' యామాహరత్ ' ఇత్యాద్యైకవచనలింగాత్ । షష్ట్యైకవచ
నంవా । తథాసతి, స్రజఆబంధనం కర్తవ్యమితి శేషః । తథా 'యదా
జనం త్రైకకుదమ్ ' ఇత్యైకయైవ సకృదుచ్చరితయా త్రికకుత్పర్వత జా
తాంజనేన యుగపదక్ష్యారంజనం కర్తవ్యం । అత్రాపి ' మయిపర్వత
ఇత్యాదీని చత్వారియజ్ఞాంషి వికల్పార్థాన్యేన । న చాక్ష్యోః పర్యాయే
ణాంజనం - ' తేనవామ్ ' ఇతి ద్వివచనలింగవిరోధాత్ । తదైవ 'య
న్వైవచణః పరాగతమ్ ' ఇత్యేతయా ఆదశావేక్షణం కర్తవ్యమ్ । తదై
వ 'పరిశిష్టేష్ఠః' ఇత్యనైవ యజుషో పాన పశాయుగపదుపముంచతే
' పరిశిష్టేష్ఠః ' ఇతి ద్వివచనలింగాత్ । తదైవ తూష్టిం చ్చత్రమా
దాయ ' ప్రజాపత్యేకరణమసి ' ఇతి యజుషా ఆత్మానమభిచ్ఛాదయతి
తదైవదండం వైణవం ' దేవస్యత్యా ' ఇత్యాదియజుషా ఆదత్తై । ఇత్యే
తాని షడ్వ్రివ్యాణీత్యర్థః ।

కచిత్ — ' శుభికెశిరఆరోహ ' ' యామాహరత్ ' ఇతి ద్వాభ్యా
మపి స్రజ ఆబంధనమ్ । తథా ' యదాంజనం ' ' మయిపర్వతస్మారుషమ్ '

ఇతి దావభ్యామప్యావృతాభ్యాం దక్షిణసవ్యయోర్జ్ఞాః క్రమేగాంజనం
 ' ఏవము త్రైరైభ్యాలింగం ' ఇతి వచనబలాత్ । తతశ్చ ' తేన వామ్ '
 ఇతి లింగమపి విధిబలాద్బాధ్యమేవ । యథైకస్యాం సాన్నాయ్యకుం
 భ్యాం ' ఉభే ఉపదధామ్యహమ్ ' ఇతి ద్వివచనలింగం । ఉపాసహారవ
 మోచనేప్యంజనవదేవ వ్యాఖ్యేతి । తదనన్ ' ఏకమన్త్రాణి ' (ఆప-ప-
 ౧-౧౪) ఇత్యాదిపరిభాషా విరుద్ధత్వాత్ । ' ఏవము త్రైరైభ్యాలింగం '
 ఇత్యన్య చ సూర్యవ్యాఖ్యానేపునప పత్రైః । ' మయిపర్వతపూరుషమ్ ' ఇత్య
 త్రపాశేప్యశ్చిష్టేపివిభాగే నిరాకాంక్షత్వాత్, వాక్యభేదావగతేశ్చ ॥

— వాచం యచ్చత్యా నక్షత్రైశ్శిః ॥౧౨॥ —

ఇదంచ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥

— ఉదితేషునక్షత్రేషు పాగ్రిమదీపిం వా దిశ

ముసనిష్క్రమ్యోత్తరేణార్థచేన దిశ ఉప

స్థాయోత్తరేణనక్షత్రాణిచంద్రమనమితి ॥౧౩॥ —

ఉత్తరేణార్థచేన ' దేవిష్టదుర్విః ' ఇత్యనేనదిశోఽవాచీషష్టా ఉ
 వస్థాయ. ఉత్తరేణ ' మాహస్థహి ' ఇత్యర్థచేన నక్షత్రాణి చంద్ర
 మనం చాపతిష్ఠతే । శ్రుతిబలాచ్చ ' మాహస్థహి ' ఇత్యత్ర నక్షత్రా
 ణీత్యధ్యాహృత్య తాని ప్రకాశ్యాన్యేవ ॥

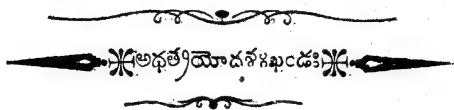
— రాతినాసంభాష్య యథార్థం గచ్ఛతి ॥౧౪॥ —

— ఇత్యాపస్తమ్బయేగృహ్యప్రశ్నై ద్వాదశాఖండః —

రాతిమిత్రం రమయతీతి వ్యుత్పత్త్యా । తేన సహవిస్రబ్ధస్సంభాష్య
 ఆత్మశక్త్యాద్యనురూపం ధర్మాదికం విచార్యనిశ్చిత్య । యథార్థం గ
 చ్ఛతి తేన రాతినాసహ యోధోధర్మోమోక్షో వా సాధ్యత్యేనావ
 భృతః, తదనురూపమాశ్రయం గాహాస్థ్యంనూనంవా ప్రతిపద్యతే ।
 ఏవంచ బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజతాపి సమ్యక్సత్కాంతం స్నానంకర్మై

వ ప్రవజ్య ||

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనద్వాదశఖండః

ఏవం స్నానస్య ముఖ్యకల్పం విధాయానుకల్పం విదధాతి
అగ్రైతదపరం తూష్టిమేవ తీర్థేస్నాత్వా

తూష్టిం సమిధమాదధాతి || ౧ ||

అథాపరమైతద్విధానం : ఉచ్యతే ఇతి శేషః : తీర్థే పుణ్యసద్యాదౌ
సమిధంపాలాశిం అవిరోధాత్ । ఏవకారాచ్ఛిన్తిన్విధౌ నాన్యత్క్రింది
దనుష్టయం । నను పూర్వస్థిన్నేవ విధౌ స్నానసమిదాధానమోదన్యః
ప్రకారో వైకల్పిక ఇతి కిమితి నాస్థీయతే? ఉచ్యతే । ఏవకారవైయధ్యక్ష
ప్రసంగాత్, స్నానసమిదాధానయోరిహ వ్యతక్రమేణాభిధానాత్, అ
న్యసూత్రస్యబహ్వక్షరత్వాచ్చ । యదిహ్యయంపూర్వస్థిన్నేవవిధౌవైక
ల్పికోఽభిప్రేతోఽభివిష్యత్, తదాతత్త్రైవపాలాశింసమిధముత్తరయా
ధాయ తూష్టిం వా ' ఏవంవిహితాభిరేవాద్భిరుత్తరాభిః షడ్భిస్సాన్ని
తావ తీర్థేవాతూష్టిం ' ఇత్యుక్తైర్వరేవాక్షరైరసూత్రయిష్యత్ । కించ
సూత్రకారాణాం నైవేయం జేలీదృష్టచరీయదుతసాంగంప్రధానముక్త్యా
పశ్చాదధాదినాసూత్రేణవైకల్పికానాంప్రకారభేదానామభిధానమితి ।
ఏవ(మేవ)మేవాహ, అగ్రైతదపరం దధ్నఏనాంజలినా జుహోతి ' (ఆప-
గృ-౨౨-౧౦) ఇత్యస్యాపి వ్యాఖ్యానమ్ । ప్రియోగన్తు, బ్రహ్మచారి లిం
గాని మేఖలాదీని త్యక్తావతీర్థే తూష్టింస్నాత్వా, వాసోత్తరపరిధానా
దికృత్యా కొత్రియోగారాదగ్నిమాహృత్య ' యత్ర కన్య చాగ్నిమ్ '
ఇతి విధినోపసమాధాయ, తత్ర ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయత్ తూష్టి
మేవ సమిధమాదధాతి ||

కేచిత్ — కేశశశ్శవసనాచికమన్య దవ్యవిరొధిత్వాష్ట్రమేవకరోపితి

యత్యాస్తాఅపచితిం కువంతి తత్కూర్చుడప

విశతి యథాపురస్తాత్ || ౨ ||

యత్ర యస్మిన్ స్పృధమయ క్రస్య కుటుంబినో గృహే ఆతిథ్యాన్తే
మాగతాయాస్తే స్నాతకాయాపచితిం పూజాం మధుపర్కాభ్యాం కుర్వీ
తే కుటుంబినః । బహువచనం చానుపాదేయగతత్వాదవివక్షితమ్ । అత
ఏవాత్తరత్రాప్రాహేత్యేకవచనమ్ । తత్ర గృహే దైర్ద్యం కూచణ
ఉపవిశతి యథాపురస్తాత్ ఉపనయనే ఆచార్యః । రాష్ట్రభృదసి ఇతి
యజమా ఉపవిశతి తథాఉపవిశేదిత్యధః ॥

ఏవము త్రరాభ్యాం యథాలింగం రాజాస్థపతిశ్చ || ౩ ||

యథాబ్రాహ్మణః పూజ్యో మంత్రేణోపవిష్టః ఏవం రాజాస్థపతిశ్చ
త్రరాభ్యాం యథాలింగం ‘రాష్ట్రభృదసి సమ్రాడాసందీ’ ఇతి రా
జా ‘రాష్ట్రభృదస్యధిపత్నా నీసందీ’ ఇతి స్థపతిశ్చోపవిశేదిత్యధః
రాజాచ క్షత్రియ ఏవ న తు ప్రజాపాలనకరా అన్యవర్ణోపి । నను
క్షత్రియే రాజశబ్దప్రయోగ ఆంధ్రాణాం, ఆర్యాణాం తు ప్రజాపాలనా
దికతః క్షేపః. తత్రాథం బలవదాద్యప్రయోగ బాధేన రాజాక్షత్రియవి
వేతి? మైవమ్ । ఆర్యవర్ణస్య భగవతః పాణినేః గణపాతే ‘రాజాసే’ ఇ
తి విశేష స్మరణస్యాంధ్రప్రయోగమూలత్వమేవ య క్షమితి అవేష్ట్యధిక
దణ్ణ సాధితత్వాత్ । స్థపతిశ్చ మహదాధిపత్యం ప్రాప్త్యానర్హి

అనేయే—వైశ్యః స్థపతిరితి ॥

కేచిత్ — క్షత్రియ ఏవ రాజ్యాభిషి క ఇతి ॥

అపఃపాద్యా ఇతి ప్రాహ ॥ ౪ ॥

అథ అపచేతా పాదప్రక్షాళనార్థా అపఉపసంగృహ్య ‘అపః పా
ద్యాః’ ఇతి ప్రాహ । ఏతచ్ఛ సువాదవచనం, అనంతరం యత్కర్త
వ్యం తత్కుర్వీత్యేవ మథః । ఏవమేవ ప్రయోజనం “అహాణే

యా ఆపః ' ఇత్యాదిష్యసి ॥

ఉత్తరయాభిమంత్యస్య దక్షిణంపాదం పూర్వం

బ్రాహ్మణాయ ప్రియశ్చైత్యవ్యక్తమూద్రాయ ॥ ౧ ॥

అథ పూజ్యస్తాః అపః ' ఆపఃపాదావనైజసిః ' ఇత్యేతయాభిమంత్యస్య
వర్ధమందక్షిణం పాదంబ్రాహ్మణాయ ప్రితూళయితైప్రియచ్ఛేత్ ప్రసార
మేత్ । సూద్రాయ తు పూర్వంసవ్యమ్ । అత్ర బ్రాహ్మణసూద్రావేవ
ప్రితూళయితారా, న తు రాజస్యవైశ్యే తయోరనభిధానాత్ ॥

అన్యేషు—క్షత్రియవైశ్యాభ్యాంఅనియచేనపూర్వంపాదంప్రియచ్ఛేదితి

ప్రితూళయితారమువస్పృశ్యోత్తరేణ యజుః

మాఽఽత్తానం ప్రత్యభిమృశేత్ ॥ ౬ ॥

తతః ప్రితూళితపాద స్తం ప్రితూళయితారం పాణాభివస్పృశ్య 'మయి
మహాః' ఇతి యజుషా ఆత్తానంహృదయదేశే ప్రత్యభిమృశేత్ ప్రతిలో
మనపాణినా స్పృశేత్ । తతోఽపాముపస్పృశేనమ్ ॥

కూచాభ్యాం పరిగృహ్య మృన్తయేనా

హణీయా ఆప ఇతి ప్రాహ ॥ ౭ ॥

అథార్హయితా మృన్తయే పాత్రైర్వర్షణాధాణః పుష్పాక్షత సంయు
క్తాః అప ఆనీయ,కూచాభ్యామధస్తాదుపరిష్టాచ్చ పరిగృహ్య ' అర్హ
ణీయా ఆపః ' ఇతి ప్రాహ ॥

ఉత్తరయాభిమంత్యస్యంజలావేకదేశ ఆనీయ

మాన ఉత్తరం యజజ్జపేత్ ॥ ౮ ॥

అథ పూజ్యస్తాః ' ఆమాగే ' ఇత్యేతయాభిమంత్యస్య తాసావేకద
శేస్తాకే సాంజలౌ దాత్రా ఆనీయమానే ' విరాజోదాహాసి ' ఇ
తి యజజ్జపేత్ ॥

శేషంపురస్తాన్నినీయమానముత్తరయానుమంత్యయతే ॥ ౯ ॥

అథ తాసాంశేషం దాత్రా పురస్తాన్నినీయమానం పూజ్యః సముద్రా

పః ' ఇత్యేతయా అనుమంత్రయతే ॥

కచిత్ — అస్మిన్నాతే భోజనాంతే వా పూజ్యాయ వస్త్రకుండల
యగాద్యలంకరణం దాతవ్యం, అన్యథా అయంపూజితపవన భవతి । ఏ
తచ్ఛాపచితశబ్దేన అస్తాకమపి చోదితమేవేతి ॥

— దధిమధ్వితి సగ్ సృజ్య కాంస్యేనవక్షీయసాపిధా

యకూర్చభాగ్యంపరిగృహ్యమధుపర్క ఇతిప్రాహ॥౧౦॥

దధి మధ్విత్యేతద్ద్యయం నియమావిధానాత్కస్తిశ్చిత్వాపత్రై సంస్పృ
జ్య, తతో వక్షీయసాబృహతాకాంస్యేనపాత్రేణపిధాయశేషంవ్యక్తం
అన్యేతు — అపిధానం కాంస్యం ప్రదక్షణార్థం । తేనెతరదపి
కాంస్యమేవేతి ॥

— త్రివృతమేకఘృతంచ॥౧౧॥

త్రయాణాం ద్రవ్యాణాంసమాహరస్త్రివృచ్ఛబ్దేనోచ్యతే ॥ తర్క్
పక్షే పూర్వాక్తే దధిమధునీ ఘృతంచ సంసజన్తీయాని ॥

— పాజ్ఘమేకేధానాస్సక్తాంశ్చ ॥౧౨॥

ఇహాపి పంచానాం సముదాయః పాజ్ఘః । శేషం పూర్వవత్ ॥

— ఉత్తరాభ్యామభిమంత్య యజభ్యామవ

అచామతి పురస్తాదుపరిష్టాచ్ఛాచ్ఛత్రయా

త్రిఃప్రాశ్యానుకమ్యయప్రయచ్ఛేత్ ॥౧౩॥

అథ పూజ్యస్తం మధుపర్కం ప్రతిగృహ్యేపిధాన పాత్రమవసీయ
' త్రయ్యైవిద్యాయై ' , ఆమాగ్గ యశసా ' ఇతి దావ్యభ్యా మభిమం
త్ర్య । ' అమృతాపస్తరణమసి ' ఇతి యజుషా పురస్తాత్ప్రాశనాదపః
పిబతి । తత ఆచమ్య ' యస్తథునోమధవ్యమ్ ' ఇత్యనయాత్రిఃప్రాశ్నా
తి । ద్విస్తూష్టీం । తతః ' అమృతాపిధానమసి ' ఇతి యజుషా ఉపరిష్టా
దప్యపః పిబేత్ । అథాచమ్య శేషమనుకంప్రాయ అనుగ్రాహ్యయ పు
త్రాశిష్యాదయే సమావృత్తాయైవ ప్రాశితుం ప్రయచ్ఛేత్ ; సతుబ్రహ్మదా

తిజ్ఞ ' నచాస్తే శ్రుతివిప్రతిషిద్ధ మంబుష్టం దమ్యః ' (ఆప-ధ-౧-౪-౫)
 ఇతి నిషేధాత్ । నన్విహ మధ్యే శుద్ధ్యధామవస్తరణానంతర మాచమ
 నం న కర్తవ్యమ్. అస్తాకం వచనాభావాత్ । న్యాయతాపి నైవ. భో
 జనవదపిధానాంతమేక కర్మత్వాత్ । అపరథా భోజనేపి ప్రతిగ్రాస
 మాచమనం ప్రసజ్యేత । అథ సవదేశకాల కర్తవ్యాప్తాచారబలాత్త
 త్కర్తవ్యమితి चेత్, స; అయిమాచార ఉక్తలక్షణా న వెత్యవేదీ
 నానాం దుర్నిశ్చేయత్వాత్ । అత్రాద్యతే, నాయమాత్మేపః- బోధాయ
 నాది గృహ్యేమాపస్తరణానంతర మాచమనవిధి దశానైనాస్తాకమప్య
 చారః సవదేశాదివ్యాపీతి నిశ్చేతుంశకత్వాత్ । ఉక్తంచైతత్ । 'అ
 థ కర్మాణ్యవారాద్యాని ' (ఆప-గృ-౧,౧) ఇత్యత్ర గాహ్యణీతిస్వ
 శబ్దం విహాయ, ఆచారాదిత్యుపలక్షణతో వ్యాఖ్యయగార్హ్యకర్మ ని
 దేశాత్, గృహ్యంతరాద్యపదిష్టవిషయోఽప్యస్తదీయానామాచారో వే
 దముల ఏవై । భోజనేతు న ప్రతిగ్రాసమాచమన ప్రసక్తిః క్వచిదపి
 వచనాభావాత్ 'ఆచారాభావాచ్చ । సామపానెపునః 'న సోమేనాచ్ఛి
 ప్తా భవతి ' ఇతి వచనాదులైపి నైవాచమనం అపిచైతదాచమనం శి
 ఖాబంధనాదివత్కర్మః సంస్కారకం. సన్నిపాతి చ అనుక్తమప్యపి
 త్రితమన్యతా గాహ్యమితి న్యాయవిధిః । తస్మాదిహాపస్తరణానంతర
 మాచమనం కార్యమేవ ॥

కెచిత్ — బోధాయనాదిభి రుపస్తరణాపిధానయోస్తదధానాం
 చాపాం నివేదనస్య పృథగుపదేశాత్ ఉపస్తరణాదూర్భవమాచమన వి
 ధానాచ్చ ఉపస్తరణాదెబంహిరంగత్వేన కర్మాంతరత్వావగతైర్భ్యక్తం
 తేషాం ప్రాశనాత్ప్రాగప్యాచమనమ్ । అస్తాకంతు తథావిధోపదేశా
 భావాత్ అంతరంగత్వేన ఉపస్తరణాద్యపిధానాంతం భోజనవదేకం క
 మేతిమధ్యేశుద్ధ్యధామవచమనం న యుక్తమితి । మైవమ్; యతాస్తా
 కమపి 'యజ్ఞధ్యామప ఆచామతి' ఇతి శబ్దాంతరేణాచమనయోః

వృథగేవోపదేశః । అస్తాదేవ వృథగుపదేశా త్తదథానామపామాపేదనం
చాక్షేవ్యమ్ । అతోస్తాకం తేషాం చోపదేశవైషమ్యాభావాత్తుల్యయో
గత్సేమమేవాచమనమ్ ॥

————— పృతిగృహ్యైవరాజా స్థపతివాఽపురోహితాయ ॥౧౪॥ —————

రాజా స్థపతిశ్చ మధుపకణం పృతిగృహ్య పురోహితాయవ్రయచ్ఛ
త్ । ఏవకారాదభిమంత్రణమకృత్వా । అభిమంత్రణాదితు ప్రాశనాం
తం పురోహితస్తేన । పునశ్చోత్తరం కమరాజాదరేవ ॥

————— గౌరితి గాం ప్రాహ ॥౧౫॥ —————

ప్రాశనె కృతే, దాతా ' గాః ' ఇతిగాం ప్రాహ కథయతి । గాశ్చ
(స్త్రీ) ' గౌర్ధేనుభవ్యా ' ఇతి స్త్రీలింగనిదేశాత్ । ఏతచ్చ కథనం,
కిమియం గౌస్సంజ్ఞప్యతాముత్సృజ్యతాం వా? ఇతి పూజ్యాభిప్రాయ ని
శ్చయాధుమ్ । స చస్వాభిప్రాయం దాతుఃప్రాప్యాయాత్ ॥

————— ఉత్తరయాభిమంత్ర్యతస్తేనపాగ్ శృపయిత్వా

పస్తీణాభిఘాతాం మధ్యమేనాంతమేనవా పలా

శపణానోత్తరయా జహోతి ॥ ౧౬ ॥ —————

యదిపృతిగృహితా సంజ్ఞపనమిచ్ఛేత్, తదా ' గౌరస్యవహతపా
ప్తా ' ఇత్యేతయాఽనవసానయా గామభిమంత్రయతే । ఆముష్యేత్యశ్వ
స్థానె చాహాయితుర్నామ విష్ణుశమణ ఇతి గృహ్యతి తతస్సుఖమాసీత్
దాతురేవ వపాహోమాంతం కమణ । అభిమంత్ర్యేతిచ క్రాప్రత్య
యఃక్రియావిధానమాత్రాధుమ్ ఏవ, నతు సమానకర్తృకత్వాధుమ్ ।
తస్తేనోత్తర్యాః సంజ్ఞపనం కృత్వా, వపాముత్థిద్య శృపయిత్వా, మధ్య
మేనాంతమేన వా పలాశపణేన లోకికనాభ్యనోపస్తీర్య కృత్వా, ౨౦
వపాం సకృదేవావదాయాభిఘాత్య ' అగ్నిఃప్రాశ్నాతు ' ఇత్యేతయా
తేన పణేన స్వాగ్నా జహోతి । తత్ర చ మధ్యమేనాంతమేనవేతి వ
చనం ద్విపణాపృతిపెధాధుమ్ మథావనికల్పాధుమ్ । శిష్టేశ్చానచా

వైస్సంస్కృతైస్సహాన్నం భోజయేత్ । అయం చ సంజ్ఞపనపక్షః కఠి
యుగానాచారేషు పరితత్వాదిదానీం త్యాజ్యవీవ ॥

————— యద్యత్సృజేదుపాంశూత్తరాజపితౌవముత్సృ

జతేత్యుచ్చైః ॥ ౧౭ ॥ —————

యది పూజ్యోగాముత్సృజ్యమానామిచ్ఛేత్ । అయంచ కామప్ర
వేదనైలిజ్జే । తదోత్తరాజ్ తీర్ణమస్త్రాజ్ ‘ యజ్ఞోపధాతామ్ ’ ఇత్యా
దికానుపాంశుజపితావ్ ‘ ఓముత్సృజతేఇత్యుచ్చైః, ప్రబూయాదితి శేషః
కెచిత్ — యజ్ఞ ఇత్యాదికాశ్చ తావరో మస్త్రాఇతి । ఇయంచ గౌరు
త్సజనపక్షేపి భోక్తురేవ ॥

————— అన్నంప్రోక్తముపాంశూత్తరైరభిమంత్ర్యంక

ల్పయతేత్యుచ్చైః ॥ ౧౮ ॥ —————

అథ దాతా సిద్ధమన్నం ‘ భూతం ’ ఇతి మంత్రేణ పూజ్యాయవ
బూయాన్నివేదయేత్ । కుతపతత్ ? ‘ సిద్ధేనై తిష్ఠన్భూతమితిస్వా
మినే ప్రబూయాత్ ’ (అప.ధ-౨-౩-౧౦) ఇతి వైశ్వదేవే దశనాల్
మధుపహ్నప్రకరణ ఏవ ‘ సిద్ధేన్నేతిష్ఠా భూతమితి ప్రాహ ’ ఇతి క
ల్పాంతరాచ్చ । ఏవం ప్రోక్తమన్నం భోక్తా ఉత్తరైర్మంత్ర్యైః ‘ భూ
తం ’ ఇత్యాదిభిః పంచభిరభిమంత్ర్యైః ఓంకల్పయతేత్యుచ్చైః । అత్రా
ప్రసూజానీయాదితి శేషః ॥ తతా భోజనం అన్ననివేదనస్య దృష్టాథా
త్వాత్ ఆచారాచ్చ ॥ (కల్పాంతరాచ్చ)

————— ఆచార్యాయత్విశే శ్వశురాయ రాజ్ఞ ఇతి పరి

సంవత్సరాదుపతిష్ఠద్భ్య ఏతత్కార్యం ॥ ౧౯ ॥ —————

యదెతదహణం కూర్పాది భోజనాంతం గృహస్థేన స్నాతకాయ
స్నానదివసవీవాగతాయ కర్తవ్యమితి విహితం, తదాచార్యాదిభ్యః ప
రిసంవత్సరాదూర్ధ్వం గృహముపతిష్ఠద్భ్యః ఉపాగలేభ్యః పునఃపునఃకా
ర్యం నతు స్నాతకవత్సకృత్ । న చాప్యర్వాక్సంవత్సరత్ । అత్ర చ

ఇతిశబ్దశ్చార్థః । నను ధర్మశాస్త్రే ' గోమధుపరా-ర్హ్యో వేదాధ్యాయః ఆచార్యఋత్విక్ సౌతకౌరాజా వాధర్మయక్తః । ఆచార్యాయ త్విజై శ్వశురాయ రాజ్జై ఇతి పరిసంవత్సరా దుపతిష్ఠద్భ్యోగౌ మధుపర్కశ్చ । దధిమధుసంస్పృష్టౌ మధుపరూః పయోవామధుసంస్పృష్టం । అభావఉదకమ్ ' (ఆప-ధ-౨-౨-౫...౯) ఇతి సౌతకాయాచార్యాయత్విజై ఉపాధ్యాయాయ శ్వశురాయ రాజై చ ఓక్షితార్థగవా సహమధుపక్షోవిహితః । కిమధఃమిహ పునర్విధీయతే ? ఉచ్యతే । ఇహ వికల్పేన విహితస్య త్రివృతః పాఞ్చస్య చ తస్మిన్ గోమధుపకే అవేదాధ్యాయాయ శ్వశురాయ చ దియమానేచ ప్రాప్త్యర్థం । యత్తు తత్త్రైవ ' గౌమధుపకశ్చ ' ఇతి పునర్వచనం తదాచార్యత్విగోవేదాధ్యాయశ్వశురరాజభ్య ఏవ పరిసంవత్సరాదుపతిష్ఠద్భ్యః పునఃపునఃకార్యమ్, సౌతకవేదాధ్యాయాతిథిభ్యస్తు సకృదేవేత్యేవమథం ॥

సకృత్ప్రవక్త్రేచిత్రాయ ॥ ౨౦ ॥

ఇత్యాపస్తమ్బియేగృహ్యప్రశ్నైత్రయోదశశ్శ్లోకః

పంచమశ్చపటలస్సమాప్తః

ప్రవక్తాయః (పదవాక్యప్రమాణాభ్యాం ప్రకషేణ (పదవాక్యప్రమాణైః ప్రకషేణచ) వక్త్రీసాధుశబ్దానాముచ్చరయితా, ప్రమాణోపపన్నం వ్యాఖ్యాతా చెత్యర్థః । చిత్రః ప్రకాశః లోకే ప్రసిద్ధిత్యర్థః । ఇదం ప్రవక్తురేవ విశేషణమ్ ॥ తస్మై సకృదేవైతత్ గాహ్యం గోరహితం కార్యం । అయంచప్రవక్తా నవేదాధ్యాయః ॥ స హిగోమధుపకాహణః ॥ యస్సషడంగం పేదమధీతే, అథాంశ్చ జూనాతి సవేదాధ్యాయః । నను సామయాచారికే గోమధుపర్కే ధర్మానోపదిష్టాః స కథం కత్వః ? ఉచ్యతే । నామధేయం ధర్మగ్రాహకమితి మీమాంసకాః । తేన గృహ్యేయాజ్ఞాకప్రసిద్ధ్యా మధుపకసంజ్ఞకకమణి ఉమ

దిష్టా ఏవథమాః “ గోమధుపర్కాహః ” ఇత్యత్ర మధుపకా నా
 మ్నా అతిదిశ్యంతే ‘ మాసమగ్నిహూత్యం జహాతి ’ ఇతివత్ । ‘ దధి
 మ్నా మధుమంథః ’ (ఆప, శ్రౌ-౬-౩౧-౫) ఇత్యత్ర తు దక్షిణాదగ్గః
 స్య కమఃపద్ధమా కాక్షాభావాన్నాతిదేశః । అత్రచ వేదాధ్యాయా తి
 ధిపూజాయామయం విశేషః, ‘ దధిమధుసంస్పృష్టం మధుపర్కః ’ ఇతి
 వ్రత్యక్షవిధానాదతిదేశప్రాప్తం తిస్సత్త్వం పాఙ్కుత్వం చ బాధ్యతే
 తి । అయమత్ర నిశ్చితార్థః—ఆచార్యాదిభ్యోజే వేదాధ్యాయాయ
 శ్వశురాయ రాక్షేచ దక్షిణార్థాధికగవా సహ గాహ్యః సామయా
 చారికో వా మధుపకః కార్యః । పరిసంవత్సరాదుపాగతేభ్యః పునఃపు
 నః కార్యః । అవేదాధ్యాయాయ శ్వశురాయాధికగవావినా గాహ్యః
 అతిథివరాపదితేభ్యోవేదాధ్యాయేభ్యః సహ గవా ధర్మోక్తః । అ
 వేదాధ్యాయాభ్యాంతు వరాపదితాభ్యాం స్నాతకాయ చ స్నానది
 న ఏవాగతాయ గవా వినా గృహ్యోక్తధర్మోక్తవాప్రకాశాయ చప్ర
 వక్త్రేవినాగవాగాహ్యః । ఆచార్యాదిభ్యశ్చతుర్భ్యోన్యేహంసకృదేవేతి

కేచిత్ — అత్ర యోగవిభాగమాహుః । ఆచార్యాదిభ్యఃచతుర్భ్యః

ఏతత్కార్యమిత్యేకో యోగః । తేన వివాహసంతర మాచార్యశ్వశుర
 భ్యాం నిమంత్ర్యాపి పూజాకార్యా । అన్యథాసంవత్సరమపి ప్రోషితా
 భ్యాం సకృదపి న సిద్ధ్యేత్ । ఋత్విజే చ కర్మణి కర్మణి పూజా
 కార్యారాక్షేచాభిషిక్తాయ నియమేనైవతథా ‘ పరిసంవత్సరాదుపతిష్ఠ
 ద్భ్యః పునఃపునః ’ ఇత్యన్యోయోగః । సప్తశ్చాయంసామయాచారికే
 మ విభాగః ‘ గోమధుపర్కాహః ’ ఇతిపూర్వంవిధాయపశ్చాత్ ‘ ఆచా
 ర్యాద్యైశ్చాదిసామన్వేదానాత్ పూజ్యయోగైశ్చశ్వశురశబ్దో నిపాతయ
 తవ్యః । న చాత్రాన్యతరవిధ్యైరమృత్యుస్థానైః సామయాచారికేషు స
 ర్వవరగాఢేన విహితాయాం పూజాయాం గాహ్యస్యాన్తదీయానాం
 ధర్మాతిదేశార్థత్వాత్ । నచ నామ్నా ధర్మాతిదేశః, గోమధుపకః

శబ్దయోః 'మధుమంథ'మధువకణః 'ఇతివల్ ద్రవ్యాభిధాయకత్వాత్
అతోధఃభేదాల్ గృహ్యే ధమేచ విధ్యైరమృభావౌవాత్ । తథావేద,
న్య వేదాధఃస్యచప్రవక్తృబ్రహ్మయవితత్సకృతాగ్ర్యమితితద్వింత్యం
ఇతి శీఘ్రదశ్యనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదగ్ధనేత్రయోదశఃఖం డః

❖పంచమశ్చపటలస్సమాప్తః❖

❖అథషష్ఠపటలః❖

మన్తామూర్తకర్మేణ వివాహోదయస్సంసారా వ్యాఖ్యాతాః । అ
నంతరం తత్కృమేణైవ సీమంతాదయోవ్యాఖ్యాయంతే ॥

❖ సీమంతోన్నయనంప్రథమేగర్భేచతుర్థేమాసి ॥౧॥❖

సీమంతోన్నయనమితి కర్మణామధేయం. యస్మిన్ కర్మణి గర్భి
ణ్యోస్సీమంత ఉన్నీయతే తత్ వ్యాఖ్యాస్యామఇతి శేషః । తచ్ఛ ప్రథ
మే గర్భే. నతు గర్భేగర్భే । గర్భాధఃమేవాధారస్త్రీసంస్కారః ।
స్త్రీసంస్కారత్వాత్సకృదెవకృతస్సీమంతస్సర్వానైవ గర్భాన్ సంస్క
రంతి । చతుర్థేమాసి చతుర్థేమాసే । అల్లపశ్చాదసః 'చ్యందో
వత్సుత్రాణి. భవంతి ' ఇతి స్మృతే ॥

❖ బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వా౨౨శివో వాచయిత్వా

గేరుపసమాధానా ద్యాజ్యభాగాంల౨నాన్విరబ్ధాయా

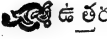

ముత్తరాచహుతీహుత్యావజయాదిప్రతిపద్యతే ॥౨॥❖

ఇహ బ్రాహ్మణభోజనాశీర్వాచనయోవిధానం ఉపనయనవత్క్రమా
ధఃమ్ । పాత్రాసాదనకాలే తు యథాధః శలల్యాదీని సకృదేవాసా
ద్యాని । శమ్యాశ్చ పరిధ్యర్థే । ఉత్తరాః । 'ధాతాదదాతునోరయిమ్
ఇతి చతస్రః 'యస్తాన్విహృదాకీరిణా'ఇతి చతస్రశ్శ్చష్టా శేషంసుగమం

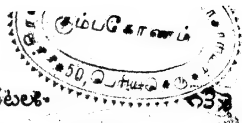
 పరిషేచనాంతం కృత్వాఽపరణాగ్నింప్రాచీముపవే
 శ్య త్రైణ్యాశలల్యాత్రిభిదభభవుంజలైశ్శలాలుగ్లాప్సనే
 త్వాప్సం సీమంతమున్నయతిన్యాహృతీభిరుత్తరాభ్యాంచ ||౩||
 ప్రాచీం ప్రాజ్ఞుఖం । స్వయం తు పృత్యజ్ఞుఖః । త్రైణీత్రైణ్యతానిశు
 క్లాని యస్యాస్సా । యద్వా త్రిమప్రదేశేమవసీశ్వేతా । త్రైణీతిశలల్యా
 పం ఛాందసం । శలలీమాచ్యాకారం శ(ల)ప్యలోమ । త్రైణీతి శలల్యా
 విశేషణమ్ । దభభవుంజలం సవిశాఖా నాడీ । శలాలుగ్లోష్టోదుంబరః
 ఖరవశోక్రీడుంబరః, పిశాచోదుంబరఇత్యనధాంతరం । గ్లాప్సః స్తబకః.
 పిశాచోదుంబరస్వతరుణఫలసంఘాతవిశేషఇత్యధః । ఇత్యేతైర్ద్రావ్యై
 ద్యుగవద్భూతైరూధన్యం సీమంతమున్నయతి శిరసి మధ్యే రక్షాము
 దూహతి । క్షేమంత్రైః । ‘భూభ్యుపస్సుచః’ ‘రాకామహం సుహ
 వామ్’ ‘యాస్తేరాకేసుమతయః’ ఇత్యేతైర్మంత్రైః । చకారోబహు
 మంత్రజ్ఞాపనాధః ॥

 గాయత్రమితి వీణాగాధినాసగ్శాస్తి ||౪||

వీణయా గాథాం గాయత్ర ఇతి వీణాగాధినా । తౌగాయత్రమితిసం
 శాస్తి సంప్రేష్యతి ॥

 ఉత్తరయోః పూర్వా సాల్యానాం బ్రాహ్మణానామితరా ||౫||

ఉత్తరయోః ఋచోః వీణాగాధినో గాయేతాం । కేషాంకతరాగా
 భా? ఇత్యత ఆహ పూర్వేతి । పూర్వా ‘యాగంధరిః’ ఇత్యేషా సో
 ల్యదేశీయానాం త్రయాణాం వణానామపి గాథా- ‘సాల్యః’ ఇత్యవి
 శేషలింగాత్ । అన్యదేశవాసినాం బ్రాహ్మణానామితరా ‘సోమ పవనో
 రాజా’ ఇత్యేషా । క్షత్రియవైశ్యేనాం తు ‘సోమపవనోరాజాఽవ
 తు మానుషీవ్రజః’ ఇత్యాశ్వలావసీయే దృష్టాయాం సార్వవర్ణిక్యా
 మృచిగానం కతావ్యం । నతు గానాభావః । గాయత్రమిత్యవిశేషణ
 సంశాసనవిధానాత్ ॥

అపస్తమ్బగృహ్యేషష్ఠపటలః

కెచిత్ — సాల్యానామపిద్యాహ్నానామితరేతి॥

— నదీనిదేశశ్చ యస్యాం వసంతి ॥౬॥ —

‘ సామపివ నా రాజా ’ ఇత్యస్యాం అసావిత్యస్యస్థానే ‘ కావేరి ’
‘ వేగవతి ’ ఇతి సంబుద్ధ్యా నదీనిదేశశ్చ భవతి । కస్యానద్యాః? ఇతి
చేత్ ‘ యస్యాం వసంతి ’ సమీపనప్తమిచేయమ్ । యస్యాస్సమీపే వసం
తి తస్యా నిదేశ ఇత్యర్థః ॥

— యవాన్విరూఢానాబర్ధ్య వాచంయచ్ఛత్యానక్షత్రైభ్యః॥౭॥ —

అంకురితా సూత్రగృథితాయవా వధాన్విరసాబధ్నతి । కి
రసితి కుతః ? ఆచారాత్ ॥

— ఉదితేషు నక్షత్రేషు ప్రాచీమదీపింవా దిశమువ

నిష్క్రమ్య వత్సవనాన్వరభ్యవ్యాహృతీశ్చ జపిత్వా

వాచంవిన్యజేత్ ॥౮॥ —

విస్పష్టార్థమ్ । ఇహ కేచిదభ్యేతారో యచ్ఛత్రా విస్మజత ఇతి ద్వివ
చనే పఠంతి । తస్మిన్ పక్షే వాగ్యమనాదిపదార్థపంచకముఖాజాయా
పతీకురుతః ॥

కెచిత్ — యవాబంధనాది సర్వంవధూరమ్ న పఠిరితి ॥

— పుగ్గోసవనం వ్యక్తే గర్భేతిష్యేణ ॥౯॥ —

పుగ్గోసవనమిత్యపి కర్మణామధ్యేయం, యేన కర్మణా నిమిత్తేన గ
ర్భిణీపుమాంసమేవ సూతే తత్పుంసవనం । వ్యాఖ్యానయత ఇతి శేషః ।
అత్రచావజాదేశశ్చాండసః । ఆశ్వలాయనస్తు ‘ పుగ్గోసవనమ్ ’ ఇతి స
గుణమేవ ప్రాయశ్చక్త । వ్యక్తేగర్భే అస్తి గర్భఇతి నిశ్చితే । వ్యక్తేశ్చ
కృతీయే చతుర్థేవా మాసే బహ్వృచాదిషు స్పృత్యంతరేమాభయథా
సశానాత్ । యది పుంసువనంచతుర్థేసాన్యోత్తరా పూర్వంసీమంతం కృ
త్యైవ । కుత ఏతత్? పుంసువనే పశ్చాత్క్రియమాణేపి చాదితకాలాన
తక్రమాత్ పశ్చాన్నస్త్రామాన్నమాత్రాపదేశయోరవంకరమాధత్వాచ్చ

భాగ్యం తాత్పర్యదర్శనసహితే.

కేచిత్ — తృతీయవచ్ఛతుర్థేపి సీమంతాత్పర్యం నిమిత్తస్య పూర్వత్వాదితి । ఇదమపి సీమంతవత్ప్రథమగర్భేవేవ సతు ప్రతిగర్భేమపిష్టపేషణ న్యాయాదేవ । ఏతచ్ఛ వుమాంసం జనయతిత్యత్ర విజేచయిష్యతే । తిషే న్యణతిష్యనక్షత్రై పుంసువనం కర్తవ్యమితి వ్యవహితేనసమ్బంధః ‘ప్రకరణాత్ప్రధానస్య’ ఇతిన్యాయాత్ । శుక్లాహరణత్వనియమః

— స్యగోగస్య యా ప్రియ్యదీచీ వా శాఖాతలస్స
వృషణాం శుంగామాప్యత్య సీమంతవదగ్నే రుప
సమాధానాది ॥ ౧౦॥

సవృషణాం వృషణాకృతికేన ఫలద్యయేన సంయక్తాం । శుంగాం అగ్రాంకురమ్ । వ్యక్తమస్యత్ । అత్ర చ సీమంతవదగ్నే రుపసమాధానాదీత్యతిదేశాత్ బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వవచనం చ తన్త్రాత్పురస్తాన్నివర్తతే । కర్మాంతే తు భవత ఏవ । ‘శుచీస్తంత్రవతస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ (ఆప-ధ-౨-౧౫-౧౧) ఇతి సామాన్యవచనాత్ ‘లోకే చభూతికర్మ’ స్వీతపాదీన్యేవ వాక్యాని సువ్యర్థభాపుణ్యాహం స్వస్తి ఋద్ధిమితి వాచయిత్వా ‘(ధర్మసూత్రే వాచయిత్వేతిపదం సాస్తి) (ఆప-ధ-౧-౧౩-౯) ఇతి వచనాచ్చ । పాత్రప్రయోగే చ శుంగాదీనాం కర్మోపయుక్తానాం సకృదేవసాదనమ్ । తథాత్ర పరిధయ ఏవ, సతు శమ్యః; ‘శమ్యః పరిధ్యర్థే’ ఇతి చౌలగోదానగ్రహణాత్ । తథైవ ‘సీమంతవదగ్నే రుపసమాధానాది’ ఇత్యాదినా పరిషేచనా(స్త)స్తంకల్యాతిదేశస్య వివక్షితత్వాదిహాపి త ఏవాష్టా ప్రధానహామాః ॥

అథ సమాప్తై తంత్రశేషే కర్తవ్యమాహ—

— అనవస్నాతయా కుమార్యా దృషత్పుత్రేదృషత్పుత్రేణ పెషయిత్వా పరిష్టావ్యాపరణాగ్నిం ప్రిచీముత్రానాం నిపాత్యోత్తరేణ యజమాంగుప్తేన డక్షిణే నాసికాచ్ఛిద్యేఽపినయతి ॥ ౧౧ ॥

స్నాననిమిత్తస్యరజసోఽనుత్పన్నత్వాల్యానస్నాతాతయా ఆనవ
స్నాతయాకన్యయా దృవదధాపన్నైశ్చవత్పుత్రైశ్చంఘానిధాప్యదృ
వత్పుత్రాంతరణ పెషయిత్వా తద్రసం వస్త్రేణ ప్లావయిత్వా తతో
జాయామపరేణాగ్నిం ప్రాచీం ప్రాకిరసం । ఉత్రానామూర్ధ్వముఖం ।
నిపాత్య శాయయిత్వా । ‘పుగ్ సువనమ్’ ఇతి యజమాతస్యాదక్షిణే (ద
క్షిణేనేత్యేవ సర్వత్రపాఠః) నాసికాచ్చిద్రేఅంగుశ్చైవకరణభూతేన తద్ర
సమపినయతి । గర్భం ప్రావయతి । సా రసం న నిష్ఠీవేదిత్యథః ॥

పుమాగ్ సంజనయతి ॥ ౧౨ ॥

కమణాఽనైన సంస్కృతా అంతర్వత్నిపుమాంసం జనయతిత్యథః
వాడః । నిత్యత్వాత్పుంసువనస్య । అథవా ఫలం । సూత్రకారణాపదిష్టత్వా
త్ । యథా ‘సహస్రం తేన కామదుఘ్నాఽవదుంధే’ ఇతి । ఫలవత్కేపి
‘ఏష వా అన్యణాయఃపుత్రీ’ ఇత్యాదివచనైస్సకృదపి పుత్రాత్పాదన
స్య అవశ్యకతావ్యత్వాత్, తదంగం పుంసువనం వృథామే గర్భే కతా
వ్యమేవ । తత ఊర్ధ్వం తు యత్ర యత్ర గర్భే పుత్రేష్వా తత్రతత్ర
కతావ్యం నాన్యత్ర । యస్తవ్వికాంతచోదనః స్త్రీరేవ జనయేయమి
తి కామయతే తస్య సకృదపి న భవతి ॥

అన్యేతు—పుమాంసం జనయతీత్యేతద్వచనంగర్భగర్భేఽన్యకతా
వ్యతాపరమితి ॥

క్షిప్రగ్ సువనమ్ ॥ ౧౩ ॥

యేన క్షిప్రగ్ శీఘ్రం సూతేంతర్వత్ని న చిరం కాలంపీద్యతే తత్క్షిప్రం
సువనం నామ కమోపదిశ్యతే ॥

అనాప్రీతేన శరావణానుస్సౌతసముదకమాహృత్య
పత్రస్తూర్ధ్వంతీం నిధాయ మూర్ధాంకోఢ్యన్తీముత్తరే
ణయజమాభిమృశ్యేతాభిరద్భిరుత్తరాభిరవాక్షేత్ ॥ ౧౪ ॥
అనాప్రీతేన అనుదకలిపైన అసృష్టోదకేనేత్యథః । తథాభూతేన

శరావేణ । అనుస్మాతసం స్మాతోనులూమం న పఠిపం గృహీతముదక
మాహృత్య । పత్తితస్యాః పాదయోఃతూన్యంతింబ(ధః(ధి)పుష్పితాఖ్యా
మోషధిం నిధాయ । శోష్యంతింప్రసవవీడయా శుష్యమాణాం (స్త్రి)
యం “ ఆభిష్టావహం దశభిరభిమృశామి ” ఇతి యజుషోభాభ్యాం హ
స్తాభ్యాం । మూర్ధ్న మూర్ధన్యభిమృశ్య । ఏతాభిరాహృతాభిరద్భిః
త్తరాభిః యదైవసామఃపవతే ఇత్యాదిభి స్త్రీసృభిస్తాంసకృదేవావౌక్షేత్
కచిత్—ప్రతిమంత్రం- దృష్టోపకారకత్వాదితి ।

తత్ర ప్రథమాయా ఋచః ‘ ప్రతితిష్ఠతు ’ ఇత్యవసానమ్ । ద్వి
తీయాయాః ‘ తథాకృతమ్ ’ ఇతి । తృతీయాయాః “ సరస్వతీః ” ఇతి॥

అన్వేతు—శోష్యంతిచౌషధిః । తాంమూర్ధ్నానిధాయ(స్త్రి)యం
యత్రకన్వచాభిమృశేదితితన్న.శోష్యంతిసంజ్ఞాయాఽషఢేరప్రసిద్ధత్వాత్ ॥

కచిత్—శోష్యంతినామాషధిః యావనెమ జాయతే. వేణవత్రా
పమాని చ యస్యాః పత్రాణి, పుష్పాణి చ రక్తపమాని, యాం చా
గ్నిశిఖత్యాహురితి ॥ తన్న. యతోవాచ్యవాచకభావోనోపదేశగమ్యః
యథాహురన్వితకకారపాదాః—

‘ వాచ్యవాచకభావోహి నాచారైరుపదిశ్యతే ।

అన్యథానుపపత్త్యాతువ్యవహారాత్సగమ్యతే ’ ఇతి ॥ ఇహతు
(వ్యవహారవ)వ్యవహారాధావాదే(విప్రతిపత్తిః । సా భాష్యకారాద
ప్రొత్తతమప్రణీతాభిధానోశేషు శోష్యంతీశబ్దస్యాగ్నిశిఖాపరపర్యా
యతయా పారాచ్ఛామ్యతి । న చ తథాదృశ్యతే । తస్మాద్విరంఘూర్వో
క్తమేవ వ్యాఖ్యానమితి ॥౧౪॥

అథాన్యద్భేషజ్యమాహ—

— యదిజరాయన పతేదేవంవిహితాభిరేవాద్వి

రుత్తరాభ్యామవౌక్షేత్ ॥ ౧౫ ॥ —

— ఇత్యాపస్తమ్బియేగృహ్యప్రశ్నైచతుర్దశఃఖండః—

యది ప్రసూతాయాస్తస్యా జరాయుః గర్భప్రావరణం నపతేత్త
దా ' అనాప్రీతేన శరావేణ ' ఇత్యాదివిధినాఽఽహ్మతాభిరద్భిః ' వి
తు గర్భోఽప్రక్షితః ' ఇత్యేతాభ్యామృగ్భ్యంతామవోక్షేత్ ।

కెచిత్—ప్రతిమంత్రం । తథా సూర్యస్థిన్నవోక్షణే షడవసానాస్తే
స్త్ర ఋచః । ఇహతు ' తిలదేవ పద్యస్వ ' ఇత్యేకాఋక్ ' నిరైతు
పృశ్ని ' ఇత్యవరం యజురితి ॥

*ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనచతుర్దశశ్శ్లోకాండః ।

❖ అథపంచదశశ్శ్లోకాండః ❖

జాతంవాత్సప్రేణాభిమృశ్యోత్తరేణ యజమా
వస్థ ఆధాయోత్తరాభ్యామభిమంత్రేణం మూర్ధాన్య
వహ్మూణం దక్షిణేకణ్వజాపః ॥ ౧ ॥

జాతంజాతమాత్రమ్.

పా్వాభివర్ధనాత్పుంసోజాతకర్మవిధీయతే

(మను-౨-౨౯) ఇతి వచనాత్ । ఏతచ్చాపరిశోధ్యతే । జాతం కు
మారం పితావాత్సప్రేణ ' దివస్పరి ' ఇత్యనువాకేన అంతే నకృదభిమృ
శ్య ' అస్థిన్నహమ్ ' ఇత్యనెనయజమా స్వస్యోపస్థే తమాధాయ- ఉత్త
రాభ్యాం ' అంగాదంగాత్ ' ' అశ్తాభవ ' ఇతి ద్వాభ్యాం తస్మాభిమ
న్త్రేణం కర్తవ్యమ్ । తదైవ తాభ్యామేవ మూర్ధాన్యవహ్మూణం । ఏత
యోరేవోచ్చిః దక్షిణేకణ్వజాపో జప ఇత్యర్థః । వచనబలాచ్చజపా
భిమంత్రేణయోరవహ్మూణలింగవాధః । అభిధానంతు జాతసంస్కారక్ర
యాసామాన్యాత్ । ఏతచ్చ ' తీర్థస్థాణుచతుష్పదవ్యతిక్రమే' (౫-౨౬)
ఇత్యత్యోపపాదితమ్ ॥

కెచిత్—ఉత్తరాభిరితి పాఠో. నోత్తరాభ్యామితి । తేన ' అంగా

దంగాల్ ' ఇత్యభిమంత్రణం । ' అక్షాభవ ' ఇత్యవహూణం । ' మే
ధాంతేదేవః ' ఇతి జవః । అతివవాశ్వలాయనః ' కణయోరుపనిధాయ
మేధాజననం జవతి ' మేధాంతే దెవస్సవితా ' ఇతి ' ' మధుఘృతప్రా
శనంతు " త్వయిమేధామ్ ' ఇతి యజుర్భిరెవ త్రిభిరితి । తన్న. అన
ధీయమాన పాతాంగీకారే అతిప్రసంగాల్ ॥

—————నక్షత్రనామచ నిర్దిశతి ॥ ౨ ॥—————

కుమారస్య యన్నక్షత్రజననాద్యన్నామతచ్చ రాహిణ్యాత్యాది సం
బుద్ధ్యా అసాశబ్దస్య స్థానెనిర్దిశతి । అత్రచాయమశిక్షతవ్యాకరణ శా
స్త్రాణాం రూపజ్ఞానాయ సూత్రరూపః శ్లోకః ॥

రోరమమృజ్యేచిమ వృద్ధిరాదౌ స్థాత్పైచ వాంత్యశ్రవశాశ్వయుక్షు ॥

శేషేమ నామోఽః కవరస్సర్వరోంత్యః సావప్రోవరద్విర్హస్సవిసర్గఇష్టః ॥

అన్యార్థః । రోహిణీ రెవతి మఖా మృగశిర్షా జ్యేష్ఠాదిత్రా—

ఇత్యేతేషు ఆద్యక్షరనిర్దిష్టేషు ఆదౌవృద్ధిభవతి, ' నక్షత్రేభ్యోబహు
శమ్ ' (పా-౪, ౩-౩౭) ఇతి బహుళగ్రహణాజ్ఞాతార్థప్రత్యయస్య చ
లుగభావః । రూపం చ రాహిణః రైవతః మాఖః మార్గశిర్షః జ్యే
ష్ఠః చైత్రః ఇతి । స్థాత్పైచ, ప్రోష్ఠపదేత్యత్ర ప్రకారాత్ప్రేపకారేచవృ
ద్ధిః ' జేప్రోష్ఠపదాగామ్ ' (పా. ౭. ౩-౧౨) ఇత్యుత్తరపదవృద్ధిరిత్యర్థః । పూ
ర్వవచ్చ లుగభావః ప్రోష్ఠపాదః । వాంత్యశ్రవశాశ్వయుక్షు । అంత్య
మా(అ)న్నూనతః అపభరణీ(ఇ)రిత్యర్థః । శ్రవఃశ్రవణం శతభిషక్ అశ్వయు
క్ శేషేత్యేతేషు చతుర్ము వా వికల్పనవృద్ధిః । అత్రచ శ్రవణాపభరణోఽః
బహుళగ్రహణాదేవలుకో వికల్పః । అశ్వయుక్ఫలభిషజాస్తు ' వత్సశా
తాభిజిదశ్వయుక్ఫలభిషజోవా ' (పా-౪-౩-౩౮) ఇతి సూత్రేణ । అప
భరణః అపభరణః । శ్రవణః శ్రావణః । శతభిషక్ శాతభిషజః । అశ్వ
యుక్ అశ్వయుజః । శేషేమ న, ఉక్తాదన్యేషు నక్షత్రేషు న వృద్ధిః ।
యతోత్త్ర ' శ్రవిష్ఠాఫల్గునృసరాధాసావతీతిష్యపునర్వసు హస్తవిశా

భాషాధాబహుళ్యాక్ 'పా-౪-౩-౩౪) ఇత్యనేన 'నక్షత్రభ్యోబహు
తమ్' ఇత్యనేన చ బుగేవ భవతి | 'బుక్తద్ధితీలుకే' (పా-సూ-౧-
౪౯) ఇతి (స్త్రీ)ప్రత్యయనివృత్తిః | కృత్తికః తిష్యః ఆశ్రేషః ఫల్గునః హ-
స్తః విశాఖః అనూరాధః ఆషాఢశ్రవిష్ఠః | ఆమౌవీకవరః స్వరోస్త్యః
ఆద్రాక్షిణ్యమౌరంత్యః స్వరః కశబ్దపరోభవతి 'పూర్వాష్టపరాష్ట-
ద్రాక్షిణ్యమౌరంత్య' ఇత్యాదీనా శుభోప్రత్యయఇత్యర్థః | ఆద్రాక్షిణ్యః సూర-
కః | సాన్విప్రోదీర్ణుస్సవిసగ్గేష్టః, సాన్విప్రోదీర్ణుస్సాన్విప్రోదీర్ణుస్సవిసగ్గేష్టః
స్త్యస్వరోదీర్ణుస్సవిసగ్గేష్టః | 'శ్రవిష్ఠాఫల్గునీ' ఇత్యాదీనా బుక్
సవిసగ్గేష్టం చ పూర్వస్య (స్త్రీ)ప్రత్యయస్య నివృత్తౌ హల్జానిదిలాపా-
భావాత్ | ఉత్తరస్య తనువదుకారాంతత్వాత్ | సాన్వితిః పునర్వసుః |
ఏవం సర్వేషాం నక్షత్రనామ్నాం ప్రథమయా నిర్దేశః | సూక్తవాకే
(నామ)జాతకమణి పునస్సంబుద్ధ్యా ||

— తద్రహస్యం భవతి || ౩ || —

నక్షత్రనామ చ రహస్యం నిర్దేశేదితి సూత్రే ప్రణతవ్య మాత్రా
స్తరకరణాల్ (యన్నామ)ఇదంనామ) నక్షత్రనిబద్ధనమ్,యచ్చదశమ్యాం
కృతం తదుభయం సూక్తవాకాన్న పాశనాభివాదనాదిషు నిర్వహ-
స్యమేవ నిర్దేశ్యంభవతి ||

— మధుఘృతమితి సగ్గే సృజ్యత స్థిదర్భణహిరణ్యం ని-
ష్ఠకర్యం బద్ధావవదాయోత్తరైర్మణ్యైః కుమారం పాశ-
యితౌ వత్తరాభిః పంచభిస్సాన్నవయితాన్వి. దధిఘృతమి-
తి సగ్గే సృజ్య కాగ్గేన పృషదాజ్యం వ్యాహృతిభిరో-
జ్కూర చతుర్థాభిః కుమారం పాశయితాన్విద్భిశ్చేషగ్
సగ్గే సృజ్య గోష్ఠే నినయేత్ || ౪ || —

నిష్ఠకర్యం శిఖాబంధన వత్సరంధ్రేణ గృహ్నితా నిష్ఠకర్యం బధ్నాతి
'ప్రజానాం ప్రజననాయ' ఇతి లింగాల్ | ఉత్తరైర్మణ్యైః 'మ-

ధాంలేదేవస్సవితా' ఇత్యేచా, 'త్వయిమేధాం' ఇతి చతుర్భిర్యజుః
జుభిః । ప్రాశనం చతుర్ణామంతే సకృదేవ హిరణ్యేన గృహీతావ ॥

‘మంత్రపశ్చాత్త్రాశనం చాస్యహిరణ్యమధుసర్పిషాం’ । (౨-౨౯) ఇ
తి మనువచనాత్ । ఉత్తరాభిః పంచభిః ‘క్షేత్రియైశ్చావనిర్యతైశ్చైతావ
ఇత్యాదిభిస్సాన్నిపనమపి పంచానామంతేసకృదేవ । దధిఘృతమితి సం
స్మృష్టం పృషదాజ్యం । తద్వ య స్త్రికాంస్యే సంస్మృజ్యతే తేనైవప్రా
శయేన్న హస్తేన । వ్యాహృతీభిరోంకార చతుర్థాభిః ‘భూః సావహ
ఇత్యాదిభిః అత్రా వ్యంతే సకృత్ప్రాశనం । ప్రాశితశేష మద్భిస్సంస్మ
జ్య గోష్ఠేతిధికరణైర్హ్యనినయేత్ ॥

కెచిత్ — మధుఘృతసంసంగోఽపి కాంస్యేనియతః । ప్రాశనద్యయం
స్నాపనం చ ప్రతిమంత్రమితి ॥

— ఉత్తరయా మాతురుపస్థ ఆధాయోత్తరయాదక్షి

ణగ్ స్తనం ప్రతిధావ్యోత్తరాభ్యాంపృథివీమభిమృశ్య

త్తరేణ యజమా సంవిష్టమ్ ॥ ౫ ॥ —

ఉత్తరయా ‘మాతే కుమారం’ ఇత్యేతయా కుమారం మాతు రు
పస్థఆదధాతి । ఇహచ మాతృగ్రక్షణాదితఃపూర్వంసావపస్థపవ ! అతప
వచ శేషనినయన మన్యకత్వకమ్ । ఉత్తరయా ‘అయంకుమారః’
ఇత్యేతయా దక్షిణం స్తనంప్రతిధావయతి పాయయతి ఇదంచ మం
త్ర నియమయోరిష్టధానం ప్రథమస్తనపానవిషయం, ప్రథమతిక్ర
మే కారణాభావాత్ । తతశ్చ జాతేష్టిః ‘వైశ్వానరందావదశకపాలంని
ర్వపేత్పుత్రే జాతే యదష్టాకపాలో భవతి గాయత్ర్యైశ్చైతం బ్రహ్మవ
చాసేన పునాతి’ (త్రై-సం, ౨-౨-౫) ఇత్యాదినాయద్యపి పుత్రజన్మా
భ్య నిమిత్తసంయోగేన శృతా తథాపి త్వామవత్యాదివన్న నిమిత్తాదనం
తరు కర్తవ్యా । కుతపితత్ ? రాత్రిసత్రన్యాయేన ఆర్థవాదికపుత్ర
గత బ్రహ్మవచసాదికా ఘనాసంవలిత స్త్రీన జన్మనాధికారవేతుత్వా

భ్యుపగమాత్ జాలైష్టిప్రవృత్తైశ్చాత్మకం జీవత్పుత్ర గతపూతతాది ఫల
రాగాధీనత్వాత్ దీర్ఘకాల సమాప్త్యాం చైష్టా కృతాయాం వశ్యా
ద్వైధస్తనపానెనతి కుమారపవ(శో)శేషీ శుష్కకంతతయా న జీవేత్ |
తతశ్చైష్ట్యాం రాగాధీనాయాం ప్రవృత్తిరేవ న స్యాత్ | తస్మాజ్జననానం
తరమేవ సంశాసనాంతం జాతకమైవ కర్తవ్యమ్ | ఇష్టిస్తూక్తేన న్యా
యేన నిమిత్తస్వారస్య భంగస్య దుర్నిర్వాసరత్వాత్ చాదకానుగ్రహ
చ్ఛాశౌచే అపగతే పర్వణ్యేవ కర్తవ్యా | ఉత్తరాభ్యాం 'యద్భూ
మెహ్మదయం' ఇత్యేతాభ్యాం పృథివీసకృదభివ్యుతతి యత్ర కుమా
రశ్శయిష్యతే | తతస్తం కుమారం అభివృష్టాయాం భూమా మాతానంవే
శయతి | అథ తంసంవిష్టం 'నామయతి న రుదతి' ఇతి యజుషాభివృతతి

ఉత్తరేణయజుషా శిరస్త ఉదకుంభంనిధాయ స
షణ్పాణ్ ఫలీకరణమిశ్రానంజలిన్ తైరైస్త్రిస్త్రిః పృతి
సావహకారో హుత్యాసగ్ శాస్తి పృవిష్టే పృవిష్టవతూ
స్థీమగ్నావావపతేతి || ౬ ||

ఉత్తరేణ 'ఆపస్సుపైమ' ఇత్యనేన యజుషా కుమారస్య శిరస్సమీ
పే ఉదకస్య పూణకంభం నిధాయ అథ 'యత్రోక్తచాగ్నిం' (ఆష.ధ-
౨-౧-౧౩) ఇత్యాదివిధినా శ్రాత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్య తముపని
ధాయ ఫలీకరణమిశ్రానం షణ్పాణ్ ఉత్తరైః 'అయంకలిం' ఇత్యా
దిభిరష్టభిమణ్తైః అంజలినా పృతిమంత్రంత్రైస్త్రిజ్ఞాహోతి | తత్ర
తు ద్విస్తూష్టీం | తూష్టీకషప్తి సావహకారో భవతి, పృతిమంత్రమితి
సిద్ధే పృతిసావహకారమిత్యధికాక్షరాలే | అథ సూతికాగృహపా
లాన్ సంశాస్తిపృవిష్టేపృవిష్టవతూస్థీమగ్నావావపతేతి సంప్రేషస్యచా
యం వివక్షితోధణః (పృతివ్రవేశం) పృతిదిశం తదనంతరమేవ షణ్పాణ్
ఫలీకరణమిశ్రానం అంజలినా అస్థినైవాగ్నౌ తూష్టీం వాగ్యతా ఏవ ఆ
వపతేతి | ఏవకారాద్ధ పృవేశావాపయోమధ్యే తృటిమాత్రస్యాపి కా

అస్య న క్షేపః । నష్టపాణామేవాంజలినా అవాపః, పృథ్వీతత్వాత్ ॥

కెచిత్ — ఏవకార ఏవమిత్యర్థః । తూష్ణీమితి చాతిదేశప్రాప్తమ
స్త్రీప్రతిక్షిధాథమితి॥

————— ఏవమహరహరానిదేశతాయాః ॥౨॥ —————

యథైతదనంతరౌక్తం తూష్ణీమవపనం ఏవమహరహః అనిదేశతా
యా సూతికాగృహపాతైః కతణ్వం । ఆజ్ఞరాయదాయామ్ । నిదేశా
నిగతాదశభ్యోహారాత్రైభ్యోయారాత్రిస్సా । అదశమ్యారాత్రైరిత్యర్థః
ఏవం జాతకమోక్త్యా, కృమప్రాప్తం నామకరణమాహ —

————— దశమ్యముత్థితాయాగ్ స్నాతాయాం పుత్రస్య

నామ దధాతి పితామాతేతి ॥౩॥ —————

దశమ్యం రాత్రా దశమేహని । ఉత్థితాయాం సూతికాగృహాన్ని
హోగ్రితాయాం ప్రసూతికాయాం స్నాతాయాం చ సత్కృమ్ । ఏవం
వదతా దశమేహని నిష్క్రమ్య స్నాతవ్యమిత్యుక్తం భవతి । పుత్రస్య
పితా నామ దధాతి వ్యవస్థాపయతి; నతు కరోతి శబ్దార్థయోస్సంబంధ
స్య నిత్యత్వాత్ మాతాచ । ఇతి శబ్దశ్చార్థే మాతాపితరౌ సహితౌ
నామ ధత్త ఇతి । ఇమమథం మంత్రవర్ణోప్యాహ ‘ మమనామప్ర
థమం జాతవేదః పితామాతాచ దధతుర్వదగ్ర ’ (త్రై, సం-౧-౫-౧౦) ఇతి॥

————— ద్వ్యక్షరం చతురక్షరం వా నామపూర్వమాఖ్యా

తొత్తరం దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం ఘోషవదాద్వంతర్దన్తన్థం॥౪॥ —————

అథ వ్యవస్థాపనీయస్య నామ్నోలక్షణముచ్యతే । ద్వ్యక్షరం చతుర
క్షరంచేతి సమాసాభిప్రేతః న తు రూఢిః, ‘ నామపూర్వమాఖ్యాతొత్త
రమ్ ’ ఇతి పూర్వోత్తరఖండ వ్యవస్థాపనాత్ । నాపి వాక్యమ్- తస్య
ద్రవ్యవాచకత్వాభావాత్ । కుతః పునర్వాక్యసమాసయోరర్థవత్సము
దాయత్వా విశేషేసి సమాసఏవ ద్రవ్యవాచకో న వాక్యమ్? ఇతి చేత్
, కృత్తద్ధితసమాసాశ్చ ’ (పా-సూ-౧-౨-౪౬) ఇతి సమాసగ్రహణస్య

నియమాభివృద్ధిః । నామప్రాప్త్యం, దృష్టవాచకం సుబంతవదంభావ
తత్సామ్యం యస్య తన్నామప్రాప్త్యం । తథా ఆఖ్యాతముత్తరం పటం
స్య నామ్నఃతదాఖ్యాతముత్తరమ్ । నను 'సుప్రుపా' ఇతి సమాసని
యమాల్ ఆఖ్యాతేన తిజంతేననేవ సమాసః? సత్యమ్, అత ఏవాత్ర ఆ
ఖ్యాతశబ్దేన ఆఖ్యాతసదృశం క్విబంతం సుబంతమేవ వివక్షితం । సాదృ
శ్యంచ క్రియాప్రాధాన్యాభావేపి క్రియావాదిత్వమాత్మాల్ 'క్విబంతో
ధాతుత్వం నజహతి' ఇతి ధాతుసంజ్ఞత్యావచ్చ । దీర్ఘాభినిష్ఠానాంతం
దీర్ఘశ్చాభినిష్ఠానశ్చాంతే యస్య నామ్నఃతత్తదోక్తమ్ । అభినిష్ఠాన
ఇతి విసజనీయస్య పూర్వాచార్యాణాం సంజ్ఞా । ఘోషవాక్ వణ
ఆదిర్యస్య నామ్నఃతద్దోషవదాది । ఘోషవణాశ్చ పౌత్రికాఖ్యానూ
త్రే ప్రసిద్ధాః 'ఉష్ణవిసజనీయ ప్రథమద్వితీయా అఘోషాః' । నహ
కారః వ్యంజనశ్చేషో ఘోషవాక్ ఇతి ॥ అంతరంతస్థం । అంతః మధ్యే
యస్య నామ్నోంతస్థాః యరలవాఃతత్తదోక్తమ్ । ద్వ్యక్షరస్యదాహర
ణం. వాదాః, వాః ఉదకం దదాతీతి వాదాః గిరం దదాతీతి గి
దాః ఇత్యాది । చతురక్షరస్య తు భాష్యోక్తం 'ద్రవిణోదాఃపరివో
దాః' ఇతి । ఏతద్వయమపి ఛాందసం । అన్యదపి హిరణ్యదా యవ
తదా ఇత్యాది ॥

అపివా యస్మిన్ స్వేతుపసగ్గేస్సాన్యత్తద్ధి ప్ర

తిష్ఠితీమితి హి బ్రాహ్మణమ్ ॥ ౧౦ ॥

అపివా యస్మిన్నామ్ని 'సు' ఇత్యయముపసగ్గేస్సాన్యత్తన్నామ
ప్రతిష్ఠితం ఆయుష్షద్యజ్ఞాదిక్రియావచ్చ భవతి. యథాసుజాతః । సుదర్శ
న ఇత్యాది । ఇహ బ్రాహ్మణగ్రహణాల్ ద్వ్యక్షరాదివిశేషణైః స్వీతి వి
శేషణం ఖిల్ప్యతే । హి శబ్దోనర్థకో నిపాతః "అనర్థకోమితాక్ష
రేషు" ఇతి వచనాల్ । ఉపసగ్గేగ్రహణ ముపసగ్గేప్రతిరూపకాణా
సుతసామెత్యాదీనాం వ్యుదాసాధ౯ం । అత్రబోధాయనో వికల్పంత

రాణ్యాహ—ఋష్యణూకం దేవతాణూకం వా యథా వైషాం పూర్వ పురుషాణాం నామాని స్వః ఇతి ^౧ । అణూకమభిధాయకం ప్రకరణాల్ । ఋష్యణూకం వసిష్ఠః నారదః ఇత్యాది । దేవతాణూకం విష్ణుః శివః ఇతి । పూర్వపురుషాణాం పితృపితామహాదీనాం వా నామాని యజ్ఞశమాన్ సామశమాన్ ఇత్యాదీని ॥

అయజ్ఞక్షరం కుమార్యాః ॥౧౧॥

అయగక్షరం విషమాక్షరం కుమార్యా నామభవతి । అయజ్ఞక్షరమితి ఛాందసః । అయగక్షరత్వమేకమేవాత్రివిశేషణం; ద్వ్యక్షరాదీనామనేన నివర్తితత్వాల్ । తద్యథా — శ్రీః గాః భారతీ పార్వతీ కమలా వతివల్లభా కమలేక్షణా ఇత్యాది । కుమార్యా అపి జాతకాదయశ్చైలాస్తాః దేహసస్కారాధాన్ క్రియాస్తూష్టిం కర్తవ్యావన ॥

{ అమంత్రికాతుకార్యయం స్త్రీణామావృదశేషతః । }
{ సంస్కారార్థంశరీరస్య యథాకాలంయథాకరీమమ్ }

(మ-స్త-౨-౬౬) ఇతి మనువచనాల్ । ఇహచ ద్రవ్యనిష్ఠాభావాధాన్ 'ప్రాశనవచనాదయ ఏవ నిష్కృష్య కర్తవ్యాః సతు హోమాః; ఏవమేవ శిష్టాచారాల్ స్మృత్యర్థసారే దృష్టత్వాద్భ ॥

ప్రవాసాదెత్యపుత్రస్యాత్తరాభ్యా మభిమంత్రణంమూఢస్యవహ్నిణం దక్షిణై కణై ఉత్తరామస్త్రాజపెత్ ॥౧౨॥

ప్రవాసాదాగత్యాత్తరాభ్యాం ' అంగాదంగాల్ ' అశ్చాభవ ' ఇత్యేతాభ్యాం పుత్రస్యాభిమంత్రణం కర్తవ్యమ్ । తథైతాభ్యామేవ మూఢస్యవహ్నిణమ్ । అసావిత్యస్య స్థానే దశమ్యాం కృతం నామ సమ్ప్రద్యాగృహ్ణోతి ॥

శబిత్ — అంగాదంగాదిత్యభిమంత్రణమ్ । అశ్చాభవేత్యవహ్నిణమితి । తథానతి ఏవం విభజ్యైవ వినియంజితకరీమేణైతివాఖ్యానాల్ తతఃపుత్రస్య దక్షిణైకణై ఉత్తరా ' అగ్నిరాయష్టా సవన

మృతిభిః ' ఇత్యాదికాన్ సానుషంగాన్ పంచమస్త్రాన్ జీవత్ । ఏత
చ్ఛ త్రయం ప్రతిపుత్రమావతత్ ॥

— కుమారీముత్తరేణయజమాన్భిమంత్రయతే ॥౧౩॥ —

— ఇత్యాపస్తమ్బియే గృహ్యప్రశ్నై పంచదశఃఖండః —

ప్రవాసాదేత్యేత్యనువతతే । ఉత్తరేణ ' నర్వస్తాదాత్తనః ' ఇత్య
నైన యజమాన్కుమారిం కన్యామప్రత్రామభిమంత్రయతే । కుమార్యాస్తే
తావదేవ, నత్వవహ్నిజపే. అవచనాత్, తత్ర పుత్రస్యేతి గ్రహణా
న్తంత్రస్థపుల్లింగవిరోధాచ్చ ॥

ఇతి శ్రీసుదత్తనాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనేపంచదశఃఖండః

అథాస్మప్రాశనముపదిశ్యతే—

— జన్తనోధిషష్ఠైమాసి బ్రాహ్మణాన్భజయిత్వా—

— ౭శిషోవాచయిత్వా దధి మధుఘృతమోదనమితి సగ్గస్య

జ్యోతరైమంత్రైః కుమారంప్రాశయేత్ ॥ ౧ ॥ —

జన్తనోధి జన్తన ఆరభ్య, దివసగణనయా షష్ఠైమాసి । తెన మాగ్
శిష్యశుక్లద్వితీయాయాంజాతస్యనమాగ్శిష్యామాసః పూర్ణాగన్వ
తే । అత ఏవ జ్యోతిషైబృహస్పతిః ॥

“ పంచాశద్దివసా త్రిఘ్నాత్పశ్చాత్రిహతషష్టికాత్ ॥

అర్వాశేవోత్తమాఘక్తిః.....

ఇతి । బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వేతుక్తాథం । ఆశీర్వచనానంతరం
దధ్యాదిచతుష్టయం సంస్మర్య ఉత్తరైమంత్రైః ' ఘరపాంత్యాషధీ
నాం ' ఇత్యాదిభిశ్చతస్యభిః కుమారం సకృదేవప్రాశయేత్ । సముష్
ద్ధ్యాద నామగ్రహణం । ద్వితీయతృతీయయోరపి ' త్యాషధీనాం ' ఇ
త్యాదేరనుషంగః ॥

— శైత్తిరేణ (శైత్తిరీయేణ) మాగ్ సే నేత్యైశ ॥ ౨ ॥ —

వ్యక్తాథా మేతత్ ॥

— జన్మనాధి తృతీయే వషేఛాలా పునర్వసాః ॥ ౩ ॥ —

జన్మనాధితి పూర్వవత్ । తతశ్చ 'గర్భాదిస్సంఖ్యా వషాణాం' ఇతి గర్భవషణం శ గణ్యతే । చాశమితి కర్మనామధేయం । యస్మిన్ మణో చూడాసన్నిధానం తచ్ఛాశం- శడయోరభేదాత్ । పునర్వసాః కర్తవ్యమితి శేషః ॥

— బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ ॥ ౪ ॥ —

అత్యచ 'బ్రాహ్మణానాం భోజనం' ఇతి గ్రహణమాశీర్వచనకుమారభోజనయోరపి పదశబ్దాభివ్యక్తిం । భోజనాదీత్యాదిశబ్దో వా దృష్టవ్యః ఉపాయనసమితి వచనాత్ । ఉపనయనమేవాపాయనమ్ ॥

— సీమంతవదగ్నే రుపసమాధానాది ॥ ౫ ॥ —

అగ్నేరుపసమాధానాది తంత్రం నప్రధానహోమం పరిషేచనాంతమిహ సీమంతవదితి । తతశ్చానావీరభేదకూమారేప్రధానహోమాః । పాత్రప్రయోగకాలే శలల్యాదీనాం సకృదేవసాదనమ్ ॥

— అపరేణాగ్నిం ప్రాచముపవేశ్య త్రేత్యైశ శల

ల్యా త్రిభిర్దేవభవంజీతైః శలాల్కైర్గృహ్యేనేతి తూష్టీంక

శాన్వినీయ యథషిశిఖా నిదధాతి ॥ ౬ ॥ —

ప్రాచంచంప్రాజ్ఞుఖం । తూష్టీం వాగ్యతః । కేశాన్వినీయవివిధం నీత్యావప్రవ్యాణ శిఖాధాన్యస్పృధకృష్ణకృష్ణలవ్యైత్యధికః । యథషి యావంత ఋషయస్సప్రవరే తావత్శిఖానిదధాతి । ఏకాషేయస్త్రేకా శిఖా, ద్వావ్యషేయస్య ద్వై, ఇత్యాది ॥

— యథావైషాం కులధర్మసాన్సిత ॥ ౭ ॥ —

అథవా—యథాయేన ప్రకారేణ ఏషాం కులజానాం కులధర్మః ప్రకారతే తథాశిఖా కర్తవ్యా ।

కబిల్ — ఏనామితి వచనాల్ పితురస్యాపి చాలకతేతి ॥

అపాగ్ సగ్ సజ్ నాద్య కేశనిధానాత్పమానమ్ ॥౧॥

వ్యాఖ్యాతమేవైతత్పమానతనే ॥

క్షురంప్రత్యాశ్య నిదధాతి ॥౧౨॥

అత్ర ప్రత్యాశనమేవ విధీయతే. నిధానంత్యథాప్రాప్తమ్ ॥

తేన త్ర్యహంకమన్వివృత్తిః ॥౧౩॥

తేన క్షురేణ త్ర్యహంకమన్వివృత్తిస్సాన్విత్ ॥

వరందధాతి ॥ ౧౪ ॥

వరంగాం పితా దధాతి దక్షిణత ఆసీనాయ బ్రాహ్మణాయ యద్యస్య శ్చైలకర్తా తదాతస్నే ॥

ఏవంగోదానమన్యస్త్రిన్నపి నక్షత్రేయోడశేవషేః ॥౧౫॥

గోదానమితి కమనామధేయం యస్త్రిన్కమణ్యంగభూతం గోదానయోశ్శిరః ప్రదేశవిశేషయోర్వపనమ్ । యత్రాపి పక్షేశిఖావజ్జిత సర్వకేశవపనం యథాపిచ శిఖాః, తత్రాపి గోదానయోర్వపనం కర్తనామధేయ ప్రవృత్తినిమిత్తం విద్యతే । తద్గోదానాఖ్యంకమన్వివృత్య యథాచాలం బ్రాహ్మణభోజనాది వరదానాంతం కర్తవ్యమ్ । తచ్చాన్యస్త్రిన్నపి నక్షత్రే రోహిణ్యాదా వషేచ యోడశేభవతి ॥

అత్ర పక్షాంతరమాహ—

అగ్నిగోదానోవాస్యాత్ ॥౧౬॥

అగ్నయోగోదానం యస్యసాగ్నిగోదానోబ్రహ్మచారి । పుల్లింగని దేశాచ్చైవం విగ్రహః । అస్త్రిన్పక్షే ఆభ్యభాగాంతే కృతే ' అగ్నయో కాండషయే స్వాహా ' ఇత్యాజ్యేనైవైకా ప్రధానాహుతిః ॥ తతోజు మ్మాది(క్షురప్రత్యాశనాంతం)వరదానాంతం)

సంవత్సరం గోదానవృతమేకఉపదిశంతి ॥౧౭॥

అధీతేషి వేదే అవశ్యం సంవత్సరం గోదానవృతం బ్రహ్మ చర్చంచది

తవ్యమిత్యేక ఉపదిశంతి. ఇకల్పికమిత్యర్థః ॥

ఉభయోరపి గోదానయోశ్చాలాద్విశేషమాహ—

— ఏతావన్నానాసర్వాకేశాన్వాపయతే ॥౧౫॥ —

ఏతావన్నానా ఏతావాన్యైదః । యదపిధానార్థయాపి శిఖయా నా
హ సర్వాకేశా వాపయత ఇతి । తతశ్చేహ వినయనాభావాద్భల
త్వాదీనానివృత్తిః । అత్రచ వాపయత ఇతి నిజంతనిర్దేశాదాచార్య
ఏవ గోదానకమణః కర్తా । వరదానంచాచార్యయైవ । తథాత్ర శి
ఖాయా అపివపనం ' ఏతావన్నానా సర్వాకేశాన్వాపయతే ' ఇత్య
స్తాదేవ వచనాత్ ; సత్యవత్ ॥

అన్య ఆహుః— ' రిక్తోవా ఏషానపిహితాయన్తుండస్తస్యేతదపిధా
నుం యద్భిక్షేతి । సత్రేషు తు వచనాత్ వపనగ్ శిఖాయాః ' (ఆప-ధ-
౧-౧౦-౨-౯) ఇతి సత్రేభ్యోన్యత్ర శిఖాయా వపనప్రతిషేధాల్ ఇహాపి
నైవశిఖాయా వపనమితి ॥

— ఉదకోవస్పర్శనమితిధందోగాః ॥౧౬॥ —

— ఇత్యావస్తమ్మియే గృహ్యప్రశ్నై షోడశఖండః —

— ✽ షష్ట్యపటలస్సమాప్తః ✽ —

సాంవత్సరిక గోదాన వ్రతపత్రై అహరహరుదకోవస్పర్శనం చ్ఛందో
గా ఉపదిశంతి. వికల్పఇత్యర్థః ॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే షోడశఖండః

— ✽ షష్ట్యపటలస్సమాప్తః ✽ —

అథసప్తమఃపటలః..

యజ్ఞేష్వధికరిష్యమాణస్య పురుషస్య దేహాసంస్కారా వ్యాఖ్యా
నాః । తేషు ' శాలీనస్యోద్దవసాయ ' ఇతి వచనాభావే గృహ ఏవ కర్తా

గ్రామ్యః । విధివద్ధు నిమిత్తైశ్చ సేవై । విధివత్ ప్రవేశాదపేక్షితాయర్చ
ధనాది ఫలసిద్ధిః । అతో మంత్రామ్నానక్రమప్రాప్తౌ గృహనిర్మాణ
ప్రవేశయోర్విధిరాన్వయభిఖ్యాయతే ॥

— దక్షిణాపర్యవక్త్రావగమగారావకాశముద్ధత్తపాలా
శేన శమిమయేన వాదూషానైతామేవ దిశము త్తర
యోదూహతి ॥ ౧ ॥ —

యోగ్యారాధనార్థేనాభిప్రేతావకాశోభూమిభాగోదక్షిణాపర్య
వక్త్రావగమగారావకాశముద్ధత్తపాలా శేన శమిమయేన వాదూషా
డమాహ్వంతే దేశాంతరం ప్రాప్యంతే పాంసవానెనేత్యుదూహః (వా
లూక (పాలక (పాదూలక (పాండులక (ప్రావక (వాధూలక) ఇత్యర్థః ।
తామెవకోణదిశం ఉత్తరాయణ్యుదూహమేకాగ్రమ్ ఇత్యేతయోదూహతి

— ఏవం త్రిమ్ ॥ ౨ ॥ —

ఉదూహతీతి సంబంధః । అత్ర ద్వితీయతృతీయయోగవ్యవహార
స్తాప్రతిష్ఠాపత్రికావమితి వచనాత్ । అన్యథా ఉత్తరయా త్రిగుదూహా
న బూరియాత్, ‘ ఏవంత్రిమ్ ’ ఇతి సూక్తాంతరం నారభేత్ ॥

— కృష్ణప్రముత్తరయాభిమృశ్య గ్రిహక్షిణగోష్ఠాగ్రార్థా

ఖానయిత్యాన్వంతరం పాంసూనుదువ్య త్రరాభ్యాం ద

క్షిణం ద్వారస్థానామవదధాతి ॥ ౩ ॥ —

కృష్ణప్రముదూషాన పాగ్గుడక్రమణం కృతం ఉత్తరయా “ సోన
ధివీ ’ ఇత్యనయాభిమృశ్య స్థానాగ్రార్థాగ్రార్థానాం (విభాగార్థా
నానార్థా) నిఖననార్థా) గ్రార్థా కర్మకరైః ప్రదక్షిణం ఖాన
త్యాన్వంతరమగారన్య న బహిః పాంసూనుదువ్య ఉత్తరభ్యాం ‘ ఇ
వ తిష్ఠ ’ ఇత్యేతాభ్యాం దక్షిణం నిష్క్రమత ఏవ న ప్రవిశతః
ద్వారస్థానామవద అవదధాతి ! అత్రప్రదక్షిణసంప్రచాభ్యంతరప్రవేశ

చ విధానం పర్యంతియాసేష్వ స్థానాసు న తు మధ్యమాసు ॥

❧ ❧ ❧ ఏనమితరామ్ ॥౪॥ ❧ ❧ ❧

‘ఇతరాం సవ్యాం ధావరస్థాణాం ఏవం ‘ ఇహైవ తిష్ఠ ‘ ఇత్యేతా ధ్యామేవ అవదధాతి ॥

❧ యథాభాతమితరా అనన్వదధాయ వగ్ శమాధీయమానము

త్రరేణ యజుషాభిమంత్రయతే ॥౫॥ ❧ ❧ ❧

యథాభాతం ఖననక్రమేణ ఇతరాః స్థానాః తూష్టీమన్వనధాయవం శం స్తూపం స్థానాస్వాగ్నేయమానం ఉత్తరేణ యజుషా ‘ఋలెనస్థానా వధిరోహ ‘ ఇత్యనేనాభిమంత్రయతే ॥

❧ ❧ ❧ సమితిము త్రరైర్యథాలింగమ్ ॥౬॥ ❧ ❧ ❧

సమితం నిమిత్తమగారం ఉత్తరైః ‘ బ్రహ్మచరేక్షత్రం చ ‘ ఇత్యాదిభిః పంచభిమంత్రైః యథాలింగం మంత్రాలింగావగతదిజ్ఞుభాభిమంత్రయతే । తత్ర పంచమేన మధ్యమాభిముఖః (అనన్వితత్వాత్)

కెచిత్ — షష్ఠిః । తత్ర ‘ ధర్మస్తే స్థానారాజః ‘ ఇతి మధ్యమం ‘ శ్రీస్తే స్తూప ‘ ఇతిపృష్ఠవంశమితి ॥

అత్ర యద్యపిమంత్రైరగారావయవాస్థానాః స్తూయంతేతథాప్యే భిఃస్థానావదగారమేవ స్తూయతేయథాపాదవందనెనపాదవానెవవంద్యతే

అత్రైవకెచిత్ ద్విశీయాదిమ త్రిమ మంత్రైమ వాక్యసమాప్త్య ధం ‘ స్థానైఅభిరక్షతు ‘ ఇత్యాద్యనుషంగం మన్యంతే ॥

అన్యే తే శబ్దస్యాపితథాధర్మస్తే ‘ ఇత్యాదా అభిరక్షత్విత్యన్యచ అవరేతు నైవేహ కస్యచిత్క్వచిదప్యనుషంగః అనుషజ్య మానస్య వైరూప్యాత్ అంతేపిచ పారాభావాచ్చ । వాక్యసమాప్తిస్తు ప్రకృతతయా బుద్ధిష్టపదార్థాన్వయాత్సిద్ధ్యతి యథా ‘ ఇషెత్వా ‘ (త్రై-సం-౧-౧-౧) ఇతి మంత్రస్య బుద్ధిష్టచ్చేదనాన్వయాత్ । చ్చిన ద్దీతి వాక్యసమాప్తిరితి ॥

అథ గృహప్రవేశవిధిమాహ—

— శ్రీ పాలాశం శమీమయం వేద్ధం మాదీప్యోత్తరయా
 ఓగ్నిముద్ధృత్యోత్తరేణయజమాఽగారం ప్రపా
 ద్యోత్తరపూర్వదేశేఽగారస్యాత్తరయాఽగ్నిం
 ప్రతిష్ఠాపయతి॥ ౭ ॥ శ్రీ

పాలాశం శమీమయం వేద్ధం కాష్ఠమాపాసనేఘ్నావాదీపయతి । ఇ
 ధ్మమితి చ ‘అగ్నిమ మహతఇథానాదధాతి’ ఇతిపదనియతం సంఖ్యా
 దికం వివక్షితమ్ । ఉత్తరయా ‘ఉద్ధీయమాణః’ ఇత్యేతయా తతస్తమగ్ని
 ముద్ధరతి । అత్ర చ సానుషక్లేచతుష్పదే త్రిష్టుభా ద్వే ఋచౌ పం
 చభిః పాదైరామ్నాతే । తయోరైవోద్ధరణార్థాః । అన్య తు విక
 ల్పార్థా । “ఉత్తరయా” ఇత్యేకవచనేన వినియోగాత్ । వ్యవస్థితశ్చా
 యం వికల్పోభిప్రేతః, అగ్నిహోత్రవత్ । యద్యహని ప్రవేశస్తదా
 రాత్రిలింగయా, రాత్రౌ ఛేదహలిం గయా । రాత్రౌచ ప్రవేశశ్శి
 ష్టాచారప్రసిద్ధ ఇతి పూర్వమేవాత్తః । ఉత్తరేణ ‘ఇన్ద్రస్య గృహః’
 ఇతి యజమా । ఆహృతమగ్నిమగారం ప్రపాద్య అనంతరం విధివత్సం
 స్కృతేఽఉత్తరపూర్వదేశేఽగారస్య తమగ్నిముత్తరయా ‘అమృతాహు
 తిమ్’ ఇత్యేతయాప్రతిష్ఠాపయతి; యథా శ్రౌతాగ్నినపి విధివదానీతా
 నస్తిన్నైవకారేఅగారంప్రపాద్యా గ్న్యగారయథావిధిప్రతిష్ఠాపయతి,
 కేచిత్—ఇహాగ్నిముద్ధృత్య అగారం ప్రపాద్యేతి ప్రకృతేపి పున
 రుక్తయోరెతయోరథావత్త్వాయ అగారస్యాగ్ని మిత్యనన్వయాదాదీపనా
 ది ప్రతిష్ఠాపనాంతం పదనాథాస్య లౌకికాగ్నేరేవ సాపాసనస్యేతి । తె
 షామెతత్తుల్యసూత్రే వివాహంకే ప్రవిశ్య హోమే పదనాగ్నేరేవోప
 సమాధానాది స్యాత్ । అథాగారశబ్దస్య శయనస్థానవాచిత్యాత్, గృహ
 శబ్దస్య చాతథాత్వాత్, న తత్రతుల్యసూత్రాలేతి చెన్న; గృహగారశబ్ద
 యోరెకాథాత్వే వివాదాభావాత్, ఇహచ ‘ఇంద్రస్య గృహంనసుమ

స్తం ' ఇతి మంత్రస్థగృహశబ్దేనాగారాభిధానాత్, ప్రత్యతథమే
 శాస్త్రే ' మధ్యేఽగారస్యదశమైకాదశాభ్యాంప్రాగపవక్షామ్ । ఉత్త
 రపూర్వదేశేఽగారస్య తైత్తిర్యచతుర్భిః । శయ్యాదేశే కామలింగేన
 (ఆప-ధ-౨-౩-౨౨-౨౩-౨౪-౧) ఇతిశయనస్థానస్యా గారాదస్య
 తావభిధానాచ్చ । పునరుక్తిః స్ఫుటార్థతయాపినిర్వాహ్య । కించాగా
 రస్యాగ్నిమిత్యన్వయేపి అగారాగ్నిః శాలాగ్నిః, గృహ్యగ్నిరౌపాసనా
 గ్నిరిత్యేకార్థతయా యాజ్ఞికానాం ప్రయోగాదౌపాసన ఏవప్రతిష్ఠా
 ప్యం, నపచనాగ్నిః ॥ ... ..

— శ్రి తస్మాద్దక్షిణముదధానాయతనం భవతి ॥౨॥ శ్రి —

తస్మాత్ ప్రతిష్ఠితాదగ్నేదక్షిణముదధానస్యమణికస్యాయతనం భవతి

— శ్రి తస్మిన్విమాచీనాగ్రాదర్భా నగ్ స్తీచ్యైమాత్తరయా

వీహీయవాన్మన్వప్యతత్రాదధానంప్రతిష్ఠాపయతి ॥౩॥ శ్రి —

తస్మిన్నదధానస్థానై విమాచీనాగ్రా నానాదిగ్రా దర్భా

నంస్తీచ్య, యేషదర్భేష ' ఉత్తరయా ' అన్నపతేఽన్నస్య ' ఇత్యేతయా

వీహీయవాన్శ్చ సంయుక్తాన్మన్వప్య యేషదధానంప్రతిష్ఠాపయతి ॥

శ్రి తస్మిన్న త్రరేణ యజుషా చతుర ఉదకుంభానానయతి ॥౪॥ శ్రి

తస్మిన్నదధానై ఉత్తరేణ ' అరిష్టా అస్తాకం ' ఇత్యనేన యజుషా

చతురఉదకుంభానానయతి । ప్రతికుంభం మంత్రావృత్తిఃద్రవ్యభేదేన ప్ర

కాశ్యక్రియాభేదాత్ । యత్ర పునమేధుపక్షప్రాశనాదౌ ఆవృత్తి

విధిస్తస్యా ఏవ క్రియాయాః తత్ర నకృదేవ మంత్రః ॥

— శ్రి దీణముత్తరయానుమంత్రీయతే ॥౧॥ శ్రి —

యది దీణం మణికం స్యాత్తదా ఉత్తరయా ' భూమిర్భూమిమగా

త్, ఇత్యేతయానుమంత్రీయతే । ఏతచ్చ ప్రకరణాత్సామాన్యమేవ ॥

— శ్రి అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంలై ఉత్తరా

ఆహుతిహుతౌ జయాదిప్రతిపద్యతే ॥౧౨॥ శ్రి —

ఉత్తరా ఆహుతీశ్చ తస్యః ప్రధానాహుతీః । తాశ్చ 'వాస్తాషష్ఠే ప్రతిజానీహి' ఇతి ద్వై 'వాస్తాషష్ఠే ప్రతర్జహోనః' ఇతి ద్వై । ఆ జ్యహవిష్ట్యాచ్చ తంత్రవిధానం । ఆజ్యభాగాంత ఇతి వచనం త్వజ్య భాగాంతరమేవ ప్రధానహోమాః, నాన్యదథాకృత్యమపీతి క్రమార్థం ।

కెచిత్ — 'పార్వణవదాజ్య భాగాంతే' (ఆప-గృ-౧౮-౬) ఇతి వదాజ్యభాగాంత ఇత్యనేనైవ తంత్రప్రాప్తౌ సిద్ధాయాం 'అగ్నేరు వసమాధానాది' ఇతి వచనం స్వమతేన ప్రతిష్ఠితః పచనాగ్నిరేవేహ హోమార్థ ఇత్యేనమథామితి । తదయుక్తమ్ ।

'కమన్తాతః వివాహగ్నౌ కురీష్వత ప్రత్యహం గృహి' (యా-౧-౯౭) ఇతి సర్వస్తాతః హోమానాం అవిశేషేణ ఔపాసనవిధానాత్, అస్య సూత్రస్యాక్తవిధయాన్యథాత్వాత్, అస్తదీయానాం గృహ్యంతరీయాణాం ఔపాసనవివ వాస్తుహోమాచారాచ్చ ॥

— శ్రీ పరిషేచనాంతం కృత్వా త్ర రేణ యజమా కువేభి
సత్రిః ప్రదక్షిణం తరతాఽగారం నివేశనం వా పరిషిచ్య
బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదపూపై స్సక్తుభిరౌడనెనెతి ॥ ౧౩ ॥ శ్రీ —

— ఇత్యావస్తప్తమ్బయే గృహ్యప్రశ్నై సప్తదశః ఖండః । —

పరిషేచనాంతం ఉత్తరేణ 'శివగ్ శివమ్' ఇత్యనేన యజమా ఉదకుమ్భేన సకృదుపాలేన అగారం నివేశనం వాంతరతానబహిః త్రిః ప్రదక్షిణం పరిషిచ్య బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదపూపాదిభిః । ఇతి శబ్దస్య ముచ్చయాధాః । సక్షానాం తు భోజనాత్ప్రాగేవోపయోగః, మధ్యే తాకప్రసిద్ధ్యధావాత్ । 'శుచీ న్తంత్రవతస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్' (ఆప. ధ. ౨-౧౫-౧౧) ఇతి సిద్ధస్య భోజనస్య పునర్విచనమపూపాది గుణవిధ్యథామ్ ॥

* ఇతి శీగుదశ్శ నాచార్యకృతే గృహ్యతాత్పర్యదశ్యనే

— సప్తదశః ఖండస్సమాప్తః —

తాత్పర్యదర్శనసహితే అథాష్టాదశఃఖండః.

అథోత్తరేషాం మంత్రాణాం వినియోగమాహ—

శ్విగ్రహగృహీతం కుమారం తపోయక్తౌజాలెన
ప్రచ్ఛాద్య కంసం కింకిణిం వా హృదయస్పదావరేణ
సభాంప్రపాద్యసభాయామధ్యేఽధిదేవనముద్భృత్యావౌ
క్షాంత్యాన్నుప్రప్యజ్ఞేమాత్మానం నిపాత్య దధ్నా లవణ
మిశ్రేణాంజలినా త్రరైరవాజ్ఞేతాప్రతమథన్వదినే
సాయమ్ || ౧ ||

యేన గృహీతః కుమారః శ్వేన నదతి, శ్వవద్వా చేష్టతే స శ్వగ్ర
హః । తేన గృహీతః- శ్వగ్రహగృహీతఃపిశాచిశునావాదప్తః । తపోయ
క్తః యావత్తనస్తాషమనశనాదియక్తః పిత్రాదిః కర్తా । జాలం మ
త్స్యగ్రహణసాధనం । కంసం కింకిణిం లాహఃఖంటాం హృదయే పు
రుషాంతరేణ ధ్వనయే అద్వారేణ కుడ్యద్యపోహ్య మాగ్ధం కృ
త్వా । అధిదేవనం యత్ర దీప్యంతికితవాః । అక్షాం విభీతకఫలాని ।

కవిత్ — శారాఇతి ||

ఉత్తరైశ్చంత్రైః “ కూర్మరస్సుకూర్మరః ” ఇత్యాదిభిర్యజుర్ద
శమైః । యదైవకాదశభిః । తస్మిన్ వజ్రే ఆదితస్త్రిముచః, తతః
‘ తత్సత్యం యత్తైవద్యుః ’ ‘ విగృహ్యదాహూ ’ ఇతి ద్వై । తతో ‘ వి
భిన్నస్కం ’ ఇతి పంచర్చం ॥ తతః ‘ శ్వానమ్ ’ ఇత్యేకాదశం య
జురేవేతి విభాగః । అవోక్షణంచసర్వేషాం మంత్రాణామంతేనకృదేవ॥

కవిత్ — దృష్టోపకారకత్వా త్ప్రతిమంత్రమితి ।

ఏవమేతజ్జాలప్రచ్ఛాదనాద్యవోక్షణాంతం ప్రాతరాదిషుత్రిషుపు
ణ్యాహవిశేషేషు కర్తవ్యమ్ । అవోక్షణపర్యంతం చ హృదనమ్ ॥

శ్వి అగదోభవతి || ౨ ||

ఇహచ ' శంఖనమ్ ' ఇత్యత్ర చ ఫలవచనం-సర్వత్ర శ్రుతిహోధా-
తావాఽవగతస్య కామినః కర్మాపదేశః సామర్థ్యాత్ఫలసిద్ధ్యవగమవ-
ర్హస్తఇతి ప్రదేశయితుం ॥ తేన ' యక్షగృహీతామ్ ' (ఆప-గ. ౧౧
౧౦) ఇత్యాదౌ ఫలవచనాభావే పునఃపదేశః కావ్యసిద్ధిపర్యంతవ ॥

కెచిత్—ఏవమేతస్మిన్ కర్మాణి త్రిసంధ్యం కృతే, అగదో భవతి!
యది న భవతి తదా పునరప్యేతత్కర్మ కర్తవ్యం, యావదగదోభ-
వతి ॥ నైతత్ : సాంభిమతాభ్యా సబోధక శబ్దాభావాత్ ॥

—శ్రీ శంఖనం కుమారం తపోయక్త ఉత్తరాభ్యా మభి-
మంత్యోత్తరయోదకు వేష్టనశిరస్తాఽవసయేత్ప్రత్యమ్-
ధ్యందినె సాయమ్ ॥౩॥ శ్రీ—

శంఖాపి గృహః యేన గృహీతః శంఖవన్నదతి తద్గృహీతశ్శంఖః ఉ-
త్తరాభ్యాం ' ఏతే తేప్రతిదృశ్యేతే ' ఇత్యేతాభ్యాం ఉత్తరయా ' ఋషి-
బోధః ప్రబోధః ' ఇత్యేతయా శిరస్తాఽవసయేత్ శిరస్సభిషింశత్
ఉదకుమ్యేన త్రిసంధ్యమ్ ॥

—శ్రీఅగదోభవతి ॥౪॥ శ్రీ—
ఉక్తాథవమ్॥

అథ సర్వబలై ర్హస్తిన్కాలే యేన విధిసాపకృమస్తమాహ—
శ్రీశ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యమస్తమితే స్థాలీపాకః॥౫॥ శ్రీ—
శ్రవణనక్షత్రేణ యక్తా పౌర్ణమాసీశ్రావణీ । ఆయక్తాహవివ-
క్షితా, నిత్యతావత్సపబలైః । శ్రావణమాసస్య పౌర్ణమాసీత్సర్వథః ।
నతు శ్రావణమాసస్య శ్రవణనక్షత్రం - శ్రవణస్య పౌర్ణమాసీవిశేష-
ణాథతావత్, ' పౌర్ణమాస్యాం పౌర్ణమాస్యాం '(ఆప-ప-౧-౨౦)
ఇతి వదనాచ్చ ॥

అథ చాంద్రమసమాసానాం చైత్రా దీనాం, పౌర్ణమాసినాం చ చై-
త్యాదీనాం నిణయాథాగ్లోకా॥

‘మేషాద్ధిస్థే సవితరి యో యో దశఃః ప్రవతతే । హృద్యామా
సాస్తత్తదంతాశ్చైత్యాద్యాదావదశస్తృతాః ॥ తేషుయాయాపౌర్ణ
మాసీ సాసాచైత్యాదికాస్తృతా । కాదాచిత్యైనయోగేన నక్షత్రస్యే
తి నిణాయః ॥’ ఇతి ॥ తస్మాం శ్రావణ్యాం పౌణమాస్యాం అ
స్తమితే ఆదిత్యే సాయంఘోమాంతే ‘పత్న్యవహంతి’ (ఆప-గృ-౭-౨)
ఇతి విధినాప్రతిష్ఠితాభిఘాతణాంతస్థానలీపాకః కర్తవ్యః ॥

— శ్రీ పార్వణవదాజ్యభాగాంతే స్థాలీపాకాద్ధత్వాంజలి

నాత్తరైః ప్రతిమంత్రంకింశుకానిజహాతి ॥౬॥ శ్రీ

తతః పార్వణవదగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతే అగ్నిముఖాం
త ఇత్యధః, సర్వేషోషధహవిషేషా తంత్రవత్సుకమణసు అగ్ని
ముఖస్య విహితత్వాత్ । స్థాలీపాకాద్విధివదవదాయ శ్రావణ్యే పౌర్ణ
మాస్తేసావహా’ ఇతి హుత్వా ‘జగ్ధోమశః’ ఇత్యాదిభిఃప్రీభి రు
త్తరైః ప్రతిమంత్రం కింశుకాని పలాశస్య పుష్పాణిజహాతి ॥

కెచిత్ — పలాశసదృశస్య కంటకినః పుష్పాణితి ॥

ఏతానిచ వసంతపీవసంగ్రహితవాని । అత్రచాంజలేస్సంస్కారః
పస్తరణాదిరవదానధమః, కింశుకశేషాదపి స్విష్టకృతేనమవదానం,
అంజలేరపి దర్వాస్సహ లెపాంజనం చ భవత్యేషు ముఖ్యేన ధర్మపృ
వృత్తైరుక్తత్వాత్ । విప్రతిషిద్ధంత్యనయః కుర్యాత్ ॥

కెచిత్ — అంజలిహోమా లాజహోమపద్యానదుక్తధర్మాణావేతి ॥

— ఉత్తరాభి స్త్యిస్సభిరారగ్వధమయ్యస్సమిధః ॥౭॥ —

అథోత్తరాభి స్త్యిస్సభిః ‘ఇంద్రజహి దందశూకం’ ఇత్యాదిభిఃప్ర
త్యేచం । ఆరగ్వధమయ్యస్సమిధః, ఆరగ్వధవికారాస్సమిధః । కిం? ।
జహాతి సంబంధః । తేనాత్రసమిధాం మాంత్రవశిక దేవతాద్వైత
సత్యాగః కర్తవ్యమేవ ॥

— శ్రీ ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః ॥౮॥ శ్రీ —

ఉత్తరాశ్చతస్యః తత్సత్యం యతైఽమావాస్యామా' ఇత్యేకా,
'నమోఅస్తుసర్వభ్యః' ఇతి తిస్యశ్చ॥

శ్రిజయాది ప్రతిపద్యతే ॥౯॥ శ్రి

ఏతచ్చ వచనం జయాదిప్రాప్త్యర్థమ్, స్థాలీపాకకింశుకసమిదా
జ్యోహుతీనామేకాదశానాం ప్రాధాన్యజ్ఞాపనార్థం చ । జయాద్యనం
తరం సిద్ధిప్రకృదిత్యుక్తమేవ ॥

శ్రిపరిషేచనాంతం కృత్వావాగ్యతస్సంభారానాదా
య ప్రాచీముదీచీ వా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థం
డిలం కల్పయిత్వా తత్ర ప్రాచీదుదీచీస్వ తిస్యస్తి
స్మారేఖా లిఖిత్వాఽద్భిరుపనినీయ తాసుత్తరయా
సక్తాన్నివపతి ॥౧౦॥ శ్రి

అథ తంత్రశేషం సమాప్య, సంభారానుత్తరత్రోపయోక్త్యమాణా
సక్త్యాదీనాదాయ, వాగ్యతః ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య
స్థండిలం పీఠం కల్పయిత్వా తత్రపీఠే దక్షిణస్యా ఆరభ్య పార్శ్వీక్షిన్యః,
పృథీచ్యా ఆరభ్య ఉదీచీస్తిసగ్ధరేఖాలిఖిత్వాద్భిరుపనినీయ తాసుపఘ్న
రేఖాసులైసకర్మమేణోత్తరయా 'నమో అస్తు సర్వభ్యోయేషాః' వాః
ఇత్యాదికయా 'బలిం హరిష్యామి' ఇత్యంతయా సక్తాన్నివపతి । స
కృదేవమంత్రః । నచస్వాహాకారః. అజహోతివోదితత్వాత్, నమస్కా
రస్యాసి ప్రదానార్థత్వాదిత్యుక్తత్వాచ్చ ॥

కెచిత్ — సర్వాసురేఖాసుయథా యుగప (దాప్య) త్వాగ్నిపుయా
ద్బలిః తథానివపతి ॥

శ్రితూష్టిగ్ సంపుష్కాధానా లాజానాంజనాభ్యంజ
నే స్థగరొశీరమితి ॥౧౧॥ శ్రి

సంపుష్కాః సమ్పుష్టా ఇతి ధానావిశేషణం అఖండితశంకులైః కృ
తాః ధానాఇత్యర్థః । స్థగరమాపణస్థం గంధద్రవ్యం । అన్యని పశు

శ్రీపవమతడోధ్వంయదశనీయస్య సక్తానాంవైతం

బలిం హరేదామాగేశీష్యాః॥౨॥శ్రీ

అతడోధ్వం అస్తాద్భావణ్యాం కృతాతు-మణ ఊధ్వం । ఆ మాగేశీష్యాః యావన్తాగేశీషీ, యావదుత్పజనం తావదిత్యర్థః ఏతమంతరదోదితం సక్తానాం సంబంధిసంబలిం । ఏవం ‘సమ్భారా నాదాయ వాగ్యతః ప్రాచీముదీచీంవా’ ఇత్యాది ‘అప్రతీక్షస్త్రాస్తీ మెత్య’ (ఆప.గృ.౧౨-౧౦...౧౨) ఇత్యేవమంతేతి కర్తవ్యతాకమ హరహః సాయంకాలే బలిం హరత్ । యదశనీయస్య వా సంబంధిన మితి వాశబ్దస్య వ్యవహితేన సంబంధః. యదశనీయసేత్యస్య పదస్య ధానాదీనాం నివృత్త్యర్థత్వాత్ । అగారపరిషేచనాదికం తు స్థాలీపాక స్తేన శేషా, న బలిహరణస్య, భిన్నదేవత్వాత్ ॥

కేచిత్—ఉభయోః కాలయోబలహరణం, యదశనీయసేతి పచ నాత్. వైశ్వదేవత్ । అశనస్యద ‘కాలయోర్భోజనమ్’ (ఆప-ధ-౨ -౧-౨) ఇతి పదనైసాధయకాలికత్వాత్ । ‘సాయం ప్రాతర్బలింహ రేదా ప్రత్యవరోహణాత్’ ఇత్యాశ్వలాయనపచనాచ్చ । తథా ఏతమి తిశబ్దస్తేన అపెక్షితకృత్సూ ధర్మప్రాపకత్వాత్ ఏవమితి శబ్దఉత్తర సూత్రార్థఇతి । తన్న, సమభివ్యాహృతసకలపదానాం సంఘాయైకా ర్థ(ప్రత్యయ)తస్యవ్యతీతి)విరోధాత్ ॥

శ్రీమాగేశీష్యాంపౌర్ణమాస్యమస్తమితైస్థాలీపాకః॥౩॥శ్రీ

సాకాంక్షత్వాదేవం శబ్దానునర్తతే । యథా శావణ్యాం స్థాలీపా కః కృతః, ఏవం మాగేశీష్యామప్యస్తమితే కర్తవ్యః । పత్నీవహ స్తీత్యాది ధానాస్రావనాంతం కృత్సూం కర్తానుష్ఠేయమిత్యర్థః । స్థాలీపాకహోమే తు మాగేశీష్యాంపౌర్ణమాస్యేసావహేతి విశేషః॥

శ్రీ అహషణమితి బలిమంత్రస్య సన్నామః ॥౪॥ శ్రీ

ఉక్తాథామేతత్ ॥

శ్రీ అత్రైసముత్సృజతి ||౫|| శ్రీ

అత్రాస్తిన్నుత్సృజనే కృతే, ఏనమహారహః క్రియమాణం బలి
ముత్సృజతి | న చాయమాన్యంతిక ఉత్సృజః నిత్యత్వేన సర్వబలెస్సం
వత్సరే సంవత్సరే కతవ్యత్వాత్ ||

యస్మిన్మర్మణ్యత్తరస్య యజమావినియోగస్తదాహ—

శ్రీ అనాహితాగ్నే రాగ్రయణమ్ ||౬|| శ్రీ

ఉపదిశ్యత ఇతి శేషః | అత్రానాహితాగ్నే గ్రహణం సశేషా
ధానినాప్యాహితాగ్నేర్మైదం స్థార్థమాగ్రయణం శ్రౌతేన సముచ్ఛృ
తవ్యమిత్యథమ్ | ఔపాసనహోమాదేస్తు అగ్నిహోత్ర హోమాదిసా
సముచ్ఛయ ఏవ | పిండపితృయజ్ఞోమాసిశ్శాద్ధంచ ఆహితాగ్నేనాహి
తాగ్నేరుభయోరపి సముచ్ఛేతవ్యే | ‘సాయమేవం విహిత ఏవానా
హితాగ్నేరౌపాసనే.’ (ఆప-శ్రౌ-౬-౨౨) ఇతివచనాత్

పితృయజ్ఞంతునిర్వత్య విప్రశ్చంద్రక్షయోగ్నిమాత్ |

పిండానావహర్యకం శ్శాద్ధం కుర్యాత్సానుమాసికమ్ ||

ఇతి మను (3-౧౨౨) వచనాచ్చ | సర్వాధానినాపిమాసిశ్శాద్ధం హో
మవజ్ఞం కతవ్యమేవ ||

ఉపదేశమతంతు — సశేషాధానినశ్చాహితాగ్నేః పార్వణయో
రౌపాసనహోమస్య చ నివృత్తిః. దగ్ధపూణణమాసాభ్యా మగ్నిహో
త్రేణ చ కృతార్థత్వాత్ - కాతైక్యేన విరోధాచ్ఛేతి ||

ఆగ్రయణమితి కర్మణామధ్యాయం- యేన కర్మణా అగ్నిం నవద్ర
వ్యం దేవా ప్రాప్రయతీతి | యత్కర్మ కృతైవ వాగ్రయణం ప్ర
థమాయనం సవాన్నప్రాశనప్రాప్తిభవతీతి ||

శ్రీ నవానాగ్ స్థాలీపాకగ్ శ్రయయిత్యాగ్రయణదేవ
తాభ్యః సిద్ధిష్టకృచ్చతుర్థాభ్యో హుతావతండులూనాం
ముఖం పూరయిత్వా గీర్త్యాచమ్యాదనపిండగ్ సంవృ

త్యోత్రరేణ యజమాగారస్తావశ్వి(దే)ద్ధే||౨౭||

సవానాం పీహీణాం యవానాం వా సంబద్ధినాం పత్న్యవహంతీ
త్యాదివిధినా స్థాలీపాకమె(వం)వమేవ(వ) శ్రదయితాన్మై దుపసమా
ధానాద్యగ్నిముఖాంతే కృతే ఆగ్రయణ ప్రధానదేవతాభ్యః శ్రౌతేచో
దితాభ్యః స్విష్టకృచ్ఛతుర్థాభ్యః స్విష్టకృచ్ఛతుర్థాయాసాంతాభ్యోజు
హోతి । తత్ర ప్రథమమింద్రాగ్నిభ్యం అగ్నింద్రాభ్యం వా సాస్వి
హేతి జుహోతి । తతా విశ్వేభ్యో దేవేభ్యసాస్విహేతి । తతశ్చ ద్యా
వాపుథివీభ్యో సాస్విహేతి । తతశ్చైచ్చవాగ్నయే స్విష్టకృతే సాస్విహేతి ।
సర్వత్రైవ సేవనైవావదానఫలమేణ । ఆథ లేపయోరిత్యాదితంత్రశేష స
మాప్తిః ।

సను శ్రౌతే ‘ ఆగ్నేయమహ్నికపాలు నిర్వపతి పురాణానాం పీ
హీణాం ’ ఇత్యగ్నిః ప్రథమదేవతా । తత్ప్రథమింద్రాగ్నిభ్య మగ్ని
ద్రాభ్యం వా ప్రథమాహుతిః ! సత్యం సతుతత్రాగ్నిరంగదేవతా
సప్రధానదేవతా ఆగ్రయణదేవతాభ్య ఇతిచ ప్రధానదేవతానామేవ
సంప్రత్యయః అన్యథా అతిప్రసంగాల్ । అప్రాధాన్యంచాగ్నేః ‘ ఆ
గ్రయణభవతిహుతాద్యయ ’ ఇత్యత్రేంద్రాగ్నాదీనామేవోపదే
శాల్ వింద్రాగ్నస్య ముఖ్యప్రధానత్వే చామావాసాస్య శంత్రమితి త
న్త్రనియమస్యాపపత్తే, ‘ దశహవిషాం దేవస్విష్టకృతః ’ ఇత్యత్రాగ్నే
యయోర్యాజ్యనువాక్యయోరభావాద్భు । అత్రైవ స్విష్టకృచ్ఛతుర్థా
భ్య ఇతి వచనం శ్రౌతవదిహా పీహ్యగ్రయణైవ శ్యామాకాగ్రయణస్య
పాక్షిక్తీ సమానతంత్రతా మా భూదిత్యేవమథేమ । తేనానాహితాగ్ని
నాం నానాతంత్రమేవ । వషాసుపర్వణి సోమాయ శ్యామాకాగ్రయ
ణం కతవ్యమ్, దగ్ధ్యదేవతాకాలానామనుక్తానా మప్యగ్రయణనా
మధేయా దవగతానాం ఆకాంక్షితానాం స్వీకారే విరోధాభావాల్ ।
అత ఏవన్యాయాచ్ఛరది పీహీణా మాగ్రయణం, వసులేవ యవానాం

వర్షణ్యవ ॥

‘కేచిత్ — స్విష్టకృచ్ఛతుర్థవచనాదనాహితాగ్నైః శ్యామాకాదీ
నాం (వెణు)యవానాం చాగ్రయణమేన న భవతీతి । తన్న, అకృతా
గ్రయణస్య నవశ్యామాకాద్యశనాభ్యుపగచ్ఛేతి ప్రసంగాత్, స్విష్ట
కృచ్ఛతుర్థవచనసోక్తార్థతావచ్చ ॥

తతస్తన్త్రశేషే సమాప్తేతండులనాం ముఖమాస్యం పూరయతితం
డులాశ్చశృతాః, ప్రసిద్ధత్వాత్ ॥

శృతా ఇత్యవరే । ‘యే మేక్షణే తండులాః ’ ఇతి దర్శనాత్ ॥

శ్భతవత్కే హుతశేషాత్ప్రతిపత్త్యపేక్షాదుపాదాయ ముఖస్థూరణం
తతో నిగీర్య తండులనాచామతి అవస్సకృత్ప్రిబతీత్యర్థః । కర్తాంగ
తయా చేదమాచమనవిధానం ప్రకరణాత్ । శుద్ధ్యర్థాచమనమపి
‘ ఆసీనస్త్రిరాదామేత్ ’ (ఆప.ధ.౧-౧౬-౨) ఇత్యాద్యనేక పదా
ర్థాన్వితం శాస్త్రాన్తరప్రాప్తం కతన్యమేవ । తతఃపదనేన హుతశే
షేణ పిండం సంవర్తయతి యథా ఉద్విగ్ధమానా నశీర్యతి తథా సు
దృఢం కరోతి । తతస్తం పిండముత్తరేణ యజుషా ‘ పరమేస్త్వసి ’ ఇ
త్యనెన ఉద్వి(ఛే)ద్ధేత్ ఉద్విగ్ధంవిక్షిపేత్ । యథాగారస్తూపెవృష్టమ
శే పతతి తథోద్వి(ఛే)ద్ధేత్ । యకారలోపశ్చాండనః ॥

— శ్రిహేమంతపృత్యవరోహణమ్ ॥౮॥ శ్రి —

యస్మిన్కర్తృణి హేమంతే ఖట్యుతః ప్రత్యవరోహణం తద్దేమంత
పృత్యవరోహణం నామ కర్మోపదిశ్యత ఇతి శేషః । అస్తాదేవచయా
గికాన్నామధేయాత్ ‘ ప్రత్యవరోహణో నా హేమంతః ’ ఇతిమం
తలింగాచ్చేదం కర్మహేమంతే పృథమాయాం రాతౌక్రతస్యమితి
విధిఃకల్ప్యతే ॥

‘కేచిత్ — ముగ్ధశిష్యాం పౌణమాస్యా మస్తమితే ’ (ఆప.

గృ-౧౯, ౩) ఇత్యనువతనాత్తత్రైదం కర్తవ్యమితి ॥

శ్రీ ఉత్తరేణ యజమా ప్రత్యవరుశాశ్వాత్తరైదక్షిణైః
పాశైర్విరూప్యనస్వస్తరే సంవిశంతి ॥ ౯ ॥ శ్రీ

ఉత్తరేణ యజమా 'ప్రత్యవరుశా' నాశామంతః 'ఇత్యలెన గృహస్థః పత్నీదయశ్చ నవస్వస్తరం ఆరుహ్య ఖటావతోపామంతే ప్రత్యవరోహన్తి యావద్ధైమంతస్తావత్థటావం శయ్యాంవిముచ్య నవస్వస్తర(మేష)వ(సంవిశే) శయా మహితి బుద్ధిం కుర్వంతిత్యర్థః । న పునః సూర్యమదృష్టాథాం ఖటావమారుహ్య మంత్రేణ నస్వస్తరం ప్రత్యవరోహంతీతి । అనంతరము తరైర్ధంత్రైః 'పృతిక్షత్రై' ఇత్యాదిభిః పృథమేః పంచభిః । 'నవస్వస్తరే' నక్షాపలాశ్చేః కల్పితే శయనీయే దక్షిణైః పార్శ్వైః దక్షిణానిపాశ్వాన్యధఃకృత్వా ప్రాక్చిరనస్సంవిశంతి । పునః పి సూత్రద్వయేన సంపాశసమేవ విశిష్యే—

శ్రీదక్షిణతః పితౄత్తరామాత్రైసమశిష్టానాం జ్యేష్ఠో
జ్యేష్ఠోఽనంతరః ॥౧౦॥ శ్రీ

దక్షిణతః పితౄత్తరామాత్రై దక్షిణోత్తరత్వ మన్యోన్యాపేక్షమ్ అపశిష్టానాం పుత్రాదీనాం మధ్యే యో యో జ్యేష్ఠః పుత్రాదుహితావా స స దక్షిణోఽనంతరశ్చ, యోయః కనీయాన్వా స ఉత్తరోఽనంతరశ్చ, ఏవమిత్యతిదేశాత్ । ఏతదుక్తం భవతి, యస్సర్వజ్యేష్ఠస్సమాశురుత్తరోఽనంతరః, యోద్వితీయో జ్యేష్ఠస్సర్వజ్యేష్ఠస్స ఉత్తరోఽనంతరః ఇత్యాది కేచిత్ — సర్వజ్యేష్ఠః పితౄద్దక్షిణస్తదనంతర జ్యేష్ఠోమాతురుత్తర ఇత్యాదీతి ॥

శ్రీ సగోహయోత్తరాభ్యాం పృథివీమభిమృశంతి ॥౧౧॥ శ్రీ
సంహాయ సంగతా ఏవ శయితా, న పునః పృథక్పృథక్ । తతస్స వస్తరాదవరుహ్య ఉత్తరాభ్యామృగ్భ్యాం పృథివీమభిమృశంతి । ఆత్రచమంత్రాచ్చార్ణయోగ్యానామేవ, న త్వేవంత్రవతా మపివాచనమ్

— శ్రీ ఏవగ్ సంవేశనాది త్రిః || ౧౦౨ || శ్రీ —

ఏవమేతత్సంవేశనాది సమంత్రక మేవ త్త్రిరావర్తనీయమ్ । కథం పు
నః ‘ ఉదగయస్పూర్వపక్షాహఃపుణ్యాహేమ కార్యాణి ’ (ఆప. గృ-
౧-౨) ఇత్యహః పుణ్యాహవిధానై సతి, తద్విరుద్ధం రాత్రావిదః క
ర్తవ్యమిత్యవదిశ్యతే? ఉచ్యతే, నేవాత్ర సంవేశనం విధీయతే-యేనే
దమహిపుణ్యాహేస్యాత్ । కింతహి? యదేవ రాగప్రాప్తం రా
త్రా సంవేశనం తదాదృత్యమంత్రానియమాశ్చ విధీయంతే. యథారా
గప్రాప్తం భోజనమాశ్రిత్య ఉపస్తరణ ప్రాణాగ్నిహోత్రాదయః ।
యథావా ‘ పయన్వతీరోషధయఃఇతి పురా బహిషతహోత్రాజాయా
వతీఅశ్నీతః ’ ఇత్యాది । తేన రాత్రావేదేదం కర్మేతుపపన్నమ్ ।
అంతేచ ద్వాహ్లాభోజనమ్. ‘ శుచీన్తంత్రవతస్సర్వకృత్యేమభోజయేత్
(ఆప. ధ-౨-౧౫-౧౧) ఇతి వచనాత్ ॥

అథేశానబలిర్నామనిత్యః పాకయజ్ఞోమస్త్రామ్నానకగ్రమప్రాప్తౌ
వ్యాఖ్యాయతే । తస్య చ సామాన్యవిధిసిద్ధోదగయనాదిరెవ కాలః. ఇ
హ నర్పబలివత్కాలవిశేషస్యానుపదేశాత్ । తతశ్చ ప్రతిసంవత్సరమి
దంకర్మనావర్తనీయమ్, సకృత్కృతేకృతశ్చాస్త్రాఘణః ఇత్యాదయో

కెచిత్ — శాస్త్రాస్తరాత్పత్రిసంవత్సరమాప్యత్తి, సకృత్ప్రయో
గశ్చ వికల్ప్యతే । తథా శాస్త్రాస్తరాదేవ గవాం శాంత్యఘణః పు
త్రాదికామార్గశ్చ ప్రయోగః ప్రత్యేతవ్యఇతి ॥

— శ్రీ ఈశానాయ స్థాలీపాకగోళపయితావ్ తైత్తిరీపత్యం చ
ప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య స్థంజిలం కల్ప
యిత్వాగ్నే రుపసమాధానాది || ౧౦౩ || శ్రీ —

‘ ఈశ విశ్వరేవ ’ ఇతి ధాత్వధ్వజస్య స్మృతేనిరతిశయమైశ్వర్యం
యస్య స ఈశానః ప్రణవోపాసనాదిభిరుపాసోమహేశ్వర ఇత్యర్థః ।
తస్మై ఈశానాయ స్థాలీపాకం హోమాదిభ్యః పర్యాప్తం పార్వణవదా

పాసనె శ్రవయిత్వా, ప్రతిషితాభిఘాతాంతం కరోతి ||

కెచిత్—త్రీనాదనాన్ కల్పయిత్వాగ్ని మధ్యానీయృ తతోబహిః
ప్రతిష్ఠాప్య త్రయాణామభిఘాతామితి ||

తతః తైత్తిర్యవత్యం చ స్థాలీపాకం రౌకికేగ్నా శ్రవయతి, తస్యాన
గ్నౌ ప్రదేయిత్వాత్ । అథ యథాథేనం సంభారానాదాయగ్రామా
త్ప్రదీముదీచీం వా దిశముపనిష్క్రమ్యాగ్నికుట్యాదిభ్యోఽలం స్థండి
లాది కల్పయిత్వా, తక్తిన్ ‘యత్ర క్వచాగ్నిం’ (అప-ధ-౨-౧౧౩)
ఇతి విధినాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య, అన్నైరుపసమాధానాది తన్త్రం ప్రతిప
ద్యతే । తంత్రవిధానం చ కృమాద్ధమిత్యుక్తమేవ ||

శ్రీ అపరేణాగ్నిం దేవీకుటికృత్వా ||౧౪|| శ్రీ

ఇత్యావస్తంబీయే గృహ్యప్రశ్నై ఏకోనవింశతిఖండః || శ్రీ
అగ్నిముఖాంఠైకృతే అపరేణాగ్నిం దేవీకుటిప్రాద్ధావరేడదగవరైకృత్వా
ఇతి శ్రీసుదగ్ధనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదగ్ధనై

ఏకోనవింశతి ఖండస్సమాప్తః.

అథ వింశతి ఖండః .

శ్రీ ఉత్తరయా దక్షిణస్యామీశానమావాహయతి ||౧|| శ్రీ

అథోత్తరయా ‘ఆత్వావహంతు’ ఇత్యైతయా దక్షిణస్యాం కుట్యా
మీశానమావాహయతి । మూర్తిః (మాని)మన్నిహగచ్ఛతి ధ్యాయేత్

శ్రీ రౌకిక్యావాచోత్తరస్యాం మీధుషీమ్ ||౨|| శ్రీ

తథోత్తరస్యాం కుట్యాం రౌకిక్యావాచా ‘ఆయాసి మీధుషి’
ఇతి మీధుషీమీశానస్య పత్నీం ఆవాహయతీత్యేవ ||

శ్రీ మధ్యజయంతమ్ ||౩|| శ్రీ

కుట్యాయే ఆకాశే జయంతమింద్రనూనం స్కందం వా ‘ఆ
యాసి జయంత’ ఇత్యావాహయతి ||

అథ సూత్రే అనుక్తమప్యేచిత్వాదావాహితేభ్యఃసనాదిదదాతి |

అథ యథోఽథముదకాని ప్రదాయ తీర్నోదనాన్

కల్పయిత్వాగ్నిమథానీయో త్రైరైవస్వగ్మయితాన్

ఉత్తరైర్యథాస్వమోదనైభ్యో హుతాన్ సర్వతస్సమ

వదాయో త్రైరణయజమాన్సిన్ స్విష్టకృతమ్ || ౪ || శ్లో

అథ యథోఽథ యేనకృమేణోఽథ ఆవాహితాస్తేన కృమేణ ఉదకా
ని పాద్యాదీని ప్రక్షేపకం స్వేదస్వేదస్నానాభిర్నమంతైః ప్రదదాతి
ప్రకషేణ భక్తిపురస్సరం దదాతి | ఉదకగ్రహణస్య ప్రదర్శనార్థః
త్వాత్ దీపాంతం ప్రదదాతీత్యవదేశః | అథేశానస్థాలీపాకాదుద్భవస్య
తీర్నోదనాన్ త్రిషు పాలైషు కల్పయతి ఈశానమీధుషీజయంతైభ్యో
(హోమాథుష్ బల్యథుష్) హోమబల్యథుష్) స్థాల్యాం చ ద్వాష్ట్ర
ణానాం భోజనార్థం భూయాంసమోదనమవశిష్యే | తతస్తానోదనాన
గ్నై స్సమీపమానీయ అపరైశ్చాగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయతి | అగ్రైతానుత్తరై
శ్చైభిరమంతైః ౧; 'ఉపస్వన్నతు మీధాన్' ఇత్యాదిభిర్యథానం
ఖ్యం యథాదేవతముపస్వన్నయతి | అస్య హోపస్వన్నం విధేద్విశ్రియత్య
తీయయోరొదనయో రపసీతే శానదేవతా కయోమీధుషీజయంతాఖ్య
దేవతాంతర సంబంధవిధానై తాత్పర్యం, అధ్యుదయేష్ట్యాదివత్ | ప్రథ
మేత్వీశానసంబద్ధస్థాపనే మీధ్వచ్ఛబ్దస్యేశానవాచకత్వాత్ | అథో
త్తరైవమంతైః ౨; 'భవాయదేవాయ' ఇత్యాదిభిస్సప్తదశభిః యథా
స్వమోదనైభ్యః యోయఃఓదనాయస్యా యస్యాదేవతాయాఃస వ్యభూతః
తస్మాత్తస్మాద్యథాల్లింగం పావ్విణవదవదాన భమేణావదాయ ప్ర
థానాహుతీజఃహోతి | తత్ర భవాయేత్యప్తభిశానస్యాదనాత్ | (ఉ)
య) కంతైతత్ భవశర్వాదిశబ్దానాం ఈశానవాచకత్వాదితి | భవస్య
దేవస్యేత్యప్తాభిస్తుమీధుష్యాస్సాన్ | జయంతామేతిజయంతస్యస్వాత్
తతస్సర్వతస్సర్వేభ్య స్త్రిభ్య ఓదనైభ్యః స్విష్టకృతావదానధమేణ

సమవదాయ సహవదాయ ఉత్తరేణ యజుషా ' అగ్నేయేస్విష్టకృతేసు హుతహుతే ' ఇత్యనైనాగ్నిం స్విష్టకృతం జహోతి । అత్ర సర్వతస్స మవదాయేతి వచనం ఆగ్రయణమాసి శ్రాద్ధాదివత్సకృదేవావదాయస్విష్టకృదితి శంకానిరాసార్థమ్ ॥

❧ శ్రీ ఉత్తరేణ యజుషాపస్తాయోత్తరైస్సహాదనాని పర్వాన్యైకేకేన ద్వేద్వై దత్వా దశదేవసేనాభ్యో దశోత్తరాభ్యః ॥౫॥ శ్రీ❧

ఉత్తరేణ యజుషా 'స్వస్తిసఃపూర్ణముఖః' ఇత్యనైన అగ్నిమీశానం (హ)వా పతిష్ఠతే । ఇదంచ యథాపాఠం స్విష్టకృతౌఽనంతరమ్ । తతోలపయోరిత్యాది తంత్రశేషసమాప్తిః, ' పరిషేచనాంతం కృత్వా పణదానం ' ఇతి భాష్యకారశచనాత్ ॥

కెచిత్ — ఉపస్తానా (దికం) ద్వితంత్రశేషసమాప్తిరితి ॥

తతాయథాన్యమోదనైభ్యఏవ యజ్ఞయేషు పణాష వవదాయ తాని సహాదనాని ఓదనసహితాని పణాన్యత్తరైః 'గృహపాపస్పృశ' ఇత్యాదిభి స్సప్తభిదాతీతి సామాన్యేన విధాయ విశిష్టి ఏకైకేన మంత్రేణ ద్వేద్వైపణే ఇతి । అథ ద్వేద్వై ఇత్యేతదపవదతి దశేత్యాదినా । దేవస్యేశానస్య సేనాః దేవసేనాః, తాభ్యో దశ పణాని దక్షిణస్యాం కుట్యందేవస్యేవోదనాదవదాయ దదాతి । తథా । దశైవ పణాన్యన్యోత్తరాభ్యో దేవసేనాభ్యః । ఉత్తరస్త్రిన్మంత్రే 'యా ఆభ్యాతాయాశ్చానాభ్యాతాః' ఇతి గుణద్వయవత్సస్తా ఉత్తరాదేవసేనాః

❧ శ్రీ పూర్వవచుత్తరైః ॥౬॥ శ్రీ❧

పూర్వయథా ' గృహపాపస్పృశ ' ఇత్యాదిభిర్దక్షిణోత్తరకుట్యార్థ్యే త సేభ్య ఏవోదనైభ్యో ద్వేద్వై పణే పరిమంత్రం దత్తై, ఏవం ఉత్తరైః ' ద్వారాపాపస్పృశ ' ఇత్యాదిభిశ్చ కుర్భిర్వద్యాత్ ॥

అథ వ్రయోగః — పరిషేచనాంతై కృతే ' గృహపాపస్పృశ ' ఇతి

దక్షిణస్యాం । గృహపుష్పస్పృశేత్సృతరస్యాం । ‘ ఘోషిణః ’ ఇతి మధ్యే । తతః ‘ శావసినః ’ ఇతి దక్షిణస్యాం । ‘ వివిస్వంతః ’ ఇత్యత్తరస్యాం । ‘ ప్రపున్వంతః ’ ఇతి మధ్యే । తతః ‘ సమక్షంతః ’ ఇతి దక్షిణస్యాం । ఏతదంతం ద్వే ద్వేపణే । తతో దక్షిణస్యామేవ దేవసేనాః ఇతి దశపర్ణాని । తగ్రైవయా ఆఖ్యాతా ఇతి దశపర్ణాని । తస్యా మేవ తతః పునరపి తత్రైవ ద్వా రాపి పస్పృశేత్ ఇతి ద్వేపణే । ద్వారాపి ఇత్యత్తరస్యాం ద్వే ‘ అన్వాసారిణః ’ ఇతి మధ్యే ద్వే । ‘ నిషంగీ ’ ఇతి దక్షిణస్యాం ద్వే ఇతి । అత్ర యద్యపి కేవల మంత్రా అవ్యక్తలింగకా బహువచనలింగకాశ్చ, తథాపీశానమిథుషీజయంతా ఏవ దేవతాః । ప్రమాణంచ ‘ గృహపి ’ ‘ ద్వారాపి ’ ‘ నిషంగీ ’ ఇతి మన్తలింగదర్శనం । దశ దేవసేనాభ్యో దశోత్తరాభ్య ఇత్యత్ర తు సూత్రకారవచనాద్దేవసేనాశానస్య సేనా దేవసేనా ఏవ దేవతాః । మమకారాస్పదీభూతస్య చ పుత్రభృత్యాదేః పూజాపి పితృస్వామ్యాదిపూజైవ, పుత్రాదిపూజాయాం సత్యాం పిత్రాదేరహమేవ పూజిత ఇతి మానసప్రత్యక్షోదయాత్ । అత ఏవద జాతేష్టేస్సంవలీతాధికారత్వమ్ । తస్మాదేవం దేవశ్చోదనా ద్వేవసేనాభ్యో దానం న విరుధ్యతే ॥

కేచిత్—మాంత్రవర్ణికస్య ఏవ దేవతాః । తేన గృహపేతి దేవాయ ‘ రుద్రః ఖలు వైవాస్తాషవతిః ’ (త్రై. సం. ౩. ౪. ౧౦) ఇతి శ్రుతేః । గృహపీతి దేవైః । ఘోషిణ ఇతి తు పంచభిదేవస్యానుచరభ్యః సర్వగణేభ్యః, ఆశ్వలాయనీయే స్పష్టత్వాత్ । తతో దేవసేనాః ఇతి ద్వాభ్యాం దేవసేనాభ్యః । ద్వారాపేతి దేవస్య ద్వారపాలాయ । ద్వారాపీతి దేవ్యాః ద్వారపాలాయై । అన్వాసారిణ ఇతి దేవ్యా ఏవానుచరభ్యః । నిషంగీ ఇతి జయంతాయ, తస్యాప్యావాహితస్య బలినా భావ్యత్వాదితి ।

— శ్రీరదనపిండగోనం వృత్త పణపుటే వధాయోత్త

రేణ యజమా వృక్ష ఆసజతి ॥ ౭ ॥ శ్రీ

అథ శామబలిశేషభ్యః త్రిభ్య ఓదనేభ్య ఉపాదాయపిండం సం
వర్తయతి సుదృఢం కరౌతి । శేషాణాం పృథివ త్ర్యపెక్షత్వాత్ ॥

కేచిత్ — జయంతస్యాదానాదితి ॥

తతస్తం పిండం పర్వపుటేఽవధాయోత్తరేణ యజమా సమోనిషంగి
ణ ఇసుభిమతే ' ఇత్యేతావలైవ మంత్రసమామ్నాయ గలెన వృక్షై క
స్త్రిశ్చిదానఙతి శిక్యే కృత్వాపలమ్బయతి ॥

— శ్రీ అత్యరుద్రాః జపేత్ ॥౨॥ —

అత్రాస్త్రినామలే ॥

అన్యేతు — అత్ర వృక్షసమీప ఇతి ॥

రుద్రాః ' నమస్తే రుద్రమస్యవే ' (త్రై.సం.౪-౫-౧) ఇత్యేకాద
శానువాకాః జపేత్ చాతుస్సవర్యేణ తత్రోత్తమానువాకే ' అస్త్రి
స్తహతి ' ఇత్యాదిష్యస్తసు ' తెమాగ్నహస్రయోజనే ' (త్రై.సం.౪-౫
౧౧) ఇత్యాద్యనుషంగః । తథా ' నమోరుద్రేభ్యో యేష్యభివాన్యం యే
షామన్నమిషవస్తేభ్యః ' ' నమోరుద్రేభ్యో యే అంఠరిక్షే యేషాంవా
త ఇషవస్తేభ్యః ' ' నమోరుద్రేభ్యో యే దివి యేషాంవషణ్మిషవస్తే
భ్యో దశప్రాచీదణశదక్షిణౌ ' ఇత్యాద్యనుషంగః ॥

— శ్రీ పృథమోత్తమావా ॥౩॥ —

అథవా రుద్రాణాం పృథమోత్తమావేవానువాకౌ జపేత్ ॥

అథ పృథానహోమకాలవీప యత్కర్తవ్యం తదాహ-

— శ్రీ ఆభితవీతమగ్నింగాస్థాపయతియథైనాధూమః

ప్రాప్నుయాత్ ॥౧౦॥ —

ఏతం హోమార్థమగ్నిమభితఃహోమాగ్నేస్సమీపేఽత్యర్థః । గాస్స ఏ
కీయాస్థాపయత్యనువాతం, యథైనాగాహోమభూమఃప్రాప్నుయాత్ ॥

కేచిత్ — గోశాన్త్యధఃపీడం కమేత్సత్ర ఏతత్ జ్ఞాపకమితి ॥

— శ్రీ తా గంధైదణ్గగుమ్మష్టినావాక్షతి సృషా

ణమేవాగ్రే ॥ ౧౧ ॥ శ్రి

తాగం దైశ్చందనాదినాయక్తేః దభగ్గుముష్టినా । దభాణాంగురు
ముష్టిః । దభగ్గుముష్టిః ఉకారలోపశ్చాందసః సన్నఖోద్భవముష్టిరిన్య
ర్థః । తెనావాక్షతి తత్త్రవిశేషః వృషాణం, వృషభమేవాగ్రవాక్షవతి । ఏష
కారాత్తస్తిన్నవాక్ష్యమాణేన్యాకాచిద్ధార్వావాక్ష్యతే తతోగోచరాయగాః ప్రస్థాపయతి ॥

గవాం మౌగేన గ్నా త్తేత్రస్య పతిం యజతే ॥ ౧౨ ॥

తతః పృస్థితానాం గవాం మగేనామగేన । ఛాందసోహస్రస్యః । అన
గ్నాభూమావేన త్తేత్రస్య పతిం యజతే ॥

శ్రి ఈశానవదావాహనమ్ ॥ ౧౩ ॥ శ్రి

త్తేత్రస్య పతిరావాహనమీశానవత్; ఆత్వానహంతుః శ్వేతయేశ్వర్థః ।

శ్రి చతుర్మునప్రసువా పణేము నామాదేశం

దధాతి ॥ ౧౪ ॥ శ్రి

చత్వారి సప్తవా పణాని భూమా స్థాపయిత్వా తేషుః త్తేత్రపత్యా
త్ స్థాలీపాకాచోదనమాదాయ నామాదేశం నామచతుర్మునంతమాది
శ్య ' త్తేత్రస్య పతియేత్వాం దదామి ' ఇతి (దధాతి) దదాతి, ' దుధా
జ్ఞ' (ధారణపిపణయోః) (దానధారణయోః) ఇతి స్మరణాత్ ॥

కేచిత్ — త్తేత్రస్య పతియే స్వాపేతి దదాతి । పూర్వత్రచి మ
స్త్రేమ స్వాహాకారస్య దృష్టత్వాదితి ॥

అత్ర తు (న) సహాదనాని పణాని దేయాని, పణేషితి శప్తమీ
నిదేశాత్ ॥

శ్రి క్షిప్రం యజేత పాకోద్యేవః ॥ ౧౫ ॥ శ్రి

అయంచాదనాత్తకో యాగః క్షిప్రమావాహనానంతర ముదకమే
వ పృదాయకతవ్యః । గంధాదిప్రదానం తు యాగోత్తరకాలమేవ-
యః పాకోల్పాద్యేవః । ఏతదుక్తం భవతి - అనిత్యదర్శనత్వాత్ తే

త్యస్య పతేః శీఘ్రమేవ బలిదేయఇతి ॥

కెచిత్—పాకః బాలః బాలవద్గమనశీలః । తథాగంధాది దత్తైస్సా
త్రాపి బలిరితి ॥

—శ్రి ఉత్తరాభ్యాముపతిష్ఠతే॥౧౬॥శ్రి—

‘తైత్తిర్యసృవతినావయమ్’ ఇతి దావ్యభ్యామృగ్భ్యాముపతిష్ఠతే ॥

‘ఓదనమండం సంవృత్య’ ఇత్యాదినా హోమబలిశేషాణాం పృథివ
త్తిరుక్తా । ఇతానీమిశానస్థాలీపాకశేషస్య పృథివ త్రిమాహ—

—శ్రి స్థాలీపాకం బ్రాహ్మణాభోజయేత్॥౧౭॥శ్రి—

అయం చ ప్రాకృతపృథివ త్త్యనువాచా బ్రాహ్మణబహుత్వం విధా
తుం- సర్విష్టత్త్వం నివర్తయితుంవా ॥

తైత్తిర్యసృవ పృథివ త్రిమాహ—

—తైత్తిర్యసృవప్రాశ్నంతియెసనాభయోభవంతి॥౧౮॥—

సనాభయస్సపిండాః ॥

—శ్రియథావైషాం కులధర్తస్సాస్యత్॥౧౯॥శ్రి—

—ఇత్యాపస్తంబ్యైగృహ్యప్రశ్నై వింశతిఖండః—

—* సమాప్తస్సప్తమశ్చపటః. *

యద్యేషామనుష్ఠాత్మాణాం అసపిండకత్వేకప్రాశనమపి కులధ
మస్తహి తథావాస్యాత్ ॥

సప్తమేపటలెవ్యేనం కృతంభాష్యానుసారతః । శ్రీమత్సుదర్శనార్య
ణ గృహ్యతాత్పర్యదర్శనమ్ ॥ ౧ ॥ అత్రానుక్తం దురుక్తంవా యత్ప్ర
మాదాదిహేతుకమ్ । వెదమాగానువర్తితావత్తత్త(మధ్యవిపశ్చితః)
ప్రత్యం మనీషిభిః) ॥౨॥

ఇతి శ్రీసుదర్శనాచార్యవిరచితే గృహ్యతాత్పర్యదర్శనే

వింశతిఖండః

—*సమాప్తస్సప్తమః పటః*

పునరపి పాకయజ్ఞాంతరం పురుషత్రయ సంప్రదానకం తాదృశానా
మష్టకాదీనాం ప్రకృతిభూతం మాసిశ్రాద్ధసంజ్ఞికం పితృశ్రాద్ధపదిశ్యతే
మాసిశ్రాద్ధస్యాపరపక్షే యథోపదేశంకాలాః॥౧॥

మాసిశ్రాద్ధస్య మాసే మాసే శ్రద్ధయా కర్తవ్యస్య । అపరపక్షే
కృష్ణపక్షే । యథోపదేశం ‘ స ర్వేష్యేవాపరపక్షస్యాహస్సుక్రియమా
ణే పితౄన్స్మిణాతి కర్తుస్తు కాలాభినియమా త్వవిశేషః ’ (ఆప-ధ-
౨-౧౬-౭) ఇత్యాదిధర్మశాస్త్ర సిద్ధోపదేశానుసారేణ కాలాధవంతి ।
‘ అపరపక్షే యథోపదేశం కాలాః ’ ఇతి పునర్యచనస్య ప్రియోజనం
‘ అపరపక్షే పితృశ్రాద్ధే ’ (ఆప. గృ. ౧-౭) ఇత్యత్పాత్రమ్ ॥

కేచిత్—యన్యాం తిథౌప్రథమముపక్రమస్తస్యామేవ తరే ప్ర
యోగాః ఇతి నియమో నాస్తి. కింతు, (అ)స్మాణ్ణాపి మాసే అపరపక్ష
ఏవ యథోపదేశం తిథ్యంతరేపి నిత్యః కామ్యశ్చ ప్రియోగఇతి ॥

శ్లో శుచీ మత్రివతోయోనిగోత్రమంత్రాసంబంధా

నయగ్నాన్ స్త్యవరాననథావెక్షోభోజయేత్ ॥౨॥ శ్లో

శుచితాపిది గుణయక్తా బ్రాహ్మణా, అనథావేక్షఃప్రత్యుపకా
రాది దృష్టప్రియోజనానవెక్షో, భోజయేదితి వాక్యాధాః । పదార్థస్తు
శుచయోవాఙ్మనఃకాయశుద్ధాః । నచ వాచ్యంధర్మశాస్త్రే, ‘ శుచీ మత్రి
వతస్సర్వకృత్యేషు భోజయేత్ ’ (ఆప. ధ-౨.౧౫-౧౧) ఇతి సర్వాధా
ముక్తతాపిహ పునశ్శుచిత్వ వచనమనర్థకమితి, యతోఽల్పవిద్యాన
పి శుచీనేన భోజయేత్, తదథావే వరం క్రియాలోపో, న త్వశుచీనిత్య
మం శుచితాపిదరాధాం । మంత్రవతో మంత్రబ్రాహ్మణవతః ॥ యోని
గోత్రమంత్రాసంబంధానిత్యత్ర ‘ ద్వంద్వోత్పరం స్మృయమాణః ప్ర
త్యేకమభిసంబధ్యతే ’ ఇతి న్యాయేన- యోన్యాఅసంబంధాః, గోత్రే

ణాసంబంధాః మంత్రేణాసంబంధాః- ఇత్యథోఽథవతి । తత్ర యోనిసంబంధాశ్చ శరమాతులమాతులెయాదయః । గోత్రసంబంధా ఏకగోత్రాస్సపిండాదయః । మంత్రసంబంధాః యాజ్ఞ యాజకాఞ్శత్రధావయితారః । యత్తు ధర్మశాస్త్రే ‘ మంత్రాంతే వాస్యసంబంధాత్ ’ (అప-ధ-౨-౧౭-౪) ఇతి మంత్రసంబంధ వ్యతిరేకణాంతేవాస్య సంబంధాని త్వక్తమ్, తదంగాఞ్శత్రుశ్రాత్పలక్షణ మంత్రసంబంధనిషేధాభిప్రాయమ్ ।

నను సామయాచారికప్రేవ బ్రాహ్మణానాం మంత్రసత్త్వం యోనిగోత్రమంత్రాసంబంధత్వంచ సిద్ధం తదిహ కిమథాం పునరుక్తమ్ ? ఉచ్యతే—నిత్యే మాసిశ్రాద్ధేగృహ్యోక్తగుణానపి భోజయేత్ (అలాభే) నావశ్యం ధర్మోక్తాత్ బ్రహ్మవిదోంతేవాస్యసంబంధానిత్యేవమథాం । అయగ్గావిషమసంఖ్యాకాః । త్ర్యవరాః త్రిత్వమవరసంఖ్యా యేషాం తెత్ర్యవరాః! ఏతచ్చ పితృపితౄమహా పృథితౄమహావిషయమ్ । తతశ్చ పిత్రాదీనాం త్రయాణాం ప్రత్యేకం త్రీపంచ వా (అథవాసర్వేషాంత్రీపంచవా) న పునస్సప్తాదీన్,

ద్వా దైవ పితృకార్య త్రీనేకేక ముభయత్రవా ।

భోజయేత్సుసమృద్ధోపి న ప్రసజ్యేత విస్తరే ॥

(౩-౧౨౫) ఇతి మనువచనాత్ । నప్వస్థి మనువచనే ‘ పితృకార్య త్రీ ‘ ఇత్యుక్తావ “ న ప్రసజ్యేత విస్తరే ” ఇత్యుక్తం తత్కమితి ‘ పంచవా ’ ఇత్యుక్తమ్ ? ఉచ్యతే—అయగ్గాగ్నస్త్ర్యవరానితి సూత్రవచనాత్ । ఏవంతేవా ‘ ఏకేకముభయత్రవా ’ ఇతి విరుద్ధః । ‘ న తస్యానుకల్పత్వాత్ । అత్రయద్యపి మాత్రాదిభ్యః పృథగవపిండవా న దశానం, తథాపి తాస్మాం పృథగ్బ్రహ్మణభోజనం నభవతి, హా మాభిమతేశనయోః పృథక్త్వాదశానాత్ - పితౄమాతృధాబ్రాహ్మణసంఖ్యాసంకలనే నత్యయగ్నత్వ విరోధాత్, ఆచారాభావాచ్చ । అపిహ

అష్టకాసుచవృద్ధౌచ గయాయాం చ మృతేహని ।

మాతుశ్శాశ్రిధం పృథక్కుర్యా దన్యత్ర పతినాసహ ॥

ఇతి మనువచనాదష్టకాదిభ్యోన్యత్ర మాసిశ్రాద్ధాదౌ పృథక్త్వాసి
భావస్సృష్ట ఏవావగమ్యతే । ఇహచ సూత్రకారభాష్యకారాభ్యామ
నుక్తమసి విశ్వదేవాధాన్యం యుక్తానాం భోజనం కర్తవ్యమ్, ' దాస్య
దైవే ' ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యభ్యా ముక్తత్వాత్, '

పిశాచారాక్షసాయక్షా భూతా నానావిధాస్తథా ।

విప్రలుష్పంతి సహసా శ్రాద్ధమారక్షవజ్జితమ్ ।

తత్పాలనాయవిహితా విశ్వేదేవా స్స్వయంభువా ॥

ఇత్యాది ఛాగలెయవచనాత్, అవిగీతవిశిష్టాచారాచ్చ । యదాత్వేకపి
వ ద్రాక్షణో లభ్యతే, తదా తం పిత్రాద్యధామేవ భోజయేత్ - పృ
థానత్వాత్ । అంగభూతస్య తు వైశ్వదేవస్య

యద్యేకం భోజయేద్భాగ్యధై దైవం తత్రకథం భవేత్ ।

అన్నం పాత్రై సముద్భృత్య సర్వస్య ప్రకృతస్యచ ॥

దేవతాయతనై కృత్వా తత్రశ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ।

ప్రాసేదగ్నోతదన్నం తు దద్యాద్వాబ్రహ్మచారిణే ॥

(౧౧.౩౦-౩౧) ఇతి వసిష్టోక్తవిధినానుష్ఠానమ్ । ననుచ,

మాతామహానామప్యేవం తంత్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥

(యా-౧.౨౨), తథా

మాతామహానామప్యేవం శ్రాద్ధంకుర్యా ద్విచక్షణః ।

మంత్రోపేన యథాన్యాయం శేషం మంత్రవివర్తితమ్

(వి. స్కం. ౭౫ అధ్యాయం), తథైవ—

పృథక్తాతామహానాం చ వైశ్వదేవ సమన్వితమ్ ।

కుర్వీతభక్తిసమ్మన్నం తంత్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥

(వి. పు. ౩.౧౫-౧౬) ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్తోత్రాః విష్ణుపురాణే చ

విధిదత్తానాం మాతామహా శ్రాద్ధమపి నిత్యమేవావగమ్యతే । తత్త్రి
మితి సూత్రకార భాష్యకారా నఘ్నాతః! ఉచ్యతే । నైవతత్రాపి
స్త్రుత్యంతరేషు పితృవత్సర్వస్యేన జీవతోద్విజన్య అవశ్యం మాతా
మహాశ్రాద్ధమపి నియమేన కర్తవ్యమితి విధిత్సితమ్. కృతేఽభ్యుద
యః అకరణే న ప్రత్యవాయితీ । కస్య తహినియమేనకర్తవ్యమితి
విధిరీతి ఛేత్ । యః పుత్రికాకృతాయా ఆసురాది వివాహోధాయావా
పుక్తా మాతామహేన సహ మాతుస్సాపిండ్యంకరోతి -తస్య మాతామ
హాశ్రాద్ధం నియతమేవ, అకరణే చ ప్రత్యవాయః । మాసిశ్రాద్ధేతుమా
తుః పృథక్ శ్రాద్ధాభావాన్తాతామహాశ్రాద్ధాంశ భాగిత్యవపత్యైః । అ
థవా యో దౌహిత్యోఽపుత్రస్య మాతామహస్యాఖిలాథవహరి తస్యే
తచ్ఛ్రాద్ధం నియతమ్ । యథాహలౌగాక్షిః-

శ్రాద్ధమాతామహానాంచ అవశ్యం ధనహరిణా ।

దౌహిత్యేణ విధిజ్ఞాన కర్తవ్యం విధివత్సదా ॥

ఇతి । ఇమమేవాథం భారుచిరప్యాహ—

‘యస్మిన్ పత్యే అపుత్రో మాతామహః; పుత్రికాసుతశ్చాఖిలద్య
న్యహరి, తస్మిన్ పత్యే తస్య పిండదాననియమః’ ఇత్యాదినా గ్రంథేన
మాతామహాశ్రాద్ధప్రయోగశ్చ స్త్రుత్యంతరభ్యో న్యాయతశ్చ ప్రత్యేత
వ్యః । తస్మాత్సర్వస్య దౌహిత్యస్య పితృవత్కర్తవ్యమేవేతి నియమా
భావానుసృతకార భాష్యకారా నఘ్నాతః ॥

— శ్రీ అన్నసోమ త్రరాభిజుహోతి ॥౩॥ శ్రీ—

అత్రాన్నశబ్దేన బ్రాహ్మణభోజనాథమన్నం వివిక్షితమ్, షష్టాన్
చాపాదానాపాదేయభావః । తేనాయమథః—బ్రాహ్మణభోజనార్థా
త్సర్వస్తాద్ధనిష్కజాతాదానాపూపాదెహోమాథమేకస్థిన్నాప్తేన
హోద్ధృత్య, తస్మాత్సర్వేణ వదవదానధర్మేణావదాయో త్రరాభిః‘య
స్తేమాతా’ ఇత్యాదిభిస్సప్తభిః ప్రత్యుచంప్రధానాహుతిజుహోతి

న తు బహుమంత్రకవికోహోమః ' ఏతద్వావిపరీతమ్ ' (ఆప-గృ-
 ౨౧-౫) ఇతి బహుత్వలింగాత్ । లింగంచ ఏతద్వేతి సూత్రవ్యాఖ్యా
 నే వ్యక్తం భవిష్యతి । అత్రప్రథమద్వితీయయో మంత్రయోరముష్టా
 ఇత్యస్య స్థా నే విష్ణుశర్మణఇతి చతుర్థ్యాః పితుర్నామగ్రహణమ్ ।
 ఏవం తృతీయచతుర్థయోః పితామహస్య । పంచమషష్ఠయోః ప్రపితా
 మహస్య । సప్తమేత్వదశశ్చబ్దాభావాన్నాస్తి నామగ్రహణం । అ
 నూహశ్చాత్ర ద్విపిత్రాద్వికన్యాపి ' తస్మాద్యచం నోపేత్ ' ఇతి ఋ
 గూహపృతిషెధశ్చులైః ' నప్రకృతాపూహోవిద్యతే ' (ఆప-ప-౩-౫౦)
 ఇతి ప్రకృతాపూహనిషేధాచ్చ । తస్మాత్ ' పితావృక్షామ్ ' ఇత్యా
 ద్యేకవచనం (పిత్రా దిత్వ) పిత్రా దిద్విత్వ) సామాన్యపరమ్ । అతఏవ
 ప్రకృతౌదశశ్చాపూర్ణమాన యోరనేక పత్నీకన్యాపి ' పత్నీం సన్న
 హ్య' ఇత్యేకవచనేనేవ సంప్రేషః ॥

ఊహ ఇత్యుపదేశః ప్రకృతావేవ ద్వాదశామే " అద్యసుత్యామి
 త్యాలెఖనః " ఇత్యూహదశానాత్ ॥

' ఏషలె తత మధుమా ' ఇత్యాదిష్వేష ఏవ న్యాయః । జీవపి
 త్రాద్వికస్తు పిత్రాదేః పిత్రాదీనాం త్రయాణాం మృతానాం నామాని
 గృహ్యతి । యస్తుప్రమీతపితృకోయం ధీయమాణపితామహస్సన్యత్, స
 స్వపితృశ్చ తత్పితామహప్రపితామహయోశ్చ నామాని గృహ్ణీయాత్ ।
 తథా మంత్రేషు ప్రతియోగిభేదేపి పితృపితామహప్రపితామహశ్చబ్దా
 నామేవ ప్రయోగః । ఊహపక్షే తు, తత్తత్ప్రతియోగి నిర్దేశపూర్వ
 కః ' పితుః పితావృక్షామ్ ' పితుఃపితామహోవృక్షామ్ ' ఇత్యాది
 కః ప్రయోగః । న చ జీవపిత్రాద్వికస్యమాసిక్వాద్ధంనాస్తీత్యాశంకనీయం

ధీయమాణతుపితరి పూర్వేషామేవనిర్వపేత్ ।

పూర్వేషుత్రిషుదాతవ్యంజీవేచ్ఛేత్త్రిశయంయది॥

మ. స్క-౩. ౨౨౦) ఇత్యాది వచనజాతాత్ । నన్వేవమపి పున్రత్య

మ పృమీతపితృాదికస్య నైవఘటతే.

‘ వ్యుత్క్రమాచ్చ పృమీతానాం నైవకార్యాసపిండతా । ’ ఇతివ్యుత్క్రమమృతానాం సపిండికరణ నిషేధేన సపిండికృత పితృసంప్రదానక శృద్ధే (తత్పుత్రతి) త్రాదీనా మధికారాభావాత్ । మైవమ్.

పితాయస్యతువృత్తసాన్య జ్ఞేవేచ్ఛాపి పితామహః ।

పితృస్సనామ సంకీర్త్య కీర్తయేత్పృపితామహమ్ ॥

పితామహువా తచ్ఛృద్ధం భుంజీతేత్యబ్రహ్మీ స్తనః ॥

(మ-స్కం-౩-౨౨౧-౨౨౨) ఇతి మనవచనైవ వ్యుత్క్రమపృమీత పితృాదికస్యాపి శృద్ధవిధానాత్ । తతశ్చ వ్యుత్క్రమాచ్ఛ్రుతి నిషేధః పాక్షిక ఇతి నిశ్చయాదధికారోపి పాక్షికోవగమ్యతే ॥

— శ్లోకజ్యోతిషాహుతీదుత్తరాః ॥౪॥ శ్లో —

ఏవమన్నహోమాన్ హుత్యాన్, అనంతరముత్తరాః ‘ నాస్వహపిత్రే ’ ఇత్యాద్యాన్షడాజ్యహుతిజహోతి ॥

— శ్లోపితదావి విపరీతమ్ ॥౫॥ శ్లో —

యదావి—విపరీతమేవద్భవతి ‘ యన్తేమాతా ’ ఇత్యాద్యాః పూర్వాన్సప్తాజ్యహుతయః ‘ నాస్వహపిత్రే ’ ఇత్యాద్యాఉత్తరాన్షడన్నాహుతయ ఇతి ॥

— శ్లోసర్వముత్తరైరభిమృశేత్ ॥౬॥ శ్లో —

అథ ద్వాహుత్యభోజనార్థం హవిష్యమహవిష్యం చ సర్వమన్నం ఉత్తరైః ‘ ఏషతే తత మఘమాన్ ’ ఇత్యేతైః స్త్రీభిర్భులైః అభిమృశేత్ । ఏకయత్నైన సర్వస్యాభిమర్శనాసంభవే మంత్రావృత్తిః, శేషిపరతంత్రత్వాచ్చేషాణామ్ ॥

— శ్లోకృష్టాన్వా పృతిపూరుషమ్ ॥౭॥ శ్లో —

అథవా—పితృద్యభోగ్య ద్వాహుత్యభిః పృతిపూరుషం భోజనపాత్రేషు కృష్టాన్ వ్రకల్పితాన్ భోజ్యపదార్థాన్ ఏతైశ్చ మంత్రైః

ణ యథాలింగమభివ్యుతేత్ । అత్యౌఘ పిత్రాదేరైకకస్య ద్వాహ్మణ
బహుత్యై యుగపదభివృత్తానానంభవే చ తత్తన్తన్తావృత్తిః ॥

— శ్రీఉత్తరేణ యజుషోపన్మృత్యయిత్వా ॥౮॥శ్రీ—

ఉత్తరేణ 'వృధివీ తే పాత్రమ్' ఇత్యనేన యజుషా, కృష్టానన్నవి
శేషాణా ద్వాహ్మణాణా హస్తేగృహీత్వాపన్మృగ్యయిత్వా, తం భోజయేది
తిశేషః । అత్రేద మంత్రేయద్యపి ద్వాహ్మణానామితి బహువచనం తథా
పి యుగపత్ స్మృత్యయితు మశక్యత్వాత్ ప్రతిపూరుషం మంత్రావృ
త్తిః, యథా—'వాయవస్థస్' (తై-సం-౧-౧-౧) ఇతిమంత్రః ప్రతి
వత్సమ్ । ఏవం విధేషు బహువచనం ప్రయోగసాధుత్వాధికం, ఏకప్ర
యోగవచన ప్రయోజ్యానేకవ్యక్త్యభిప్రాయంవా॥

— శ్రీభుక్తవతౌ నువృజ్యప్రదక్షిణీకృత్యదైవధందక్షిణా

గార్భాదర్భానగస్తీర్యతేషా త్తరైరపాదత్వా
త్తరైదక్షిణాపవగాన్విణ్డాదత్వాపూర్వపదు
త్తరైరపాదత్వాత్తరై రుపస్థాయో త్తరయోదపా
త్రేణ త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య న్య(జ్జన్)బ్జ
పాత్రాణ్యుత్తరం యజురసవానంత్ర్యవరాధ్య
మావత్యయిత్వా పోక్ష్య పాత్రాణి ద్వంద్వమ
భ్యుదాహృత్యసర్వతస్సమపదాయో త్తరేణయజు
షాశేషస్యగ్రాసవరాధ్యంప్రాప్నీయాత్ ॥౯॥శ్రీ—

అథ భుక్తవతౌ నువృజతౌ ద్వాహ్మణానాగృహ సీమాంత మనువృ
జ్య ప్రదక్షిణీకరౌతి । ఏతయోశ్చ యజ్ఞోపవీతం । కథం? ప్రదక్షిణేతా
వత్ 'యజ్ఞోపవీతినా ప్రదక్షిణమ్' ఇతి సాహచర్యాత్ । అనువృజ
నే వ్యనువృజ్య ప్రదక్షిణీకృత్యైతి ప్రదక్షిణ సాహచర్యాత్ । తంత్రేణ
చైతదుభయం(భవతి)సంభవాత్) । యదితు కారణవశాత్తత్రాత్రాధావః
తదా స్పృశస్పృశః । అథ ప్రత్యేత్య ప్రాసీనానీతి పిండవాసదేశే

దక్షిణాగ్రా దర్భా ద్వేషధు ద్వేషానగ్ స్తృణాతి । తత్ర పురస్తా
త్పితౄద్యధః పశ్చాత్పితౄద్యధః ఆశ్వలాయనే దర్శనాత్, ఆ
చారాచ్చ । తతస్మై దభేమాత్తరైః ' మాజయంతాం మ
మపితరః ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః మాజయంతాం మమమాతరః ' ఇ
త్యాదిభిశ్చ యథాహాం దక్షిణాపవర్గామహి దత్వా అనంతరము
త్తరైః ' ఏతత్రైతతాసా ' ఇత్యాదిభిః ' ఏతత్రైమాతరసా ' ఇత్యాది
భిశ్చ యథాలింగం త్రింశ్రీక్ష దక్షిణాపవర్గాపిండాదదాతి । పిం
డాశ్చ హుతశేషాద్భుక్తశేషాచ్చ సమవదాయ కర్తవ్యః । ఆత్ర పూ
ర్వేషు త్రిమమంత్రిష్వసావిత్యస్య స్థానే పితృపితామహప్రపితామహ
నాం నామాని సంబుద్ధ్యా యథాక్రమం గృహ్యతి । ఉత్తరేషు తు త్రి
మ మాతృపితామహిప్రపితామహీనామ్ । ' దక్షిణాపవర్గాః ' (అప-
గృ.౧-౧౦) ఇతి సామాన్యవిధిసిద్ధస్య ఇహ పునర్వచనం పిండదానపవ
దక్షిణాపవర్గాః ద్వేషధు దభాస్తరణేషు తు వశ్చిమాపవర్గా ఇతిజ్ఞా
పనార్థం తథోభయేషాం పిండానాం ప్రత్యేకం దక్షిణాపవర్గాసిద్ధ్య
ధః చ । అథపూర్వవల్ ' మాజయంతాం ' ఇత్యాదిభిరేవాహాదదాతి

కెచిత్ — ' లేమాత్తరైరహాదత్వా ఉత్తరైరదక్షిణాపవర్గా పిం
డాదత్వా ' ఇత్యేతయోరపి ' పూర్వవల్ ' ఇతి పదమపకృష్య త్రి
ష్వపి సూత్రేషు చోద్యమానం పూర్వవల్ పిండపితృయజ్ఞవత్కర్తవ్య
మితి వ్యాచక్షతే । ప్రయోజనం తు " త్రీనుదకాంజలీన్నసయతి " (అప.
శ్లో.౧-౫-౧౦) ' సవ్యంజానావచ్యావాచీనపాణిః ' (అప. శ్లో.౧-౫-౧)
ఇత్యాదివిధాన మిహాపి భవతీతి । తన్ను అపకషణస్త్వేవాయుక్తత్వా
త్, పూర్వవదిత్యస్య పిండపితృయజ్ఞవదిత్యేవంబుద్ధ్యనుదయాచ్చ । యది
త్వాచారచలాత్ ' సవ్యంజానావచ్య ' ఇత్యాదీహాపి కర్తవ్యమేవేత్యు
చ్యత తదాన కశ్చిద్దోషః । అథోత్తరైః ' యేచవోత్ర ' ఇత్యాదిభి
ష్శ్చిమంత్రిర్యథాక్రమం యథాలింగం పితౄక్ష మాతృక్ష త్రిశ్రీ

రుపతిష్ఠతే । తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృత్తైన ఉభయాం స్తంభైః॥

కెచిత్ — చత్వారోమంత్రాః స షట్ । తత్ర ప్రథమోమంత్రో
యేచవాత్ర ' ఇత్యాదిః ' తాశ్చ మహంతామ్ ' ఇత్యంతః ఉభయేషాం
మపస్థానాథః । ' తృప్యంతుభవంతః ' ఇతి పితౄణామ్ । ' తృప్యం
తు భవత్యః ' ఇతి మాతౄణామ్ । ' తృప్యతృప్యత తృప్యత ' (ఇతి
త్రిరావృత్తేన) ఇత్యుభయేషామితి ॥

తత ఉత్తరయా ' పుత్రాన్పౌత్రాన్ ' ఇత్యేతయా ఉభయేషాం
ఖిండాన్యగపదుదపాలైః త్రిః ప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నం పరిషేచతి । సా
మాన్యవిధిసిద్ధస్య ప్రసవ్యస్వేహ పునఃప్రసవం పూర్వత్ర " ప్రక్షిణీ
కృత్య " ఇతి వచనాదిహపి ప్రాదక్షిణ్యంస్యాదితి శబ్దాని రాసార్థమ్ ।
అనంతరం పాత్రాణి హోమాధాని పిండదానార్థానిచ ॥

కెచిత్ — భోజనాధానివదదానాధాని చ, స తు హోమా
ధానీతి ॥

స్వబ్ధ్య అహోబిలాని కృత్వా । తత ఉత్తరం యజః ' తృప్యత తృ
ప్యత తృప్యత ' ఇత్యామ్నసత ఏవ త్రిరభ్యస్తమ|అనవానంతన(చ్ఛాప్
సం)చ్ఛాప్సన్ త్రివరాధ్యం త్రిరభ్యవృత్తివరా మాత్రాయస్య
వతఃసస్య తత్త్రివరాధ్యమ్, యథా భవతి తథావతయతి । తత
శ్చైవమాయామపి మాత్రాయాం తృప్యతేతి నవకృత్వాభ్యసితవ్యం భవ
తి । ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యావత్స తతః పాత్రాణి న్యగ్భూ
తాని పోక్ష్య, ద్వంద్వమభ్యుదాహరతి । అత్రాభ్యుపసగ్గాదుత్త
రం కర్మ ప్రత్యుదాహరతి । లేషాంపాత్రాణాం నిరిష్టికదోషో నాస్తి
తి భావః । అథ శేషస్యామ్నస్య గ్రాసవరాధ్యం గ్రాసావరాధ్యమ్ ।
చాందసత్వాద్భ్యసవ్యః । ఉత్తరేణ యజమా ' ప్రాణేనవిష్టః ' ఇత్యనేన
ప్రాశ్చీయాత్ । ఏతచ్చ సర్వతస్స రెవభ్యోన్న శేషభ్యస్సమవదాయ
కాశ్చమ్ । ఇదంచ ప్రాశనం భోజనెచ్ఛాయామసత్వామపి గ్రాసవ

రాశ్వమవశ్యం ప్రాశ్యం కర్తాంగత్వాత్ । ఏవంప్రాశ్య తతశ్శుద్ధ్య
థం యజ్ఞోపవీత్యాచామేత్ ॥

అథాత్ర సూత్రాణామభూణాత్వాదన్యతస్సిద్ధానపి పదార్థాను
వసంహృత్య యథావృత్తిభాసం ప్యయోగ ఉచ్యతే—పూర్వేష్యసాన్య
మాపాసనహామం హుత్వా ప్రాచీనావీతీ కృతప్రాణాయామఃశ్వా
మాసిశ్చార్ధం కర్తాస్తీతి సంకల్ప్య శుచితాపది గుణసంపన్నేభ్యః శ్విత్రా
దిదోషవజ్జలైభ్యః కృతసాయమాహ్నికభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయే
త్ । తత్ర ప్రథమం యజ్ఞోపవీతీభూత్వా ‘ శ్వా మాసిశ్చార్ధంభవితా,
తత్ర భవద్భిర్విశ్వదేవాథేక్షణః కర్తవ్యః ’ ఇతి విశ్వదేవాథే
భ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ । తతః ప్రాచీనావీతీ ‘ పితృథేక్ష
ణః కర్తవ్యః ’ ఇతి పితృథేభ్యః । ‘ పితామహార్థేక్షణఃకర్తవ్యః ’ ఇతి
పితామహార్థేభ్యః । ప్రపితామహార్థేక్షణఃకర్తవ్యః ’ ఇతిప్రపితామ
హార్థేభ్యః । ఏకబ్రాహ్మణపక్షే తు ‘ పితృపితామహప్రపితామహార్థేక్ష
ణః కర్తవ్యః ’ ఇతి । మాతామహశ్చార్ధకారీ చేత్, ఊహన ‘ మాతా
మహార్థేక్షణః ’ ఇత్యాదినా నివేదయేత్ । తత్రచాఘారయోస్తదర్థం
మిథోరాజ్యభాగయోరగ్నిముఖాహుతౌ స్విష్టకృతి ప్రాయశ్చిత్తాహు
తౌ చ తథా విశ్వదేవాధేమ సర్వేషుపచార్థేమ చ ప్రక్షణామన్త్ర
జనయోశ్చ యజ్ఞోపవీతమేవ । ఏభ్యోన్యత్రాసమాప్తేస్సర్వత్ర ప్రా
చీనావీతమేవ । ఏతచ్చ ప్రాగవోపపాదితమ్ । కర్తుశ్చాత్రసంక
ల్పదారభ్య ఆసమాప్తేబ్రహ్మచర్యాదివ్రతచర్యా అనశనంభవతి
భోక్తృణామపిమనూక్తౌక్రొధత్వాదిః । అథాపరేద్యుః ప్రారస్తా
నాబ్రహ్మణా గృహమాసీయ అపాస్తానాసనెమాపవేశ్య పూర్వేష్యసాన్య
యమామంత్రణమ్ । అత్ర త్వద్య శ్రాద్ధం భవిష్యతీతి భదః । ‘ పూ
ర్వేష్యసాన్యవేదనం అపరేద్యుద్ధివీతీయం తృతీయం చామంత్రణమ్ ’ ఇతి
వచనాత్ । అథ లెహం పాదాశ్శుంధేమసహర్భతిరెష్యవనిజ్య(చవ

య్య(చామ్య)కృతరతామ్బూలాదీనిద తావ అభ్యజ్యస్సానాథంప్రస్థా
పయేల్ | లేద స్నాయుః | తతస్సవ్యయం చ స్నానా బ్రాహ్మణభోజనా
థాణదన్నాదన్యేనాన్నైన వైశ్వదేవం. పంచమహాయజ్ఞాంశ్చకుర్యాత్ ||

కెచిల్—సమాప్తశ్రాద్ధేఇతి ||

తతోఽపరాణ్ణా ప్రాచీనావీతి బ్రాహ్మణాస్సక్తా శితపాణిపాదా
నాచాస్తానాసనేమావవేశయతి | తత్ర విశ్వదేవాథాణాన్ప్రజ్ఞుభాణ
ప్రాక్షూలము దభేమపితృద్యధ్ధానుదజ్ఞుభాణ ద్వీగుణభుగ్నేము
దక్షిణాగ్రము దర్భము శ్రాద్ధాగారంచ శుచాదేశే దక్షిణాప్ర
వణే నవ్యతః పరిశ్రితముద్వారంచ భవతి | తస్యాత్తరపూర్వదేశేఽ
గ్నిరౌపాసనః | అగ్నేదక్షిణతః పిండప్రదానాథం స్థండిలమ్ | త
స్య దక్షిణతః పిత్రాద్యధాణామాసనమ్ | పశ్చాత్తు విశ్వదేవాథా
నా మాసనమ్ | స్థండిలేమ యథావకాశం పితృదిభ్య స్త్రిమపాలై
మ ఏక స్త్రీవాశాస్త్రాంతరోక్తవిశినాఘ్యూథాణముదకగ్రహణమ్ | వి
శ్వేభ్యోదేవేభ్యశ్చ యథావిధిపాత్రాంతరే | తాని గంధాదిభి రభ్య
ర్భుః దర్భేమ సాదయిత్వా దర్భైః పృచ్ఛాద్యఅథాసనగతానాంబ్రా
హ్మణానాం హస్తేమ స్వస్తాత్స్వస్తాదుదపాత్రాత్పాత్రాంతరేణాప ఆదా
య ' విశ్వదేవాః ఇదంవోఅఘ్నం ' ' పితరిదం తె అఘ్నం ' పి
తామహేదం తె అఘ్నం ' ' పృషితామహేదం తె అఘ్నం ' ' పి
తృషితామహాపృషితామహా ఇదంవో అఘ్నం ' ఇతి వాఘ్యూణిదదా
తి | ఇదమేవాఘ్నదానం శ్రాద్ధే స్వధానినయన ముదపాత్రానయన
మితి చోచ్యతే | పురస్తాదుపరిష్టాచ్ఛాఘ్నదానార్థస్తేమ శుద్ధోదక
దానమ్ | తతో గంధాదిభిరాప్తసోభిరంగుళీయకాదిభిశ్చ యథావిధవం
ద్రాహ్మణానా మభ్యర్చనం | తతస్తాన్ ' ఉద్ధ్రియతామగ్నాచక్రియతాం
ఇత్యామంత్రయతే | లేచ ' కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నా చక్రి
యతాం ' ఇతి పృతిమూయః ' ఉదీచ్యవృత్తిస్తాన్వసనగతానాం హస్తే

ఋదపాత్రానయనం । ఉద్ధ్రియతామగ్నౌచ క్రియతామిత్యా మంత్రీ
యతే । కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌచ క్రియతామిత్యతీసృష్టఉద్ధ
రెజ్జహుయాచ్చ ' (ఆప-ధ. ౨-౧౭-౧౭-౧౮-౧౯) ఇతి ధర్మశాస్త్రవచ
నాత్ । ఏతచ్ఛ్రీదపాత్రానయనం ఉద్ధ్రియతామిత్యామంత్రీణం చ పా
క్షికమ్, భాష్యకారేణానుక్తత్వాత్, ఉదీచ్యవృత్తిరిత్యస్య సమాసస్య
ఉదీచ్యానాం వృత్తిరుదీచ్యేషు వృత్తిరిత్యుభయధావీ విగ్రహభ్యుపగమా
చ్చ । అథ బ్రాహ్మణభోజనాధాదన్నాత్ హవిష్యమోదనా పూపా
దికం ఏకస్త్రినావై స(హా)ముద్ధృత్య అహవిష్యం తౌరాదినంసృష్ట
మన్యస్త్రినావై ఉద్ధృత్యాథ హవిష్యం పృతిష్ఠితమభిఘార్య అగ్నే
రుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతం కృత్వా ' యన్తేమాతా' ఇత్యాదిభి
స్త్రయోదశప్రధానాహుతిహుత్యా సివిష్టకృతంచ తత ఉదీచీనముష్ణం
భస్మాపాహ్యఅహవిష్యం స్యాహాకారేణ హుత్యాథ ' లేపయోః' ఇ
త్యాది తంత్రశేషం సమాప్య తతః ' ఏషతేతత' ఇత్యాదిభిస్సర్వమన్న
మభిమృశ్య అథ పృథక్పృథక్తృతీయమామంత్రీణంపూర్వవదేవ కృత్వా ।
త్రిష్వపి చామంత్రీణేషు " ఓంతథా' ఇతి పృతివచనం బ్రాహ్మణా
నామ్తతఃకతుఃపార్థనం ' ప్రాప్నోతుభవా' ఇతి । తతః 'పా
ష్పవాని' ఇత్యంగీకారో భోక్తృణామ్ ॥

అపరే క్రమాంతరమాహుః—వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞానంతరం
అపరాష్ణా ప్రాచీనావీతీ అగ్నేరుపసమాధానాది కరోతి । తత్ర స్వధా
నినయనవత్ పాత్రసంసాదనకాలే స్వధాపాత్రాణామపి సాదనమ్ ।
ప్రణీతాః ప్రణీయవిధివత్స్వధాగ్రహణమ్ । తతో ' బ్రాహ్మణం దక్షిణ
తా నిషాద్య ' ఇత్యాద్యగ్ని ముఖాంతే కృతే పాదప్రత్యూళనాది । ఉ
ద్ధ్రియతామిత్యామంత్రీ, అన్నముద్ధృత్య ప్రధానహోమాదయ ఇతి ॥
ఇహాపి వత్సేస్వధానినయనం పాక్షికమేవ॥

అన్వేతు — మాసిశ్యాద్ధశాస్త్రాస్తరానుసారాస్తంత్రవన్నియమవ

దోష్భజన దేశసంస్కారం విశేషమాం దేవానాం పిత్రాదీనాంచావాహనం
 భోజయిత్వాదావసనం చేచ్ఛతి । అత్రచ పదార్థేషు క్రమేచ
 శిష్టాచారాదేవనిర్ణయః, సూత్రకార భాష్యకారాభ్యామనుక్తత్వాత్
 అథ ప్రకృతముచ్యతే । భోజనపాత్రకృష్టానన్నవిశేషా యథా
 స్వం బ్రాహ్మణానుపస్పర్శయతి ' పృథవీలెపాత్రం ' ఇత్యేతయా ' ఇ
 దం విష్ణుర్విచక్రమే ' ఇత్యేతయా చ । తస్యాశ్చాంతే ' విష్ణోహవ్యం
 రక్షస్వ ' ఇతి విశేషమాందేవానాం ' విష్ణోరవ్యంరక్షస్వ ' ఇతి పిత్రా
 దీనాం । ఏవం స్పర్శయిత్వాథ భోజయేత్ । విభవే సతి సర్పిర్యంసా
 దీని విశిష్టాని దద్యాత్ । అభావేతైలం శాకమితి । భుంజానాన్బ్రాహ్మ
 ణానాహ వసీయాథేన ధ్యాయేత్, పిత్రాదీన్ దేవతాత్వేన, అన్నం
 చామృతత్వేన ఆత్మానంబ్రహ్మత్వేన । భుంజానేషుచపరాశావృత్త్య(రి)రా
 త్నోఘ్నోఽపిత్ర్యాన్ వైష్ణవానన్యాంశ్చ (పవిత్రాన్) పావమాన) మ
 స్త్ర్యాన్ ధర్మశాస్త్రమితహసపురాణాని చాభిశాసయతి । తృప్తాంశ్చ
 జ్ఞాత్వా మధుమతీశ్చావయతి ' అక్షన్నమీమదంత ' ఇతిచ ॥ అథ భూ
 మావన్నం(ప్ర)సరికిరతి ॥

యేఽగ్నిదగ్ధాయేఽగ్నిదగ్ధాయే వాజాతాఃకులమమ ।

భూమాదత్తైనపిండేన తృప్తాయాంతు పరాంగతిమ్ ॥

ఇతి । అథాచాంతేషు పునరపోదత్వా ' స్వదితమ్ ' ఇతి పిత్రాద్యర్థా
 న్నాచయతి ' రోచయతే ' ఇతి విశ్వదేవార్థా । తతో యథాశక్తిద
 క్షిణాం దత్వాథ సర్వేభ్యోన్న శేషేభ్యః పిండాధణం ప్రాశనార్థం
 చొద్ధృత్య ' అన్న(శేషః)శేషైకిం క్రియతాం ' ? ఇతి శేషం నివేద
 యేత్ ॥ తేద ' ఇష్టైస్సహభుజ్యతాం ' ఇతి ప్రతిబ్రూయః । అథకర్తా ॥

దాతారోనాభివధంతాం వేదాస్సంతతిరవ(చ)నః ।

శ్రీధాచనా మా వ్యపగార్బహుదేయం చనోస్తు ॥ ఇతి ప్రా
 ణ్యాయతే ॥ దాతారోనాభివధంతాం వేదాస్సంతతిరవ(చ)వః)శ్రీ

ద్ధాచనోహవ్యగమద్బహుదేయంచనాస్తు ||

ఇతి లెహంప్రతివచనమ్ | అథకర్తా

అన్నంచనోబహుభవేద తిథీంశ్చబేమహి |

యాచితారశ్చ నస్సంతు మాచయాచిష్టకంచన||

ఇతిచ పాఠభేదః | ‘ అన్నంచనోబహుభవేత్’ (అతిథీంశ్చ
అభిషేకం | యాచితారశ్చనస్సంతు మాచయాచిష్టకంచన) ఇత్యాశే
నైవ ప్రతివచనమ్ | అనంతరం ‘ ఓంస్వధా ’ ఇత్యాహ | ‘ అస్తుస్వ
ధా ’ ఇతి ప్రతివచనమ్ | అథబ్రాహ్మణానాం పితృద్యభానాం పూ
ర్వం విసజ్జనం || విశ్వేషాం దేవానాం పశ్చాద్విసజ్జనమ్ | పూర్వో
క్తేషు నివేదనాదిషు సర్వేషు పదార్థేషు దైవపూర్వత్వమేవ | అథయ
జ్ఞోపవీతీ ధృక్రవతానుప్రజ్య పృథక్క్షిణీకృత్వ, ప్రాచీనావీతి ‘ ద్వైధం
దక్షిణాగ్రా ’ ఇత్యాది, ‘ శేషస్యగ్రాసనరాధ్యం ప్రాశ్చియాత్ ’
ఇత్యేవమంతం యథాసూత్రం కరోతి ||

అత్ర చెదం వక్తవ్యమ్ | బ్రాహ్మణభోజనం హోమః పిండదానం
చ తీర్ణ్యపి మాసిశ్రాద్ధే ప్రధానాని అగ్న్యధేయే (భాష్యకారేణ)
ధూతాన్వామినోక్తత్వాత్, వైశ్వదేవే విశ్వదేవా ఇత్యత్ర కపడి
న్వామినోక్తత్వాచ్చ ||

కెచిత్ — ఇహ బ్రాహ్మణభోజనమేవ ప్రధానమ్, హోమః పిండ
దానం చ తదంగం అనర్థావెత్తోభోజయెదితి ప్రకృత్య తయోర్విధా
నాత్ ఇతి ||

అథాస్య ముఖ్యకలాపసంభవే ఆమశ్రద్ధవిధిరనుకల్పితయోచ్యతే ||

ఆపద్యనగ్నో తిథేచ చంద్రసూర్యగ్రహేతథా |

ఆమశ్రద్ధోద్విజైకార్యం సూదగ్రికుర్యాత్సదైవహి ||

ఇతి (బృహత్పూజితోవచనాత్) బృహత్ప్రతివచనాత్) బృహత్ప్రతివ
చేతసోర్వచనాత్)

తాత్పర్యదర్శనసహితే.

అత్రవ్యాసః—

ఆవాహనంచ కథావ్య మర్హదానంతరైవచ |
 ఏషషవవిధిర్యత్ర (యత్ర (అత్ర) ఆమ) శ్రాద్ధం విధీయతే ||
 యద్యద్దదాతి విప్రైః భ్యః శృతం వాయదివాఽశృతమ్ |
 తేనాగ్నోకరణం రూప్యతి పితౄణాం స్తేనైవనిర్వపేత్ ||

ఇతి | ఆత్రషట్త్రింశస్తతమ్—

ఆమశ్రాద్ధం యదాకుర్యాత్ పిండదానం కథంభవేత్ |

గృహదాహృత్యవశాన్మంపిండాదద్యాత్తిలైస్సహ ||

ఇతి ప్రయోగసంక్షేపస్తు—పూర్వేష్యరపరేష్యర్వా బ్రాహ్మణాన్ని
 మంత్ర్య-పూర్వాష్టా సాత్వా బ్రాహ్మణానామాయ, పాదప్రతా
 శనాద్యస్యవానాంతం కృత్వా, యథావిధవం గంధవస్త్రాదిభిశ్చయ
 థాహామభ్యర్చ్య, అగ్నోకరిష్యామీత్యామంత్ర్య అథాగ్నిముఖం
 తే తండులాద్యామద్రవ్యేణ హోమకరణమ్ | తతస్తంత్ర్యశేషం సమా
 ప్య, తండులాద్యామద్రవ్యం శ్రాద్ధార్థం దదాతి | చర్యోరభావాత్తద్ధ
 మాణౌమభావః | భోజనాభావాచ్ఛ తత్సంబంధినామవ్యభావః | త
 తః | పిండదానమామెన, గృహదాహృతేన పక్షేనవేతి | అత్యంతావ
 దితు 'అపిహ వా హిరణ్యేన పృథ్వా(ధా)నమాత్రం, (ఏవముత్తరత్రా
 పి) అపి వా మూలఫలైః ప్రదానమాత్రమ్ ' ఇత్యాదిబోధాయనాదివ
 చనాద్ధిరణ్యాదేర్వా ప్రదానమాత్రం సమస్తధర్మరహితం కుర్యాత్ |
 ఏవం సర్వభాషి శ్రాద్ధమవశ్యం కథావ్యమ్ | సతు కస్యాం చిదవ్యవ
 స్థాయాం లోపః | అత్రచ శ్రాద్ధవిషయే యద్యపి.

వసవః పితరౌజ్ఞేయాః రుద్రాశ్చైవసపితామహః |

ప్రపితామహస్తథాదిత్యాశ్శృతిరేషాసనాతనీ ||

ఇత్యాది శాస్త్రాన్తరసిద్ధం బహు వక్తవ్యమస్తి. తథాపి విస్తరభయా
 దుపరవ్యతే || ,

ఏవం ప్రకృతిభూతం మాసిశ్శాద్ధం వ్యాఖ్యాయేదానీం తద్వికృతి
భూతం వ్రతీసంవత్సరమనుష్ఠేయం అష్టకాఖ్యం పాకయజ్ఞాంతర-వ్యా
ఖ్యాస్యక్, తస్య కాలవిధిమాహ—

—శ్రీ యా మాఘ్యాః పౌణమాస్యా ఉపరిష్టా
ద్యౌష్టకా తస్యామష్టమీజ్యేష్ఠయా సమ్పద్యతే
తామేకాష్టకత్వాచక్షతే || ౧౦ || శ్రీ—

మాఘ్యాః మాఘమాసస్య సంబంధిన్యాః పౌణమాస్యాః ఉపరిష్టా
దూర్ధ్వం యా వ్యష్టకా కృష్ణపక్ష ఇత్యర్థః । తస్యాంవ్యష్టకాయాం
యా అష్టమీ తిథిః జ్యేష్ఠయా జ్యేష్ఠానక్షత్రేణ సంబధ్యతే సంగచ్ఛతే
తామష్టమీమేకాష్టకత్వాదక్షతే కథయంతి బ్రహ్మవాదినః । తస్యామష్ట
కా కర్తవ్యేతి శేషః । ఏకాష్టకాయాం వపాహోమాది ప్రధానం క
ర్తవ్యమిత్యర్థః । తామేకాష్టకత్వాదక్షత ఇతి వచనం యానస్య న్యానస్య
పెన్యేకాష్టకాయాం విహితాని, యథా గవామయనదీక్షా, యథా చ దీ
క్షాసంధరణం, తాని చ సర్వాణి యథోక్త లక్షణాయామేవాష్టమ్యాం
కార్యాణీన్యేన మథేమ్ । అత్రాయమభిప్రాయః—యద్యపి మాఘ
మాసస్య సర్వా కృష్ణపక్షాష్టమీజ్యేష్ఠయా స సమ్పద్యతే, తథాపి త
స్యామేకాష్టకా కర్తవ్యైవ, పాకయజ్ఞేన నిత్యత్వాత్ ‘వ్యష్టకా
తస్యాం’ ఇత్యధిక గ్రహణోచ్ఛతి । జ్యేష్ఠయా సంపద్యత ఇతి తు పా
యికాభిప్రాయమితి నాయుక్తాయామపి గవామయన దీక్షాదీనిలభ్యంతే

కేచిత్—యదా ద్వయోరహోరష్టమీ, యస్మిన్వా సంవత్సరే ద్వా
మాఘమాసౌ, తత్ర యా అష్టమీ జ్యేష్ఠయా సంపద్యతే తస్యామేవ
కర్మనా(మ)సమ్పన్నాయామిన్యేన మభిప్రాయఇతి ॥

—శ్రీ తస్యాస్సాయమాపకార్యమ్ || ౧౦ || శ్రీ—

తీర్థదమిదు సూత్రమ్ । తస్యా అష్టకాయా దౌపకార్యముపకార

తతః పార్వణవదగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే, స్వకీయేనావ
దాన ధర్మణాపూవాత్పురోడాశాద్వావదాయ ఉత్తరయా ఋ
చా యాం జనాః ప్రానినందంతి ఇత్యేతయాఅంజలినాజుహోతి । అంజ
లేస్తు ' యేనజుహోతి ' ఇత్యాదిసంస్కారలేపాంజనముప స్తరణాభిఘ్నా
రణ హవిరవదానాని చ విప్రతిషేధాదనన్యః కుర్యాత్ । స్విష్టకృతంతు
దవ్యైవ జుహోతి, నాంజలినా వికృతౌ చాద్యమానాధమః ప్రధా
నాధో భవతీతి న్యాయాత్ । నచ వాద్యమాపకార్య స్యాంగతావ
త్ప్రధాన్యమేవ నాస్తీతి, యతోస్యాపి సావంగాపేక్షయా ప్రాధాన్య
మస్త్యేన । అతపివ ' మందగిం దీక్షణీయాయా మనుబ్రూయాదితి
వాఙ్మయమస్యా మంగఘాత దీక్షణీయా ప్రధానమాత్మార్థఃన త
దంగ ప్రయాజాద్యధోపి । తథా ' తతస్తూష్ణీ మగ్నిహోత్రం జ
హోతి ' ఇతి తూష్ణీకత్వ మాధానాంగఘాతస్య నైయమికాగ్నిహోత్ర
వికృతేః ప్రధానస్త్యేవధమః న తదంగానామపీతి । ఔపకార్యస్య
చౌషధిహవిష్కృత్వాదేవ సిద్ధస్య తంత్రస్య పునర్వచనం ఏతత్థానావ
స్మదధిహోమేపి ప్రాప్త్యధమితుక్తమేవ ॥

— శ్రీ సిద్ధశ్శేషస్తవప్రధా కృత్వా బ్రాహ్మణైభ్య
ఉపహరతి ॥ ౨॥ శ్రీ —

అపూపస్య శేషస్సిద్ధః । ఉపహరతి ప్రాశనాథమితి చానువాదః
తం శేషం సర్విష్ణంతమప్రధా కృత్వా అష్టభ్యో బ్రాహ్మణైభ్య ఇతి వి
ధాతుమ్ । తేనెహ బ్రాహ్మణైకత్వబాధః ॥

కచిత్—సిద్ధః శేషః ఇతి సూత్రీచ్ఛేదః । సిద్ధోఽవికృతస్తంత్రస్య
శేషః । తేన దర్వాప్యహోమస్సిష్టకృతః, జయాదివ్రతిపద్యత ఇతిచ
సిద్ధమితి—తేషాం తమప్రథేత్యత్ర తమపూపమితి వ్యవహితస్య పరా
మహోభవేత్ ॥

ఏవమాపకార్యం కృత్వా మాసిశ్చార్థవద్భిక్త ప్రభోబ్రాహ్మణైభ్యః

వేదయోగే । శాస్త్రకాశ్యాద్ధం భవిష్యతీతి భేదః ॥

శ్రీ శాస్త్రాధికారే దధేణ గామపాకరోతి పితృ

శ్రుత్వా జప్తాముపాకరోమితి ॥ ౩ ॥ శ్రీ

అథ శాస్త్రాధికారే అష్టమ్యమ్ । బ్రాహ్మణా గృహమానీయేత్యా
ద్యగ్నిముఖాంతం సర్వం మాసిశ్యాద్ధవత్ కృత్వా, అథ దధేణైకేన
గాం స్త్రియం , పితృశ్రుత్వా జప్తాముపాకరోమి ' ఇత్యనేన మంత్రే
ణోపాకరోతి ॥

శ్రీతూష్ణీపంచాజ్యహుతీర్హత్యా తస్మైవపాగ్

శ్రవయిత్వాపస్తీణాభిఘారితాం మధ్యమేనా

స్తమేనవాపలాశపణ్డణా త్రరయాజహోతి ॥ ౪ ॥ శ్రీ

తూష్ణీ సావహారేణాపి వినా పంచజ్యహుతీర్హహోతి, మం
త్రప్రాప్త్యభావాత్ । దేవతా చాసాం ప్రజాపతిరేవ । తస్మై వపా
మిత్యాది వ్యాఖ్యాతమ్ । ఉత్తరయా , వహవపామ్ ' ఇత్యేతయా ॥

శ్రీ మాగ్ సౌదనముత్తరాభిః ॥ ౫ ॥ శ్రీ

మాంసమిశ్రీదనో మాంసౌదనః । తం ఉత్తరాభిః , యాంజనాః
ప్రతినందంతి ' ఇత్యాదిభిస్సప్తభిజ్ఞహోతి । ఇదం చేహవక్తవ్యం—వ
పాహోమాంతే గోర్విశసనం కారయిత్వానవప్తకా బ్రాహ్మణభోజనవ్యం
జనాథం మాంసమవశిష్యఇతరత్కృత్సృం రౌకికప్రకారేణ శ్రవ
యిత్వా, తదేకదేశం మాసిశ్యాద్ధవద్బ్రాహ్మణభోజనాథాదన్నాద్ధో
మాథఃముద్భృతేన్నే సంస్మజ్య, తేనైవ మాంసమిశ్రేణౌదనేన జహో
తీతి । నచ మాంసౌదనయోగస్సహపాకశ్శంకనీయః గోరాలంభాత్పాగ్రికే
వ హోమాధాన్మసౌగ్ధ్యతత్వాత్—మాంసౌదనయోగపక్తివైషమ్యాచ్చ॥

శ్రీపిష్టాన్నముత్తరయా॥ ౬ ॥ శ్రీ

పిష్టేన కృతమన్నం పిష్టాన్నం పయసి శృతం ప్రసిద్ధమ్ । తదుత్తర
యా , ఉక్త్యశ్చ ' ఇత్యనేనయా జహోతి । ఇహచ బ్రాహ్మణభోజనా

ద్యుభావమనశ్యం పిష్టాన్నం శ్రవయితవ్యమ్ । శృతాచ్చ హోమాథాం
 భాదేన పూర్వమేవాద్ధణమ్ । మాంసాదనస్య పిష్టాన్నస్య చ పాఠ్యణవ
 త్సప్తకీయోవదానధమః । పలాశవణాంచేహ వపాహోమమాత్మై ।
 అన్యద్దన్యైవ ॥

—శ్రీ ఆజ్యాహుతీరుత్తరాః ॥౨॥ శ్రీ—

ఉత్తరమంత్రకరణికా అజ్యాహుతీరష్టా జహోతీత్యథః ॥ తె చ
 ' భూః పృథివ్యగ్నినా ' ఇత్యాదయః యజూరూపాః ॥

—శ్రీస్విష్టకృష్ణభృతినమానమాపిండనిధానాల్ ॥౩॥ శ్రీ—

స్విష్టకృదాది తంత్రశైషం, సర్వాభిమతానాది చ పరిక్షిణీకృత్యై
 త్యైవమంతం ద్రాహ్మణభోజనం- పిండ నిధానంగ్రాసపరాధ్యంపా
 శ్చియాదిత్యైవమంతం సర్వం పదాథాజాతం మూశ్చార్థవదిహాపి కర్త
 వ్యమేవైత్యథః । తత్ర చ మాంసాదనాత్పిష్టాన్నాచ్చ స్విష్టకృతే స
 హావదానమితి భేదః ॥

—శ్రీ అన్వష్టకాయామైవైకే పిండనిధానముపదిశంతి ॥౪॥ శ్రీ—

యా శ్వాసూరైఃస్వష్టకైవిధాన్యతేతస్యామన్వష్టకాయామేవ పిం
 డనిధానం- పిండప్రదానం నాష్టకాయామిత్యేకే ఆచార్యా ఉపదిశంతి॥

కెచిత్—స పిండనిధానమేకే ఇతి వక్తవ్యే అన్వష్టకాయామైవైక
 ఇత్యేవం పచనమేతజ్ఞాపయతి—వికల్పోఽత్ర విధీయమానః కృత్సన్
 న్న కర్మణః సాపూవహోమస్య సాన్వష్టకస్య విషయే భవతీతి । తేన
 దధిహోమః కృత్సేనాన్వష్టకాంతేనాష్టకాకర్మాణా వికల్పితఇతి॥

కెచిత్—అన్వష్టకాయాం యత్పిండనిధానం తదేవాస్య, న పునస్త
 దస్మిన్ప్రదేశే పృథక్కర్తవ్యమితి వచన(స్య)వ్యక్త్యాకర్మాణోసమాప్త
 త్వసూచనమ్ । తెనాన్వష్టకాయా మకృతాయాం సకర్తుర్భోజనం-
 నాపి పంచమహాయజ్ఞాఇతి ॥

పశుతస్తు భాష్యకారణాత్పాద్యవిశేషస్యానుక్తత్వాత్, అన్వష్ట

కోభయోరపి పక్షయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్, అవాంతరప్రయోగస్య స
మాప్తే సప్తత్వాచ్చ, ' అన్వప్తకాయామేవైకే ' ఇత్యేవోన్వప్తకా
యామేవ పిండనిధానం నాప్తకాయామితి ఫలాభిప్రాయో వ్యవదేశ
ఇతి మంతవ్యమ్ ॥

అథ యజ్ఞోపవీతపాగ్రీనావీతయోర్వివేకః— ఔపకార్యచ, మాం
సాదనహోమేషు చాదితశ్చతుషుఃపత్తైవ పిష్టాన్న హేమచాజ్యహో
మేషు చాదితష్టస్సు, దధిహోమేషు, అఘారాదిషుః(ప్రాకృతేషు)
యజ్ఞోపవీతం మన్తాణాం దేవలింగత్వాత్ । అన్యత్ర ప్రకృతి వత్ప్రా
చీనావీతమేవ ॥

ననుచాత్ర కలియుగే ధర్మజ్ఞానమయాఙ్గోరాలమ్భో నిషిద్ధః తేన
యద్యపి ' మాంసాదనముత్తరాభిః ' ఇత్యత్ర హవిరుపసజానీ భూత
మాంసాధావేషి కవరోదనహవిష్కూహోమైః ప్రధానాంతర సహ
త్రైః అప్తకాధికార సిద్ధిరుపపత్తిః. తథాపి వపాహో(మే)మ)స్వరూప
స్త్రేవాధావాన్న యజ్యతే । మైవం, ప్రమాణబలనక స్త్యిచ్ఛిత్ప్రధానై
నిషిద్ధేషి ప్రధానాంతరైరేవ విషయప్రత్యభిజ్ఞానా దధికారసిద్ధి రుపప
న్నత్వాత్ । అతఏవ దశాపూర్ణమూసయోః ' నాసోమయాజీనన్న
యేత్ ' , ' నాసోమయాజినా బ్రాహ్మణస్యాగ్నిషోమీయః పురోడా
శో విద్యతే ' ఇతినిషిద్ధయోరపిసాక్షాన్యాగ్నిషోమీయయో స్తదవ్య
తితిక్తేరేవ ప్రధానైరధికారసిద్ధిః । ఇయాంస్తుభేదః — క్వచిచ్ఛ్రితిర్ని
షేధికా, క్వచిద్ధర్మజ్ఞానమయ ఇతి । ధర్మజ్ఞానమయోపి వేదవ
త్ప్రమాణం । అథవా—ఆజ్యమేవ వపామాంసయోస్థానైప్రయోక్త
వ్యమ్ । ' ఆజ్యేన శేషం సంస్థాపయేత్ ' ఇతి పాతీన్నవతే దశానాత్
' ఆజ్యస్య ప్రత్యాఖ్యాయమవద్యేత్ ' ఇతి దశానాచ్చ । ప్రాప్తి
స్తు నిత్యత్వాదేవాప్తకాయాః కృత్స్నాయాః । యదాన్—గోస్థానెభా
గవీవాలభ్యవ్యః । ప్రస్తుత సమానయోగజ్ఞేమే ' వింద్రాగ్నిం పున

దత్సప్తమాబధేత ' ఇత్యత్రగోః పునరుత్సప్తస్య స్థానే ' పునరుత్సప్తశ్చగః ' ఇతి భరద్వాజసూత్రదర్శనాత్ । అపివాత్యంతలఘురపి దధి హోమపక్షః కలియుగే వ్యవస్థితాద్రష్టవ్యః । ప్రమాణం తు త్రైవిద్యన్వధ్యాశ్చిష్టావన ॥

ఏవం ముఖ్యకల్ప ముపదిశ్య, అథానుకల్పముపదిశంతి ॥

శ్రీ అధైతదపరుదధ్నువీవాంజలినా జహో

• తి యయాపూపమ్ ॥ ౧౦ ॥ శ్రీ

యయా ' యాం జనాః ' ఇత్యైతయా అపూపం జహోతి తయాఋచా దధ్నుస్సాన్వినదాన ధమేణౌవదాయాంజలినా జహోతి । పాగ్దణవద్ధాగ్ని ముఖాంతే దధిహోమః అపూపహోమవద్ధావదానమ్ । 'యేన జహోతి తదక్నో ప్రతితప్య ' ఇత్యాదికం లేవాంజనం చాన్వేనకారయితవ్యమ్ । అయంచ దధిహోమోష్టమ్యాం పూర్వాన్వైః॥

కెడిత్ — అంజలిహోమాస్సర్వే అపూర్వాః నైవ తత్ర పురస్తాదుపరిష్టాత్తంత్రమ్, ఇతి ॥

అయం చానుకల్పాపూపహోమాద్యాజ్యాహుతీరుత్రరా ఇత్యేనమత్రానామేవ స్థానే వెదితవ్యః, నాన్వప్తకాయాఅపి; ఆజ్యాహుత్యంతకమవిధాయాన్వప్తకాయాః ప్రాగేవ అనుకల్పస్య విధానాత్ । తేనాభయోరపి పక్షయోర్నవమ్యా మన్వప్తకానిత్యైవ । తేన దధిహోమపక్షే న్వప్తకా నాస్తీతి నిమూలం । అయంచ దధిహోమవిధిర్హోమానామేవ స్థానే. దధ్నువీవాంజలినా జహోతితి జహోతిశబ్దస్యస్వారస్యాత్ తేనాస్త్విపి పక్షే బ్రాహ్మణభోజన పిండప్రదానయోరావృత్తిః । తస్మాత్సప్తమ్యాం రాత్రౌ బ్రాహ్మణాన్నిమంత్యాష్టమ్యాం హోమస్థానే దధిహోమః, తతోపరాన్వై భోజనాది సర్వమకృతం, నవమ్యా మన్వప్తకాపీతి నిర్దష్టమ్ ॥

శ్రీ అతఏవ యథాథకం మాగ్నగ్గిష్టాశ్చో

తాత్పర్యదర్శనసహితే

భూతేనస్వప్తకామ్ ||౧౦|| శ్లో—

శ్వాభూతే నవమ్య మనస్వప్తకాఖ్యం కమకతన్యమ్ | అతపవగో
రప్తకాయామాలభాయాః మాంసం యథాధణం యథావ్రయోజనం శి
ష్టాన్ ఇత్యేతత్పృథమపక్షవిషయమ్ ||

శ్లో తస్యమాసిశ్చాద్ధైన కల్పా వ్యాఖ్యాతః ||౧౧|| శ్లో

తస్య అస్వప్తకాయాః కల్పా మాసిశ్చాద్ధవత్కతన్యఇత్యధః ||
కల్పాదిదేశాత్సప్తమిహద్రవ్యదేవతాదికం ప్రాప్యతే | తస్మాన్నిమం
త్రణాదిగ్రాసప్రాశనాంతం సర్వం మాసిశ్చాద్ధవదవికృతకర్తవ్యమ్ ||
అథావశిష్టానాం మత్రాణాం యేషువినియోగస్తానికమాణివ్యాచ్యంతే

శ్లో సనిమిశ్వాత్తరాం జపిత్వాధః బ్రూయాత్ ||౧౩|| శ్లో

సనిర్యాచ్ఛాభిక్షణమ్ |

కేచిత్—భిక్షణలబ్ధం ధనమితి ||

యా సనిః ' భిక్షణే నిమిత్తమాచార్యో వివాహో యజ్ఞమాతాపి
త్రాబుధూషాహతశ్చ నియమవిలాపః ' తత్ర గణాన్ సమీక్ష్య
యథాశక్తిదేయమ్ ' (౧-౧౦ ౧-౧) ఇతి ధర్తృశాస్త్రే అవగతా-తా
ముద్దిశ్య ఇత్యాగతా | ఉత్తరాన్ మంత్రాన్ ' అన్నమివ తేద్యశే
భూయాసం ' ఇత్యాదీన్ సప్తజపిత్వా తమధణం ప్రయోజనం బ్రూ
యాత్, యం భిక్షేత తం బోధయేతి ' ఆచార్యధణం భిక్షామి భవ
స్తమ్ ' ఇతి | ఏవముత్తరేషన్విపి భిక్షణ నిమిత్తేషు ప్రయోగేషు విశేషః
వివాహాధణమిత్యాదిః | సప్తమేచ మంత్రైస్తానిత్యత్ర సబుద్ధ్యా
హతుర్నామ గ్రహణమ్ ||

ఇవాసీం యదియాద్ధయా రథాదీని లబ్ధాని, తదా కేనవిధినా స్వీ
కారః? ఇత్యుత్తరే విధయ ఆరభ్యంతే—

శ్లో రథం లబ్ధ్వా యోజయిత్వా ప్రాంచమవస్థా

ప్ర్యుత్తరయా రథచక్రే అభిమృశతి పక్షసీవా ||౧౪|| శ్లో

రథశ్చేల్లబ్ధః తం కర్మకరైర్వాహభ్యాం యోజయిత్వాన్విధ తం ప్రా-
చం ప్రాక్షుభమవస్థాప్య ఉత్తరయా 'అహోన్యశ్శా' ఇత్యేతయా
రథచక్రే ఉభే పాణిభ్యాం యుగపదభిమృశతి । అపివా పక్షసీఈషె ॥

అన్యథాపి పదార్థమానూః ॥

— శ్రి ఉత్తరేణ యజమాధిరూహ్యోత్తరయా

ప్రాచీముదీచీం వా దిశమభిప్రయాయ య

థాథణం యాయాత్ ॥ ౧౫ ॥ శ్రి —

తత ఉత్తరేణ 'అధ్వనామధ్వపతే' ఇత్యనైన యజమారథం స్వ
యమధిరూహ్య । దీప్యశ్చాదనః । ఉత్తరయా 'అయంవామశ్వివో' ఇ
త్యేతయా । ప్రాచీముదీచీం వా దిశమభి ప్రయాయ పృష్ఠాయాద్యష్టా
థణం తతో యథాథణం ప్రయోజనానుసారేణ యాయాత్ గచ్ఛేత్ ॥

కేచిత్—లభ్యేతి వచనాత్ క్రయాదిలబ్ధసాగ్నిపి రథాదేః పృథమా
రోహణే విధిరయం భవతి । నైతత్. ప్రకృతయాచ్ఛాదినా లబ్ధరథాదివి-
షయైస్సనైవాస్య వాక్యస్య ఆధావత్త్వాపవత్రైః 'యాచ్ఛయారథాః
ని లబ్ధా' ఇతి భాష్యవిరోధాచ్చ ॥

— శ్రి అష్టము త్రైరైరారోహేత్ ॥ ౧౬ ॥ శ్రి —

అశ్వశ్చేద్వాన్వయా లబ్ధః తము త్రైరైమణం త్రై 'అహోన్యశ్చ' ఇ
త్యాదిభిరారోహేత్ ॥

— శ్రి హస్తినము త్రరయా ॥ ౧౭ ॥ శ్రి —

పూర్వవద్యోభ్యానమ్ । ఉత్తరయా 'హస్తినయశను' ఇత్యేతయా
అసావిర్యశ్రీ చ సంబుద్ధ్యా విరావతేతి గజనామగ్రహణమ్ । అత్ర
యద్యపి 'వజ్రేణాభినదధామ్యసౌ' ఇతి లింగాదఙ్కుశాభిధానాథా-
తా మంత్రస్య, తథాపి 'హస్తినము త్రరయారోహేత్' ఇతి వాచనిక
వినియోగస్య బలవత్త్వాత్తదనుసార్యేవ మంత్రోవాభ్యాతవ్యః ॥

— శ్రి తాభ్యాగ్ రెషణే పూర్వవత్పుధిపీమభిమృశేత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రి —

తాభ్యాం తయోరశ్వహస్తినోః । రెషణ మరణే సతి । పూర్వవత్
 సేవంతి ప్రత్యవరోహణవత్ ' స్యానా వృధివీ ' ఇత్యేతాభ్యాం పృ
 థవీ మభివ్యుశేత్ ॥

కెచిత్—తాభ్యాం అశ్వహస్తిభ్యాం ప్రమాదాద్భూతాపతితస్య రె
 షణ శరీరపమదేజా జాలేఇతి ॥

శ్రీ సంవాదమేష సృజ్యేన పాణినా చ్చత్వం

దండంచాదత్తై ॥౧౯॥ శ్రీ

ఇత్యావస్తమ్యై గృహ్యప్రశ్నై ద్వావింశతిఖండః

సంవాదః ఋణౌదానాదివ్యవహారః.

కేచిత్—యత్ర స్థానే ప్రత్యథిభిస్సంసదత ఇతి । ఋణౌదానా
 దివ్యవహారం కర్తుమేష్యన్యవహారే జయమిచ్చన్నిత్యభావః । శేషం
 వ్యక్తమ్ ॥

ఇతి శ్రీమద్గృహ్యసూత్రవిరుదతే గృహ్యతాత్పర్యవ్యాసే

—ద్వావింశతిఖండస్సమాప్తః—

అథత్రయోవింశతిఖండః

శ్రీ దక్షిణేన ఫలీకరణ ముష్టిమత్తరయా హు

త్వా గతోవ్రతరాం జపేత్ ॥ ౧ ॥ శ్రీ

సవ్యపాణిస్తుతచ్ఛరదండ ఏన దక్షిణేన పాణినా ఫలీకరణ ముష్టిమ
 త్తరయా ' అనభివ్యక్ ' ఇత్యేతయా సావ్యాం బాదహి । అసావిత్సత్ర
 సామశమేతి ప్రథమయా ప్రత్యథిన్యామగోహణమ్ । యానమక్త
 (అమశ్చా)గర్తాచా)యం హేమ ఇతి పూర్వమేనోక్తమ్ ।

కెచిత్—పరిస్తరణ ముఖయతస్తూష్టిం పర్యక్షణం చ కర్తవ్యమ్,
 ముష్టినా చావాసీనేన హేమ ఇతి ॥

తతస్సంవాదదేశం గత్వా ప్రత్యథిభిః పశ్యన్నుత్తరాం ' అతేవా

చు ' ఇత్యేతాంజపేత్ । ఇహచసంబుద్ధ్యా నామనిదేశోప్రకర్షన్తసపిస
 త్త్యైక్యే కుర్ధముత్రరాధ్యామభిమంత్రయేతకోధోభవతి ॥౨॥ శ్లో ౧౩౩

యవికుర్ధ్యః పృత్యభీ- వా వ్యవహరదృష్టా వా, తత్కర్తృభశాంతిం
 చాసావిచ్ఛతి- తదా ఉత్రరాధ్యాం ' యాత ఏషా ' ఇత్యేతాభ్యాం
 కుర్ధమితరం వాభిమంత్రయేత్ । అనెన చాభిమంత్రజానక్రద్ధోవికో
 ధో నిగతకోధోభవతి । ఫలవిభిశ్చాయమ్ । సాధువాదమాత్మం, సూ
 త్రకారణ బద్ధత్వాత్ ॥

— శ్లో ౧౩౪ అసంభవేషుః పరేషాన్ స్థూలాధారికాజీన

చూతాని కారయిత్వా త్రయాయస్తాయాస్స

మృగభ ఉపసపేత్ ॥౩॥ శ్లో ౧౩౫

యః పృసత్సర్వ- గృహే వా పృజాతంతుంరక్షితుం స్వభార్యాయాం
 పరపురుష శుక్లస్యా సంభవమిచ్ఛతి స పరేషా మసంభవేష్టుః । తస్యా
 పాయోపదేశః । స్థూలాధారికాయా జీనస్తాశుచ్ఛాణాశ్చన్యేన కార
 యతి । ఆధారికా శౌచికా సరీసృపవిశేషః, శతదరణా నామ! సాచద్వి
 విధా, గ్రామ్యాచారణ్యా చ తయోరారణ్యా స్థూలాగ్రామ్యా తస్యే । జీ
 వమార్ణాని చాశ్లాదినా మహతా పృశరేణ మ్యామణాయాం భవతి ।
 తతస్తాని చూర్ణాన్యత్తరయా ' అపజన్యమిస భవన్తః ' ఇత్యేతయాసు
 స్తాయా భార్యాయాః సమ్భృథే యోనాపువపేత్ । ఏవం కృతేనంబా
 ధ ఉపభోగయోగ్యో న భవతి ॥

అథ యదా పరపురుషశబ్దామైతి తదా స్వశుక్లసంభవసిద్ధ్యర్థే
 ప్రేషజన్య ముచ్యతే—

— శ్లో ౧౩౬ సిద్ధ్యర్థేబధ్మముత్తేణ ప్రత్యాశయాత్ ॥౪॥ శ్లో ౧౩౭

కపిలాయాః గోర్ధూత్తేణ ప్రత్యాశయాత్ సంబాధమ్ ॥ అథయస్య
 వైశ్యస్య వైశ్యవృత్తేరావ ద్విజస్య యదృశేవణ్యం పణసీయం ధా
 న్యాన్నరత్నాద్య పాణిద్రస్యం త్వారపణాద్యపి తస్య సిద్ధ్యర్థేవ్యవహర

రసి ధ్వజం అర్థాపకర్షాదినా లాభార్థం కర్తవ్యంకర్తాహ—

—శ్రీసిద్ధ్యధ్యాయపద్య గృహే పద్యగ్నాస్తత
ఉత్తరయా జహుయాత్ ||౫||శ్రీ—

కర్మబుద్ధిద్రవ్యానుసారణాభ్యభాగాంతమగ్నిముఖాంతం వా కృత్వా
తస్మాత్పణ్యాదనదాయోత్తరయా 'యవహం భనేన' ఇత్యతయా జ
హుయాత్ । అత్ర తత ఇతి వచనాన్న పాణిద్రవ్యాద్ధోమః, తతావ
దానేజ్జవైకల్యపత్రైః ।

కేచిత్—అస్యేతి నవనాదన్యేన తద్ధితైషిణా హాతవ్యం । మం
త్రేచాహమిష్యస్య న విరోధః స ఏవ భూత్వాసజాహుతీతి ॥

—శ్రీయం కామయేత నాయంమద్భిద్యైతేతిహ
విషాణే న్వంమూత గ్రహానీయ సుప్తమత్తరా
భ్యాగ్(స్త్రిః) పునవ్యం పరిపించేత్ ||౬||శ్రీ—

యంభతాకరం సవత్సావ్యమస్యస్యాం వా ఇంద్రియచౌజలాన్యద
మరక్తం యా (స్త్రీ) కామయేత అయంభర్తా షత్ మత్తా న చ్చిద్యత
అస్య మయ్యవిచ్ఛదేన స్నేహస్వాదితి సా (స్త్రీ)జీనవిషాణేజీనత్యా
గోర్విషాణే బలా(త్వాతి)మత్పాటి) తే న్వం మూత గ్రహానీయతేన భ
ర్తారంసుప్తంఉత్తరాభ్యాం 'పరిత్యాగిరేమిహ' ఇత్యతాభ్యాం త్రిః
పునవ్యంపరిపించేత్ । అత్రచానీయేతి వచనాన్నావ్య మస్యస్తీనాం
త్రే మూత్రయిర్వా శౌచంచ కృత్వా తతావిషాణేవనయనమ ॥

కేచిత్—భృగ్యవిషయచేతత్ సామీపః కమేతి ।

అథ భృత్యాదీనాం పలాయితానాం పునరాగమన కామస్య కమాహ

—శ్రీ యేనపథాదాసకమకరాః పలాదే

రతాత్ శ్రీన్నిత్యావ్యవసమాభాయోత్తరాఅహం

తీజహుయాత్ ||౭||శ్రీ—

దాసాశ్చ భృతీకమకరాశ్చ దాసకమకరాః । తె యేన పథాప

లాయోరక తస్మిన్నభిభూమావేవ ఇణ్వానిలోకప్రసిద్ధానిహరుమయా
న్యససమాధాయ నిధాయ లేష్వేవానగ్నౌ 'పదజుఃసూతి' ఇతివత్
ఉత్తరాః 'అవతన వతయ' ఇత్యాద్యుత్తః మంత్రకరణికాశ్చత
స్య ఆజ్యహుతీజహుయాత్ । అపూర్వంచేదంకమ౯ అత్ర యద్య
పి దాసకమ౯కరా ఇతి బహువచనం. తథాప్యేకస్యద్వయోర్వా ప
లాయనేపి భవత్యేవేదంకమ౯ ॥

శబిల్. — పథీణ్వాన్యగ్నౌ ప్రజావల్యతత్రాగ్నౌ వేవహామ ఇతి॥

— శ్రీ యద్యేనం వృక్షాత్ఫలమభినివతేద్య

యో వాభివిక్షిపేదవష౯త క్యేవాబిందురభి

నివతేత్తదుత్తరైర్వధాలింగంప్రక్షాళయీత॥౨

యద్యేనం ద్విజం వృక్షాత్ఫలం అభి ఉపరీచైరకస్తాత్పతేత్, యది
వా వయః పక్షి పక్షాభ్యామేన మభివిక్షిపేత్ ఉపరిపక్షపాతేన (నును
యాత్) ధునుయాత్) యదివా అవష౯త క్యే అభిహున్యే నభసితస్తా
ద్బిందురపాంస్తాకః అభినివతేత్, వ్యాఖ్యాతమ్ । తత్ఫలనిపాతాదిభి
రుపహతం శరీరాంగముత్తరైర్మంత్రైర్వధాలింగం ప్రక్షాళయీత॥త
త్ర 'యదివృక్షాత్' ఇతి ఫలాభిపాతే 'యే పక్షిణః' ఇతి వయోభి
విక్షేపే 'దివానుమా బృహతః' ఇతి బింద్యభినిపాతే యథాలింగ
మితి తు వచనమేకేకస్మిన్నిమిత్రైర్విభిస్త్రిభిఃప్రక్షాళనం మాభూదితి

— అథాదుభృతప్రాయశ్చిత్తమ్ —

— శ్రీ అగారఘ్నాణావిరోహణ మధునఉపవేశనె

కుప్తాంకపోతపదదశ౯ నేఽమాత్యాశాః శరీర

రేషణేన్యమచాద్యుత్పాతాల్పేష్యమావాస్యా

యాం నిశాయాం యత్రాపాంసశృణుయాత్త

దగ్నేరుపసమాధానా ద్యాజ్యభాగాంతఉత్త

రాఽహుతి హుత్యాజయాదిప్రతిపద్యతే॥ శ్రీ

తత్కార్యకారణాః సర్వభూతతః పూర్వమభూతాన్సంత్తోభవంతి ఉత్పాదకా ఇతితు ఉద్భవంభవంతి అవ్యక్తావస్థాయాంప్రాప్నువంతి అద్భుతాశ్చోత్పాదకాశ్చైతీ ద్వంద్వసమాసః । శబ్దభేదస్తుభౌమదివ్యభేదాభిప్రాయః । తత్ర దివ్యాఉత్పాదకాః రాత్రావిండ్రధనురా కర్కశ్రాక) కీలనీల) కీలాల) ఇత్వాదయః । ధౌమాం స్తవద్భుతానగారస్థానాత్యాదినా సన్యమేవోదాహరతి । అగారస్యస్థానాః అగారస్థానాః తానాం విరోహజ్ఞాతం కురోపజననైస్థానాగ్రహణంచాన్యస్యాపి గృహసంబంధినా మంత్రాదెరనిఖాతస్యాపి ప్రదర్శనార్థం నిమిత్తగతవిశేషణత్వాత్ మధున ఉపవేశన ఇత్యగారవీమ ఉపసజ్జనస్యాన్యగారశబ్దస్య యోగ్యత్వేన బుద్ధ్యా విభజ్య సంబంధః ఆరామాదిష్వనద్భుతత్వాత్ । కుప్రుఃకుశ్లీ భ్రాష్ట్రమంబరీషమిత్యనర్థాంతరం । తస్యాం కుప్తాప్తపచనాగార ఇత్యర్థః । కవోతస్యా ప్యారణ్యస్య పక్షివిశేషస్య (పద) పాత) రశానై కుప్తాప్తమిత్యపి ప్రదర్శనార్థం అంతర్గుహేపస్యాద్భుతత్వాత్ । అమాసమా వసుతీత్యమాత్యాః ఏకపాత్రభోజనాః పుత్రభ్రాతృయస్తేషాం బహూనాం సంతతం శరీరరేషణోరీరనాశనే మరణఇత్యర్థః ॥

కెచిత్ — అమాత్యానాం యగపదావ్యధావంతి ।

అన్యేషు చాప్యుతాత్పాలేషు ఉక్తేభ్యోన్యేషు గృహమధ్యేన త్రికజననాది షష్ట్యుత్పాదకా ఉత్పాలేషు చ దృష్టేషు సత్సత్త్వాచితక్షురితశాంత్యాదికామోమావాస్యాయాం నిశాయాం రాత్రాన్ముహూర్తాదవ్యయామాధ్వేమ్ ॥

కెచిత్ — ద్వితీయే యామ ఇతి ।

యత్రాపాం వహంతినాం శబ్దం శృణ్వయాత్ ।

కెచిత్ — కుమ్భైరుదధానైషాన్వనీయమానాస్పితి ।

తథాభూతే దేశైశ్చైత్యురుపసమాధానాదితంత్రం ప్రతిపద్యతే । తంత్రవిధానంచాస్య ఆజ్యహవిష్టేష్ । ఆజ్యభాగాంత ఇతి త్సర్గకృ

అపస్తమ్బగృహ్యోపన్వయములు

అంకి

త్యవ్రతిషిధాధమ్ | ఉత్తరాతమతీః ఇమః మేవరుణః... తత్త్వాయా
మి ' ఇత్యేకాదశాహుతీహుత్యా వచనబలాజ్ఞయాదిప్రతిపద్యతే | అ
త్య ప్రజాపతయ ఇతి ప్రశీకేన ' హోహుత్యా హ్యహుతీః ' ఇతివల్
' ప్రజాపతేన త్వదేతాని ' ఇత్యేజ్ఞైవ గృహ్యతే ||

శ్రీపరిషేచనాంతఃకృత్వాభిమృతేభ్యఉత్తరయాద
క్షిణతొత్తానం పరిధిం దధాతి దధాతి || ౧౦ || శ్రీ

ఇత్యావస్తమ్మియే గృహ్యప్రశ్నైత్యయోవింశతిఖండః
సమాప్తస్తథాప్తమశ్చపటలః

సమాప్తశ్చాయమాపస్తమ్బగృహ్యప్రశ్నః

తతః పరిషేచనాంతం తంత్రశేషం కరోతి | శమ్యాః పరిభ్యధే ఇతి
పూర్వమేవోక్తమ్

కెచిత్ — అభ్యధాగాస్త ఇత్యనేనతంత్రప్రాప్తౌ సిద్ధాయామగ్న
రుపసమాధానాదివచనమగ్నిమాత్రస్య ఉపసమాధానార్థమ్ | తేనాహ
సన శూన్యస్యేదం కర్వణౌకికేపి భవతి | అన్యానిచైవ ప్రకారాః
దృష్టఫలాని నైమిత్తికానివణ్యహోమాదీని, అస్యసర్వానైతిగ్నివిధాన
స్య సర్వాధికత్వానగమాదితి

అభిమృతేభ్యఇత్యాదినా ' అమాత్యానాం శరీరరెషణే ' ఇత్యస్తి
న్నద్భుతే కశ్చిద్విశేషోభిధీయతే | అభిమృతా అభిముఖ్యేనమృతా (అ)
యోగ్యతయా జవస్తవీవ అమాత్యానాం సంతతమరణదశనేనస్వయ
మపి మరణాద్భీతా ఇత్యర్థః | తేభ్యస్తదధాంతంతతమరణభయనివృ
త్త్యర్థం ఉత్తరయా ' ఇమంజీవేభ్యః ' ఇత్యనయాపరిధింమృత్యా
స్తథానధూతం అత్తానం దక్షిణతొనిదధాతి | ఏతచ్చతంత్రశేషం
తే కృత్యైతి క్వాప్రత్యయబలాత్ ||

కెచిత్ — నిదనాతిప్రతిష్ఠాపయతి | పరిధివచనాచ్చ తస్యా స్థానః
ప్రచ్యావనం సకర్తవ్యమితి ||

దధాతి దధాతీతి ద్విరుక్తిః పృశ్నసమాప్తిసూచనాథాన్ ||

ఇత్థం సుదశానార్యేణ గృహ్యతాత్పర్యదశానమ్ |

కృతంభాష్యానుసారేణ యథామతీయథాశ్చతమ్ ||*||

అత్రానుక్తం దురుక్తంవా మలైహేహేంద్రాచ్ఛ్చ ౧౪ న్యవా |

సన్తాగ౯ప్రవణానాంనః క్షంతమహాంతిపఁడితాః ||*||

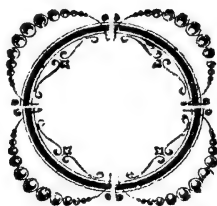
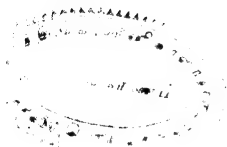
ఇతి శ్రీసుదశానాచార్య విరచితే గృహ్యతాత్పర్యదశాన

శ్రీత్రయోవింశతిఖండః శ్రీ

అష్టమశ్చపటలస్సమాప్తః

హరిః తత్సత్.

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీమదాపస్తంబమహర్షయే నమః.

ఊమత్సమస్తాస్తికవిద్యజ్ఞానమనః ప్రసాదనద్వారక
ఊభగవన్తుదే ప్రవృత్తత్వాన్నానాదేశాసీత హ్రీః
నానేకవిద్యత్పుష్తకసాహాయకాద్యథామతిపరిశోధ్య
పరిష్కృతా ఊమత్తాళవ్యంత నివాసికృతా
ఊమదాపస్తమ్భగృహ్యంఢపిళ్ళాఖ్యప్రయోగవృత్తిః

ఊమహిమూరపురి మధ్యవిప్ర్యోతమానదివ్యరత్న
సింహాసనారూఢ ఊమచ్ఛామరాజేంద్రాశ్రితైః

జ్ఞా ధర్మాధికారిచక్రవర్త్యయ్యంగాల్యేణ

మహిమూరపురిమధ్యనర్తిన్యాం

విద్యాతరజ్జ్ఞాన్యామమ్.

స్వీయముద్రాక్షరశాలాయామ్

ముద్రాపితాసతీ విజయతేతమామ్

ఇదాసీమేతన్మూల్య మధురూప్యమ్

సం౧౮౯౪

యథావస్థితమాశృకాలాభా త్కవచితామ్రమాదిక
దామానతేరణ । తెచదోష్ణజ్ఞేమహాత్తభిః పరి
శోధ్య పరిహరణీయాఇత్యథయే

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పక్ష	అశుద్ధం	శుద్ధం
౨౧౪	౩	నిమాజ్జవం	నిమాజ్జనం
౨౧౫	౩	క్రియతేతతః	క్రియతేతతః
౨౧౬	౪	ప్రొక్షాధం	ప్రొక్షార్థం
౨౧౭	౫	ఇత్యేదా	ఇత్యేదా
౨౧౮	౬	కర్మాధర	కర్మాధం
	౭	అథవా	అథవా
	౮	అపహృతోదా	అపహృతోవా
౨౧౯	౯	యథోత్తరః	యథోత్తరః
	౧౦	జపితా	జపితా
౨౨౦	౧౧	ధాన్యాం	ధాన్యాం
	౧౨	నిమృజ్య	నిమృజ్య
	౧౩	మథే	మథే
	౧౪	సంస్రావ	సంస్రావ
౨౨౧	౧౫	దాతిధ్యం	దాతిధ్యం
	౧౬	మనదాయ	మనదాయ
౨౨౨	౧౭	బ్రహ్మసదన	బ్రహ్మసదన
౨౨౩	౧౮	స్వధా	స్వధా
౨౨౪	౧౯	త్యేవాచ	త్యేవాచ
౨౨౫	౨౦	ప్రొజాపత్యం	ప్రొజాపత్యం
౨౨౬	౨౧	దాఇత్యు	దాఇత్యు
	౨౨	అథాస్య	అథాస్య
	౨౩	ప్రథవా	ప్రథవా

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పజ్జీ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
	౨౪	వృధాతే	వృధాతే
	౨౫	పత్సం	పత్సం
౨౩౦	౮	స్థాపనం	స్థాపనం
	౨౦	ప్రథమతః	ప్రథమతః
	౨౪	ప్రతపతే	ప్రతపతే
౨౩౧	౯	విశ్వేఅస్కా	విశ్వేఅస్కా
	౨౧	మపరా	మపరా
౨౩౨	౧౭	సమంజతు	సమంజతు
	౨౫	హనుహవం	అన హవం
౨౩౫	౧౫	పితృధానాం	పితృధానాం
౨౩౬	౨౩	ఋభ్యతాం	ఋభ్యతాం
౨౪౦	౧	ప్రహ్లా	బ్రహ్లా
	౨౫	నిపత్తయం	నిపత్తయం
౨౪౧	౭	మేధామస్సరా	మేధామస్సరా
	౨౫	మేధాంమదేస స్సవితే	మేధాంమదేస దృశి
౨౪౭	౫	దాశుషే	దాశుషే
౨౫౮	౨౦	పృథివీ	పృథివి
౨౬౨	౭	త్రిక్	త్రిక్

పుట పక్కి శ్రీప్రథమపటలేశ్య

- ౨౦౯ ౮ వివాహదీనాం ఉదగయనాదివిచారః
 ౨౧ అగ్నిప్రతిషాపనాది
 ౨౧౨ ౧౩ జయాదిహోమవిచారః
 ౨౧౩ ౨ ఓషధిమత్సుకమ౯సుఅగ్నిముఖాదయః
 ౨౧౪ ౩ ఆగ్నిహోత్రకవిధిః
 ౧౫ గాఢ్యైకమ౯ప్రాయశ్చిత్తమ్
 ౨౧౫ ౩ వివాహేవరప్రేషణాది
 ౧౫ మధుపర్క విచారః

 ద్వితీయపటలే

- ౨౧౬ ౨౨ పాణిగ్రహణమ్
 ౨౧౭ ౧౧ సప్తపదీ
 ౧౧౮ లాజసౌమ్యః
 ౨౧౯ ౧౦ పితృగృహదవధావీప్రస్థానమ్
 ౧౪ అగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్
 ౨౧౯ ౩ మాగ౯మధ్యేకత౯వ్యాని
 ౨౨ వరేణవధావీస్వగృహాదిప్రదశ౯నమ్
 ౨౨౦ ౩ గృహప్రవేశహోమాదికమ్

 తృతీయపటలే

- ౧౬ ఆగ్నేయస్థాలీపాకః
 ౨౨౨ ౪ దర్శపూణామాసారంభముఖ్యకాలః
 ౧౦ ఔపాసనారంభః
 ౨౨౩ ౯ వైశ్వదేవప్రయోగః
 ౨౨౪ ౧౫ బ్రహ్మయజ్ఞః
 ౨౨౬ ౧౦ ఉపాక

౨౨౭.	౧౩	ఉత్పజ్జనమ్.
	౨౧	ప్రాజాపత్యవృతమ్.
౨౨౮.	౧౪	సౌమ్యవృతమ్
౨౩౦	[౧౭	ఆశ్నేయవృతమ్.
౨౩౧	౩	వైశ్వదేవవృతమ్.
	౨౫	అగ్నోస్వయంప్రజ్వలితప్రాయశ్చిత్తమ్.
౨౩౨.	౬	వివాహశేషహోమః.
	౧౮	చతుర్థీసంవేశనమృతుసంవేశనంచ.
	౨౪	క్షుతకాసాదిప్రాయశ్చిత్తమ్
౨౩౩.	౪	హృదయసంనగ్దహోమః
	౧౩	సపత్నిబాధనాథాంకమే
	౨౩	రాజయత్నాదిగృహీతాయాఃకర్తృ.
౨౩౪	౨	వధూవస్త్రస్యదానమ్
		—————చతుర్థపటలే—————
౨౩౪	౬	ఉపనయనం గాఢీశ్చౌద్ధంచ.
౨౩౬	౨౫	యజ్ఞోపవీతధారణమ్.
౨౩౭.	౪	దిగ్విపనాది
౨౩౮	౨౧	గాయత్ర్యుపదేశః.
౨౩౯	౨౩	అగ్నికార్యమ్.
౨౪౦	౧	బ్రహ్మచారిసంశాసనమ్.
	౧౪	త్ర్యహంతండులభైక్షమ్
	౧౬	బ్రహ్మయజ్ఞకాండయుషితపణమ్.
౨౪౧	౧౧	చతుర్థేదివేపాలాశకర్తృ.
		—————పంచమపటలే—————
౨౪౨	౮	స్నాతకమ్.
౨౪౪	౮	తూష్టింస్నాతకవృతమ్

౧౩ మధుపర్కః

—పప్తపటలే—

౨౪౬ ౨౦ సీమంతప్రయోగః

౨౪౭ ౨౧ పుగ్గసువనస్యప్రయోగః

౨౪౮ ౧౨ క్షిప్రసువనకర్మ

౨౩ జాతకర్మ

౨౫౦ ౧౨ ఉపనయనాత్పర్జితకాదినంస్కారస్త్రి
యాతపి కర్తవ్యః

౧౮ నామకరణమ్

౨౫౧ ౪ ప్రవాసాగతపితృకార్యమ్

,, ౧౨ అన్నప్రాశనమ్

౨౦ చౌలమ్

౨౫౨ ౧౪ గౌదానికవ్రతమ్

—నప్తమేపటలే—

౨౫౩ ౨ గృహసమ్మాననమ్

౧౬ గృహప్రవేశః

౨౫౪ ౧౧ శ్వగృహశాంతిః

౨౨ శంఖగృహశాంతిః

౨౫౫ ౨ సర్వబలిప్రయోగః (కారః

౨౫౬ ౨ నర్పబలౌదాద్వదశపర్యాయాణాముపస్థానప్ర

౨౫౭ ౨ ఉత్సర్గపర్యంత మహాన్యహని బలిహరణం

౧౨ సర్వబల్యుత్సర్జనమ్ (కార్యం

౨౩ ఆగ్నియణమ్

౨౫౮ ౧౪ హేమంప్రత్యనరహణం

౨౩ ఈశానబలిః

౨౬౦ ౨౧ పణదానవిషయకారికా

- ౧౬౧ ౨౪ మాసిశ్రాద్ధప్రయోగః
- ౧౬౨ ౧౧ వల్లైన్యమధ్యమపిండవానమ్
- ౧౨ అష్టకాకాలః
- ౨౧ ప్రథమాష్టకాప్రయోగః
- ౧౬౩ ౪ మధ్యమాష్టకా
- ౧౬౪ ౧౨ క్వచిద్యజ్ఞౌపవీత్యేవజహుయాత్
- ౨౦ దధ్యంజవిహోమః
- ౧౬౫ ౪ నవమ్యామనస్వష్టకా
- ౧౦ ఆచార్యాధ్యాయాచనం
- ౧౪ రథోల్బశ్చేతత్రమంత్రః
- ౧౨ అశ్వేలభేమంత్రః
- ౧౩ హస్తినిలభేమంత్రః
- ౨౦ అశ్వహస్తినిరషణే
- ౨౩ సంవాదమేష్యతావిజగీషాఃకర్త
- ౧౬౬ ౪ కృద్ధశ్చేత్ప్రత్యథేతదాకర్తవ్యం
- ౬ స్వభార్యాయాం పురుషాంతరసంభవ నిరాసా
- ౯ స్వసంభవసిద్ధ్యధంబైషజ్యమ్ (ర్థకర్మ)
- ౧౧ వణ్యహోమః
- ౧౫ భర్తుర్వశికర్ణకర్మ
- ౧౩ దాసాదిపలాయననిమిత్తకర్మ
- ౨౦ ఆకస్తికవృక్షాదిఫలపతినేవిధిః
- ౨౧ పక్షిపక్షాభిఘాతేవిధిః
- ౨౨ అసతినిమిత్తైర్బిందుపాతేకర్మ
- ౨౩ అగారఘాతావరోహణాద్యద్భుతాత్పాలేషు
- ౧౬౭ ౪ ఆభిముఖ్యనమరణాకర్తవ్యవిశేషః
- ౮ గ్రంథకర్తృపాఠకర్మ

శ్రీహయగ్రీవాచనమః

శ్రీతాళవృంతనివాసికృతాండపిల్వభృన్ ప్రయోగప్రారమ్భః

శ్రీమదాపస్తంబీయ గృహ్యప్రయోగోపకర్యతే

(౧) ‘అథ కర్మాణ్యోచారాద్యానిగృహ్యంతే’ అథానంతరమాచారాద్యాని కర్మాణి గృహ్యంతే జ్ఞాయంతే కర్తవ్యత్వేన తానికార్యాణి । పత్ర— (౨) ‘ఉదగయనపూర్వపక్షాహః పుణ్యాహమకార్యాణి’ । ఉదగయనాదయః పృసిద్ధాః । పుణ్యాహస్థు ‘దేవస్య సవితః ప్రాతఃప్రసవః పోణః’ (త్రైబ్యగ-౫-౩) ఇస్య సిన్నమవాకే పఞ్చపుణ్యాహ ఉక్తాః పౌతర్లభ్యందినాపరాహ్లాదిశబ్దవాచ్యాః నాడికాత్రయం నాడికాత్రతీయాంశశ్చైకః పుణ్యాహః । క్షమతాని కర్తవ్యాని చాశాదీని । సీమంతోన్నయనాదీనాం నైమిత్రికానామపి పూర్వపక్షపుణ్యాహాభవంతి సతూదగయనాదయః । (౩) సర్వం ‘యజ్ఞోపవీతినా’ కర్తవ్యం ॥ (౪) యథాప్రదక్షిణం భవతి తథాకర్మాణి కరోతి । (౫) సర్వత్రపురస్తాదుదగావ్ కర్మాణాముపకర్యమః (౬) తథావనగోపి పురస్తాదుదగావ్ భవతి । అపవర్గాశ్శమాఽపి త్యభః ॥ (౭) అపరపక్షే పితౄణికర్మాణి కర్తవ్యాని । ఉదగయనాది ర్నభవతి ॥ (౮) పౌతీనాపీతినా పితౄణి కర్తవ్యాని । (౯) యథా ‘ప్రసవ్యం’ తథాచకరోతి । (౧౦) ‘అపవర్గాశ్చదక్షిణా’ భవతి ॥ (౧౧) అగ్నిమిధేవతి ॥ అత్ర ధర్మశాస్త్రోక్తేన విధినాగ్నిప్రతిష్ఠాపనమ్ ॥ కింపురస్తత్ — ‘నిన్యంలాకఉపదిశన్తి’యత్ర క్వచాగ్నిముససమాధాన్యన్ స్యాత్తత్ర ప్రాచీదుదీచిశ్చ తస్మాత్ప్రసౌఖ్యలిఖితావద్భిరవాత్యాగ్నిముపసమిధ్యాత్ ॥ ఉత్పిప్రేతదుదకముత్తరేణపూర్వేణవాన్యదుపదధ్యాత్ (అప-ధ-౨-౧-౦.౨-౧౦)

నం దేవసవితః ప్రసువేతి సమస్తమ్ ॥ (౪) పైతృకేషు ' మా
 సిశాగ్ధాదిహ కర్మణు సమస్తమేవాప్రదక్షిణం పరిషీచతితూ
 స్త్వీమ్ ॥ (౫) తతఃఖాదిరం పాలాశం వా పశ్చిదశదాదుక మా
 జ్యో క్మి ధ్మమగ్నావాధాయాఘారావాఘారయతి దర్శపూర్ణమా
 సవత్తూస్త్వీమ్ ॥ ఉత్తరం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య దక్షిణాప్రాశ్చ
 మ్మౌం సస్తతం జ్యోతిష్వత్వాఘారమాఘారయన్ సర్వాణీధ్మ కా
 మ్నాని సంస్పృశయతి ॥ దక్షిణం పరిధిసంధిమన్వవహృత్య ప్రాశ్చ
 ముదంచమిత్వాది ॥ ఆఘారయోః ప్రజాపతిదేవతా ॥ అథవా ప్రథ
 మస్య ప్రజాపతిర్విశ్వీయస్యేంద్రః ॥ (౬) అథాభ్యధాగౌజహోత్య
 గ్నయే స్వాపేత్యుత్తరాథంపూర్వాధేః ప్రాగుదీచ్యాం ॥ అగ్న
 యఇదం ॥ సోమాయస్వాపేతి దక్షిణాథంపూర్వాధేః దక్షిణపూర్వ
 న్యాం సమంపూర్వేణ ॥ సోమాయేదం (౭) యథోపదేశం ప్రధా
 నాహుతీహుత్యా జయాభ్యతానాన్రాష్ట్రభృతః ప్రాజాపత్యాం
 వ్యాహృతీర్విహృతాః సోవిష్టకృతీమిత్యవజహోతి ॥ యథోపదేశంయే
 నయేన మన్త్రహవిరనదానాదినావివాహోదిహ ప్రధానాహుతీయఉ
 పదిప్తాః తేన తేన విధానైతాస్తాహుత్యా ॥ జయాః 'చిత్రంచస్వాహ' ॥
 ఇతి త్రయోదశ ॥ ' అగ్నిర్భూతానామధిపతిస్సమాగత్వస్థితా ' ఇతి
 సానుషక్తో అద్యాతానా అష్టాదశ తత్ర ' పితరఃపితామహః ' ఇత్య
 స్త్రిస్తంత్రే జీవపితృకస్య పితరఇత్యస్య లోపః ' పితామహః పరేప
 రే ' ఇత్యేవమస్త్రీ జీవపితామహస్య పితామహఇత్యస్య లోపః ॥
 జీవపితృపితామహస్యాభయోలోపః ॥ కేచిదవికృతం జహ్వతి, జీవ
 పితృకాణాం చ విశేషానాస్తీత్యాహుః ॥ రౌద్రేపిత్యైచాపాముప
 స్పృశనమ్ ॥ ఋతాపాడితి రాష్ట్రభృతః పర్యామేణ మూయన్తే ॥
 ' ప్రజాపతేన దేతాని ' ఇతిప్రాజాపత్యా ॥ ధూర్భువస్సుపరితివ్యా
 హృతయో విహృతాః, నసమస్తాః ॥ యదస్య కర్మణఇతి సోవిష్టకృ

తీ ! (౨) పూర్వవత్పరిమేదనమనన్వయంస్థాః ప్రాసాపీరితిమన్త్రసన్నామః కర్తవ్యః అగ్నేరుపసమాధానాదితంత్రమోషధిహవిష్టుదధ్యంజలౌ చేష్యతే ఉపనయనాదిమ వచనాద్భవతి || అగ్నిముఖస్విప్తకృతౌ చ దధ్యోషధిహవిష్టేవ వివాహేలాజహోమం వజ్రయిత్యా ' నష్టపాణ్ ఫలీకరణమిశ్రాన్ ' (గృ-౧౫-౬) 'దక్షిణేన ఫలీకరణముష్టిమ్' (గృ-౨౩-౧) ఇత్యత్ర పానసహోమవైశ్వదేవయోశ్చ యావదుక్తమ్ || ప్రతాధ్యాయోపాకరణోత్పజనేషు సాగ్నిముఖం తన్త్రం జయాదయశ్చ || తత్తత్త్వంకాః—

తన్త్రమోషధిమత్సుదధన్యపి పెష్యతే వచనాదితరత్రతు || స్విప్తకృచ్చ తథాగ్నిముఖం భవెల్లాజహోమమపాస్య కపడినా || నష్టపాణ్ తగైవహవిష్యభుగ్వేష్యదేవ ఫలీకరణౌ హుతౌ || యావదుక్తమవేహి జయాదికం నాస్తి యత్రవచన్త్రం తత్రతు || ఉత్పజౌ సముపాకరణే వ్రతేష్విప్తనాగ్నిముఖం చ జయాదిచ ||

(౧౦) పాపవృత్తాస్తకామాసిశ్చాద్ధ సర్వబలీశానబలిషు (౧౧) ద్విజాహోతి ద్విర్విమాప్తి ఇత్యాదివిధిః । లెమాపదేశ మతాల్ ' లేపయోః ప్రస్తరవత్ ' ఇత్యపి వికల్పేన లభ్యతే । హృదయసంసర్గస్థా లీపాకాదన్యకమన్సు చ నిత్యం లేపయోః ఇతి ||—|| తత్తత్త్వంకాః ||

అష్టకాధవసర్వబలిష్వహోపార్వణైపితృకమణి మాసికే || అగ్నిహోత్రిక ఏషవిధిర్భవేత్ దేవదేశమతాదపి లేపయోః || అన్యకమన్సు సాగ్నిముఖేష్వయం లేపయోరితినిత్యమపీష్యతే || ప్రజావల్య నహిం పరితస్సమాహ్య వర్షక్షృహస్తజలన సమ్యక్ || దర్భైః పరిస్త్రీయో యథోక్తమస్య పశ్చాచ్చ బహిస్తృణుయాత్పురోగ్రమ్ || సముపాకరణం హవిషా ప్రధాన తత్స్విప్తకృతా వ్రతసభక్షణార్థమ్ || నెష్టావిహోప

స్తరణాభిసూరౌ ప్రధానహోమాం స్తతవవహుత్యా ॥ తహ
గృహీత్యా నిమృజెచ్చ తపం బహిష్కరసిష్టకృతశ్చహో
మః ॥ ప్రాచీనమా(పీ)న్యత్యన్యహ్య లేపం నిమాజ్జవంద
క్షీణతశ్చ భూమ్యామ్ ॥ ప్రాశ్యా (త)స్తప్(ప)వీవాచమనంపు
నశ్చ నిష్క్రమ్య శేషస్యభవెచ్చభక్షః ॥ సంలిహ్య దర్వాన్
చమనం తతస్సాన్యత్ సధమకోయంవిధిరాగ్నిహోత్ర్యః ॥

నిత్యవద్వివాహాదిమ వృత్తైష్యాశీర్వచనం ॥ ధమశాస్త్రవచ్చ భూతి
కమసు ' (ఆప-ధ-౧-౧౩-౯) ఇతి । ఉపనయనాదౌ యత్రవచన
మస్తి తత్రకృమార్థం వచనమ్ । తథా ' శుచీ స్త స్త్రవతస్సర్వకృత్యేమ
భోజయేత్ ' (ఆప-ధ-౨-౧౫,౧౧) (తథా)ఆరమ్భే'బ్రాహ్మణాభో
జయిత్యా'ఇతి కృమాధమపనయనాదౌవచనమ్॥తత్త్వోక్తిః ॥—4

యదాశిషాం స్తుతివిహితం హివాచనం తదస్తతాభవతి వి
వాహకాదిమ ॥ కృమాయ తహ్యుపనయనాదికె వచః త
దైవ తద్విజవరభోజనం భవేత్ ॥

ప్రాయశ్చిత్తకారికాః—

గాప్యోమ కమశస్వరాధద్యమైనద్రాహణోక్తమ సుని
ష్కృతిస్సాన్యత్ ॥ ఏకాహుతిర్వాప్యభిభుమతాసాస్తా
రైష్వినాదేశ ఇహాసుయామః ॥ యత్కిమణి బ్రాహ్మణశబ్ద
ఉక్తోభ్యేషాస్తిచెత్తత్ర (య)త్రాహోవసీతౌ ॥ తత్రమవ
హ్నాభువ ఆహుతిస్సాన్యత్ భవేదనాజ్ఞాతవిధిద్వయం వా॥
ఆచారలక్షణేయ స్థిక బ్రాహ్మణగృహణం స్తుతమ్ ॥

భ్యేషానగ్నోయదిత్వస్తిన్ననాజ్ఞాతజప్తభవేత్ ॥

ఇతి గృహ్యప్రయోగవృత్తా

—ప్రథమఃపటలః—

పాణిగ్రహణకమోచ్యతే । పాదాప్రక్షాళ్యాచమ్య కృతపా
ణాయామో వరా౯ ప్రేషయిష్యేతిసంకల్ప్య సుహృదస్సమపేతా
స్తత్రవతావరా౯ప్రహీణయాత్ ॥ సుహృదోమిత్రాణి ॥ సమపే
తా౯ ఏక కాఽన్యవతః వరా౯ప్రతి మంత్రవతామంత్రబ్రాహ్మణవతః ప్ర
హీణయాత్ ప్రేషయేదిత్యధః । తా౯ప్రసృగ్తులైతి దావభ్యామృ
గ్భ్యామృషిమంత్రయేత్ । అభిమంత్రణ మాభిముఖ్యేన మంత్రస్యో
చ్ఛారణం ॥ అనుమంత్రణమప్యనైనైవ వ్యాఖ్యాతం ॥ అనుమంత్ర
తం ద్రవ్యగతేన చిత్రేనేత్యేతావాన్విశేషః । తేప్రేషితాః వరా౯ క
న్యాదాతారం బూరియః వాత్సన్యయనాయ యజ్ఞశర్తణే గౌతమీంజ
నితాం ధర్మప్రజాధం వృణీమహాఇతి॥దదామీతిదాతా౯౭౭హ॥ఏ
వముక్తేసంగతాయ వరాయకన్యా ముదకపూర్వకం ప్రయచ్ఛతి గౌత
మీంజనితాం వాత్సన్యయనాయయజ్ఞశర్మణే తుభ్యం ప్రజాసహత్వ
కర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీత్యుక్త్వా ప్రయచ్ఛతి । ఫకప్రత్యయేస
తి వాత్సన్యయనాయైతిధవతి ॥ ఏవంసన్వత్స ॥ తాం ప్రతిగృహ్య వ
రోయత్ర క్షిచాగ్నిమితి విధినావివాహస్థానై అగ్నిం ప్రతిష్ఠాపయ
తి తత్ర కన్యాతస్తేగౌమధుపర్కం. గృహ్యతివరౌవేదాధ్యాయశ్చైత్
నోచెద్దవావినాగృహ్యతి । వరస్యయతచార్యాదిః పూజ్యః తస్మాదపి
వేదాధ్యాయాయ కన్యాప్రదోగోమధుపర్కం దదాతి । అతాదృశా
యవినాగవా॥ వేదాధ్యాయః షడంగవిత్ । తతో౭భ్యతృప్తీమి
త్యేచంకన్యాందృష్టావజపతి ॥ దృష్టైన్వివోపసంహరతిదక్షుః॥అఘో
రచక్షురిత్యేచాతస్యాః దృష్టౌదృష్టింనిపాతియతి ॥ అవయవకొనిరిక్ష
తే । అత్రవరవధోవస్సంకల్పః॥ దధానుదగగ్రా నాస్తీత్యేషమవధూ
వరా వ్రవవిశ్య ఆవాభ్యాం కర్మాణికతవాని ప్రజాశ్చిత్వాదము
తవాన్యః ఇతిబూరియాతాం ॥తతోంగుష్ఠేనౌపమధ్యమయాచాంగుళ్యాన్

దభాగ్ సంగృహ్య ఇదమహమితి యజమాతస్యాః ఘృహం తర్కం సం
 మృజ్య ప్ర తీదీనం నిరసేత్ ॥ అపడుపస్పృశతి ॥ ప్రాప్తైనిమిలై
 జీవాగ్ దుదంతీత్యవంజపెత్ ॥ నిమిత్తంచరోదనం ॥ య స్థి కా లే స్త్రి
 యోమాత్రా దయోనధూర్వావియోగమను స్తృత్య రుదంతి తదాజపే
 దిత్సభః ॥ యదివరణకాలే కన్యారోదితి తస్యావరణమేవ సకతా
 వ్యమ్ ॥ తత్రక్లోకాః ॥ — ॥ ప్రాణసంయమనం ప్రథమం భవేత్ ప్రేష
 ణం సుహృదామభిమంత్రణమ్ ॥ సంగతాయనరాయనమస్య లేసాన్
 మిరాతువధూజాలపూర్వకం ॥ స్థాప్య తేనవివాహమహితలేపావకో
 విధిన స్తథుపర్కకః ॥ సోత్రిగోసహితో నహితోపివాదీయలే వర
 వృత్తసమీక్షయా ॥ ఏవమేవపరాపదితాయ చాభ్యాత్మమంగ్రిజపాథ
 సమీక్షణమ్ ॥ అత్రచాగురణం వరకన్యయోః భ్యవంతరం యజమాపరిమృ
 జ్యతే ॥ కన్యకాన్వజనోయదిసాపివాయహిరోదితి బంధువియోగ
 తః ॥ తహిచీవవతీంతు జపేద్యచంకన్యకావరణేపరివజనమితి ॥ త
 తః పూర్వోక్తలక్షణాన్వగ్తా త్వక్షశూక్రమిత్సృచాద్భ్యసప్రహీణ
 యాల్ పెషయేత్ ॥ తృణావకాద్యపనీయావ ఆనయంతి అస్యాః
 స్నానాథం అపిరఘ్నీః అపిరఘాతిన్యవ్యభః ॥ అగ్న్యైవ ఇతియజమాత
 స్యాశ్శిరసికు శేణ్వం నిధాయ ॥ ఇణ్వం నామ కుంభధారణాథంతృ
 ణపుజమ్ ॥ ఖనసఇత్యుచాఇణ్వేదక్షిణం యుగద్భద్రం పృతిప్రాప్యశం
 తె హిరణ్యమిత్సృచాభిదేహిరణ్యనిధానమ్ ॥ యాః పూర్వమానీతా
 ఆపస్తాభిస్సువణః సహితాభిః హిరణ్యవర్ణా ఇతివంచఋచడుక్వావై
 స్నాన్నపయతివధూమ్ ॥ పరిత్వాగిర్వణోగిరణితేవాససాచ్ఛాద్యాచాం
 తాం వధూమాశాసానేత్యుచాయోక్తైః ప్రాణసంహృతి ॥ అత్రైవాంతూ
 స్త్రిం దక్షిణేహస్తే గృహితాన్ పూమాతేవోనయతిస్త్యుచాగ్ని మాభి
 ముఖ్యేననయతి ॥ అపరణోగ్ని ముదగగ్రకటమాస్తీర్య త స్థి కా తే
 యగవహపవిశతః ॥ యథావరడుత్తరోభవతి ॥ అగ్నిమిద్భ్యత్యాదిప్రతిప

ద్యతే ॥ పాత్ర ప్రయోగేవధ్వంజలింహోమవిధానదర్శించ సాదయతి
తత్రక్షాకౌ ॥—॥ స్నాపనాదితు యద్భహుమంత్రకం కమత
త్క్రియతే తతపహి ॥ గృహ్యతేఖలుపాణిరమంత్రకం గమ్యతేజ్వ
లనస్తు సమత్రకమ్ ॥ వధ్వంజలిం హోమవిధానదర్శించద్వితీయదర్శిం
చ సహజ్యధాన్యా . పోషాధపాత్రేణ సహపణితామిధంచశమ్య
స్సహలాజవత్తా । వధూహస్తయోః పోక్షణసంమాజనతపనాది క
రోతి ॥ వివాహేనర్వత్రశమ్యః నపరిధయోభవంతి । నత్వస్మిదైవత్య
చరా । ఆజ్యభాగాంతే సోమఃప్రథమఇతిదావభ్యామృగభ్యమేనా
మభిమంత్రయతే గృహ్యతితత్రైతాభిశ్చతస్సభిగ్మిభదక్షిణసహ
స్తేవధాన్వ దక్షిణహస్తంగృహితావతగ్నేరుత్తరతరభ్యప్రాపిముదీపిం
వాదిశ మభివక్రమయతి ఏకమిషఇతి సప్తసప్తభ్యోహోత్రాభ్యో
విష్టురిత్యేవమంతేన విష్టుస్తాన్వేత్వితి సగ్వత్రానుషజ్యతే । యథాదక్షి
ణపాదః పూర్వోభవతి తథాపశ్చాత్సవ్యోనీయతే । సఖత్యాదివహి
సూన్యత ఇత్యేవమంతం సప్తమేవదేజవతి । ప్రాగ్భూమాత్ప్రదక్షిణ
మగ్నింకృత్వా యథాస్థానముపవిశ్యాన్వారంధాయాం సోమాయజనివి
దేన్వాహేత్యైతైష్టోడశాన్యహుతిజ్ఞాహోతి । నర్వత్రప్రధానహోమే
వేదవాన్వారంభణం । ఏనాం దక్షిణేనపాదేనఆతిష్ఠేత్సత్ప్రచాశ్చాన మా
స్థాపయతి । అథాస్యాతింజలాశుపస్త్రీర్యద్విలాజానోప్యాభిఘార
యతి । పంచావత్తినాంత్యిః తస్యాస్సదర్శోలాజానావతీత్యేకాసర్వ
త్రలాజేమహవిః ప్రత్యభిఘారణంనెష్యతే । ఇయంనార్యవబూరత
ఇత్యుదాజహూవధ్వధ్వంజలినాభిన్నేజహోతిసముఖేన । లాజేవ్య
పిమంత్రోచ్చారణంవరన్యః తుభ్యమగ్నఇతి తిస్సభివదక్షిణ మగ్నిం
కరోతి పూర్వవదాస్థాపనం । అర్యమణంనుదేవమిత్యుదాలాజహోమ
శ్చ పూర్వవత్ప్రదక్షిణం పూర్వవదాస్థాపనం । త్వమర్యమేత్యుదా
లాజహోమశ్చ । పూర్వవత్ప్రదక్షిణంకరోతి । అగ్నిముఖస్విష్టికృతాన

స్త్రుః । జయాదిప్రతిపద్యతే పరిషేచనాంతంకరోతి నాత్రలేవకార్యం
 పరిషేచనాంతేప్రత్యా ముంచామీతి దావభ్యాం యోక్తంఽముంచతి
 తత్రాఞ్ఞాకాః ॥ ప్రధానహోమేయదృతాః ఊహేప్రవిశ్య ఊహేచవి
 వాహశేషే । వివాహపితృభుభవంతి శమ్యాః నశ్వగ్నిదైవత్యద్రౌణభవం
 తి । నెష్యతేగ్నిముఖంనచలెపయోఃస్విప్రకృన్నహ(విప్ర్య)విష్య)భి
 ఘారణం । స్యాద్వరోజమదగ్నిసముద్భవస్తస్య పంచగృహీతమపీష్య
 తే । అన్వారంభః ప్రధానేహుహోమే ష్వప్రత్యనేష్యతే । యత్య
 స్త్రిచోదనాతత్ర సాన్వారంభస్తు హోమకృత్ । అభిన్నవధ్వంఽలినా
 తుహోమోయథాజహూవన్నముఖేన హోమః । సమూజానవ్యోక్షణ
 సాదనాని యథాజహూవన్నచలెపకార్యం । తాంతతః ప్రవావాహయే
 దశ్వేనరథేన వాప్రవాహారయేద్వా మనుష్యయానేన భాండేవివాహ
 గ్నిం సమోప్యానుహరంతి । అగ్నేరవ్యవాయేనఽధూఃపురోసీయతే ।
 ఏషదౌపాసనాగ్నిర్యాఽజ్జీవంతధార్యః । సర్వాచారలక్షణకర్మాధ్యక్షం
 అనుగతోమంధ్యః । తేభ్యవీవాచక్షాణభ్యః । యద్యసమథాగ్యవక్షా
 తానితదాదివాహకాల పరిగృహీతారణభస్తనాసగ్ సప్రత్యే మంధి
 తవ్యః । అధీతవేదస్య గృహదావృత్తహార్యః । ఇయమగుప్తృత్పత్తిః
 ప్రాయశ్చిత్తముపవాసాభార్యాయాః పక్ష్యర్వా । అన్యతలన్యహోమ
 కాలస్య (సాయంప్రాతరన్యతరసంబంధీడపవాసఇత్యర్థః) ఆధవాఽ
 యాశ్చేతిజహూయాన్నావవసేత్ । సశాపహృతయోరుపవాసఏవ ధవి
 కల్పాహుతిః తస్యప్రయోగః । దౌపాసనాగ్నిమాధాస్యేవిచ్ఛిన్నసంధా
 నాథమితంకల్పయ । నిర్మంధ్యఅధీతవేదస్య గృహదావృత్తిగ్నిం గృ
 హీతావ్యయత్రకవదాగ్నిమిత్యాదినాఅగ్నిమిద్ధావృత్తజ్యంసంస్మృత్యఅ
 గ్నిం పరిస్తీధ్య ఆయాశ్చేతిజహోతి । సర్వప్రాయశ్చిత్తంచజహోతి ॥
 నక్షత్రపూతేచేదమేనప్రాయశ్చిత్తం ॥ అనుగతపీవాహుతిః । యదిన
 ప్రోవహృతావాడపవాసఏవ ॥ తత్రాఞ్ఞాకాః ॥ అధీతవేదస్యగృహాధ్య

హీత్వా నిధాయపహ్నిం విధినాసమింధే । ఆజ్యంచసంస్కృత్య సకృ
 ద్సహీత్వా పరిస్తృతేగ్నోజహుయాదయాశ్చ॥—॥ఇత్యగ్నిసంధానం
 యదిరథేనప్రవాహయతి సత్యేనైత్యుగ్రుత్తంభనమంత్యః । యంజంతి
 బ్రహ్మం యోగేయోగఇతిహవిభ్య మృగ్భ్యమైక్తేకంవాసకాయన
 క్షిదక్షిణమగ్రాయన క్షిసుక్తిగ్శకమితిచతస్పభిర్వధూమారోహంతీమ
 భిమంత్యయతే ॥ తత్యజ్ఞాకః॥ ఉత్తంభనాదిస్తునివతతాల్పైర్వాక్తామం
 దసానైతిమనుష్యయానే । ఉదుత్తరాదిత్యయమేకఆహుర్విమోకమం
 త్రావపినాభవేతాం ॥ నీలలాహితేభనతత్త్వచానూత్రయోర్ద్యుగప
 త్ స్తరణం వత్తనాః । నీలందక్షిణస్యాం లోహితముత్తరస్యాంయే
 నవ్యిఇతిసృభిర్భుగ్నిః సూత్రేఅభియాతి । తీర్థస్థాణుచతుష్టభవ్యతి
 క్రమేతామందసానైవ్యేతామవికృతాంజపేత్ । తీర్థాంసద్యాదిః స్థా
 ణుః గవాం కంఠూయనాథాం నిమిత్తః । చతుష్పథః పగ్నిద్భః తి
 స్యతమవ్యతిక్రమేపినమస్తాయాజపః । ఋగియంజగతీద్విదేవత్యాచ
 తయంసోమహ్య ఇత్యుదానానమనుమంత్యయతే । యదినావాతరతితి
 స్యపారఇత్యుచంతీత్వాజపేత్ శ్శానాధివ్యతిక్రమేభాంఢేరథేవా
 రిష్టైర్భాండంపథ్యా అలంకరణాది । తక్షిణరథేవారిష్టైస్తస్మిన్నైసకాలే
 బౌపాసనాగ్నేరుపసమాధానాది । శమ్యాంపరిభ్యథేఅజ్యధాగాంతే
 నావరద్ధాయాం యద్యుతేచిదభిశ్రిషణతిసప్తభిర్భుగ్నిఃసస్తాజ్యహుతిజ్ఞా
 హాతి । జయాదివ్రతిపద్యతే పరిపెచనాంతరిరతి । క్షీరణామన్యే
 షాం వాలక్ష్యణ్యానాం వృక్షాణాం నదీనాం ధన్వనాంచ స్యతిక్రమే
 యేగంధర్వాఇతి ద్వైఋషాయథాలింగంజపేత్క్షీరిణఃక్షీరవంతఃలక్ష్మ
 ణ్యః సీమాతింతిశ్యాదిః ఏతదవ్యతిక్రమే యేగంధర్వాఇత్యుచంజప
 తి । వృక్షస్థాగంధర్వాఅపురసశ్చోచ్యంతే । నదీనాం ధన్వనాంచవ్య
 తిక్రమేయా ఏషధయఇతి కృతస్సియాజపః । ధన్వశబ్దేనధూస్తంబ
 ఉచ్యతే । సంకాశయామీత్యుచాత త్తగృహాజ్ఞాతి ధనయక్తా త్త

పరిశిష్టానామసర్వవృత్తాంతాంతోదభేదము నిష్కర్షణాంతాంతో
జయేత్ ॥ వహ్నిరాపనితాయముషభండదాతి । అపదితః పూజ్యః
వహ్నిపతిస్తస్మై వక్షిణతఃసీనాయ వగదానం । ఆగ్నేయస్థాలీపా
కామాభ్యంయత్పూర్వగచ్ఛతి తస్మిన్నపకృమః । పౌణమాసాన్య
మేవపంచదశ్యాం ॥ తస్యప్రయోగః ॥ పంచదశ్యాంపాతః కాలేదేవాస
సంహృత్వాకృతపాశాయామః పౌణమాసేనస్థాలీపాకేనయత్కృ ఇ
తిసంకల్ప్య ॥ తతఃకర్తవ్యమిహాస్సంసహనం సౌతచర్యాచ ॥ శౌ
భూతేప్రతిపదిస్థాలీపాకః । తత్రానావీరుంధక్షిణానస్తః పూణాపా
త్రోవాదక్షిణా ఆగ్నేయస్థాలీపాకానంతరమేవదేవాసనహోమఆరంభః
ణీయఃయద్యనతీతఃకాలః । అతీతేశ్వస్థాయంకాలవీన ॥ తస్యప్రయో
గః । అగ్నిహోత్రప్రాదుష్కరణకాలేకృతపాశాయామః దేవా
సనమారంభ్యతేన యావజ్జీవంహృత్వామ్యమీతి సంకల్ప్య ॥ తతస్సా
యమాపాసనహోమ్యమీతిసంకల్ప్యకపరిస్తృతశ్చేత్పరిస్తరణంపరి
మేచనంచ ॥ అగ్నయేస్వాహేతి పూర్వాహుతిఃహస్తేనతండులేర్పవై
ర్వాహోమః ॥ ఆగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేత్యుత్తరపూర్వాధ్వహోమః ॥ త
తపతిషేచనంప్రాతస్తుపాతరౌపాసనహోమ్యమీతిసంకల్ప్యహృ
ర్యాయస్వాహేతి పూర్వాహుతిః శేషపూర్వవత్ । ఏనమహారహ
రగ్నిహోత్రకాలేమ ॥—॥ —సమాప్తదేవాసనహోమః—
పార్షణేనాతాన్యగిక్తాణివాగ్భాతాన్యాచారాచ్యాని గృహ్యంతే
పార్షణేన వైవాహికేన స్థాలీపాకే అతాన్యానిఅస్థాదన్యాని సర్వబ
ల్యాదీనియాన్యాచారాద్గృహ్యంతే తానికర్మాణివాగ్భాతాని । తె
మ్యేనం ధర్మాతిదేశకృత్యధాః । యథోపదేశేందేవతాః యథోపదేశ
శు సర్వబల్యాదిమా యాశ్చయావత్సత్వయేనప్రకారేణ మంత్రవిధా
నాదిహోపదిష్టాః దేవతాస్తావీనభవంతి న పార్షణదేవతా సత్తమ పా
ర్షణాప్రధానంసముచ్చేతవ్యమిత్యధాః ॥ అగ్నిగోస్విష్టకృతంచాంతరేణ

యోగోపదేశోదేశతా(ఏవ)యేకేదిద)వికృతాఉపదిష్టాఃప్రధానహోమాః
తేఅగ్నిగోస్విష్టకృతంచాస్తరేణ । ఆగ్నేయసావిష్టకృతయోహోమ
యోమధ్యేభవేయః । సర్వేమతంత్రే వత్సోష్విష్టకహోమేషు దధి
హోమేచాపాకరణసమాపనయోశ్చ శిష్టాచారాదగ్నయే స్వాపాతి
ఆజ్యేనాగ్ని ముఖాఖ్యమంగహోమంసర్వభోగ్యపిప్రధానహోమభ్యః
పూర్వంజహుయాత్ । అవికృతమాతిభ్యం ఆతిథిర్యస్య కర్మభోగి
మిత్రం తదాతిభ్యంగవాలంభత్యధః । తదవికృతయథోపదిష్టమే
వస్యాత్ । నాత్రాగ్నిమిధ్యైత్వాదిసామాన్యమపి తంత్రమ్ ॥—॥

వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః వైశ్వదేవమితి కర్మనామధేయం విశ్వే
సర్వదేవాః అల్రైజ్యంతఇతి తస్మిన్వైశ్వదేవే సర్వాఏవదేవతాః ప్ర
ధానదేవతాః ॥—॥ అస్యప్రయోగః॥—॥ సమాపేనసజపాంతేఽపివా
హేసమాపేవైశ్వదేవమంత్రాణాముపయోగే యద్యతమ్ । దావద
శాహమగ్నయ్యాబ్రిహ్మచర్యం త్సారలవణవజ్రానం చాత్తమస్త్రైక
రాత్రీముపవాసఇతి తత్సర్వంసపత్నీకశ్చరిత్యాప్రశస్తేహనివైశ్వదే
వారంభంకుర్యాత్ । అగ్నగృహమేధినోయదశనీయమన్నం తతోహో
మాధాంహవిష్యమన్నచేకస్థినావల్రైకల్పయతి ఆహవిష్యంత్రార
లవణాదియక్తం ద్వితీయేహవిష్యమన్నం దేవయజ్ఞపితృయజ్ఞభూత
యజ్ఞాథం తృతీయేసర్వతస్సమపదాయాగ్రాధాంచతుర్థే సర్వత
ఏవసమపదాయ మనుష్యయజ్ఞాధాం పంచమేయదిదాప్రణతర్పణం
నావకల్పతే మనుష్యేభ్యోయథాశక్తివాసమితి వచనాత్ । తతోయ
త్రకవచాగ్నిమితిగర్తశాస్త్రాకవిధినా బోపాసనాగ్నింపచనాగ్నించా
ప్రతిష్ఠాప్యమమోపాత్తమరితక్షయదావరాత్రిపరమేశ్వరప్రీత్యధాం
పంచసూనావను త్రయేగృహే సిద్ధేనాన్నైనవైశ్వదేవం కరిష్యఇతిస
జ్కుల్ప్య పూర్వకరివిత్తాన్యన్నాన్యగ్నానధిశ్రిత్యాద్భిఃప్రాక్షేత్ । ప
రోక్షమన్నగోనగోన్స్మృతమగ్నానధిశ్రిత్యాద్భిః ప్రాక్షేదితివచనాత్ ।

తనొన్నమాజ్యేన దధాపయసావోపసిద్యాగ్నిం పరిసమూహ్య ప
 త్యుక్త్యాదితెనుమన్య న్వేత్యాదిభిః పరిషిచ్య పృథమపరికల్పితార్థవి
 యోదన్నా ద్యథాహుతిమాత్రమంగుప్తపర్వమాత్రమవదాయావదా
 ము హస్తేన జహోతి అగ్నయేస్వాపేత్యాదిభిష్ట డాహుతిహుతావ
 లభోదుచీనముష్టంభస్తాపోహ్యత స్థిన్నహవిష్యంతోలవణాదియక్తం
 స్వాహాకారణ జహోతి । యస్యాగ్నాసక్రియతే సతద్భాక్తవ్యమితి
 చచనాత్ । అదితేనృమగ్న్థా ఇత్యాదిభిరుత్తరపరిషేచనకృతావృష
 డాహుతిశేషం అహవిష్యహోమ శేషేణసంసృజ్య ధర్మశాస్త్రాక్రవి
 ధినా రోద్యాంతం బలీహరేత్ । బలీనాందేశేదేశే సమవేతానా
 గ్హహస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్యమ్యుప్యపశ్చాత్పరిషేచనం కుర్యాత్ ।
 అపరేణాగ్నిం హస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్య ధర్మాయస్వాహా ధర్మా
 యస్వాపేత్యేతాభ్యాం ఉదగపవగం బలిమ్యుప్యదవయోస్సుకృదవ
 పరిషేచనం । ఏవ మన్యత్రాపి సర్వత్రతూష్టీం సమంతంపరిషేచనమేవ
 అధ్యుఃస్వాపేతుదధానసన్నిధౌపరిషేచనం మధ్యేగారస్య దశమై
 కాదకాభ్యాం ఓషధివనస్పతిభ్యస్సావహరణోదేవజనైభ్యస్సావేత్య
 తాభ్యాం ప్రాగపవగంపరిషేచనం ఉత్తరపూర్వదేశేగారస్యోత్త
 రైర్గుహ్యభ్యస్సావేత్యాదిభిశ్చతుర్భిఃపరిషేచనం । శయ్యాదే
 శే కామాయస్వాపేతి పరిషేచనందేహశ్యామంతరితాయస్వాపేతి
 పరిషేచనంయదేజతిజగతినామేస్వాపేత్యభిధాన్యాంపరిషేచనంపు
 థివైస్సావేత్యావరభ్య బ్రహ్మణాసావేత్యంలైదేశభిర్బాహ్మనుద
 నైఅగ్నోదక్షిణతథితిశేచిత్ । ప్రాచీనాపీతీస్వధాపితృభ్యస్సావేతి
 దశభ్యోదక్షిణతఃఅవాచీనపాణికుర్యాదప్రదక్షిణంపరిషేచనంచకృతావ
 యజ్ఞోపవీత్యపడిపన్నుశేత్ । సమోరుద్రాయపశుపతయేస్వాపేతిస్వ
 ధాపితృభ్యస్సావేత్యసోత్తరతఃయజ్ఞోపవీతీప్రదక్షిణంపరిషేచనము
 చకన్నశానంచ । ఉత్తమేనవైహయసందేహూతాఃప్రచరంతీత్యనైనా

గ్రంభాదృశానాదదాతి యస్యచాగ్రం నదీయతే నతద్భోక్తవ్యమితి
 వచనాత్ । దేవయజ్ఞేనయక్ష్యఇతిసంకల్ప్యవిద్యుదసీత్యపడపసంపృశ్య
 అదితేనుమన్యస్వేత్యాదిభిః పరిషిచ్య దేవాసనె వచనేవాపూర్వ
 పరికల్పితాదన్నాద్దేవేభ్యస్సాన్విహేతిహస్తేనజహోతి । అదితేనుమ
 గోస్థాఇత్యాదిభిః పరిషేచనం । వృష్టిరసీత్యపాముపస్పృశనంచ । అ
 వషట్కూరహోమేమనవిద్యుదస్పృష్టిఇత్యుపదేశః । అథప్రాచీనావీతీపి
 తృయజ్ఞేనయక్ష్య ఇత్యుక్తావ । విద్యుదసి శుచాధూమా అగ్నేర్దక్షి
 ణతః దేవయజ్ఞశేషాదన్నాద్ధస్తేనాంగుష్ఠ ప్రదేశిన్యా వంతరేణపితృ
 భ్యసన్విధాన్తివిత్యాహుతి మాత్రందద్యాదప్రదక్షిణం పరిషేచనంవృష్టి
 రసి । యజ్ఞోపవీత్యపడపసంపృశేత్ । భూతయజ్ఞేనయక్ష్యఇత్యుక్తావ
 విద్యుదసిఅగ్నేరుత్తరతశ్శుచాధూమా భూతేభ్యోనమఇతి పూర్వశే
 షాదన్నాదేవదద్యాత్ పరిషేచనంవృష్టిరసి । అథదానస్య హోమ
 తుల్యత్వాత్ యజ్ఞోపవీతీమనుష్యయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యుక్తావ వి
 ద్యుదసిద్రాహ్మణతర్పణం క్షౌరలవణాది యుక్తస్య పూర్వపరికల్పిత
 స్య దానంవృష్టిరసి ॥౨॥ బ్రహ్మయజ్ఞః ॥—॥ బ్రహ్మయజ్ఞంతు పూ
 ర్వమేవమర్చిత । అగ్నిహోత్ర మాపాసనంవాహుత్యా ఉదితఆదిత్య
 ఇతివచనాత్ । తస్యకమోచ్యతే । బ్రహ్మయజ్ఞేనయజ్ఞే విద్యుదసి
 త్రిరాచమ్యాద్భిః పరిమృజ్యసకృదుపసంపృశ్య దక్షిణేనపాణినా నవ్యం
 పౌర్వక్ష్య పాదాశిరశ్చేంద్రియాణ్యుపసంపృశేత్ చక్షుషీనాసికే
 శ్చోత్రై హృదయమాలభతే । ఉపస్థంకృత్వాప్రాజ్ఞుఖటిసీనః దక్షిణో
 త్తరా పాణీసాదాకృత్వా సవవిత్కానామితి ప్రతిపద్యతే । అథసా
 విత్క్రియిరన్వాహవచ్ఛర్షకోనవాసంఘుచ్ఛోతక్షరఇతితిఃపరి
 త్వావేదస్యాదితలభ్యయథాధ్యాయమధ్యయనం కృత్స్నస్యవేదస్యా
 సమాప్తేః వాచామనసావా యావచ్ఛక్యమధీయాతనమోబ్రహ్మణఇతి
 పరిధానీయాం త్విరుక్తావృష్టిరసీత్యపడపసంపృశేత్ । ఏవమహరహః

కృతాంతాదారభ్య యావత్సమాప్తౌ వెదః సహాకాగ్నికాండేన సమ
స్తమధీత్యచైశ్వ దేవమంత్రా నధీత్యతతః ప్రసు గ్ధంతేతి ప్రశ్నద్వయమ
ధీయాత । యద్య నేకశాఖాధ్యాయితతానైనైవ విధినాద్వితీయం పు
నరధీయితఋగ్యజుస్సామ్నాంకృమేణాధ్యయనే । యద్యనధ్యాయ
స్సాన్యత్ తవైకామృచమేకంవాయజు రేకం సామవాకృతాంతాదే
వారభ్యభివ్యాహరేత్ యథాబ్రాహ్మణస్యకృమఃతథాభూభూవస్సు
వస్సత్య తవశ్శ్రీధ్యాయం జహోమిత్యభివ్యాహరేత్ । ఏవంబ్రాహ్మ
యజ్ఞం యావజ్జీవంకురీవత । ఏవమృతేమహాయజ్ఞేభ్యస్సాయంవైశ్వదే
వం రౌద్రాంతంకృత్వా వైహాయసమాకాశే భూతలలిం కురీవత ఇతి
వైశ్వదేవ పంచమహాయజ్ఞః ॥—॥ ఉపాకరణమ్ ॥—॥ ప్రకృతమను
సరామః । పౌణణమాస్యాం పౌణణమాసీయస్యాం క్రియతే । య
స్యాం పౌణణమాస్యాం శ్రావణ్యాంమాగ్దశీమ్యాంచ స్థాలీపాకఃక్రి
యతే తస్య పైవపౌణణమాసీదేవతా । ఉపాకరణే సమాపనేచ ఋ
షిర్యః ప్రజ్ఞాయతే సదసస్పతిర్విజ్ఞాతీయః । అధ్యాయోపాకరణస్యప్ర
యోగోవక్ష్యతే । శ్రావణ్యాం పౌణణమాస్యామాద్యస్సహశిప్తేః
కృతప్రాణాయామోధ్యామోపాక మకరిష్యఇతిసంకల్ప్య మాహ
నవముదకముపస్పృశ్యస్సాత్వాపవిత్రపాణిగ్నవఋషీగ్ సర్పయేత్ ।
ప్రజాపతిం కాండఋషీంతర్పయామిఇతిద్విసోమంకాండఋషీంతర్ప
యామిఅగ్నింకాండఋషీం తర్పయామివిశ్వాదేవాకాండఋషీ
గ్ సర్పయామిసాగ్ హితిదేవతాఉపనిషదస్తర్పయామి॥యాజ్ఞకీ దే
వతాఉపనిషద స్తర్పయామిపారుణ్దేవతాఉపనిషద స్తర్పయామిబ్రహ్మ
ణగ్ సవయంభువంతర్పయామిసదసస్పతింతర్పయామితత్త్వంజిలాలైఖ
నాద్యగ్నిప్రతిష్ఠాపనాద్యగ్నిముఖంతేతివాన్వరభేష్టంలేవాసిమనవా
జ్యహుతీజహోతి । ప్రజాపతయేకాండఋషయేస్వాహా । సోమాయ
కాండఋషయేస్వాహా । అగ్నయేకాండఋషయేస్వాహా । విశ్వేభ్యో

దేవభ్యః కాండఋషిభ్యస్సాన్వహః । సాగ్ంహితీభ్యో దేవతాభ్యఉప
నిషద్భ్యస్సాన్వహః । యాజ్ఞకీభ్యో దేవతాభ్యఉపనిషద్భ్యస్సాన్వహః । వా
కునీభ్యో దేవతాభ్యఉపనిషద్భ్యస్సాన్వహః ॥ బ్రహ్మజ్ఞానవ్యయంభువేనాన్వ
హః । సదసస్పతిమిత్యవచ । తతస్స రేవ ఆచార్యప్రముఖాదర్శేషాన్వ
సీనాదర్శాన్ ధారయమాణాః వేదస్య ఆదితశ్చతురోవరాధ్యాయాన
నువాకానధీయంతే । జయాదిపరిషేచనాం లెచ్చాహుతర్పణం మాసుం
ప్రదోషేనాధియీతతిలభక్షణంచ । క్షామాతేబ్రహ్మచారిభిస్సహమా
హానదముదకముపస్పృశ్య సావిత్త్యా సమిత్యహస్మాదధ్యాత్ త
స్యప్రయోగః । స్థంబిలాద్యగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య కృ
తప్రాణాయామః । సావిత్త్యా సమిత్యహస్మాదధ్యాన్యకృతినంకల్ప్య పరి
షిచ్య ఘృతేనవయసావాసమిహోక్తాన్సావిత్త్యా ఆదధ్యాత్ తతఃప
రిషేదనబ్రాహ్మణభోజనే । నమిదధావేసామధ్యాయాభావేవాజపః ॥—॥

ఉత్సర్జనమ్ ॥—॥ ఏనమేవోత్సర్జః తస్యకాలః త్రైమాసికాన్వ
ది ఉపాకరణోత్సర్జనం కరిష్యకృతి నంకల్ప్యస్నానాదిహోమాంతం
కృత్వా । అత్రైవసాన్వధ్యాయంవిస్మజేత్ । తతోజయాదిపూర్వనత్ ॥
తత్రక్షోకా ॥—॥ ఉపకరణోత్సర్జనయోన్యశిష్యః ఆచార్యఆప్లుత్య
మహాపగాను । సంతర్ప్యవార్ధ్యంజలిభిర్మునీగ్ ప్రానైభ్యస్తుహోవ్యం
త్సదసస్పతించ । కేంద్యగ్నివిశాన్వంశ్చనిషత్సవ్యయంభువహతాన్వము
ఖాంతేనదసస్పతించ । ఆచార్యనువాకాన్శ్చతురోవరాధ్యాయానధీయంతే
తత్ర తతోజయాదిః । వ్రతానాముదగయనాదికాలః । తేషాంప్రయో
గః । ప్రాజాపత్యస్యతాపత్ । ఇమంయజ్ఞశ్రమాణం ప్రాజాపత్యవ్ర
తేన సగ్ స్కరిష్యకృతి నంకల్ప్య । శిష్యస్తుప్రాజాపత్యవ్రతంచరి
ష్యామీతి ॥ సహశిష్యేణ మాహానదముదకముపస్పృశ్య సావిత్త్యా తద్వ
యేత్ । ప్రాజాపతినంకాండఋషిం । సాగ్ంహితీత్యాదిత్రయంబ్రహ్మణగ్
స్వయంభువం సదసస్పతించ । తతోగృహంగత్యాగ్నైరుపసమాధ్యా

నాద్యగ్నిముఖం లె అనావరణేవృత్తినిజహోత్యాచార్యః । వృజాపత
యేకాండయుషయేస్వాహా । వృజాపతేనత్వదితిసూక్తాన వృత్త్యచం
షడాహుతీజహోతి వృజాపతేనత్వదేతాని । రయీణాంవతిం య
జతంబృంహతం వృజాపతేత్వంనిధిపాఃపురాణః । తవేమేలాకాఃవృది
శోదిశశ్చ వృజాపతిం వృధవంయోరాయఈశే॥ఇతిషడ్వచః ॥ సాగ్
హేతీభ్యః॥యాజ్ఞీకీభ్యః॥ వారుణీభ్యః॥బ్రహ్మణేస్వయంభువే॥సదసస్పతి
మిత్యేచావహుత్వా మాణవకః వృత్త్యజ్ఞాయదేవతాఅభిసంధాయ
అగ్నిపురోగాశ్చతస్రోదేవతా ఉపతిష్ఠతే ॥ అగ్నేవృతవతే కాండయు
షీభ్యః । ప్రాజాపత్యంవృతంచరిష్యామి తచ్చ కేయంతస్తైరాధ్యతాం
ఏవంవామోవృతవతే । ఆదిత్యవృతవతే । సృతానాంవృతవతే ఇతిన
త్వత్కానుషజ్యతే । జయూదిపరిసేచనబ్రాహ్మణభోజనాని । ఏవమేవో
త్సజానం । సంవత్సరేపర్యవతే ప్రాజాపత్యవృతాత్సజానం కరి
ష్యఇతిసంకల్ప్య । ఉపస్థానేవిశేషః ॥ ప్రాజాపత్యవృతమచారి
షం । తదశకంతస్తైరాధీతి ॥ సౌమ్యస్యోదగయనే వర్షణిపూర్వపక్షేపు
ణ్యేనక్షత్రై కృతప్రాణాయామిమం యజ్ఞశమాణం సౌమ్యవృతేన
వగ్స్కరిష్యఇతి సంకల్ప్య సౌమ్యవృతంచరిష్యామితి వృతీకేత శ్చక్ర
వావయుత్వా । తవణైవిశేషః । సౌమంకాండయుషిం । ఉపనిషత్ప్ర
యాదిపూర్వవత్ ॥ అపరాహ్ణేప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్ర
మ్య అరణ్యేఅచ్చదిడర్శే అగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రవ్యయోగ
విశేషః ॥ దేవపాత్రాణామంతేచతస్ర బౌదుంబరీస్సమిధోవాసశ్చమ
దంత్యా సహపృక్షిప్యా వృణీతావృణయనాత్మృత్యావమదంత్యాజలాన
యనంతతాబ్రాహ్మణండక్షిణతేఇత్యాద్యగ్నిముఖం లెఅనావరణేవృత్తిని
సౌమాయకాండయుషయేస్వాహా । సౌమోధేనుమితి షడ్వచేన షడా
హుతీజహోతి । సౌమోధేనుం । అపాథంయుత్సు । త్వగ్ సోమక్ర
తుభిః ॥ యాలేధామానిహవిమా ॥ త్వమిమాఽవధీస్సోమవిశ్వాః ॥

యా లెధామానిదివియాపృథివ్యాం ॥ ఇతిషడ్వచః ॥ సాగ్ హితిదేవ
 దాఇత్యపహోమాన్ సదసస్పతించ ॥ మాణవకోమదంతీరుపస్పృశ్య
 నమోవాచఇతి ప్రథమేనానువాకేన శాంతింకృత్వా ॥ చతస్రబేదుంబ
 రీస్సమిథోఘృతైనమూలాదారభ్యాగ్రాదక్వాపృథివ్యాదిభిరాదధీత ॥
 పృథివీసమిత్ ॥ అంతరిక్షగ్ సమిత్ ॥ ద్యౌస్సమిత్ ॥ ప్రాజాప
 త్యామేసమిదసీత్యైతైమేంత్రైః ॥ అథదేవతాపస్థానం ॥ అగ్నోవ్ర
 తపతేకాండముషిభ్యః ॥ సోమ్యవ్రతంచరిష్యామి ॥ తచ్ఛక్రేయంతవై
 రాధ్యతాం ఏవంవామోవ్రతవతే ॥ అదిత్యవ్రతవతే ॥ వ్రతావాంవ్రత
 పతే ॥ తతోవ్రతినఃశక్రియమంత్ర బ్రాహ్మణయోరనువాకానామాదివ
 దాని వాచయతి ॥ యంజతేసవితేతి వాపదద్వయం ॥ జయాదివరిషేచ
 నాంతే మాణవకోమదంతీరుపస్పృశ్య శంనోవాతఇత్యనువాకేన శాం
 తింకృత్వా తతస్సంమీలతీవాచం యచ్ఛతి ॥ తతోఽహలైనవాసపాప్ర
 దక్షిణం సముఖగ్ శిరోవేష్టయిత్వాఅస్తమితేగ్రామంప్రపాదయతి ॥ వా
 గ్యతపతాగ్ రాత్రిం ॥ తిష్ఠత్యాస్తేవా॥ శ్వాభూతేబిలధదిదేశే ॥ ఘడి
 లాద్యగ్నిముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్య అథాస్యషట్తయవభిదశే
 యతి ॥ సప్తయమిత్యేకే ॥ అగ్నిమాదిత్యముదకుంభమశ్చానంనత్సంఘ
 హానగ్నాంహిరణ్యం సప్తమం ॥ అపివాదితస్త్రీశిదర్శయిత్వా యథో
 పపాదమితరాశిదర్శయతి ॥ మహానగ్నాకన్యకా ॥ అత్రగురవేవెష్టన
 వాసోదత్వా వయస్సుపణాణిత్యాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥ తోబ్రాహ్మణ
 భోజనం ॥ తత్రక్లోకాః ॥—॥ సోమసూక్తనిషత్సదసస్పతించంత్రవ
 జ్ఞహుయాత్సరిలంనమః ॥ శుక్రియేసమిథోగ్నఇతి వ్రతీయంజతే సవి
 తా జయవారిశం ॥ మీలనేయతవాక్ శిరస్స్కృతేవేష్టనైస్తమితే
 గృహమావిశేత్ ॥ స్థీయతేంధవదప్యథవాస్య లెవాగ్యతేనతతోఘృదిత
 క్రియా ॥ తతోవ్రథాతేతుబహిగృహణాంవహ్నించ సూర్యంచతథోద
 కుంభం ॥ ఆకాశముద్వీక్ష్యగిరించపత్సంపశ్వేద్ధిరణ్యంచనయస్సుపర్ణాః

(దద్యాద్వరం చైవవయస్సుపతాణః) అథాస్యబ్రహ్మచ(గృహధి)రాన్విది
 విత్త్యమాచరితవ్యం ॥ ఉత్సర్జణనేవిశేషః కృతప్రాణాయామోయజ్ఞశ
 మాణు సౌమ్య్యుతస్యోత్సర్జణనైన సగ్ సూరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య
 ఉత్సర్జణం చరిష్యామితి వ్యతి ॥ వపనస్నానతపణాదిపూర్వవత్ ॥
 తతఃప్రాచీముదీపీం వేత్త్యాదిప్రాకృమిదాధానాత్కృత్వా ॥ సమిదా
 థానైవిశేషః ॥ ద్యౌస్సమిదిత్యాద్యావృత్తైవంత్రిస్సమిధకదధాతి ॥
 ద్యౌస్సమిత్ ॥ అంతరిక్షమ్ ॥ పృథివీ ॥ ప్రాజాపత్యావేసమిదిత్యా
 వృత్తామృత్యాః ॥ అథదేవతోపస్థాపనం ॥ ఆదిత్యవ్రతపతేవ్రతమచారి
 షం తదశకంతేన్ద్రేరాధి ॥ ఏవంవాయోఅగ్నే ॥ వ్యతానావ్రతవతే ॥
 యంజతేసవితేతి వజాయిత్యా జయాదిపరిషేచన మదంత్యుపస్పర్శణ
 శ గురువరద్రాహ్మణభోజనాని ॥ తతిస్సంమీలనాదివజాయేత్ ॥ సౌ
 మ్యస్యోత్సర్జణంసమాప్తమ్ ॥ ఇహీద్వితీయశక్రియస్సృతం ॥ సర్వవ్ర
 తేషా మాణవకకమాణ్యేతాని ॥ వపనస్నానతపణాదేవతోపస్థానాని
 సౌమ్య్యపునః వపనస్నానతపణ ప్రథమేనమదంత్యుపస్పర్శనచతు
 స్సమిధాదానయుంజతే సవితేతి వచనోత్తమేనమదంత్యుపస్పర్శనని
 మీలన వాగ్యమనాగ్నోదిదగ్ధనవాసోదానాదిత్యోపస్థానాని ॥ అ
 న్యదాచార్యేణ కర్తవ్యం ॥ ఆగ్నేయస్య విశేషఉచ్యతే ॥ ఇమంయ
 జ్ఞశమాణమాగ్నయేన వ్రతేన సగ్ సూరిష్యఇతి సఙ్కల్ప్య ॥ స్నా
 నాదిపూర్వవత్ ॥ తపణాదేవిశేషః ॥ ఆగ్నింకాండముషింతర్పయామి
 తి ప్రథమతః అగ్నిముఖాంతే అగ్నయేకాండముషయేస్వాహేతి ॥
 అగ్నేనయేతి సూక్తేన వ్రత్యురం వదాహుతిజహోతి ॥ అగ్నే
 నయసుసభా ॥ వ్రవశ్శ్యక్రాయ ॥ అచ్చాగిరిః ॥ అగ్నేత్వమస్తత్ ॥ అ
 గ్నేత్వంపారయ ॥ వ్రకారవః ॥ సాగ్ హేలిత్యాదిపూర్వవత్ ॥ తత
 ఃసస్థానమ్ ॥ అగ్నేవ్రతపతేకాండముషిభ్యః ॥ ఆగ్నేయవ్రతంచరి
 ష్యామి ॥ తచ్చకేయంతన్ద్రేరాధ్యతాం ॥ ఏవంవాయోవ్రతపతేకాన్దాది

శూనం ॥ ఉత్పజనేవిశేషః ॥ కృతప్రాణాయామోయజ్ఞశ్రమాణః
 అగ్నేయవ్రతాత్పజనేనం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥
 అచారిషంతశకంతన్తెరాధీతి అన్యత్సర్వం సమాసమ్ ॥ వైశ్వదేవస్యా
 మేవ విశేషః ప్రాజాపత్యాత్ ॥ యజ్ఞశ్రమాణం వైశ్వదేవేన
 తేన సగ్గస్కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ స్నానాదిపూర్వదత్ ॥ తపశ్శా
 శేషః ॥ విశ్వాదేవా కాండముషీగస్తప్రయామి ॥ సాగహితి
 రిత్యాదిపూర్వదత్ ॥ తత్సాగ్మిముఖాంతే విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః కాండ
 ఋషిభ్య ఇతి హుత్వా ॥ ఆనోవిశ్వే అస్మాగ్గమంతుదేవా ఇతి సూక్తేన
 ప్రత్యుచం షడాహుతీజహాతి ॥ ఆనోవిశ్వే అస్మాగ్గమంతుదే
 వాః ॥ శంనోదేవాః ॥ యేన వితుః ॥ అగ్నేయాహి ॥ ద్యౌఃపితృభ్యోవిశ్వే
 దేవాశ్శృణుతే ॥ షడ్వచః సాగహితిభ్యోదేవతాభ్య ఇత్యాది ॥ ఉపస్థా
 నేవిశేషః ॥ అగ్నేవ్రతపతే కాండముషీభ్యః వైశ్వదేవవ్రతంచరిష్యా
 మి ॥ తచ్ఛక్రేయం తన్తెరాధ్యతా మిత్యాదిజయాదిశేషం సమాసమ్ ॥ ఉ
 త్పజనేవిశేషః ॥ యజ్ఞశ్రమాణో వైశ్వదేవ వ్రతాత్పజనేనం కరిష్య
 ఇతి సంకల్ప్య ॥ ఉపస్థానేవిశేషః ॥ అగ్నేవ్రతపతే కాండముషీభ్యః
 వైశ్వదేవవ్రతమచారిషం ॥ తదశకంతన్తెరాధీతి ॥ అన్యత్సమాసం ॥ త
 త్రాక్షాకా ॥ ఋషీస్తథాంతేజహుయాద్వ్రాతేషు సూక్తోపహోమాం
 శ్శుదస్పతిం ॥ ఉపస్థితిశ్చాపిదదేవతానాం జయాదయో బ్రాహ్మణత
 పణంచ ॥ వ్రతేషు చాపరోవిధిర్న సూక్త చిత్తమాదికం ॥ ఉపస్థితిర్న
 దేవతాగణస్య క్రియాద్యతే ॥ వేదవ్రతాని సమాప్తాని ॥ స్త్రియాను
 షేతేన చ పూమోనకతప్యః పచనాభావే ॥ షోడశాభ్యమపరా
 న్నైన చ సగ్గస్కరిష్యే పూమోనకతప్యః ॥ ఇదంత సాధారణం వచ
 నం ॥ యథోపదేశం కామ్యాని బలయశ్చ సర్వకృతివచనాత్ ॥ సర్వ
 ప్వాచారలక్షణేషు కర్మసుప్రవృత్తయే ॥ యత్రాగ్ని ర్విహరణాభా
 వాపి స్వయమేవ వ్రజ్యతీతి తత్ప్రాప్యశ్చిత్తం ॥ ఏవం నిహితేషు సాన్

హాకారో వికల్పన ॥ ఉద్దీప్యనేతిదావభ్యామృగ్భ్యాంసమిధావాధా
య ॥ ఆపన్నాత్రిఃత్రిమాణాదితివాసమిధావాదధాతి ॥ పూర్వయో
జాతవేదాదెవతా ॥ అగ్నేయస్థాలీపాకాదూర్వణం త్రిరాత్రీముఖ
యోరధశ్యయ్యాబ్రహ్మచర్యవస్తాంగం క్షౌరలవణవజ్రానంచ ॥ తయో
శ్యయ్యామంతరణ దండోగంధలిప్తా నేయగౌరధ ఆశ్వత్థఃస్థాక్షఃకౌడు
మ్బరౌవా వాససానూత్రేణవాపరిపీత స్త్రీవృతి ॥ తంచతుర్థ్యామపర
రాత్రే త్రిభాగావశిష్టే ఉదీమాన్తే ఇతిదావభ్యామృగ్భ్యాంసంజము
త్థాప్య ప్రక్షాళ్య నిధాయాగ్నే రుపసమాధానాదిశమ్యాః పరిధ్యర్థే
ఆజ్యభాగాంతేనావరద్ధాయామగ్నేప్రా యశ్చి త్తథానిస్తాజ్యాహు
రీజాహోతి ॥ అగ్నేప్రాయశ్చిత్తైవాయో ఆదిత్యప్రజాపతేత్వం ద
వానామిత్యనుషంగః ॥ ప్రసవశ్చమధుశ్చ చిత్తంచజయాది పరిపేచ
నాంతం కృత్వాఅపరేణాగ్నింవధూముపవేశ్యతస్యాశ్శిరస్యాజ్యశేషాల్
కించిదాజ్యమానీయధూస్సాన్విహా భువస్సాన్విహాసువస్సాన్విహాగ్ సాన్వి
హేత్యేతావదుక్తాంతే ఆనయతి ॥ అపశ్యంతేనేతిదావభ్యామృగ్భ్యాంసం
పరస్పరంయుగపదీక్షణం ॥ ప్రథమమంత్రావధ్యాః ఉత్తరమంత్రావర
స్య ॥ వధూమన్యోవాచయతి ॥ సమంజత్విత్ప్యచాజ్యశేషేణదంప
త్యోహృదయదెకే సమజ్యప్రజాపతే తన్వమృతి తిస్రీయుచౌజ
పితావ్ ఆరోహోరుమిత్యనువాక శేషం సమావేశనకాలే జపేత్ ॥
యుతుమభిగమ్యస్నాతాయాం సమావేశనకాలే విష్ణుర్వోనిమిత్వార
భ్యతంమేవాయోసమర్థయేత్వం తేనవధూమభిమంత్రయతే ॥ యదిచ
తుథీసంవేశన మృతుసంవేశనంచ యగవత్ప్రాప్నోతః ॥ తదాఆ
రోహోరుమితిజపితావ్ విష్ణుర్వోనిమిత్వభిమంత్రయతే ॥ చతుర్థాది
వసాదారభ్యామోడశాదృతుదివసాః ॥ అథయస్య కస్యచిత్ప్రయోజ
నాథణం గచ్ఛత ఉపక్రమవేశాయాం పరిక్షవకృతే పరికాసనేచ ॥
అనుహవమితిదన్వయోః ఋచోర్యథాలింగంజపః ॥ హనుహవమితిక్షు

తేలనుమాతమితి కాసేతరాత్ర ఇత్యుచాదిత్రియంపనస్పతిం నమశ్శ
కృత్సదే ఇత్యురభ్య మాహిగ్సీరిత్యంతేన శకృత్సంతతిం సిగసీతి
మామాహిగ్సీరిత్యంతేనసిగ్వాతం ॥ ఉద్ధాతేవత్ప్రచాశకునివశోభ
నవాదినం ॥ జాయాపత్యోహ్యుదయసంసగ్గం కరుమిచ్చు త్రి
రాత్రానరం బ్రహ్మచర్యంచరిత్వా పునర్నసావ్యకృతప్రాణాయామః
జాయాపత్యోహ్యుదయసంసగ్గం కరిష్య ఇతిసంకల్ప్య ॥ తయోరౌ
పాసనేస్థాలీపాకగ్ శృపయిత్వా శృఙ్గాభిఘారం ప్రతిష్ఠితాభిఘార
ణాంతంకృత్వాతగ్నిముఖంలేలినాన్వద్ధాయాగ్ స్థాలీపాకాల్ ప్రాతర
గ్నిమితిప్రత్యేవం సప్తాన్నాహుతీజఃహోతి ॥ అంతేక్షతాభిఘార
ణం ॥ అగ్నయేస్విష్టకృతేసావహేతి స్విష్టకృత్ జయాధివ్రతిపద్యతే
పయోరితిన ॥ తతఃపరివేదనాంతేస్థాలీపాకేససహిష్ణతాద్యవరా
బ్రాహ్మణా భోజయిత్వాసిద్ధింవాచయోత ॥ ఓంకమహాసిద్ధింభవంతా
బుధివంత్యితికర్తా ॥ ఓంకమహాసిద్ధిరస్త్వితితరేబుధివతేతతసాహంపరికి
రతి ॥ పాతామేకవింశత్యయప్రైస్సర్వభూతైస్తయతి ॥ యదివాచయసి
వచనాత్వానిష్క్రిణామియదిసామ్యసిసోమాత్వానిష్క్రిణామితిశ్వా
భూతైశ్చమాంభనామిత్యనయా పాతామత్రాప్య ఉత్తానపణఞ్చితి తిన్మ
భిర్భుజిభిమంత్యస్తేవపత్నీ అహమస్తీత్యుచా ఆవరణాథేన కంచు
కేన ప్రతిభన్నాహస్తయోరాబధ్నాతి ॥ అసావధ్యాన్ దన్యోబ
ధ్నాతి తస్యాపిమంత్రోద్భారణం ॥ ఉపలేధామిత్యుచాశయ్యాకాలే
బాహుధ్యం భతారం పరిగృహ్ణీయాత్ ॥ ఉపధానలింగయేతి జ్ఞా
నంకమాంకం వశ్యోభవతిభతార ॥ సపత్నీవాచసస్య చైతత్కమ
భవతి ॥ అథసాపత్నీప్రాగ్భుజనకాలాత్ప్రయతానలి ఉదసామూర్విత
గాదిత్యనువాకేన సదాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥ యాపిరాజయత్కృహేతా
అన్తేయస్తాదాదిభిర్గుహేతావాతాంబ్రహ్మచర్యయక్తోభర్తావచనం
వరకమూలైః అక్షిధ్యంత ఇతి యథాలింగ మంగానిసంమృశ్యోప్రతి

చీను నిరసేత్ సర్వత్రవివృహమిత్యంతేన సంమాజనం అంగాదం
గాదిత్యవశిష్టాంగం ఏతత్కర్మసమంత్రా ధృవాదం యోవెదత్తస్తే
బ్రాహ్మణాయ పరాదేహిత్యవశిష్టేన మంత్రేణవభూవాసోదద్యాత్

—ఇత్యాపస్తమ్బగృహ్యప్రయోగవృత్తౌత్పతీయఃపటలః—

—అథ ఉపనయనక మోచ్యతే—

కృతప్రాణాయామ ఇమంయజ్ఞశర్మాణ ముపనెష్య. ఇతిసంక
ల్ప్య || బ్రాహ్మణాభోజయేత్ నాందీశ్శ్రాద్ధవిధినా || నాందీశ్శ్రా
ద్ధం భూతస్వామినాయభోక్తంప్రదక్షిణముపచారిః | యవాస్తిలాధై
బదరీమిశ్రం దధ్యోదనంప్రదాయ || నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యఃపితా
మహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః స్వధాస్త్రివతి స్వధాకారంయగ్నానాం
సంకల్పః||నాందీముఖాఃపితరఃప్రియంతామితివాచనం||నాందీముఖేభ్యః
పితృభ్యఃపితామహేభ్యఃప్రపితామహేభ్యఃఇతిపిండాన్ప్రచోదధ్యోద
నేనదద్యాత్||నాందీముఖేభ్యఃపితృభ్యః పితామహేభ్యఃప్రపితామహే
భ్యఃస్వధాస్త్రివతిస్వధాకారుకేచిన్నకుర్వంతి||నిత్యశ్శ్రాద్ధస్యఆ(గా)గ)
మిసోవికారః || సవికారశ్చక్షువదేశః || ఏషవిధిః సర్వత్రశ్రౌతస్థా
లౌఘం || సతునిత్యః || అపస్తంబేనానుక్తత్వాత్ || శౌనకీయమభ్యుద
యశ్శ్రాద్ధం కరిష్యఇతి అథాతౌభ్యుదయశ్శ్రాద్ధమహంవక్ష్యామి శౌన
కః || ఆమంత్రణంద్విజాగ్న్యణాం కుర్యాత్సూర్యేమ్య రెవహి | శు
చిహ్నుతావంతికంగత్వాభోజ్యానామగ్రిజస్తనామ్||స్వయమేవాథవా
న్యోనా కుర్యాత్తైషానిమంత్రణమ్ || ద్వానిమంత్రయతే విప్రౌ
విశ్వదేవాథమాదితః || పితృభ్యస్తుయథాశక్తియగ్నాగృణసతోద్వి
జాత్ || అథాపరేమ్యరానీయ బ్రాహ్మణాంస్తు నిమంత్రితాత్ || స్నా
నద్యైవైఃకృతస్నానానకోధాదేవపూర్వకాత్ || శుద్ధపాదాద్వి
రాచాంతాత్ బ్రాహ్మణానుపవేశయేత్ || అసనేహపశ్యపైమపిత్వం
త్సపితృవత్క్రమాత్ || యజ్ఞోపవీతీకతాస్యాత్స ర్వేషాంకర్మణా

మిహ ॥ తిలస్థానైయవాగ్రాహ్య ఉపచారః ప్రదక్షిణం ॥ ఇష్యతేపా
 జ్ఞుభత్వంచ కతుకరస్యాపలభ్యతే ॥ పితృపూర్వమృజ్జాదర్భా వి
 స్తరాధాం దదాతిచ ॥ అథోదగగ్రాస్తేకార్యాస్య రేవేషావాహనైస్వి
 హ అపౌదదాతిస ర్వభ్యః పునరేవయథాక్రమం ॥ యవగంధోద
 కైః పూర్వందేవానామఘ్నమగ్రతః ॥ విశ్వేదేవా ఇదం వాఘ్నం
 బ్రోక్ష్య తాశిరసిద్విజా ॥ అథదభాంస్తుసంస్తీర్య ప్రాగగ్రాన్వేష్
 విదక్షణః ॥ ఏకద్రవ్యాణిపాత్రాణి తేషాం దద్యాత్సమాహితః ॥ అం
 తథాయదదభాన్వేష్తేమసించేదపస్త్యవధో ॥ శంనాదెపిరిత్యనయా
 కతాతాననుమంత్రయేత్ ॥ పృథక్పృథక్సవానాసుప్రక్షిపేదపుష్పం
 త్రతః ॥ యశాసిసోమదెవత్రాయవమంత్రస్సమూహ్యతే ॥ పాత్రా
 ణీయాః క్రియాస్సర్వాః పాక్సంస్థా ఇతినిశ్చయః ॥ రక్షాం విధాయపా
 త్రాణాం పితృభ్యోఘ్నంప్రయచ్ఛతి ॥ గృహీతావసక్మదఘ్నంస్స
 దానం ప్రత్యేక మేవతు ॥ పిత్రాద్యపేక్షయాత్రిసాన్యసిన్నిపాతనమితి
 ధీతిః ॥ సనివేచ్యాఘ్నంసాత్రస్థాపనాన్వసోఘ్నం ఇశోక్రమాత్ ॥ అ
 న్యాఆపోనిషేక్తవ్యాః పితృధానాందివిజన్తనాం ॥ పక్షానవాగృ
 హీతావసక్మపితృపాత్రగతాఅపః ॥ సవ్యహస్తగృహీతేన దక్షిణేనతుపా
 ణినా ॥ అత్రదేవేన తీర్థేనదానమంత్రః ప్రతిద్విజం ॥ ఉక్తావపిత
 రిదంలేఘ్నమితి పిత్రేనివేదయేత్ ॥ ప్రదానమంత్రమేవాసామేషం
 కుర్యాత్సమాహితః ॥ యాదివ్యా ఇతిమంత్రేణప్రత్యేక మనుమంత్రణం
 ఏవమేవాఘ్నందానంతు కుర్యాదుత్తరయోద్యయోః ॥ అవిస్తయాః
 క్రియాస్సర్వాః కతవా అశోమాదిమాః ॥ ఆపదిదౌవనియక్తౌచేత్త
 యోరెవాఘ్నంకల్పనమ్ ॥ త్రయాణాంతుయథాయోగ మితి యజ్ఞవి
 దాంతుతమ్ ॥ ఆసిచ్యపృథమేపాత్రేహ్యఘ్నంశేయోదకంతయోః ॥ అ
 జ్యాన్తుఖం పుత్రకామస్తాభిరద్భిర్యథావిధి (అపిదమ్యస్తుభార్యాయాః
 పృథమస్యపదంపితుః) విధానంతత్ప్రయోగ జ్ఞైస్తృతీయేనేతికథ్యతే

ఏతత్పాత్రమచాల్యంస్యాద్యానతామనమాప్యతే ॥ అస్తిన్కారతః
 గంధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనంభవేత్ ॥ భోజనస్థానమానీతాదన్నా
 దాదాయసపిణ్డా ॥ అనక్త్యన్నముపాత్తంతుసర్వమేవ విచక్షణః
 అదాయాన్నంగృహీత్యాతు మేక్షణేనవిచక్షణః ॥ పితృభావానాం
 తు సర్వేషాంపాణాంపామముశంతిహి ॥ అగ్నయేకవ్యవాహనాయ
 తథాసోమాయపితృమతే ॥ ఇతిస్యాతాం హృదయమత్యోలెమభుక్తైః
 ప్రిథాహుతిః ॥ యథేష్టంభోజయేద్విప్రానన్నంస్వంజననంయతమ్ ॥ ధు
 త్వాతా శ్రావయేత్ప్రాంతస్సర్వాన్తథుమతీర్థచః ॥ అక్షన్నమీమదం
 లేతి బ్రాహ్మణాంచాశ్రమయేత్పనః ॥ సవన్నమితి పృష్టాస్తేయ్యా
 యస్సంపన్నమిత్యథ ॥ శిష్టమన్నంనిచద్యాగనర్యానాచామయేద్భు
 భః(మనోనావహితిదత్తేషా)ముఖనావహితిదత్తేషా)ముచ్చిష్టాన్నాని
 నక్షయేత్ ॥ ఏలేష్వన్నంప్రకీర్యాథపాత్రంవివృణుయాత్ప్రీతిః ॥ త్రిప్రీతి
 అభ్యర్చనదక్షిణాదాస్తేపితృపూర్వంవిసజయేత్ ॥ ఓంకారేణాభసం
 భాయపిత్రాదీశ్వసప్రకోచ్యతామ్ ॥ ఇత్యక్తానిస్మజేత్పూర్వమే
 షాం ప్రతున్క్తిరీంసప్రభా ॥ ప్రియతామిత్యయంశబ్దాపిలేషదేవపుర
 స్సరః ॥ వాచ్యః కత్రాచిహ్నైరవిదర్యాసేనత్రైరపి ॥ ఏవమిచ్ఛంతి
 పూర్వేద్భుస్సర్వేమాదయకమేగు ॥ ఇతి శౌనకీయమాభ్యుదయశ్రా
 ధ్ధంసమాప్తమ్ ॥ — ॥ మాణవకేన సమాప్తా బృహడినవిశ్వసంకల్పః
 కతావ్యః ॥ అథాశీర్షచసమాప్తస్తద్వైశాచ్యతే ॥ ఓంకమణాఃపు
 ణ్యాహంభవంతోబ్రువంతిప్రీతి కతా ॥ ఓం పుణ్యాహంకర్తవ్యోస్త్రి
 తి ప్రాథికతాః ॥ ఓంకమణానన్వసిభవంతోబ్రువంతిప్రీతికతా ॥ ఓంక
 మణానన్వస్తీతిప్రాథికతాః ॥ ఓంకమణయుద్ధిం భవంతోబ్రువంతిప్రీ
 తికతా ॥ ఓంకమణయుక్త్యామితీతరే ॥ ఏవమేకైకంత్రిప్రీతి సకృ
 త్సకృదాప్య ॥ అత్రయజ్ఞోపవీతం వరమంవవిత్రం ప్రజాపలేద్యత్స
 మాజం పురస్తాత్ ॥ ఆయుష్యమగ్నియం ప్రతిముంచశుభ్రం యజ్ఞోప

విత్తంబలమస్తులేజః ఇతి యజ్ఞోపవీతం మాణవకేక్షిపత్యాచార్యః తత్ప్ర
 స్థాకః ॥ యజ్ఞోపవీతకాలసాన్సద్వాచనెకృతతళిమాం ॥ పురస్తాత్సమి
 చాధానాచ్చినసాన్వామి మతేనతు ॥ క్షూరాదినజంమాణవకం భోజ
 యితావదమయ్యుడప్యేరవాయవితీ యజమా ఉష్ణాతపశ్చీతాసాన్వనీయ ఆ
 వఉందుత్తిత్వత్యచాకుమారస్య శిరఉన తి ॥ త్రిగస్త్రీ దభానం
 తథాయయేనావపదిత్యచాపురస్తాద్వపతి ॥ అసావిత్యస్యస్థానెయ
 జ్జశమేతి నామగ్రహణం యేనసూచేతిదక్షిణతః ॥ యేనభూయత్యతి
 పశ్చాత్ ॥ యేనపూచేత్తుత్తరతః ॥ అసూస్థానెయజ్జశమన్మితి సం
 దోధనేన నామగ్రహణం దక్షిణశాన్వితామతాతదభావే బ్రహ్మచా
 రీవావసంతమాచార్యం యశ్చరేణెత్యచానుమంత్రయతే అనుమంత్ర
 ణం ప్రశమపవనాసంతకమేన ॥ ఆనకుపేశకృత్పిండేయ వాన్నిధా
 య తస్మిన్ సర్వాన్సైశాన్వక్రిష్వ మాతాబ్రహ్మచారివా ఉదుంబర
 మూలే దధేత్సమైవనిదధాతి ॥ ఉప్వాసయికేశానిత్యచా ॥ తతః
 కుమారస్సత్తి ॥ ఆచారముపచేత్యతతాగ్నరుపనమాధానాది పా
 త్రప్రయోగతు దైవానిపాత్రాణి ప్రియజ్వపశ్చాత్కుశూర్చవస్త్రా
 స్తదండాదినమేభిః సహప్రియంబీతాపనెతాశమ్యాః పరిధ్యభే
 న్నాతుకుమారంపాలాశీగ్నమిథమాయుదాదేవేత్యచా ఆధాపయ
 తిఆచార్యస్యమంత్రఃఅలిప్తేత్యచాతానమాస్థాపయతి ॥ రేవతీస్తేవతి
 చావధాన్యమృగ్భ్యాంవాసోభిమంత్రయతే ॥ యాతకృంతన్నితితిస్మభి
 రావసః పరిధావ్య పరీదమిత్యచా పరిహిత మనుమంత్రయతే ॥ ఇ
 యంమరుక్తాదిత్యగ్భ్యాం మాంజీ పరిమీయ కుమారం వాచయ
 తి ॥ ఏవమేవ కృష్ణాజినావస్తాపన ప్రోక్షణోత్థాపనేషు ॥ — ॥
 తత్ప్రస్థాకః ॥ మాంజీనావస్తాపనప్రోక్షణోత్థాపనానితు ॥ సమం
 తమేతాన్యాచార్యః పూర్వం కృతావగవాచయేత్ ॥ మిత్రసేత్య
 చాకృష్ణాజినం ॥ పాత్రప్రయోగేనిహితాకళశానుత్తరేణాగ్నిం సంస్థీ

భ్యుదయ కు శేషులగులైత్యచామాణవక మవస్థాపయత్యాచార్యఃసో
 వకాంజలిం కుమారాంజలౌ తూష్టిమానీయసముద్రాదూమిరిత్యై
 చామాణవకంత్రింపొక్తిం అగ్నిప్రేహ స్తమిత్యాభ్యాచార్యస్తవేత్యం
 తముక్తాన్వితే కుమారస్యహస్తం గృహీత్వాఅగ్నియైత్వాపరిదహమి
 యజ్ఞశర్మణ్నిత్యాదిపృథివ్యైవైత్యంతైః ప్రతిమంత్రం దేవతాభ్యః ప
 రిదానమ్ ॥ తత్ప్రశ్లోకః ॥ అంతేతునర్పమంత్రాణాం హస్తగ్రహణమి
 ష్యతే ॥ దేవతాభ్యఃపరిదానం రక్షణాయపృథక్పృథక్ ॥ కుమారంద
 క్షిణేహస్తేగృహీత్వాదేవస్యత్వానవితుఃపగనవడవసయైయజ్ఞశర్మణ్ని
 త్యాత్మనకాశమానీయసుప్రజాఇతి యజుదక్షిణైకక్షేజపేత్ ॥ బ్ర
 హ్మచర్యమాగామిత్యాభ్యాం ప్రసూతఇత్యంతం కుమారకహాకోనామా
 సీత్యాచార్యః ॥ యజ్ఞశర్మణానామాస్తీతి కుమారకహా ॥ కస్యబ్రహ్మ
 చార్యసియజ్ఞశర్మణ్నిత్యాచార్యః ॥ ప్రాణస్య బ్రహ్మచార్యస్తీతి కు
 మారః ॥ యజ్ఞశర్మణేషతే దేవసూర్యబ్రహ్మచారీత్యాది స్వస్తిమనుసం
 చరయజ్ఞశర్మణ్నిత్యంత మాచార్యోజపతి ॥ అభవనామితి కుమారం
 వాచయతి ॥ అత్రేమంకుమారం యోగేయోగేతవస్తరమితి ఏకాదశ
 భిః ఋక్విష్ణుప్రత్యేచంవాచయన్నేవహవయతి ॥ ద్వితీయచతుర్థమం
 త్రావాచార్యోబ్రూయాత్ ॥ తత్ప్రశ్లోకః ॥ యోగాదీనావచయన్నేవకు
 మారఃసహవయేత్థు ॥ ద్వితీయచతుర్థాబ్రూయాద్వాచార్యోజహుమా
 ద్వటుః ॥ ఆచార్యోజహుదిపరిపెచనాంతం కృత్యామాణవకదత్తంకూ
 ర్భూమాయ రాష్ట్రభృదసీతి యజుమాతస్త్రిన్నవవిశతి ॥ కుమారక
 చార్యస్య దక్షిణంపాదమనావరభ్యైవమాహ ॥ సావిత్రింభోఅనుబ్రూ
 హీతి తస్మాఅనావహాచార్యః ॥ ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యం ॥ ఓంభు
 వః భగోదేవస్యధీమహి ॥ ఓంసువః ధియోయోనఃప్రచోదయాత్
 ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యం భగోదేవస్య ధీమహి ॥ ఓంభువః ధి
 యోయోనఃప్రచోదయాత్ ॥ ఓంసువః తత్సవితుర్వరేణ్యం భగో

దేవస్యధీమహి ధియోయోనఃప్రచోదయాత్ ॥ ఏవంకుమారోఽప్య
 నావహా॥ తృతీయేతువాచనె నమథాన్య కుమారస్య సర్వాముక్తావై ॥ త
 తఃకుమారోనావహా ॥ తత్రశ్లోకః ॥ వచ్చోఽసూస్తద్భువోభగన్సు
 వశ్చైవైషీష్యతే ॥ అథర్చకౌఘాస్తద్భువోధియస్సువస్తదన్యథా
 అథసమారఃఅవృధమిత్యాదిగోపాయేత్యంతేనాలోమకమోష్ఠమువస్పృ
 శ్యాచామేత్ ॥ నాత్రాసాస్థానెనామగ్రహణమస్తి ॥ ఏవంకర్ణాః
 స్పర్శ్యాదిత్యోపస్థానదండాదానేషు కుమారవసనమంత్రకం కుర్యా
 త్ ॥ తత్రశ్లోకః ॥ ఓష్ఠశ్యావాంతవర్యంతం స్పృశత్య పృథమిత్యథ
 ఆచామేన్నేహనామాస్తిక రాభ్యాన్యంయుగవచ్చురీతి ॥ కణోష్ఠాదిత్య
 దండానాం సమంత్రంవటురెవతు ॥ బ్రహ్మణఆణీస్థఇతి కర్ణాయుగ
 వదువస్పృశేత్ ॥ సుశ్రవఇతిఘాయా సమిత్యంతేన దండమాదత్తై ॥
 స్పృతంచమఇతి సర్వవ్రతాఘాయాసమిత్యంతం కుమారంవాచమితి
 గురుః ॥ గురోవరంలేదదామీతి కుమారతా ॥ ఆచార్యస్సప్రవశక్య
 తోఽపాన్యాదైవస్యైవతిమంత్రంరుద్రాయగామితిచోక్త్యాగాం పృతి
 గృహ్ణీయాత్ ॥ తత్రశ్లోకః ॥—॥ పృత్యగాశిషమన్యేషాం భజేద్వాచ
 నమేవతు ॥ గురోవరంలేదదామీతుక్త్యాపాన్యాయఘోదితమ్ ॥ గృ
 హ్నానైసావిశీముక్త్యావరోరుద్రాయగామితి ॥ ఉదాయపిరియజమా
 త్థాపయతికుమారంవాచయతి తచ్చక్షురితిసూర్యందృశఇత్యంతేన ఆది
 త్రిముపతిష్ఠతే కుమారః ॥ యశ్చక్షురోవేదాశక్తోధ్యాపయితుంవ్యా
 ఘ్యాతుంచననాయంమద్భి ద్యేతైత్యనేన కామేనకుమారండక్షిణహస్తే
 యస్తికౌఘాతమిత్యుచాగృహ్ణీయాత్ ॥ యజ్జశమన్నితి సంబోధ
 నేన నామగ్రహణం ॥ ఉపనయనాగ్నిత్యహంధారయతి ॥ పరిత్యే
 త్యుచాపరితస్సంవృజ్య అగ్నింపరిషించతి ॥ అగ్నయేసమిధమితి
 ద్వాదశభిస్సాన్వహంతైః సమిధఆదధాతి అగ్నిదేవతా ॥ పరిసమూ
 హ్య పరిషేదనం ఏవమహరహస్సాన్వహంతైః ప్రారాదధాతి ॥ అరణ్యా

అకం అంపపిశ్చైభ్యగృహ్యప్రయోగస్పృతౌ

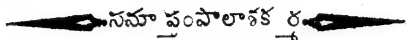
దేధానాహృత్ప్రతతామాణవకం ప్రహ్లాచార్యసీతి సంశాస్త్రాచార్యః ।
బాధమితిమాణవకః ప్రతిపదనం కుర్యాత్ । అపోశానెత్తాచార్యః ॥
పూర్వత్ప్రతిపచనం కుమారః । కర్మకుర్విత్వక్తే పూర్వవత్ ॥ మా
సుమహ్నా ఇత్వక్తే పూర్వవత్ భిక్షాచర్యంచ రెత్వక్తే పూర్వవత్ ఆ
చార్యాగ్నినోభవేత్వక్తే పూర్వవత్ ॥ మంత్రార్థః ఉచ్యతే ॥ బ్రహ్మ
చార్యసి బ్రహ్మచర్యాశ్రమంప్రాప్తాసి । అపోశానమయానజ్ఞాతః అప
వీనపిబ ॥ కర్మకురు ॥ యథాశక్తిశ్చైతస్తాతః కర్మకురు ॥ మాసు
మహ్నః ॥ పూర్వోక్తాయాజఘన్య సంపేశేభూయః భిక్షాచర్యంచర ॥
కేనచిన్నిమిత్తేనాభుంజానోపి అస్తదథణంభైక్షంచర ॥ ఆచార్యాగ్ని
నోభవ మయానమజ్ఞాతాయాజనాధ్యాపనాదికస్యచిత్ మాకాషీః
చతుర్థేహనిసప్తదశకృత్ప్రపాస్య యస్యత ఇత్యుచాపూర్వపరిహీ
తంవాసఆదత్తే ॥ అస్యత్పరిధాప్యశ్చియంకరొతిత్వథః ॥ తత్రాగ్నికః ॥
సప్తదశకృత్ప్రపాన్యాచ్చతుర్థేహనిగృహ్యతే । యస్యేతి గురుణా
పూర్వం వాసాస్యత్పరిధాప్యతు ॥ తస్యహంతండులభైక్షంచరత్ ॥ మాం
జ్యజినావస్థాపనప్రాక్షణోత్థాపనక్రియా ఆచార్యః కుర్యాద్వటుమం
త్రానుచ్చరెదితి శివసాన్వమ్యాహ ॥ అనుపాకృతవేదేన బ్రహ్మచారి
ణాబ్రహ్మయజ్ఞతఃప్రేవేదస్థానెగాయత్రీనిగద్యతే ॥ కాండముషిత
ర్పణంనిత్యం నివీతినాకతఃప్రమ్ ॥ కాండముషయఃప్రజాపతినోమో
గ్నిర్విశ్వేదేవాన్సాగ్హిత్యోయాజ్ఞీకోవారుణ్యోహవ్యవాహ్లా వి
శ్వేదేవాః బ్రహ్మస్వయంధూర్విశ్వేదేవా అరుణాః సదసస్పతిరిత్యేతే
తత్రాగ్నికః ॥ మాంజ్యజినావస్థాపనప్రాక్షణోత్థాపనక్రియాః ॥ కు
ర్యాత్పరోవటుమంత్రం శివసాన్వమి మతేనతు అనుపాకృతవేదేనక
తఃప్రేబ్రహ్మయజ్ఞకే । వేదస్థానేతుగాయత్రీగద్యశేన్యత్ప్రమంభవత్
కాండశీతఃపణంనిత్య ముపేతేననివీతినా । వాత్యంజలిభిరన్వై
శ్చ కార్యంపర్వాష్టమీమహా ప్రజాపతినోమమథాగ్నివిశాన్నివత్త

యంచాపిచ హవ్యవాహమ్ || విశ్వాంత్స్వయంభుంపునరేవవిశ్వాన్
తతాహణాన్వైసుదనస్పతించ (అజనం)వవనం)మేఖిలాదండోభైక్షచ
శ్యవ్రతానిచ | నివతం తెద్విబాతినాం పునస్సంస్కారకమణి || మే
ఖిలామజనందండముపవీతంకమండలుం | అపుసాగ్ర్య విసప్తాని గృ
హ్నిగానాని మంత్రవత్ || కుమారస్యమంత్రాడుచ్యంతే || ఇయందురు
త్తానిత్రాస్యాగంత్రా సముద్రామిమిఃబ్రహ్మచర్యం యజ్ఞశమాప్రా
ణసాన్యధ్వసాయోగయోగశతమిన్ద్రధాలప్యరాఇమంమేవదణ తత్వా
యామి త్వనోఅగ్నే సత్వనోఅగ్నే త్వమగ్నేఅయాసి సావిత్రిం
భూ స్తత్సవితురవృధం బ్రహ్మణస్సుశ్రవః స్తృతం గురోవరముదాయ
మా తచ్చ క్షుఃపరిత్వాగ్నేబాధమ్ — సమాప్తముపనయనమ్ || —

కేచిత్పాలాశంక ర్థకుర్వంతి సదారణ్యదేధానాహృత్యత్తిరాత్రా
పోషితశ్చతుర్థహనిగ్రామాత్ప్రచీముదీచీవాదిశముపనిష్క్రమ్యభ్ర
హ్మవృక్షస్యాధస్థాత్ స్థండిలంకల్పయిత్వా పృణవశ్రద్ధామేధానా మ
ర్చనంకృత్వా త్రయధురెణబ్రాహ్మణాభోజయిత్వా ఆశిషోవాచయి
త్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్యభాగాంతేసమంతాదపూజేరగ్నిం
పరిశ్రేత్యయశ్శండసామితిచ్ఛండస్సుక్తంవాచయేహవయేత్ జయాది
పత్రిపద్యతే||పరిషేచనాంతంకృత్వా | ఆత్రమేఖిలాదీనిపాలాశేనివేశ్యా
ణ్యానిసవానిగృహ్నియాదుత్తరయాసగ్ శాస్తివాసశ్చతుర్థముత్తరయా
దత్తైలస్యత్పరిధావ్య(ఇత్యాంధ్రాచారః)||కేచిత్పాలాశంక ర్థకుర్వంతి|త
దుద్యతే|| చతుర్థహన్యన్నసంస్కారేణాన్నం సంస్కృత్యఆచార్యేణ
సహప్రాచీముదీచీవాదిశముపనిష్క్రమ్యభ్రా ర్షేణోత్తరేణవాపా
లాశంత్రీణ్యుదగపవగాణిస్థండిలానికల్పయిత్వా తేమయథాక్రమంప్ర
ణవశ్రద్ధామేధాభోగ్యుపాద్యగంధమాల్యభూపదీపాదీదత్వా య
శ్శండసామృషభఇత్యనేనశృతంమేగోపాయేత్యంతేన ప్రణవముపతిష్ఠ
తే||శ్రద్ధయాగ్నిస్సమిధ్యతఇతిసూక్తేనశ్రద్ధామ్(మేధాదేవీ)మేధాంమే

దేవస్సవితేత్యనువాకేనమేధాం || తతఃపలాశమూలేడండవిస్సృజ్యన్స
మాదత్తై||వానశ్చ||ఇతిద్రామిడాచారః||అథాచార్యఃపూర్వధృతఃవాస
ఆదత్తై|| అథబలిశేషమాచార్యపురోగ్గాన్పూర్వఃసాన్భవయేత్ || ఆ
చార్యేణానుజ్ఞాతస్సవ్యయంభుంజీత అథాచార్యేణానువాచార్యగృహంగ
చ్ఛతి ||

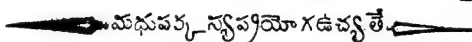

— సమాప్తం పాలాశకర్త —

— ఇత్యావస్తమ్పియగృహ్యప్రయోగవృత్తా చతుర్థఃపటలః —
వేదమధీత్యస్నాన్సర్వ మధ్యాహ్నాయథాప్రభాసహామాభవంతి
తథాపూర్వమువక్రముః || తస్యప్రయోగఉచ్యతే || కృతప్రాణాయామః
స్నానంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య ప్రాగుదయాద్వీజంప్రవిశ్యాంలేలా
మ్నాచమణాదాన్వరమపిధాయాస్తే | నైసమేతదహరాదిత్యభితఃపది
తివచనాత్ || తతఃకాలేప్రాప్తైగ్నైరుపసమాధానాది పాత్రప్రయో
గవిశేషః || దైవానిపాత్రాణి వ్రయ్యజ్య సూత్రద్వయంవస్త్రద్వ
యం సౌవణ్యమణిస్రజః సుగంధిచందనం ప్రవతేద్యయం శీతజలంత
ప్తజలం యవాత్క్షురంకటంధత్రిం దండంమాల్యమంజనమాదర్శం ఉ
పానద్వయం కుశాత్ శకృత్సాన్నిన చూణమాదుంబరకాష్ఠంచ స
హవ్రయంజీత || తత్ప్రణామః || సూత్రేవస్త్రేమణియగనమిత్సక్కుగం
ధా ప్రవర్తాశోష్ణాంబుక్షురకటయవచ్ఛత్రీదండంజనాని | యా
నోపానద్వయమశశకృత్సాన్నినచూణోదపాత్రంస్నాన్సర్వయంజ్య
త్సక్కుదిహసరః కాష్ఠమాదుంబరంచ || శమ్యాఃపరిధ్యభే అజ్యభా
గాంతే ఇమగ్స్తామమిశ్యచాపాలాశీగ్నసమిధమాదధాతి || అత్రాగ్ని
దేవతా || అపరేణాగ్నిం కటవీరకాయాం వోపవిశ్యత్రాయుషమి
త్యృచాక్షురమభిమంత్ర్య శివోనామాసీతి యజమావప్తైప్రయచ్ఛతి
ఉష్ణేనవాయుపుదకేనేత్యాది కేశనిధానాం తముపనయనవత్ || వశ్చిమా
ధేప్రజస్యోపవిశ్య విసగ్నస్యమేఖలాం బ్రహ్మచారిణే ప్రయచ్ఛతి ||
తాంబుఖలాం సబ్రహ్మచారిడదుంబరమూలేదధా స్థంబేవాఇదమహం

యజ్ఞశమః శోగాగ్యాణస్య పాష్టానముపగూహః మ్యత్తరోయజ్ఞ
 శమాద్విషద్భ్యః ॥ ఇత్యుపగూహతి ॥ ఘక్ష్మయేనతి గాగ్యాణ
 ణస్యేతి భవతి ॥ ఏవంసర్వత్ర ॥ అపొహిమైతిపద్భిశ్చిత్వాష్టాభిరద్భిః
 స్నానం ॥ అన్నదానయేత్సృచాబేదుంబరకామైనదంతథావనం ॥ స్నా
 నమాణౌనస్నానం ॥ సోమస్యతనూరసీతి యజమావాసః పరిధత్తై ॥ న
 మోగ్రహాయచేతి యాతభిగ్రాహిణీరిత్యంతై దేవతాభ్యోగంధప్ర
 దానం ॥ అప్పురస్సివత్సృచాఅత్తనోనులేపనం ॥ మణిన్ సోమణాన్ సో
 వధానగ్నూత్రప్రాతమాదాయ ॥ ఇయమోషధఇత్యృచాఉడపాత్రై
 త్రిః ప్రదక్షిణంపరిష్లాప్య ॥ అపాహిస్యరఇతిపుణ్యాదేత్యంతముక్తావ
 గ్రివాసాన్విబధ్యతతోబాదరమణిం సూత్రాతమాదాయోడపాత్రేత్రిః
 ప్రదక్షిణం తూష్టింపరిష్లాప్య సవ్యేపాణావాబధ్యాహలముత్తరంవా
 సోరెవతీస్తేష్టితి దానభ్యా మృగ్భ్యం సవ్యమేవాభి మంత్ర్యయా
 అక్రం తన్నితితస్యభిర్యజ్ఞౌపవీత వత్ప్రాదేశముత్తరీయ వత్కృత్యా
 వరీదంవాసఇత్యాత్తానమనుమంత్ర్య ఏవంతస్యవాససోడశాయాంప్ర
 వతో కుండలై ప్రిబధ్యదర్వాన్ అగ్రేస్థాపయిత్యా కుండలయోరా
 జ్య మాసీయాయుష్యం వర్చస్య మిత్యస్తభిరష్టానాజ్యహుతీజ్ఞః హో
 తి ॥ షష్ఠసప్తమాసాన్విహకారాంతౌ మంత్రోపరిశిష్టాముచః ॥ తతః
 ప్రవతావాదాయనిధాయ జయాదిపరిషేచనాంతై ఏకంప్రవతమా
 దాయైతాభిరేవాయుష్యమిత్యష్టాభిరక్షిణేకణౌ ఆబధ్నీత ॥ ఏతా
 భిరేవ ప్రవతంసవ్యేకణౌ ఆబధ్నీత ॥ శుభిరేతిఇత్యృచానోజ్య
 రసిధారణం ॥ యామాహరదిత్యత్తరయావా ॥ యదాపూర్వయాకృతం
 తపోత్తరస్యాలోపః ఉత్తరయాచేత్పూర్వస్యాలోపః ॥ యదాంజనమి
 త్యృగైకా ॥ మయివర్చతపూరుషమితిచత్వారియజుంషి ॥ ఏవంపంచ
 స్వేకేనమంత్రేణాంజనమన్త్యోయన్తైనచఇత్యృచాఅదశౌపేక్షణం
 వృత్తిశ్చైష్ఠ్యఇతి సంతాప్తమిత్యంతేనోపాసహసాప్రతిముంచతి ॥ ప్రజాప

తేరితియజుషా ఛత్రమాదత్తే ॥ దేవస్య త్వేతి యజుషా వైణవందండమా
దత్తే ॥ తతోవాచం యచ్చ తాన్యనక్షత్రేభ్యః ॥ ఉదితేమనక్షత్రేమా
ప్రాచీముదీచీంవాదిశముచనిష్క్రమ్య దేవీష్టడుర్విరిచ్యథాశ్చేనది
శ ఉపస్థాయ ॥ మాహుస్తహిత్యత్తరాథారేచిన నక్షత్రాణి చంద్రమ
సంచోపతిష్ఠతే ॥ రాతినామిత్రేణ సంభాష్యయథాథాంగచృతి ॥ ఈ
శ్వరసమీపం ॥ అథవాయుస్త్రిన్నాశ్రమేపురుషాథాస్థిధిస్తమాశ్రమమ్ ॥
అథాపరంస్నానమాపద్విషయమ్ ॥ కృతప్రాణాయామః స్నానంకరి
ష్యఇతిసుకల్ప్య ॥ తూష్టీంఠీథేస్నాతావతర్పణంకృత్వా యత్ర
క్షవచాగ్నిమిత్యాదిపరిస్తరణాంతంకృత్వా ప్రాదేశమాశ్రింపాలాశీక్ష్
సమీధంప్రజాపతిం మనసాధ్యాయత్తూష్టీమగ్నావాదధాతి తతో
బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వచనంచ ॥—॥స్నానద్వయంసమాప్తమ్॥—

మధుపర్కస్యప్రయోగఉచ్యతే

యస్మిన్ గృహే పూజాంకరోతి తత్ర రాష్ట్రభృదస్యాచార్యానందీ
మాత్యద్యోషమితి కూర్చుండవవిశతి బ్రాహ్మణః ॥ రాష్ట్రభృదసిసమాదా
సందీతిక్షత్రియః ॥ రాష్ట్రభృదస్యధిపత్నా సందీతిష్ఠపతిః వైశ్యఇత్య
థాః ॥ మాత్యద్యోషమితి మంత్రాంతః ॥ అస్యపాదప్రత్యక్షనాయ ఉ
పహృత్యాపః ॥ ఆపకపాద్యాఇతిమధుపర్కదక్షిప్రాహ ॥ ఆపకపా
దావనెజనీరిత్యుచాపఇతిరోభిమంత్రయతే ॥ యదిబ్రాహ్మణః పాద
ప్రత్యక్షయితా తదాప్రత్యక్షనాథం దక్షిణంపాదంపూర్వంప్రయచ్ఛతి
శూద్రశ్చేత్సవ్యంప్రథమం ॥ ప్రత్యక్షయితారముపస్పృశ్య బాహూద
క్షిణేమయిమహితియజుషాత్తానం ప్రత్యభిమృశ్యాపఉపస్పృశేత్ ॥
అథస్తామపరిష్టాచ్చ కూర్చాభ్యాంపరిగృహీతేన మృన్మయేన పాత్రే
ణాపఉపహృత్య ॥ అహాణీయాఆపఇతి దాతాప్రాహ ॥ ఆమాగన్ని
త్యుచాన్యోభిమంత్రయతే ॥ తతోదాతాతానామపామేకదేశం త
సోఽం జలావాసయతి ॥ తస్మిన్నానీయమానే విరాజోదోహాసీతియ

జారి తరోజపేత్ ॥ శేషమస్య పురస్తాద్దాతానినయతి । తదితరః సము
 ద్గ్రంవ ఇత్యేచానుమంత్రయతే ॥ అత్యయథాశక్తిదేయం॥దధివ(ధ్వతి)
 ధావది) సగ్గీసృజ్యకాగ్నేన వక్షీయసాపిధాయ కూర్పాభ్యాం ప
 రిగృహ్య మధుపర్కాంతి దాతాతహ ॥ ఇతర స్తంపరిగృహ్యవనీయపి
 ధానంత్రయైవిదిధ్యాయాతమాగన్నితచ దావభ్యామృగ్భ్యా మభిమం
 త్ర్యనిధాయామృతోపస్తరణ మసీత్యపః పీత్యాచమ్యయన్తధున ఇత్యే
 చాత్రిమోఽభుపర్కస్య ప్రాశ్నాతి॥ఆచమ్యతతోమృతాపిధానమసీ
 పఃపీత్యాచచమ్యశేషమనుకంప్తాయప్రయచ్ఛేత్ ॥అనుకంప్తాయగా
 హ్యః పుత్రాదితస్తే కేషం ప్రయచ్ఛతి । రాజ్ఞఃస్థపతేచ్ఛప్రతిగ్రా
 హణమేవ ॥ అభిమంత్రణాదిపురోహితస్య । గౌరిత్యాదిరాజస్థపత్యో
 రేవ ॥ గౌరిత్యుక్తే గౌరసీత్యభిమంత్రణం । అముష్యస్థానైర్ముజ్జ శమ
 ణశ్చైతి దాతుర్నామగ్రహణం ॥ లౌకికనాపాయేన పశోస్సంజ్ఞవ
 నం ॥ అగ్నిః ప్రాశ్నాత్సిత్యేచావపాహోమః । అగ్నిదేవతా ॥య
 ద్యత్పుజేత్ ॥ యజ్ఞోవధేతామితిమంత్రాత్ప్రీతుపాగ్ శుజపిత్యా
 ఓముశ్సృజతేత్యుచ్చైర్వరః ప్రబ్రూయాత్ ॥ ఉత్సర్గేపిభోక్తు రేవ
 గాః । అన్నంప్రోక్తంధూతమితి సావిరాట్ డోజంధాఇత్యంత్రై రు
 పాంశ్వభిమంత్ర్య ఓంకల్పయతేత్యుచ్చైః ప్రతిబ్రూయాత్ ॥ తతో
 భోజనంకుర్యాత్ ॥ ఆచార్యాదిభ్యః పూజేనంవత్సర ఏషమధుప
 ర్కః పునఃకాగ్యస్సకృత్ నారావక్సంవత్సరాత్ ॥ ధర్మశాస్త్రేపిస
 హగవామధుపర్క ఆచార్యాదిభ్య ఉక్తః॥తస్యాప్రయమేవ ప్రయోగః
 తత్రత్వధికా గాదీయతే ॥ మధుపర్కయోర్వినియోగః క్రియతే ॥
 స్నాతకాయాచార్యాయత్విజేవేదాధ్యాయాయశ్వ శురాయరాజైచ
 సహగవామధుపర్కాగాహ్యోధర్మఉక్తోవా అవేదాధ్యాయాయ
 శ్వ శురాయగవావినాప్రవక్త్రేవిత్రాయచసహగవాగాహ్యః ॥వే
 దాధ్యాయః షడంగవేదమధీతవానధ్విజ్ఞశ్చ తస్తే ప్రవక్త్రే । నప్రవ

కా॥ యస్సత్యంప్రక షేణవక్తీసాధుశబ్దానుచ్ఛరతి వ్యాచప్తత్యత్యర్థః
తస్యేవవిశేషణం చ త్రత్యం యః ప్రకాశోలోకేనచిత్రః॥ స్నాతకాయ
స్నానదివస ఆగతాయెవనాన్యత్ర॥ స్నాతక వేదాధ్యాయాతిథిప్రసక్త్య
భ్యః సకృత్సకృత్ గాహ్యం॥ దధ్నుస్థానేపయోవికల్పేనలభ్యతే ॥ అ
భావఉదకంచ ॥ తత్రక్షౌకాః ॥ ఆచార్యాయత్విజైరాజ్ఞేమధుపర్క
గవాసహ ॥ గృహ్యోక్తిధర్మఉక్తివా పూజేనంవత్సరేపునః ॥ వే
దాధ్యాయశ్చసూరశ్చ తస్మైచాపితదాభవేత్ ॥ తస్మైత్వవేదా
ధ్యాయాయభవేద్గాహ్యోగవావినా ॥ వేదాధ్యాయాయాతిథయేధ
ర్మఉక్తిగవాసహ ॥ తదైవవేదాధ్యాయాయ వరాయాపవిత్రాయ
చ ॥ తాధ్యంత్యవేదాధ్యాయాభ్యాం వినేవాన్యతరంగవా ॥ ప్రవ
క్తేచాపి చిత్రాయ భవేద్గాహ్యోగవాసహ ॥ అధితేయస్వడంగం
తువేదంజానాతిదాధరః ॥ వేదాధ్యాయస్సతుప్రొక్తః ప్రకాశశ్చ
త్రఉచ్యతే ॥ సూత్రేగోమధుపర్కాహం ఇత్యస్మిదక్షిణాతుగః ॥
మధ్యేతుమధుపర్కస్య సాతిథ్యానర్వదైవతు ॥ స్నాతకాయ గృహ
ధుపర్కకోగాహ్యోక స్తృతిమచాదితపిషహి॥ స్నాతకేతుచరితేదిస
గృహ్యమాగతః ॥ మధుపర్కః ప్రదాతవ్యస్తవన్యశాఖపితరీ॥

శ్రీఇతిమధుపర్కః శ్రీ

ఇత్యావస్తప్త్వియగృహ్యప్రయోగవృత్తౌపంచమఃపటలః॥

సీమంతప్రయోగఉచ్యతే

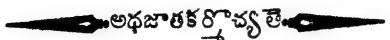
ప్రథమేగర్భవతుర్థమాసికృతప్రాణాయామఇమాంయజ్ఞదాంసీను
తొన్నయనెనకర్షణాన్గన్మరిష్యఇతిసంకల్ప్య॥ బ్రాహ్మణాన్సౌజయి
తాన్ శిషోవాదయిత్వాగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగేదైవాని
పాత్రాని ప్రయజ్యయవా వియాధాకల్రేణీంశలలీత్రికదగుపుం
శీలాశీతాల్గుప్సయవానాం బంధనంచ సర్వదేవప్రయంతిత ॥ త

త్ర్యక్షోకః॥యవావియాధాశ్వలీనపుంజాగ్లప్సోయవానామపిబంధనంచ
 ఏతానిసీమంతవిధౌప్రయుంజ్యాత్ పాత్రాణీసాకంఖలుమానుషాణి ॥ శ
 మ్యుగపరిధ్యథేఆజ్యధాగాంలైలన్వాఠ్ఛాయాం ॥ ధాతాదదాతునా
 రయిమీశానః॥ధాతాప్రజాయాఉతరాయఈశే॥ధాతాదదాతునారయిం
 ప్రాచీం॥ధాతాదదాతుదాశుషేవసూనియస్తావృహదా॥యస్తేత్వక్
 సుకృతే । త్వేసుపుత్రశవనః॥ఉడ్డఉక్థేసామథంచ్యం॥ఇత్యతాభిరమృభిః
 ఋగ్వేదావాజ్యవలతిజహోతి ॥ జయాదిపరిసేదనాంచె అపరే
 గాగ్నిం ప్రాచీంవధూముపనశ్యతీర్ణ్యతానిశుక్లాని యస్యాసంతి
 సాల్పేణీయలూపశ్చాందనః॥ తయాశలల్యాత్రిభిదర్శ్యపుంజీలైః శల
 లుగ్లప్సేన సపత్ర్యకోదుంబరఫలస్తబకేనేత్యర్థః ॥ తేనధూర్భవస్సువరి
 తివాహృతిభిః రాకామహంయాస్తేరాకఇతి దావభ్యామృగాభ్యం
 చాధ్వగ్ సీమంతమున్నయతి । పశ్చిమస్యాందిశి శలల్యాద్వి పక్షి
 ప్యాపఉపసప్సృశ్య । తతోగాయతమితి వీశాగాధినా సంచాస్తి । సా
 ల్వదేశవాసినాం త్రియాణాంవణానాం సీమంలైయాగంధరిత్యస్యా
 ఋచోగానం ॥ అన్యదేశనివాసినాం బ్రాహ్మణానాంసామవీవనత్వ
 న్యాగానం ॥ అసాస్థానై తత్తద్దేశనదీనిదేశాః కతావ్యః ॥ తీరణక్షీర
 నదితవ ॥ తీరణకావేరితవ ॥ గంఠతవేవ్యవమాది॥తతోయవాన్విరూ
 ధాన్ సూత్రైబధ్ధావ పత్నావ్యః కుశేఆబధ్య వాచంయచ్చత్వానక్ష
 త్రైభ్యః ॥ ఉదితేషు నక్షత్రేషుప్రాచీమదీచీంవాది శముపనిష్కృ
 మ్య వత్సమన్వాఠభ్యవ్యాహృతిశ్చ జపితావవాచం విస్మజేత్ ॥***

—ఇతిసీమంతమ్— అథపుగ్ సవనమ్ ॥ —

వ్యక్తేగర్భ తృతీయే మాసికతావ్యం చతుర్థేవా । చతుర్థేచెద్య
 థాపతితమెవ్రూర్వంసీమంతంకుర్యాత్ । కృతప్రాణాయామఃఇమాం
 యజ్ఞదాంపుగ్ంసువనేనకమణాసగ్ నూరివ్యఇతిసంకల్ప్య ॥ సీ
 మంతవదగ్నే రుపసమాధానాది సర్వంపరిషేచనాంతమ్ ॥ పాత్రప్ర

మోగెదైవానిపాత్రానిప్రయజ్య ఫలద్యయనంయక్తాంపటశంగాం
 దృషత్సుతౌపావనం వస్త్రంచనకృత్ప్రయంతత || తత్రక్షాః || ఫలద్య
 యెననంయతంచటాంకురందృషత్సుతౌ! సుపావనంచవస్త్రకంక్షిపెత్స
 ప్రావపుంసజే || అత్రపరిధయవవభవంతినశమ్యాః || అంత్రబ్రాహ్మణభో
 జనమాశీర్వచనంచ || తత్రక్షాః || నేష్టాఃపుంసువనెశమ్యాః గృహ్ని
 యాత్పరిధీనిహ || బ్రాహ్మణాన్భూజయేదంత్రే వాచయిత్వాశిషస్తథా |
 వరిషేదనాంత్రే అప్రాదుర్భూతరజసాకుమారాదృషత్సుత్రేవటాం
 కురంనిధాయాన్యైన దృష్టత్సుత్రేణ పెషయిత్వావస్త్రేణ పరిష్లావ్యా
 పరెణాగ్నిం ప్రాచీముత్తానాం నిపాత్యదక్షిణేనహస్తేన రసంగృహీ
 త్వా దక్షిణేనాసికాచ్ఛిద్యే రసమంగుప్తేనా పినయతిగర్భంప్రావ
 యతి || తత్రబ్రాహ్మణభోజన మాశీర్వచనంచ || సమాప్తంపుగ్ంసువనం
 క్షిప్రగ్ంసువనముచ్యతే || — పుగ్ంసువనెకృత్రయన్యాగర్భణ్యా
 రోగేణవాకోషేణ వాగర్భేణసహజరాయ పతితుమిచ్ఛతి న్వకాలా
 దర్వాక్ || తదాకృతప్రాణాయామః క్షిప్రగ్ంసువనంకరిష్య ఇతి
 సంకల్ప్య || అనువహతేన శరావెణానుస్త్రాతసముదకమాహృత్య త
 స్యాః పాదయోస్తూర్యంతిమధః పుష్పికాఖ్యామోషధీనిధాయ గర్భి
 ణీంప్రసవపీడయాశుష్యంతీంశోష్యమాణామాభిష్టావహమితి యజమా
 మూర్ధన్యభిమృశతి | హస్తద్వయేన యథైవసామఇతితిస్మభిరెతాభి
 రద్భిరవోక్షేత్ || ప్రతితిష్ఠత్విశ్వవసానం ప్రథమాయాఋచః | తథాకృ
 తమితిద్వితీయాయాః || సరస్వతీరితితృతీయాయాః | గర్భనిగ్ంలెజరా
 యనామకించిత్త్రిణాముదరాత్పతతి తదవ్యవీకస్యాశ్చిత్కైనచిత్కా
 రణేన నపతేత్ || ఐతుగర్భఇత్యగ్భ్యాన్పూర్వోక్తాభిరద్భిరవోక్షేత్

అథజాతకర్తృచ్యతే

కృతప్రాణాయామోజాతం కుమారంజాతకర్మణాసగ్ంస్కరిష్య ఇ
 తి సంకల్ప్య | తం కుమారం నాశాలమ్భనాత్పాగ్ంస దివసప్రతీత్యను

వాకేనాభిమృశతి || అస్తిన్నహమితి యజమాత త్తనఉపస్థాతాధాయాం
 గాదం గాదిత్యై గాభ్యమభిమంత్రణమేతాభ్యామేవ నూర్ధ్వం వ
 ఘ్రాణమేతయోరేవదక్షిణైకైశ్చ జపః || అసావిత్సత్ర జన్తనక్షత్ర
 నామగ్రహణం సంబోధనైః కృత్తికాసుజాతస్య కృత్తికాత్వాదినిద్ది
 శతి | తతోదక్షిణైకైశ్చ రహసినక్షత్రనామపునరేవ నిర్దిశతి || అ
 త్రసంబుద్ధిర్భవతి || నిర్దేశపరకారఉచ్యతే | కృత్తికః - రాహి
 ణః || మార్గశీర్షః - ఆద్ర్యఃకః || పునర్వసుః - తిష్యః || ఆశ్లేషః
 మాఘః | ఫాల్గుణః - ఉత్తరఫల్గుణః || హస్తః || చైత్రః || నావతిః | వి
 శాఖః | అనూరాధః | జ్యేష్ఠః | మూలకః | ఆషాఢః | ఉత్తరాషా
 ఢః | శ్రవణః | శ్రావణః శ్రవిష్ఠః || శతభిషక్ || శాతభిషజః || ప్రోష్ఠపాదః | ఉ
 త్తరప్రోష్ఠపాదః | రైవతః || అశ్వయుజ్ || ఆశ్వయుజః || అపభరణః |
 ఆపభరణః || తత్రక్లోకాః || కృత్తికోరాహిణోశ్వయుజ్తిష్యశ్చైత్రః
 పునర్వసుః | మాఘాపభరణశ్చైవ తథాశతభిషకునః | విశాఖా
 రైవతోహస్తః నావతిరాశ్వయుజోపివా || అనూరాధశ్రవిష్ఠశ్చ శ్రవ
 ణశ్రావణోపివా | ఆషాఢప్రోష్ఠపాదశ్చ ఫల్గుణశ్చ తథాపునః | జ్యే
 ష్ఠశ్చ శాతభిషజస్తథాశ్లేషశ్చ మూలకః | ఆద్ర్యకోమార్గశీర్షశ్చ
 నూక్తవాక ఇమానిచై || రోరేమమృజ్యేనిమవృద్ధిరాహౌప్రాత్యైవ
 వాంత్యశ్రవిశాశ్వయుక్షు || శైషమనామోఽకపరస్వరోంత్యసాన్వ
 పోర్విరదిభ్యఃస్సనిసగ్ ఇష్టః || మధుస్పృతమితి సగ్ సృజ్య | దధ్ధేణ
 హిరణ్యం నిష్టక్యం బద్ధా తస్తిన్నవధాయమేథాంతఇత్యాది సూ
 ర్యోభ్యాజోదధాత్విత్వంతముక్త్యా తేనహిరణ్యేనాంతైప్రాశయతి |
 తైత్రియైత్వేతి పంచభిః ఋగ్భిఃస్నాపయతి దధిస్పృతమితి సగ్ సృ
 జ్య తత్ప్రవృదాజ్యం కాంసేఆనీయతే నకాంసేనవ్యాహృతిభిరొంకా
 రచతుర్థాభిరంతకుమారం ప్రాశయతి || ప్రాశితశేషమద్భిస్సగ్ం
 సృజ్య గొప్తేనినయేత్ || మాతేకుమారమిత్యుచామాతురంకెష్టావసం

అయంకుమారఇత్యేచాదక్షిణం స్తనం ప్రతిధావయేత్ || యద్బాహు
 మృదయమితి దావభ్యామృగ్భాన్పృథివీభిమభిమృశతి || యత్రకమా
 రశ్చేత్ | నామయతీతియజమానంవిష్టంకుమారమభిమృశతి | ఆపస్సుప్తే
 ప్సిత్వితియజమాశిరస్తడిదకుంభం నిధాయ యత్రకవచాగ్ని మిత్యాదితౌ
 కికమగ్నిముపసమాధాయ పరిస్తీచ్యతస్త్వి హోమః అయంకలిమిత్య
 మ్మాభిమంబైః సావహాకారాంబైః ప్రతిసావహాకారంసప్తపాన్లు
 లీకరణమిశ్రానంజలినాత్రిస్త్రిజహోతిసకృన్తంబ్రేణద్విస్తూష్టింసావ
 హాకారస్సర్వత్ర | తతస్సగ్ శాస్తిపగిద్వైప్రవిష్టపివ తూష్టిమగ్నావావ
 పలేతి | ఏవమహారహరితి సంప్రేమాదిదేశః | అయంకలిమిత్యైః
 ప్రభమదినసే | అన్యేష్వహస్సుతూష్టింప్రక్షేపః | అనిదేశతాయాః
 ఆజ్ఞామర్యాదాయాం | తేనదశమేహనిరాత్యానిగఽచ్చతి | తతో
 బ్రాహ్మణభోజనమాశీర్వచనంచ || ఉపసయనాత్పాన్లుతకాది సం
 స్కారః స్త్రియాఅపి కతఃప్రయః దేహసంసారత్యాత్ || కింతుతత్ప్ర
 మంత్రవజ్రమ్ || తత్ప్రణాకః || జాతకాదికుసంస్కరణం స్త్రియాఽ
 పనాయనికాదధిష్యతే | దేహసంస్కరణాయయథాక్రమంకాలపివ
 సమస్తమమంత్రకం || కమన్సేతేషు నిష్కృష్టకతఃప్రయః ప్రాశ
 నాదయః || న హోమాదిరితి స్త్రిణామస్యత్సర్వమమంత్రకమ్ || ***

—————ఇతిజాతకమే—అథనామకరణమ్—————

దశమ్యాం నామకరణం కురుతః పితామాతాచక్రతప్రాణాయా
 మా రోహిణీనక్షత్రేజాతస్య కుమారస్యనామధాస్యావహాఇతిసంకల్ప్య
 ద్వ్యక్షరంచతురక్షరంవానామభవతి || నామపదపూర్వమాఖ్యాతపదో
 త్తరంచదీర్ఘాభినిష్ఠానాంతంఘోషవదాద్యంతరం తస్థంభవతి | ద్వ్య
 క్షరంచెక్కుదావాదాఇతి భవతిచతురక్షరంచెత్ యవతిదాహి
 రణ్యదాఇతిభవతి | అథవా అయజాక్షరస్య నామ్నఃపూర్వత్రసుప్ర
 యోగః || సుకుమారఇత్యాది || అయజాక్షరమేనకుమార్యాః నామ

పూర్వోత్తరాదివిశేషానాస్తి । యకోదాపుణ్యదా ఇత్యాది ॥ అన్య
కాఽభ్యుదయం పుణ్యాహంచ ॥ పుణ్యాహవాచనే యజ్ఞశర్మణాన్వ
స్తిభవంతోబ్రువంతిత్తిమధ్యమయాచనే ॥ యజ్ఞశర్మణాన్వస్త్వస్తి
తిప్రతివచనమ్ ॥ — సమాప్తం నామకరణమ్ — ప్రవాసాదేత్యు
గాదంగాదశ్చాభవేతి దావ్యభ్యామృగ్భ్యాంపుత్రస్యాభిమంత్రణమ్ । ఏతా
భ్యామేవమూర్ధన్యవఘ్నాణాంపుత్రయజ్ఞశర్మణాన్నితీసంబోధననామ
గ్రహణం ॥ కేదిత్యుభయం రాభిమంత్ర్యద్విత్తియయావఘ్నాణంకుర్వం
తి ॥ అగ్నిరాయష్టానితి పంచసమాసేన దక్షిణైకణైకజపత్ । తేనత్వా
యపేతిసర్వత్రానుషంగః ॥ సర్వస్థాదితియజమా కుమారీమభిమంత్ర
యతే ॥ పుణ్యాహవాచనేనాఘ్ని మధ్యమేస్వస్తివాచనే । ఉక్త్యాదా
లకనామూన్స్తేస్వస్తిత్యన్యత్ప్రమంభవేత్ ॥ .....

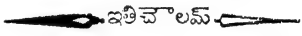
— ఇతిప్రవాసాగతపిల్పకార్యం — అథాన్నప్రాశనం —

జన్తనఇతి వచనాత్ ॥ యస్త్విన్నాసేయావంతోదివసాఃశురితాః । తతః
సప్తమేమాసితావంతౌలభ్యంతే । కృతప్రాణాయామ ఇమంయజ్ఞశ
ర్మాణంఅన్నప్రాశనేనకర్తవ్యంసగ్గరిష్యఇతిసంకల్ప్య । ద్వాష్టకా
భోజయిత్వాఆశిషావాచయిత్వా దధిమధ్యఘృతమోదనమితిసగ్గృజ్య
భూరపామిత్యసమాసేనచతుర్థామంత్రేప్రాశయేత్ ॥ యజ్ఞశర్మ
ణ్నితీనామగ్రహణం । చత్వారిః ॥ భూరపాం, భువపాం, సువరపాం,
భూర్భుసువరపామితి మంత్రాదయః ॥ — ఇత్యన్నప్రాశనం —

— *అథచౌలముచ్యతే*

చౌలంపునర్వస్వోఽకతవ్యంతృతీయేవపే । తస్యప్రయోగః ॥ కృత
ప్రాణాయామఇమంయజ్ఞశర్మాణంచౌలేనకర్తవ్యంసగ్గరిష్యఇతి
సంకల్ప్య ॥ ద్వాష్టకభోజనమాశీర్వచనం కుమారభోజనంచౌపనయ
నవత్కరోతి అగ్నేరుపసమాధానాది పాత్రప్రయోగే దైవానిపాత్రా
ణిప్రయ్యజ్య శీతాష్ణతాయేఅసింశకృత్ త్రైశీంశలీంకాశేయ పుణ్ణి

లయవాహకశాళి శలాలుగ్లప్సపదసమైవప్రయంజిత || తత్తత్కాకః ||
 శీతాష్టతాయాసిశక్యచ్చలల్యకౌశేయపుంజీలయవాహకశాంశ్చ | గ్ల
 ప్సంశలాహరితి సంప్రయంజ్యతాప్రాణిచౌశే సహమానుమాణి
 తచకవనిత్రసంస్కారాది పరిమేచనాంతం సీమంతవత్కరోతి | పరిమే
 చనాంతే | అపరేణాగ్నిం ప్రాచంతుమారముపవేశ్య తేన్యాదినాత
 త్రతూష్టిం కేశాన్వినయతి | వినయనంవివిధంస్థాపనం | తచ్చశిఖాగ్ధం
 తత్కుమార్యానామ్ | యథాశిఖాస్థాపయతి || త్రాన్యేషాన్యస్యతి
 స్యః | పంచాక్షేయస్యపంచ | ఏనమన్యత్రయథాకలభమన్యాత్ | త్రై
 త్యాదీన్ సీమంతవన్నిరసాన్యపడన్పుత్ర్య తతఉద్వేగవాయుపిత్యాదినా
 మ్నాశ్శీతాన్వానీయేత్వాదికమారభ్య ఉప్తాప్రయకేశానితికేశనిధానాంతం
 ఉపనయనవత్కరోతి || క్షురంపక్షాశ్శనిదధాతి | తైనతస్యహంకర్తృ
 నివృత్తిః || వరంబహుకత్రేణ || పితౄకతాచెద్దక్షిణత ఆసీనాయ
 బ్రాహ్మణయవరంబధాతి ||

అథగోదానస్య ప్రయోగఉచ్యతే

బోడశేవషేపునగ్వసోక్తతవ్యంఅన్యస్థిన్నక్షత్రేవాసర్వంచా
 లవత్కరోతి | పాత్రప్రయోగేతు శలాలుగ్లప్సపుంజీలాస్త్రేణీంద వజ్ర
 యోత్ || తత్తత్కాకః || పాత్రప్రయోగశిఖలు యోజనీయోగోదానకర్త
 ణ్యపి చౌలవత్సః | నగ్లప్సపుంజీలశలల్య ఇప్తాః అత్రాగ్రాలుప్తాని
 భవంతి(త)యన్తే || శిఖాధావాద్వినయనాభావః | సర్వాన్కేశాన్వా
 పయోత్ || భంబాగగోదానస్య ప్రత్యామ్నాయః | కృతప్రాణాయా
 మ ఉదకౌపస్పృశే నేన సగ్గ్సక్రిషన్యితి సంకల్ప్య బ్రాహ్మణభోజ
 న మాశీర్వచనమ్ || కుమారముదకం స్పృశ్యత్యా స్నాపయిత్వేత్య
 భావః || —|| తదంగంతపణంవక్ష్యతే || —|| బేదుంబరంతర్వయామి
 ప్రాప్తావత్యంతర్వయామి || బ్రహ్మణంతర్వయామిత్యనుషంగః || ఇ
 తిథంబోగవత్కుర్యాత్ ||

— ఇత్యావ స్తమ్మీయగృహ్యప్రయోగవృత్తౌ పప్తఃపటలః —

— అథ గృహసమ్మాననస్య కర్మాచ్యుతే —

కృత ప్రాణాయామో గృహసంమాననం కరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥
 యదాదక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణం గృహంతదాఽగారావకాశముద్ధత్యపా
 లాశైవ శమిమయేన వోదూషేనేతామెవదిశదక్షిణాప్రతిపీదితం య
 ద్భూమే రిత్యుచోదూహతి । ఏవత్రివారం మంత్రాన్వృత్తిశ్చభవతి
 యథాప్రాగుదక్ప్రవణంభవతి తథోదూహతి ప్రాగుదక్ప్రవణం
 కృతం నోనావృథివీత్యుచాభిమృశతి । పదక్షిణగ్ధూణాగతాన్ధాన
 యిత్యాభ్యంతరం పాగ్ఽనునుదుప్యఉత్తరాభ్యుదక్షిణద్వాఽన్ధూణా
 మవదధాతి ॥ ఉపనిష్క్రమతోదక్షిణదూహం సమీపాత్ ఇవైవతిష్ఠే
 త్యుగ్భ్యం ద్వాన్ధూణామవదధాతి । ఏనమితరాం యథాభావమి
 తరాన్వవధాయవగ్ఽశమాధీయమానమృతేన ధూణావితియజమాన్భి
 మంత్రయతే । సంమితంగృహముత్తరైః పూజితం గమభిమంత్రయతే ॥
 బ్రహ్మచరఇతి పూర్వాధికం యజ్ఞశ్చైతి దక్షిణాధికం ఇషశ్చోజశ్చై
 తి పశ్చిమార్థం మిత్రశ్చ సరుణశ్చైతి త్రైవర్ణ్యం ధర్మస్తఇతి మధ్యమం
 — ఇతి గృహసంమాననమ్, అథ గృహప్రవేశాడిచ్యుతే —

కృత ప్రాణాయామో గృహప్రవేశాంకరిష్యే ఇతి సంకల్ప్య ॥ ఔపా
 సనెపాలాశశమిమయం జేష్ఠమాదీప్యఉద్ధీయమాణ ఇత్యాది ముం
 చరస్తాదిత్యంతియాముదాసంప్రవక్ష్విమార్థతే । ఇంద్రస్య గృహా ఇతియ
 జమాన్గారంపత్నీసహస్రపాద్యో ద్దకపూర్వదేశేఽగారస్య యత్ర
 కన్దచాగ్నిమిత్యాదికృత్వా అమృతాహతి మిత్యుచాతస్తిన్నగ్నిం ప్ర
 తిష్ఠాపయతి । తస్మాదగ్నే దక్షిణత ఉదధానాయతనంభవతి । తస్మి
 న్నుదధానాయతనే విహుదీనాగ్రాన్ నానాదిగ్రాన్ దధాన్త్య
 గ్ఽస్తీర్య । తేషుదగ్నేష వన్న పతఇన్స్పృచావీహీయవానోప్య తిత్త్ర
 దధానంప్రతిష్ఠాపయతి । తస్మిన్నుదధానే ఆరిషాఇతి యజమాచతుర

ఉదకుంభానానయతి । వృత్తికుంభం మంత్రావృత్తిః । బ్రాహ్మణభోజన
పరిసమాప్తైః ప్రాక్ జీణాంనేతీ భూమిర్భూమి మిత్యేచానుమం
త్రయతే ॥ చతురుదకుంభానయన్తానంతరం కృతప్రాణాయామో
వాస్తుహోమంకరిష్యఇతిసంకల్పన్ ॥ అగ్నేరుపసమాధానాద్యాజ్య
భాగాంతే వాస్తాషష్ఠత్యగ్భ్యం ద్వేతహుతీహుత్వా వాస్తాషష్ఠ
తే వృతరణోనపీఠ్యగ్భ్యంచ ద్వేతహుతీహుత్వా జయాదిప్రతిప
ద్యతే పరిషేచనాంతంకరోతి చతుర్ణాంవ్రధానహోమానాం వా
స్తాషష్ఠతిరేవ దేవతా ॥ పరిషేచనాంతశివశివమితియజమాదకుంభే
నత్రిష్టదక్షిణమంతరతాగారంనివేశనంవా పరిషిచ్యద్వాతానాం
జయేదపూప్తేస్సక్తుభిరోదనేనెతి । తతఃకరిష్యచనమ్ ॥ *****

— శ్రీకృతిగృహవ్రతేశః - అథశ్వగృహశాంతిః—

శ్వేవనాదంముంచతి యోగ్రహః సశ్వగ్రహః తేనగృహీతంకుమారం
రం పిశాచినంశునావాదప్తం కశ్చిత్ప్రీత్యాసన్నః ॥ పూర్వేద్వగ్గరేషత
పోయ్యుక్తఉపోష్య శ్వగ్రహగృహీతస్య శాంతింకరిష్యఇతిసంకల్పన్
జాతనప్రచ్ఛాద్య నవ్యేపాణావాబధ్యకగ్నంలూహం కింకిణీవాఘం
టాం హృదయం అన్యేన పురుషేణధ్వనయం కుమారమాదాయా
ద్వారణ సభాంవ్రవిశ్య సభాయావధ్యేధిదేవసముద్ధత్వావౌక్ష్య
విభీతకఫలాన్యోస్యతేమా కుమారముత్తానం నిపాత్యదధ్వానవణమిశ్రే
ణాంజలినా కూకురణ్యత్యారభ్యముసలేనానహస్త్వలూఖలకత్యంతాభి
దేశభిరహౌతైత్ । ఏవంప్రాతమధ్యందినే సాయంత్రీషష్ఠిప్ర
వేశేనాది ప్రాక్షణంతం కర్తావర్తయేత్ ॥ అగదోభవతి అరోగోభవ
తి కుమారః ॥ — అథశంఖగృహశాంతిః— శంఖనంకుమారం

శంఖఇవనాదంముంచతి యోగ్రహస్సశంఖః తేనగృహీతం కుమారం
కశ్చిత్పూర్వవ్రతపోయ్యుక్తః కృతపాణాయామః శంఖగృహీతస్యశాం
తిం కరిష్యఇతిసంకల్పన్ ॥ హతశ్శంఖకత్యచాభిమంత్ర్య ఋషి

బోధధర్మత్యచాశిత స్తఉడకున్ముమానయతి ఏవంత్రిష్యపి కాలేమ
కుర్యాత్ || అగదోభవతి కుమారః — అథసర్వబలిరుచ్యతే —

శ్రావణ్యాం పౌణమాసాన్య మప్రమితేనాయమానానగ్రహ
త్వా కృతప్రాణాయామః సర్వబలింకరిష్యథిసంకల్పన్య || ఔపాస
నేస్తాలీపాకగోళపయిత్యా శ్రవణాభిఘాతం పృతిష్ఠితాభిఘాతం
కృత్వాగ్నేరుపసమాధానాదిపాత్రప్రయోగదేవప్రాణా మంత్రేద్వి
తీయదర్వాన్యసహస్వీయోంజలిః ప్రయోక్తవ్యః అంజలేశ్వప్రాక్షణమా
జనతపనానికరోతి | అగ్నిముఖాంతే శ్రావణ్యేపౌణమాస్త్యే
స్వాపేతిచరోజహోతి | అత్రశ్రావణేపౌణమాసేదేవతా | జగ్ధా
మశకణ్ఠి సావహారాంత్రైమంత్రైఃపృతిసావహారమంజనికేం
శుకానిపలాశపుష్పాణిజహోతి || అత్రా పిద్విరవదానోపస్తరణాభిఘా
తణాని | అశక్తాపత్నానాకర్తవ్యానీత్యక్తమ్ | అంత్రైక్షతాభిఘాతణమ్
కింశుకహోమేషు సర్వాదేవతాః | ఇంద్రజహోతిసృభిస్త్రైసృతరగ్వధమ
యాస్సమిధతదధాతి | అత్రప్రథమర్చణాద్యోదేవతాతత్సత్సమితిచతస్స
భిఃప్రత్యైచమాజన్యహుతీజహోతి || ఆసాంసర్వావదేవతాః | తతో
జయాది | యదన్యకమేణఇతిచుత్వాతతిఃకింశుకేభ్యశ్చరోత్త్వావదా
యస్విష్టకృతః | అపూర్వః కింశుకహోమః | పరిషేచనాంతంకృత్వా
వాగ్యతస్సంభారానాదాయ సక్తా ధానాలాజానాంజనాభ్యంజనే
స్థగరోశీరమితి సంభారానాదాయ ప్రాచీముదీచీంవాదిశముపనిష్క్ర
మ్య శుచాదేశేపీతం కృత్వాతత్ప్రాచీదుదీచీశ్చతస్త్రిసార్ధేఖా
లిఖత్వా || లేఖాకరణ ప్రకారః పూర్వమేవోక్తః || తాస్వద్భిరుపని
నీయనమోఅస్తుసర్వేభ్యోయేపాథివాఇత్యాదిబలిగోహరిష్యామీత్యం
త్రేలేఖాసులేఖాక్రమేణసక్తాన్నివవతీతిసకృదేవమంత్రః | సంపుష్క
ధానాలాజానాం జనాభ్యం జనస్థగరోశీరమీత్యేకాని తూష్ణీం నివపతి
తక్షకవైశాలయేతి తిస్సభిః సమీచీనామాసిప్రాచీద్విష్టతయోనామస్తే

తిద్వాదశభిఃపర్యాయైశ్చోపనిష్ఠతే ద్వాదశపర్యాయాణామపస్తాన
 ప్రకారంధ్యతే సమీచీనామాసీత్యనవాః మారభ్యతలవాంజంభేదధా
 మీత్యంతముక్తాన్ సమీచీనామాసిప్రా చీదిక్తస్యాస్తేగ్నిరధిపతిరసితా
 క్షితాయశ్చాధిపతిర్యశ్మగోప్రాతాధ్యంసమస్తానామృడయతాంతేయం
 ద్విష్టోయశ్చనా ద్వేష్టి తంవాంజంభే దధామి । ఓజస్వినీనామాదక్షి
 ణాదిక్తస్యాస్తజంబోధిపతిఃపృథా కూక్షితాయశ్చాధిపతిరత్యాదిపూ
 ర్వవత్ । ప్రాచీనామాసిప్రతీచీదిక్తస్యాస్తేసోమోధిపతిస్వజాక్షితాయ
 శ్చ । అవస్థావానామాన్యదీచీదిక్తస్యాస్తే వజ్రాణాధిపతిస్తిరశ్చ రా
 జీక్షితాయశ్చాధిపతిః । అధిపత్నిన మాసి బృహతీదిక్తస్యాస్తే
 బృహస్పతిరధిపతిశ్చిత్త్రాక్షితా । వశినీనామాసియందిక్తస్యాస్తే య
 మోధిపతిః కల్షాప్రగ్నాక్షితాయశ్చేత్యాదియథాపాతంతం వాంజం
 భేదధామీత్యంతముక్తాన్ పేతయోనామస్థలేషాంవఃపరోగృహాన్ని
 ర్యజ్ఞవనస్సలిలావాతనామంతేభ్యోవోనమస్తేనామృడయతేతేయంద్వి
 ష్టోయశ్చనా ద్వేష్టితంవాంజంభేదధామి । నిలింపానామస్థలేషాంవో
 దక్షిణాగృహః పితరోవజ్ఞవనస్సగరోవాతనామంతేభ్యోవో నమస్తే
 నామృడయతేత్యాది పూర్వవత్ । వజ్రిణోనామస్థలేషాంవఃపశ్చాద్బృ
 హస్పవోవజ్ఞవనాగృహరోవాతనామంతేభ్యోవోనమస్తేనామృడ
 యతేత్యాదిపూర్వవత్ । అవస్థావానామామస్థలేషాంవడుత్తరాగృహ
 ఆపోవజ్ఞవనస్సముద్రోవాతనామమిత్యాదిపూర్వవత్ । అధిపతయో
 నామస్థలేషాంవడుపరిగృహవషణంవజ్ఞవనోసనాన్వే వాతనామంతే
 భ్యోవజ్ఞత్యాది పూర్వవత్ ॥ క్రవ్యానామస్థపాథివాస్తేషాంవజ్ఞహ
 గృహాన్నంవజ్ఞవనానిమిషోవాతనామమిత్యాదియథాపాతం । ఏవం
 ద్వాదశపర్యాయైరుపస్తాయాపః పరిషిచ్యా పృతీక్షస్త్రాష్టిమేత్యాప
 శ్వేతపదేత్యేతాధ్య మృగ్యాన్ముడకుంభేనత్రిః పృదక్షిణమంతరతా
 గారంనివేశనంవాపరిషీచ్య బ్రాహ్మణా భోజయేత్ ॥ ధానాఃకుమూ

రాణప్రాశయంతి

—శ్రీసమాప్తంసర్పబలికమఃశ్రీ—

ఏవమతఃకథ్యమహాన్యహనిటదనెన సక్తుభిర్వాబలింహరెదోత్స
 గాత్ । ఉత్సగాత్మశ్చన్నకతవ్యమ్ । తస్యాహాన్యహనికమః
 ణఃప్రయోగః । అహాన్యహనిసాయమాపాసనహామంచుత్వా వాగ్య
 తటదనం సక్తునావదాయప్రాచీముదీచీంవాదిశముపనిష్క్రమ్యస్థం
 దిలాదికంకృత్వా నమోఅస్తునరేభ్యోయేపార్థివాణిత్యాది బలిగ్హ
 రిష్యామీత్యంత ముక్తావసక్తుభిరశనీయేనవాబలిహరణం । తక్షకేత్యాది
 భిరుపస్థానమ్ । తతఃపరిషేచనమ్ ॥ అప్రతిక్షణిత్యాదిగృహాన్గచ్ఛతి ॥ తత్ర
 క్లోకః ॥ వాగ్యతస్యగృహాద్వృజనంబలేన్సక్తుభిర్హారణంత్వితరణవా
 తక్షకాదిపునస్సజనాంతికమ్ నిత్యమోత్సరణాదిదమిష్యతే ॥.....

—తస్యోత్సజనస్యప్రయోగః—

మాగేశీమ్యాం పౌణణమాస్యాం మృగశీషేణ ఆద్యాయా
 వాపౌణణమాసీసంగతామాగేశీషే । తస్యామస్తమితేసాయమాపా
 సనగ్హుత్వాకృతప్రాణాయామః ॥ సపఃబలేరుత్సజనం కరిష్యణ
 తినంకల్ప్య ॥ సపఃబలివత్ స్థాలీపాకాద్యగ్నిముఖాంతేస్థాలీపాకా
 దవదాయమాగేశీప్యై పౌణణమాస్తేనావపేతిహుత్వాదర్వాన్
 నిష్పక్వతం జహుయాదిత్యాది పరిషేచనాంతంకృత్వా పూర్వవదోద
 నంవాసక్తునావదాయప్రాచీముదీచీంవేత్యాది బలిప్రక్షేప విశేషః ॥
 తేభ్యణమం బలిమహాషణమితి మంత్రసన్నామః । తతఃపస్థాయావశ
 రిషిచ్యత్యాది । అత్రైసముత్సృజతి తతోబ్రాహ్మణభోజన మాశీర్వ
 చనంచ ॥

—సర్పబల్యుత్సజనంసమాప్తం—

—శ్రీఅథాగ్రయణముచ్యతేశ్రీ—

వహాసుశ్వామాకాగ్రయణమ్ ॥ శరదిప్రీహీణాంశ్వామాకానాం
 సమాసేన లభ్యతే ॥ వసంతేయవానాం పౌణణమాస్యామమావాస్యా
 యాంవా ప్రాశరాపాసనగ్హుత్వా కృతప్రాణాయామః ఆగ్రయ

ఋకరిష్యఇతిసంకల్పన్ ॥ పత్నవహంతిత్యాది॥నవానాం స్థాలీపా
కగ్ శ్రవముత్వా శ్రవణాభిఘాతణ పృతిష్ఠితాభిఘాతణంతంకృత్వా
అగ్నరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖం తే ధర్వానముపస్తీగ్యస్థాలీపాకా
స్తధాన్దివిరవదాయాభిఘాత్య ఇంద్రాగ్నిభాగ్ సోమేతిమధ్యే జ
హోతి ॥ పునశ్చైవమవదాయాభిఘాత్యవిశ్వేభ్యో దేవేభ్యసోమేతి
హుతా ॥ పునశ్చైవ మవదాయాభిఘాత్య క్షతాభిఘాతణం కృ
త్వాద్యావాపృథివీభాగ్ సోమేతి హుత్యాతత్స్విష్టకృత్ అగ్నేయే
స్విష్టకృతేనోమేతి । లేవయోరిత్యాదిపరిషేదనాంతే తండులనాంన
వానాం వక్వానాంముఖం పూరయిత్వాత్రైరాసన్యం పూరయిత్వేథః ।
భక్షయిత్వాచమ్యచరుణాకిందిదోదనపిండగ్ సువృత్య పరమైష్ట్యసీతి
యజుషాగారస్య పృష్ఠనంశడిద్విధ్యేత్ ॥ శ్యామాకాగ్నియణసోమవవ
ప్రధానదేవతా ॥

సమాప్తమాగ్నియణమ్

పామంతప్రత్యవరోహణముచ్యతే

పామంతతో= ప్రత్యవరోహణం కర్తవ్యమ్ । కృతప్రాణాయా
మోపామంతప్రత్యవరోహణంకరిష్యఇతిసంకల్పన్ ॥ ప్రత్యవరూ
ఢోనోపామంతఇత్యేతావదుక్త్వా ఖట్యాదేః ప్రత్యవరుహ్య శయనదే
శేనవాక్ పల్లవాక్ సంస్తీర్యప్రతిక్షత్యఇతిత్రిభిమంత్రైః దక్షిణైః
పాలైవైః నవస్వస్తరేనంవిశంతి । దక్షిణతః పితౄత్తరతోమాతామ
ధ్యేకర్తా । ఏవమితరే జ్యేష్ఠాదయస్సహితాః స్వస్తరేనంవిశంతిసోమ
సాపృథివీబడిత్థాపర్యతానామితి దాన్తధాన్యమృగ్భాగ్ సృథివీమభిమృ
శంతి । ఏవగ్ సువేశనాదివృథివ్యభిమశానాంతం సర్వేషాం మంత్రా
వృత్తిస్త్రీః ॥

సమాప్తంపామంతప్రత్యవరోహణమ్

ఈశానబలిచ్యతే—॥ఉపగయనాదిమ కృతపాణాయామ ఈ
శానబలిం కరిష్యఇతిసంకల్పన్ ॥ ఈశానమాత్మని బుద్ధ్యా ఔపాస
నో స్థాలీపాకం శ్రవయిత్వా శ్రవణాభిఘాతణ పృతిష్ఠితాభిఘాతణం

తం కృత్వా । యావంతస్సపిండాస్తేహంభోక్తుంపర్యాప్తంబృహద్భా
 ణై లోకికేగ్నా తైశ్శ్రవత్యంచరుం శ్రవయిత్వాభిమాన్యపాసనా
 గ్నిమాదాయయేన చాన్యేనద్రవ్యణాథీభవతి తానిసర్వాణ్యాదా
 యపత్వాన్యద్యైస్సహప్రాచీముదీచీంవా దిశముపనిష్క్రమ్య బహి
 గ్నామేశుచాదేశే నదీతీరే శ్రేలాగ్రవాస్తంజిలం కల్పయిత్వా అ
 గ్నైరుపసమాధానాది । పాత్రప్రయోగే విశేషః ॥ దేవపాత్రాణామ
 నైకం సహిత్రత్రయం ద్వివత్పాఠింశత్పలాశపణాణిచదవ్చందవం ప్ర
 యుజ్యప్రతికం సహిత్రంవలాశపణాణామపిపృథక్పృథక్తపనసంమా
 జనవ్యతివనప్రాక్షణాదీనికర్తవ్యాని అగ్నిముఖాంతే అవరేణా
 గ్నిం ద్వేషటిప్రాధ్వావరే కృత్వాద్వయోమధ్యేజయంతాయ యథా
 వకాశాభవతి తథాపటింకరోతి ॥ ఆత్వావహంతిత్ప్రచాద్వయోః
 కుట్యోదక్షిణస్యాంకుట్యామీశానం నుహదేవ మావాహయతి ఉత్త
 రస్యాంకుట్యాం మీధుషీముమాదేపిమావాహయతి । ఆయాహిమీధు
 షీతి లోకిక్యావాచాఆవాహయతి । మధ్యేనకాశే ॥ ఆయాహిజయం
 తెతి సుబ్రహ్మణ్యం జయంతమావాహయామీత్యావాహ్య । ఈశానా
 యమీధుష్యేజయంతాయేత్యావాహనక్రమేణ గంధపుష్పాదిదదాతి ।
 కంసత్రయమాదాయాపరేణాగ్నింకుట్యోః పుస్తాదావాహనక్రమే
 ణ నిధాయ తెమ త్రిమకాంస్యేమ ఈశానస్థాలీపాకౌ దనానగ్రుయి
 త్వా ఓదనసహితా కాంస్యానాదాయాగ్ని సమీపేహోమాధాం
 యథావాహనంనిధాయ । ఉపస్మృశతుమీధావ్మీధుషేస్వాపేతిఈ
 శానం స్వమోదనముపస్మృశ్య ॥ ఉపస్మృశతుమీధుషీ మీధుష్యై
 స్వాపేత్యమాదేపిం స్వమోదనముపస్మృశ్య ॥ జయంతోవస్మృశ
 త్యయంతాయ స్వాపేతి జయంతమ్ స్వమోదనముపస్మృశ్య ॥ ద
 ర్వాన్యముపస్తీర్య ఈశానాదనాద్విరవదాయాభిఘాత్య భవాయదే
 వాయస్వాపేత్యప్రభినిస్సిహకారాంతై మంత్రైర్విరష్టావాహుతిజ్ఞా

హోతి || అంలెక్షతాభిఘారణం | పవంమీధుమ్యాపదనాద్ద్విగవదా
యభవస్య దేవస్యపత్రైస్సోపావేత్సప్తాభిసాన్విహాకారాంతైః ||
త్రైరప్తావాహుతీజహోతి || అంలెక్షతాభిఘారణమ్ || జయంతాయ
సాన్విహేతి మధ్యావోదనాద్ధత్వాక్షతాభిఘారణంచకృత్వా || పుండ
రాన్విముపస్తీర్య సర్వతః సకృత్సకృదవదాయద్విరభిఘార్యాగ్నయే
సిష్టకృతఇతి యజమాన్సిష్టకృత్ || సర్వాసామాహుతీనాం నిదిఃప్తా
వీవదెవతాః || స్వస్తిసంపూర్ణముఖిః పరిక్రమత్వితి యజ్ఞేతావతీ
తువతిష్ఠతే | తతోలేపయోరిత్యాదిపరిషేచనాంతే పలాశపఠాన్యాదా
యసమీపేనిధాయసికంపణామాదాయోపస్తీర్యఈశానోదనాదవదా
యాభిఘార్య గృహపాపస్పృశ గృహపాయసాన్విహేతి ఈశానాయ
దక్షిణస్యాం కుట్యాందత్వాపునరపి పఠాంతరేఘార్యమంత్రేణైవేశా
నాయదత్వా | ఏవమితరయోరప్యావాహనక్రమేణ ఉత్తరస్యాంగృ
హపుష్పస్పృశేతి దేవణాదాతవ్యే | ఘోషిణఉపస్పృశతేత్యనేన
మంత్రేణమధ్యే దేవణాదాతవ్యే || పునస్పృశాసిన ఉపస్పృశతే
తి దక్షిణస్యాం దేవదాతవ్యే || విచిన్వంత ఇత్యుత్తరస్యాందేవే || ప్రపు
న్వంతఇతిమధ్యేద్యే || సమశ్చంతఇతి దక్షిణస్యాంద్యే | దేవసేనాఇ
తి దక్షిణస్యామేవ దశపఠాని సోదకానిదదాతి || యాజ్ఞాతాఇ
తి దశకృత్వస్తస్యామేవ కుట్యాం పునరపిదదాతి | దావరాపాపస్పృ
శేతి దక్షిణస్యాందేవే | దావరాపుష్పస్పృశేత్సత్తరస్యాందేవే || అ
నాన్విసారిణఇతి మధ్యేద్యే || నిషంగిన్నితిదక్షిణస్యాంద్యే || ఏవంయ
థాస్వమోదనేభ్యః పఠాదానమ్ || తత్తిక్లౌకః || త్రిభిఃకృత్సంపరి
దాయమంత్రైస్తథాపరైఃముఖ్యకృత్వాత్రిభిస్తు || త్రిభిఃకృత్సం
పునరంతిమేన ముఖ్యస్యసందేష్టికపదిశిష్యః | పఠాదానశేషాద
నం పిండికృత్సపర్ణపుటేవధాయ నమోనిషంగిణఇమనిమతఇత్యంతం
మంత్రముక్తావృక్షానజ్జతి అస్మిన్నాలసమస్తేరుద్రమన్యసఇత్యంతం

వశ్నంజపెత్ । పృథమోత్తమానువాకౌవా । ఉత్తమానువాక విశేషః । సహస్రాశిసహస్రశ ఇతిదశసుమంత్రేషు లైషాగ్ సహస్రయోజనైవధన్వానితన్తసీత్యనుషంగః ॥ పశ్చాదయంవిశేషః ॥ నమోరుద్రేభ్యోయేషుధివ్యాం యేషామన్నమిషవస్తేభ్యోదశేత్యాది జంశేదథామీత్యంతం జపతి । నమోరుద్రేభ్యోయేంతరిక్షే యేషాంవాతఇషవస్తేభ్యోదశేత్యాదిపూర్వవత్ ॥ నమోరుద్రేభ్యోయేదివి యేషాంవషమిషవస్తేభ్యో దశప్రాచీరిత్యాదిపూర్వవజ్జపః । అభితపతమగ్నింగాస్థావయతి । యథాపరిధానహోమకాలపవైహాగాః ధూమః ప్రాప్నుయాత్ తథాస్థావయతి । తస్మిన్కాలేతాగాశ్చందనాదినా గంధేనదధేగృముష్టినావౌక్షతివృషాణమేవాగ్రైవౌక్షతి సేచనసమర్థమేవై నవనమహమవౌక్షతీత్యర్థః ॥ అనన్తోత్త్రస్యపతియజతేభూమావేవశుచౌదేశే ఆత్వావహంతు హరయస్సచేతసఇత్యృచావాహ్యహర్షం నిధాయ రోకికపణాణిదత్వారిసప్తవాదాయ సమీపేనిధాయైకం పర్ణమూదాయోపస్తీర్య త్రైత్రపత్యాదన్నాదవదాయాభిఘ్నార్యేదంసాదనంపర్ణం త్రైత్రస్యపతయేదదామీతిదత్వా ॥ ఏవంత్రీకృత్వః కర్తవ్యోషట్కృత్వా ॥ పృతిపర్ణం మంత్రాన్పఠ్తిః తతోగంధాదిదత్వాఅథత్రైత్రస్యపతినావయమిత్వృగ్భిం త్రైత్రస్యపతిమువతిస్తతః ఈశానస్థాలీపాకస్సంతిస్తతేనసర్పిష్టతాద్యాహ్లాణా భోజయేత్ ॥ తతఃశిర్వచనమ్ ॥ తస్సపిండాస్సస్త్రీకాః త్రైత్రపత్య చరుంప్రాశ్నంతి ॥ తతఃపాసనాగ్నిమాదాయగృహాన్నిత్యావయత్యేకవచాగ్నిమిత్యాది నాప్రతిష్ఠాయతి ॥

❖ ఇతీశానబలిః ❖

❖ ఇతి గృహ్యసూత్రోగవృత్తౌ సప్తమఃపటలః ❖

❖ శ్రీఅథమాసిశ్చార్ధముచ్యతే శ్రీ ❖

అవరపక్షేయస్థిన్నహనిక్రియతే తతఃసూర్వేషు రేవసాయమాపాసన హోమేషు లైకృతప్రాణాయామః ప్రాచినావీతిత్వమాసిశ్చార్ధం

కర్తాస్తితి మనసానంకల్పస్య తస్మిన్నైవకాలే కృతసాయమాశా బ్రా
హ్మణానయగ్గాన్నిమంత్రయతే ॥ నిమంత్రణప్రకారఉచ్యతే ॥ శ్వేమా
సిశ్వాద్ధంభవితాతత్రభవద్భిఃప్రసాదః కరణీయశత్యైకకరిష్యామిఇతి
బ్రాహ్మణాఃబూయః సంకల్పాచారభ్య అంజనాభ్యంజన మైథునాని
నివర్తంతే ॥ సంకల్పాదిప్రాచీనాపీత్యా సమాప్తైః ॥ అపరేద్యుద్వి
తీయం తృతీయమామంత్రణం ॥ తస్యప్రయోగః ॥ ద్వైబ్రాహ్మణా వి
శ్వదేవాథే అమంత్రయతే పితృథే ॥ ౧౬ ॥ అమంత్రణప్రకారఉచ్య
తే ॥ ప్రథమంయజ్ఞోపవీతీమాత్యా బ్రాహ్మణమేకం నమస్కృత్య గంధ
పుష్పతాంబూలాని ప్రదాయ అద్యశ్చాద్ధంభవిష్యతి తత్రభవతాదే
వాథేం ప్రసాదః కరణీయశతి కర్తా ॥ కరిష్యామితి ప్రతివచనమ్ ॥
అథప్రాచీనాపీతీ పితౄణామేకంగత్వా పూర్వవద్ధంధాదీన్ప్రదాయ
నమస్కృత్య అద్యశ్చాద్ధంభవిష్యతి తత్రభవతాపితృథే ప్రసాదఃకర
ణీయఃఇత్యుక్తేపూర్వప్రతివచనమ్ ॥ ఏవంపితామహంప్రపితామహం
పునర్దేవంచ సర్వత్రదైవేయజ్ఞోపవీతీ । ఇతరభ్యోధావనాం
వదాథానామేవందైవాదికృమః ॥ తతోఽంగజ్ఞైఃపటద్వయంభా
త్వామాతామహదిరస్తిచేత్త్రయోపటాః ॥ ఉత్తరేఽవటేఉదగగ్రా
పితృథేఽదక్షిణాగ్రా దధాంత్యగ్ స్త్రీభ్యలైష్యవకేచు యథాక్ర
మం బ్రాహ్మణపాదాన్ పశ్చిమై ॥ ఉత్తరేఽవటేదేవాథేఅ
న్యత్రపితృర్థాన్ ॥ దైవేచ ప్రాజ్ఞుభాన్ పిత్ర్యేప్రతుప్రజ్ఞుభాన్ గం
ధాదితాంబూలంకృతసరంచ ప్రత్యేకంప్రదాయాభ్యంజనైస్సంమృణ్య
న్నాత్వాఆగచ్ఛతేత్యుక్తాన్సప్తయమపిన్నాత్వా బ్రాహ్మణభోజనార్థా
దన్యేనాన్నేన వైశ్వదేవం పంచమహాయజ్ఞాంశ్చకరోతి కేచిత్తమా
ప్తైశ్చాద్ధతి ॥ అపరాశ్చేబ్రాహ్మణభోజనాథమాపాసనెపాకః ॥
శ్రీవణాభిఘారణం పృతిష్ఠితాభిఘారణంచ కృత్వా తస్మాద్ధోమార్గం
పాలేనమనదాయ ॥ ద్వితీయేచాహవిష్యాథ మన్నమాదాయాభి

ఘోర్య । బ్రాహ్మణానామూయాగ్నైరుపసమాధానాది ప్రాచీనాపీ
తినాసర్వం కర్తవ్యం పరిసరణాం పశ్చాత్తురస్తాచ్చ దక్షిణా
గ్రాకరోతి ॥ ఏకైకశః పాత్రప్రయోగః తూష్టిం ప్రసవ్యం
సకృత్పరిషించతి । ఆఘార సమిథో రాఘారయోరాజ్యభాగయో
రగ్నిముఖ స్విష్టకృతి ప్రాయశ్చిత్రైః కవతాం ప్రదక్షిణానువ్రజ
నేచ యజ్ఞోపవీతిన్యాత్ ॥ తత్రక్షాకః ॥ ఆఘారదార్వగ్నిముఖా
జ్యభాగ ప్రదక్షిణానువ్రజనేచుచితై ॥ ఆఘారయోస్విష్టకృతిప్రసిద్ధం
యజ్ఞోపవీతంహికపదినోక్తమ్ ॥ అగ్నిముఖాంతేనవబహు ప్రక్షాళి
తపాదాం ఆచారాం భోజనస్థానెక్రమేణాసనానిదత్వా లెమాప
వేశయేత్ ॥ దైవాప్రాజ్ఞుభా ॥ పితృస్సమదక్షుభా తతోయజ్ఞోపవీ
తి దేవాధాన్య దక్షిణహస్తమనావరభ్య విశ్వేభ్యోదేవేభ్యో భవతా
క్షణః కర్తవ్యః ఇత్యుక్తేంతథేతి ప్రతివచనం ప్రాప్నోతుభవానిత్యు
క్తే ప్రాప్నవానీతిప్రతివచనం ప్రాచీనావీతి పితృధాన్య దక్షిణహస్త
మనావరభ్య శ్రాద్ధక్షణః కర్తవ్యఇత్యుక్తేపూర్వతత్ప్రతివచనమ్ ॥
ఏవమితరయోః ॥ అస్మిన్నాతే మాతామహాదీనామపిక్షణః కర్తవ్యః
త్యనరాం బ్రాహ్మణానామూయశుచాదేశే పాదప్రక్షాళనంకృ
త్వా ॥ మాతామహశ్రాద్ధక్షణఃకర్తవ్యఇత్యాది చక్షుః ప్రతివచనం
చ ॥ బ్రాహ్మణాంగంధాదిభిరభ్యర్చ్య పిరణ్యకౌశేయవాసాంసి ద
త్వా ॥ సంకల్పసిద్ధిరస్త్విత్యుక్తే అస్తుసంకల్పసిద్ధిరితి ప్రతివచనమ్ ॥ త
తోహస్తేష్వీస్యుంప్రదాయామంత్రయేత్ । ఉద్ధ్రియతామగ్నోచ
క్రియతామితీకర్తాకామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నోచక్రియతామిత్యతి
స్పృష్ట ఉద్ధరెజ్జహుయాచ్చ అఘ్యాదీనాంలాపోవా అథదర్వాన్యము
పస్తీర్య ద్విరవదాయ సకృదభిఘోర్య యన్తేమాతేత్యుచాజహోతి ॥
అముచ్చాఇతి పితుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశమణేనాప్తవేతి చతుర్థ్యం
తైష । అత్రపితాదేవతా ॥ ద్విమాతృకస్య యన్తేమాతరౌప్రలుభతు

శ్చరత్యావననువృతే ఇతివిశేషః ॥ బహుమాతృకస్య యన్తైమాతరఃప్ర
లుతాభుశ్చరత్యావననువృతాః ॥ ఇతివిశేషః ॥ పూర్వవత్పునరవదాయ
యాస్తైష్టంత్యచాహోమః ॥ అత్రాపిపితురెవ నామగ్రహణం య
జ్ఞశమణేస్సావేతి సమీపదేవతాచా పునరవదాయ యన్తైపితామహీ
త్యచాహోమః ॥ అత్రపితామహస్య నామగ్రహణంపితామహోదే
వతా ॥ ద్విపితామహీకస్య ॥ యన్తైపితామహ్యాబహుపితామహీకస్య
యన్తైపితామహ్య ఇతివిశేషః ॥ పునరవదాయ అంతర్దధేపర్వతై రి
త్యచాహోమః ॥ అత్రాపిపితామహస్య నామగ్రహణంసమీపదేవతా
పునరవదాయ యన్తైప్రపితామహీత్యచాహోమః ॥ అత్రప్రపితామ
హస్య నామగ్రహణం ॥ ప్రపితామహోదేవతా ॥ ద్విప్రపితామహీ
కస్యబహుప్రపితామహీకస్యచపూర్వవదూహః ॥ కేచిదూహంనెచ్చం
తి ॥ తస్మాద్యచంనావేదిత్యాశ్వలాయనవచనాత్ ॥ ఏవమవదాయాం
తర్దధయుతుభిరిత్యచాహోమః ॥ పూర్వవన్నామదేవతే ॥ పునర
వదాయాభిపూర్వక్షతాభిపూర్ణం కృత్వాదేవేహపితరఇత్యాశ్రభ్య
స్వధయావదంతు స్వావేతి జహోతి ॥ అత్రావిజ్ఞాతపితరౌదేవతాః
స్వాహాపితైఇత్యాదిభిష్టడ్భిః ప్రతిమంత్రంషడాజ్యహుతీజహోతి ॥
అజ్యహుతీనామంత్యరహితానాంపితాదేవతా ॥ అంత్యస్యాగ్నిఃకవ్య
వాహనౌదేవతా ॥ యజ్ఞాపవీతీన్విష్టకృతమవదాయ హుత్వా ప్రాచీ
నావీతీ ఉదీచీనముష్ణం భస్మాహ్వో అహవిష్యాత్క్రిందిదవదాయస్వా
వేతిహుత్వా ॥ తత్రాయజ్ఞాపవీతీ ప్రాయశ్చిత్తంకృత్వా ॥ ప్రాచీ
నావీతీ లేపయోరిత్యాది పరిషేచనాంతే ఏషతే తతేత్యాది యజూ
గ్మీతేమహీమెత్యంతముక్త్యాన్నం వ్యంజనానిచాభిమృశతి ॥ ఆనంభ
వత్యభిమర్శనే మంత్రాపృతిః ॥ అథ బ్రాహ్మణానామంత్రయతే దై
వేక్షణః కర్తవ్యఇత్యాది ॥ యజ్ఞాపవీతీహవిష్యాదైవైకంగానమా
దాయ విశ్వదేవకాంస్యేనిధాయవిశ్వేదనాశ్శ్రుణుతేమగ్గహవమిత్య

చాభిమృశతి || ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమిత్వాది సమాధమన్యపాగ్ సురభి
 త్యంతేనచ విష్ణోహవ్యగ్ రక్షసేత్వంతేనచ తదన్నం విశ్వదేవానుప
 స్పృశయిత్వా || తతఃప్రాచీనావీతీగ్రాసమాదాయ పితృకాంస్యేని
 ధాయ పృథివీతేపాత్రమిత్వాది మైహంక్షేప్తాఅముత్రాముష్మిక్ లూక
 ఇత్యంతేన ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమిత్వాదిపాగ్ సురభిత్వంతేన విష్ణోక
 వ్యగ్ రక్షసేత్వంతేనచ పితరంగ్రాసముపస్పృశయిత్వా || ఏవంపితా
 మహాపృథివీతామహా || పునర్యజ్ఞోపవీతీదేవస్య ప్రథమముపస్పర్శనం
 తతాన్నానిప్రక్షిప్య విభవేసతి నర్పిరాదిబహుదవ్యాత్ || పరిషేచ
 నకాలే సత్యంత్యతేనైతి ప్రతిపురుషంవదతి || తతో౨-మృతోపస్తర
 ణమసీత్సుక్తా వప్రాణాహుతివేళాయాం || శృద్ధాయాంప్రాణేనివిష్ణో
 మృతంజుహోమి || శివోమావిశాప్రదాహాయ || ప్రాణాయస్వాహే
 త్యాది పంచకంవదతి || తతోభుంజానాన్ బ్రాహ్మణానా హవనీయా
 థేన ధ్యాయేత్ || పితృదీన్ దేవతాత్వేన అన్నంచామృతత్వేన ఆ
 త్మానంచ బ్రహ్మత్వేన భుంజానెషు పరాజావృత్త్యరక్షోఘ్నా మై
 తృకాన్ వైష్ణవాన్ అన్యాంశ్చ పావమానమంత్రాన్ ధర్మశాస్త్రే
 తిహాసపురాణానిచ భుంజానాన్ బ్రాహ్మణానభిశ్రావయతి || యంజ
 తేమనఃకృణుషన్విపాజః | రక్షోహణః! సామామపితృమతే || ఉశంత
 స్తాన్ || ఆపూర్యాస్థిత్యనువాక శేషమ్ || అగ్న ఉదధిత్యాదిపంచమం
 త్రాన్ || యాత ఇమరిత్యాదిపంచస్వనుషంగః || శిరోవాపతద్యజ్ఞస్య
 అసావాదిత్యోస్థిన్ || సంతతిరైన్ || ఏకవిగ్ శః || ఇంద్రోవృత్త్యగ్
 హత్వా || వైశ్వదేవేనతావరుణప్రహుస్తేః | అగ్నయదేవేభ్యః || ఉ
 శంతస్తాన్విహవామహ ఆనోఅగ్నేసుకేతునా | అయంవావయః పవ
 తేఉశాహవైవాజశ్రవసః | తగ్ హైతమేకేపశుబంధః || ఋచాంప్రాచీ
 మహతిదిగుద్యతే || బ్రహ్మమేతుమాం || బ్రహ్మమేధయా || బ్రహ్మమే
 ధనా || మేధాదేవీ || మేధామృతద్రుః || ఆమాంమేధాసురభిః || మ

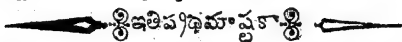
యమేధామిత్యనువాకాః శావయేత్ ॥ తృప్తాః జ్ఞాత్వామధువతి
 శ్చావయతి ॥ అక్షన్నమీమదంతేతిచ । భోజనాంతలమృతాపిధాన
 మసీతి జపితావలబోధత్వా ॥ అథయెలగ్నిదగ్ధాయేనగ్నిదగ్ధాయేవాజా
 తాః కులేమమ ॥ భూమాదత్తైనపిండేన తృప్తాయాంతుపరాంగతిమితి
 మంత్రేణశేషాదన్నాత్పిండం పితృభోజనదేశే కర్మమనిధాయ జలం
 చదదాతి ॥ తతలచాంతేమ యజ్ఞోపవీతీ అమాత్రైస్సుహృదక్షిణీకృ
 త్య ప్రాచీనావీతీ శుచౌచెతే ద్వే వీధంపృథక్పృథక్ దక్షిణోగ్రాద
 భాంత్యగ్ స్తీర్య పూర్వస్థిన్నాస్తరణే మాజయంతాం మమపి
 తరణితి త్రిభిఃపత్రిమంత్రం దక్షిణాపవగ్ం పితౄదీనాం యథాక్ర
 మమపోదత్వా ఏవంమాజయంతాం మమమాతరణితి త్రిభిః పత్రిమ
 స్త్రంపశ్చిమాస్తరణమాత్రాదీనాఃపదనాద్యంజనేభ్యశ్చపింఛా
 కృత్వా ఏతత్తైతాసామేచత్వామన్వీతి తిస్త్రిభిః పత్రిమంత్రందక్షిణా
 పవగ్ం పిండత్రయంపితౄకం పూర్వస్థిన్నాస్తరణేపిత్రాదీనాం క
 దాతి ॥ ప్రథమమంత్రే అసావిత్యత్ర పితౄర్నామగ్రిహణం యజ్ఞశ
 మన్వీతిసంబోధనేన ॥ ద్వితియేపితామహస్యతృతీయేప్రపితామహ
 స్య ॥ పశ్చిమాస్తరణే ఏతత్తైమాతరసావితి త్రిభిఃపితౄదీనాం దక్షి
 ãపవగ్ం పిండత్రయం॥ ప్రథమమంత్రేఅసావిత్యత్రమాతుర్నామ
 గ్రిహణం ॥ ఏతత్తైమాతః యజ్ఞదేయాశ్చత్వామనుఇతి ॥ ద్విమాతృక
 స్య ఏతద్వాం మాతరౌయజ్ఞదేవిష్ణుజనిదేయాశ్చవామను । బహు
 మాతృకస్య ॥ ఏతదోమాతరౌయజ్ఞదాః మిత్రజనిదాఃయాశ్చవాను
 ద్వితియమంత్రే అసావిత్యత్ర పితామహీనామగ్రిహణమ్ ॥ ఏతత్తైపి
 తామహీయజ్ఞజనిదేయాశ్చత్వామన్వీతిద్విపితామహీకస్య ఏతద్వాంపి
 తామహ్య యజ్ఞమిత్రజనిదేయాశ్చవామను ॥ బహుపితామహీ
 కస్య । ఏతద్యః పితామహ్యయజ్ఞదా మిత్రజనిదావిష్ణుజనిదాయా
 శ్చవాను । సర్వత్రస్త్రీనామాంతేదాశబ్దః ప్రయోక్తస్యః ॥ జనిదే

త్యాది ॥ ఏనమేవసర్వేషామ్ ॥ పునమాజయతామిత్యాదియేచ
నాత్రేతిమంత్రేణ పితృపిండాకయాశ్చనాత్రేతిమాతృపిండాకతే
చనహంతామితి పితృపిండాక తాశ్చనహంతామితిమాతృపిండాక
తృప్యంతుభవంతభితి పితృపిండాక తృప్యంతుభవంతభితి మాతృపిం
డాక తృప్యంతృప్యంతృప్యతేతి సర్వేషాముపస్థానమ్ ॥ పుత్రానౌ
తానితృప్త్యాత్మికి పునవ్యంపిండాన్పరిషించతి ॥ న్యబ్జపాత్యాగియ
స్త్వికపిండాధామన్నంగృహీతుతదపిన్యబ్జంతృప్యతేతి యజురనమానం
జపేత్ ॥ తస్యవరాధ్యాయావతాయితావోక్త్యపాత్యాగిద్వంద్వమభ్యు
దాహ్యత్య సర్వోస్సమవదాయప్రాణనివిష్టోఽమృతంహామిబ్ర
హ్మణిమత్కామృతతావయేతి శేషస్యగ్రాసావరాధ్యాయాప్రాశ్నియాత్ ॥
మధ్యమంపిండం పల్లైస్సవ్రయచ్ఛతి ॥ తంపత్నిఆధత్తపితరభితి మం
త్రేణ ప్రాశ్నాతి ॥ పత్నీనోఽపేదీ మధ్యమంపిండం విభజ్యసర్వా
భ్యః ప్రయచ్ఛతి ॥ వ్రతిపత్నిమంత్రావృత్తిః ॥ ఆధత్తపితరౌగర్భంకు
మారం పుష్కరసృజం ॥ యథేహపురుషోనల్ ॥ తంపత్ని ప్రాశ్నాతి
పుమాగ్నంజనయేతి ॥ ❖❖❖ ఇతి మానీశ్వార్ధంసమాప్తమ్❖❖❖

❖❖❖ అథాష్టకోచ్యతే ❖❖❖

యామాఘాః పౌణమాసాస్యఉపరిష్టాద్వన్వప్తకా ॥ ఆశ్రేషామ
ఘావాయయాపౌణమాసాస్సంగతాసామాఘే ॥ ఏతస్యాఉపరిద్వన్వ
కా కృష్ణపక్షే ॥ తస్యామష్టమిజ్యేష్ఠయానంపద్యతే ॥ తామేకాష్టకే
త్యాచక్షతే ॥ తస్యామష్టకాకార్యా ॥ అసంయోగే సంయోగేపి తస్మి
న్యాసేజ్యేష్ఠయాకియతే ॥ ఏనంసప్రమ్యాం సాయమాపాసఘంహాత్వా
కృతప్రాణాయామః ప్రాశ్నినాప్నోతిష్టకాంకరిష్యేతి సంకల్ప్య ॥
యజ్ఞోపవీతిచతుశ్శరావమపూపగోశ్రవయేతి ॥ శ్రీసతాభిఘాతణవ్రతి
ష్టితాభిఘాతణాంతంకృత్వా ॥ అగ్నేరుపసమాధానాదిఅంజలిదర్శనై
శ్చుస్కారఃఅగ్నిముఖాంతేయంజనాభివ్రత్యచామంజలినాఅపూపాక

జహోతి దర్శయస్విష్టకృతమ్ । భేషయోరిత్యాదిపరిషేచనాంతే ॥ ఆ
 నూపశేష మష్టభాకృత్యావద్రాహ్మణభ్య ఉపహరతి ॥*****॥

శ్రీఇతిపృథమాష్టకాశ్రి

తదానీమేవ కృతప్రసాదాయామః ప్రాచీనావీతి శోషమధ్యమాష్ట
 కాం కరిష్యే ఇతి సకల్ప్య మాసిశ్చార్థవద్వాగ్మిష్టానామంత్రయతే ॥
 శోషమధ్యమాష్టకాశ్చార్థా భవిష్యతి తత్రాభవద్భిః ప్రసాదః కరణీయః
 తి ॥ ఇతః పృథ్వీ ప్రాచీనావీత్యేవ ॥ శోషమాతే ద్వివీయత్యత్యాయామం
 త్రాణకృత్యాగాముపస్పృశయతి । పితృభ్యస్తావజ్జప్తముపాకరోమితి
 తూష్టిం పంచాభ్యానూతిజాహోతి ॥ స్వాహాకారోపినాస్తి ॥ ఉపా
 కరణంచ పశుసమాణాం ప్రయోజకమ్ ॥ అతస్సర్వధర్మాకరతి ॥
 తెషాం ప్రయోగః అగ్నిః పురస్తాత్పదమపి తూష్టిమవటంభాత్వా ॥ తస్మి
 న్నవతేభాదిరం పాలాశం వా యూపం ప్రతిష్ఠాప్య త్రివృతా యూపం
 తూష్టిం పరివీయ పశురశనావపి తూష్టిమాదాయవశోదక్షిణబాహూ
 తయానశనయాపరివీయహోవన్ ముత్కృష్టగ్రదక్షిణే శిరసిపాశేనాక్ష
 యాప్రతిముచ్య పితృభ్యస్తావజ్జప్తా నియుజ్జీత్యుత్తరతాయూపస్యని
 యనత్త్రిప్రాశామితి ప్రాక్షతి । తూష్టిం పర్యగ్నికృత్యా యూపాత్ప
 శం విసృజ్య శమిత్రాసంజ్ఞాపనం కారయిత్వా సౌజ్ఞప్తం పశుప్రక్షా
 శ్య ప్రాయశ్చిత్తస్య భవితస్యదోషనిఘాతార్థం పలాయనస్యపూ
 ర్యవద్యదస్యపారశ్చతి హుత్వా యస్తాద్భిషాశకృత్కరోషీతి హుత్వా
 సంజ్ఞాప్తహోమం తూష్టిం హుత్వా ద్వివీయత్యత్యాయామం పాలాం వాదాయ
 పితృభ్యస్తావజ్జప్తా ముత్కృష్టామితి వపామత్థిద్య వపాధమేణవ
 పాం శ్రవయిత్వాపరేణాగ్నిం దధాంత్యంస్తీర్య వ్లక్షశాఖాయాం
 వపానిధాయ పశుం విశేషాన్వష్టకార్థం మాంసమవశిష్య ఇతరత్కృ
 త్నం లౌకికప్రకారేణ శ్రవయిత్వా తదేక దేశం మాసిశ్చార్థవద్వాగ్మి
 ష్టాణబోజనార్థాదనాన్దోమాథామధ్యత్యోగ్యధృతేన్నేమాం సగ్ సు

శ్రీసృజ్యమానమిశ్రంచరుం శ్రీవయిత్యా అవరంపిష్టాభానంచరుం పయ
సి శ్రీవయిత్యా ఉభయత్ర శ్రీవణాభిఘాతంపరిమితాభిఘాతాంతం
కృత్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే మాసిశ్శార్ధవద్వా
ప్రాణానాహూయపాదవృక్షాశనం కృత్వాక్షణవిశేషః ॥ మధ్యమాష్ట
కాశ్చాధైక్షణః కతావ్యవస్థాక్షేపంతథేతి పూర్వవత్ తతస్సంకల్పసి
ద్ధిర స్వీకృత్వ కే అస్తుసంకల్పసిద్ధిః । ఉద్ధ్రియతామిత్యుక్తే కామము
ద్ధ్రియత్వామీతిప్రతివచనమ్ ॥ తతఃపలాశవణాడప స్తీర్ణ హిరణ్యశకల
మనధాయకృత్సాన్నినపామనచాయహిరణ్యశకలముపరిష్టాత్కృత్వా
భిఘార్యమావపామిత్యుచావపాంజహాతి ॥ అ స్తీర్ణవపాహామే పిత
రౌదెవతా ॥ యజ్ఞోపవీతీ దర్వాన్యముప స్తీర్ణ మాంసాదనం ద్విరవదా
యాభిఘార్య యాంజనాఇతి సప్తభిఃప్రత్యచంసప్తాహుతీజహా
తి ॥ యాంజనాఇతిచ తస్మమకౌలూఖి ఇత్యేతస్యాం చౌక్థ్యాదిమ
సప్తసుయజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥ తత్రగ్లోకః ॥ యాంజనాద్యాశ్చతస్మా
యాయాచైకౌలూఖిలాఇతి । యజ్ఞోపవీతమేవస్యాదుక్థ్యాదిమచస
ప్తసు । యాంజనాదినప్తస్వేకాష్టకాదేవతాపిష్టానాం । పిప్తకృతమల
వంతసాదనచాయ ఉక్త్యశ్చేత్యుచాజహాతి ॥ మాంసపిష్పలాదేవ
తా ॥ ధూః పృథివ్యగ్ని నెత్యప్తాభిః ప్రతిమంత్రవప్తాహుతీజహాతి
తతఃసిష్టకృదాదిగ్రాసారాధ్యప్రాశనాంతంనరసిం మాసిశ్శార్ధవ
త్పిండవజంవా ॥

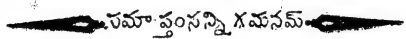
అథైతదవరం దధ్నువవాంజవినా జహాతి ॥ అథవృధమమధ్యమా
ష్టకయోః ప్రత్యామ్నాయః అష్టమాగ్నిం ప్రాతరౌపాసనైకృతే యజ్ఞో
పవీతీకృతప్రాణాయామౌ దధ్యంజలిహోమం కరిష్యామీతిసంకల్పసి
అగ్నేరుపసమాధానాది ప్రతిపద్యతే । అంజలిదర్శ్యస్సంస్కారః ॥
అగ్నిముఖాంతే అంజలాపుప స్తీర్ణ దధ్నోద్విరవదాయాభిఘార్య ।
యాంజనాఇత్యుచాముఖేన జహాతి ॥ దర్వాన్యసిష్టకృతంజహాతి ॥

అం

అండపిళ్ళిగృహ్యవ్రయోగస్తతా.

వయోరిత్యాది పరిమేదనాంతే । అష్టిన్నపి పక్షేనవమ్యమప్సవకార
 వ్యా ॥ తత్రాశ్మకః ॥ హోమోదన్యంజలః ప్రాతరప్తమ్య ముపవీతినా ।
 పక్షేచాస్తిన్నవమ్యంతుభవేదన్వప్సకాశ్రియా ॥ ఇతిదధ్యంజలిహోమః ॥
 అథాన్వప్సకా ॥ అన్వమ్యం సాయమాసాసనం హుత్యా ॥ కృతప్రా
 తాయామః ప్రాచీనావీతి హోవన్వప్సకాశ్లాద్ధం కరిష్య ఇతిసంక
 ల్ప్య ॥ సర్వంమాసిశ్లాద్ధవత్కరోతి ॥ వరణైవిశేషః ॥ హోవన్వప్స
 కాశ్లాద్ధం భవిష్యతి ॥ తత్రభవద్భిషగ్సాదశకరణీయఇతి ॥ క్షణైశ్చ
 పః ॥ అన్వప్సకాశ్లాద్ధక్షణః కథన్వఇత్యుక్త ॥ ఓతథత్యాది ॥ ఇ
 త్యన్వప్సకా ॥ — ॥ అథయాచ్చాలబ్ధరథాదిపరిగ్రహః ॥ — ॥

అచార్యాధంయాచ్చాలకతుమిచ్చకాదాతారంప్రాప్య ॥ అ
 న్నమిమతేదృశిత్యాదభ్య యశాసీత్యేతదంతాన్త్రాకజపేత్ ॥ అ
 సావిత్యస్యస్థానేవాతుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశర్తస్మిత్వాదిసంబోధ
 నేన ॥ అథ అచార్యాధం భవంతం యాచామితియూత్ ॥ రథో
 లబ్ధశ్చైత్రమశ్వేరోజయిత్యా పౌష్ణ్యమవస్థాప్య అంశాన్యంకామ
 భితృత్యైవచారధవక్రేపక్షసీవాభిమృశతి ॥ అధనామితియజుషారధ
 మారుహ్య ॥ అయంవామిత్యేవాప్రాచీముదీపీవాదిశమభిప్రయా
 య తతోయథాకామంశచ్చేత్ ॥ అశ్వశ్చైల్లబ్ధః ॥ ఆహోసిహయోసీ
 త్యాదభ్య పతాన్వనిహిత్యంతముక్త్యా ఆరోహతి ॥ హస్తీచేల్లబ్ధః ॥ హ
 స్తియశసమిత్యేవాభిరూహతి ॥ అసావిత్యస్యస్థానే విరావతేతి ల
 బ్ధహస్తినానామగ్రహణమ్ ॥ — ॥ అశ్వహస్తినారెవణే । స్వానాపృ
 థివిబిషిత్థాపర్యతానామితిదాన్వభ్యామ్మగాభ్యంభూమిమభిమృశేత్ ॥

సమాప్తంసన్నిగమనమ్

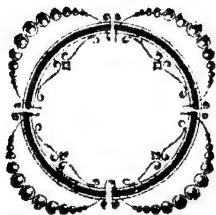
సంవాదమేష్యక ఋషౌదానాదివ్యవహారం కతుమేష్యకాకృ
 తయామః ఫలీకరణహోమంకరిష్య ఇతిసంకల్ప్య ॥ అగ్నింపరి
 ప్త్య సమ్యేనపానీనాధత్రిం దండంచాదత్తైదత్తీణకరేఫలీకరణముష్టిం

గృహీత్వా అవజహ్నకనిజహ్నకేతి జహుయాత్ ॥ అసావిత్వస్యస్థానే
 ప్రత్యథేనానామగ్రహణం ॥ తతావ్యవహరసభాంగత్వా అలవాద
 మిత్యేతాంజపేత్ ॥ అత్రాప్యసావిత్వత్ర ప్రత్యథేనానామగ్రహ
 ణమ్ ॥ కర్ణశ్చేత్ప్రత్యథే ॥ యాతపిరారాజ్యతినూతి ద్వా
 భ్య ఘృగ్భ్యంతమభిమంత్రయేత్ ॥ క్రోధరహితాభవతిసః ॥—॥
 అనంభవేపుః కలెమామ్ ॥ స్వభార్యాయాంపురుషాంతరశక్లన్యాసం
 భవమిద్భస్మే త్యథః ॥ యస్యాభర్తాయదిప్రజత్స్యస్యసేనావస్థితః
 సః స్థూలాధారికాశవ చూణానికారయిత్వాఅవజ్యామిదేచ్ఛచాసు
 ప్రాయాభార్యాయాయోనౌచూణాన్యావవతి ॥ ప్రవాసాదేత్య పర
 పురుషశంకాయాంకపిలామూత్రేణయోనింప్రక్షాళయితపునరపిసిద్ధ్య
 థే ॥—॥ యదస్యగృహేపణ్యగ్న్యాత్తతలచాయాగ్నిం పరిస్తీ
 ర్య యదహంధనెనెత్ప్రచాజవలయాత్ ॥ వైశ్యస్యవైశ్యవృత్తైరాపి
 స్యాద్గృహేపణ్యంపణనీయం ధాన్యతిలవస్త్రాద్యప్రాణి । తస్యాగ్ని
 ముఖాంతేయదహంధనేనెతి పగ్యాదవహాయజహాతి । సిష్టకృదాది
 పరిషేచనాంతం—యంభరారమన్యంవాప్రీతియ క్తం చత్తానన్భ
 ద్యైతియాస్త్రీకామయతెసాజీవంత్యాగోశ్శృంగైసన్వంక్షూత్రమానీ
 యసుష్టంపతిం పరిత్యేతిహౌవధ్యాంత్రిః ప్రసవ్యంపరిషించేత్ ॥—
 రోనసభాదాసకర్తకరాః వలాయెరగ్గచ్ఛేయిరిత్యథః ॥ తస్మిన్పథి
 భూమావగ్నిమిధావ అవతానవతాయేతివ తస్య అభ్యాహుతిజహా
 తి—యద్యేనగద్విజువృక్షాదేః ఫలమభినిపతేత్ తద్దేశంయదివృక్షా
 దితి ప్రక్షాళయీత ॥ కంకాదికుత్సితషష్టివక్షాఘాతార్థూతేశతిర ప్ర
 దేశంయేషక్షిణత్తిప్రక్షాళయీత॥—॥నవరసాదీనా మసతినిమిత్తేయ
 దివిందురభినిపతతేత్తదిహానుమేతిప్రక్షాళయీత॥—॥అగారస్థాణా
 ఖరహణై అగారవవనుధున ఉపపేశనెకుప్త్యాం చుల్లికాయాం కపాత
 కళనే పుత్రాదీనాముపద్యపరిమరణ అన్యేమచాద్భుతాత్పాతేష్ట

ఘాకంపరాత్రింద్రధనుడశశనాదిషు అమావాస్యాయాం నిశాయాం
ముహూతకడ్యయదశశనాదూర్ధ్వం యత్రాపాంశబ్దం నశ్యణయా
త్తస్మిన్ దేశే అగ్నేరుపసమాధానాది । శమ్యాః పరిధ్యభే ॥ ఆజ్య
భాగాంతే ॥ ఇమంమేవరుజేతి దశాహుతీజ్ఞః పఠోతి । జయూదివ్రతి
పద్యతే పరిషేచనాంతం కరోతి అభిముఖ్యనమృతైశ్శ్యః దక్షిణతః ॥
ఇమంజీవేభ్యఇత్యశ్చానం పరిధిందధాతి । జీవతాంత్రాణౌర్ధ్వమ్ ॥***
—ఇత్యావస్తమ్బీయగృహ్యప్రయోగవృత్తౌ అష్టమఃపటః—
అనుక్తమత్యుక్తమయక్తియక్తంవ్యక్త్యంతరోక్తంబహుయక్తియక్తం
తత్సర్వమార్యాపరిశోధయంతు గృహ్యప్రయోగాభ్య నిబంధనంచ ॥

ఇతిశ్రుతాలవృత్తనివాసికృత-ఆంధ్రపిఠౌభ్య

గృహ్యప్రయోగస్సమాప్తః.

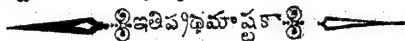
యిమేధామిత్యనువాకాన్ శ్రావయేత్ || తృప్తాన్ జ్ఞాత్వామథువతి
 శ్చాన్రవయతి || అక్షన్నమిమదంతేతిచ | భోజనాంతేలమృతాపిధాన
 మసీతి జపితావలబోదత్వా || అథయెలగ్నిదధాయేనగ్నిదధాయేవాజా
 తాః కులేమమ || భూమాదత్తైనపిండేన తృప్తాయాంతువరాంగతిమితి
 మంత్రేణశేషాదన్నాత్పిండం పితృభోజనదేశే వద్భేషునిధాయ జలం
 చదదాతి || తతఃచాంతేషు యజ్ఞోపవీతీ అమాలైస్సహస్రదక్షిణీకృ
 త్య పాచినాపీతీ శుచౌచేశే ద్వే వీధంపృథకపృథక్ దక్షిణోగ్రాద
 భాంత్యగ్ స్తీర్య పూర్వస్థిన్నాస్తరణే మాజయంతాం మమపి
 తరణితి త్రిభిఃప్రతిమంత్రం దక్షిణావవగ్ం పితౄదీనాం యథాక్ర
 మమపోదత్వా ఏవంమాజయంతాం మమమాతరణితి త్రిభిః ప్రతిమ
 స్త్రంపశ్చిమాస్తరణేమాత్రాదీనాంఓదనాదన్యజనేభ్యశ్చపిండాన్
 కృత్వా ఏతత్తైతతాసాయేచత్వామన్వీతి తిస్సభిః ప్రతిమంత్రందక్షిణా
 వవగ్ం పిండత్రయంఏకైకం పూర్వస్థిన్నాస్తరణేపిత్రాదీనాం చ
 దాతి || ప్రథమమంత్రే అసావిత్యత్ర పితుర్నామగ్రిహణం యజ్ఞశ
 మ్నాన్నితినంహాఫనేన || ద్వితీయేపితామహస్యతృతీయేప్రపితామహ
 స్య || పశ్చిమాస్తరణే ఏతత్తైమాతరసావితి త్రిభిఃమాతృదీనాం దక్షి
 ãవవగ్ం పిండత్రయం || ప్రథమమంత్రేఅసావిత్యత్రమాతుర్నామ
 గ్రిహణం || ఏతత్తైమాతః యజ్ఞదేయాశ్చత్వామనుఇతి || ద్విమాతృక
 స్య ఏతద్వాం మాతరౌయజ్ఞదేవిష్ణుజనిదేయాశ్చవామను | బహు
 మాతృకస్య || ఏతద్వోమాతరౌయజ్ఞదాః మిత్రజనిదాఃయాశ్చవాను
 ద్వితీయమంత్రే అసావిత్యత్ర పితామహీనామగ్రిహణమ్ || ఏతత్తైపి
 తామహీయజ్ఞజనిదేయాశ్చత్వామన్వీతిద్విపితామహీకస్య ఏతద్వాంపి
 తామహ్య యజ్ఞమిత్రజనిదేయాశ్చవామను || బహుపితామహీ
 కస్య | ఏతద్వః పితామహ్యయజ్ఞదా మిత్రజనిదావిష్ణుజనిదాయా
 శ్చవాను | సర్వత్రస్త్రీనామాంతైదాశ్చభ్యః ప్రయోక్తస్యః || జనిదే

త్యాది ॥ ఏనవేనరవేషామ్ ॥ పునమాజయతామిత్యాదియేచ
 వాత్రేతిమంత్రేణ పితృపిండార్థయాశ్చనాత్రేతిమాతృపిండార్థే
 చనహంతామితి పితృపిండార్థ తాశ్చనహంతామితిమాతృపిండార్థ
 తృప్యంతుభవంతఇతి పితృపిండార్థ తృప్యంతుభవంతఇతి మాతృపిం
 ధార్థ తృప్యంతృప్యంతృప్యతేతి సర్వేషాముపస్థానమ్ ॥ పుత్రానౌ
 త్యానితృప్త్యాతిః ప్రసవ్యంపిండాన్నరిషింతి ॥ న్యబ్జపాత్యాణియ
 స్త్వికాపిండార్థమన్నంగృహీతుతదసిన్యబ్జంతృప్యతేతి యజురనవానం
 జపత్ ॥ త్ర్యవరాధ్యమావతయత్యావోక్త్యపాత్యాణిద్వంద్వమధ్య
 దాహ్యశ్య సవ్యోస్సమవదాయ ప్రాణైనివిష్టోఽమృతంహామిబ్ర
 హ్మణిమత్రామృతతామితి శేషస్యగ్రాసావరాధ్యంప్రాశ్నియాత్ ॥
 మధ్యమంపిండం పత్యైన్ప్రయచ్ఛతి ॥ తంపత్నిఆధత్తపితరఇతి మం
 త్రేణ ప్రాశ్నాతి ॥ పత్యునేకత్వేపి మధ్యమంపిండం విభజ్యసర్వా
 భ్యః ప్రయచ్ఛతి ॥ ప్రతిపత్నిమంత్రావృత్తిః ॥ ఆధత్తపితరౌగర్భంకు
 మారం పుష్కరస్రజం ॥ యథేహపురుషోసత్ ॥ తంపత్ని ప్రాశ్నాతి
 పుమాన్సంజనయతి ॥ ❖ ఇతి మాన్వాశ్రద్ధంసమాప్తమ్ ❖

❖ అథాష్టకోచ్యతే ❖

యామాఘాః పౌణమాసాన్యాడపరిష్టాదన్వన్వకా ॥ ఆశ్రేషామ
 ఘావాయమాపౌణమాసాన్సంగతాసామాఘే ॥ ఏతస్యాడపరిద్వన్వ
 కా కృష్ణపక్షే ॥ తస్యామష్టమిజ్యేష్ఠయాసంపద్యతే ॥ తామేకాష్టకే
 త్యాచక్షతే ॥ తస్యామష్టకాకార్యా ॥ అసంయోగ సంయోగేపి తస్మీ
 న్మాసేజ్యేష్ఠయాకిర్యతే ॥ ఏనంసప్రమాణం సాయమాపాసనంహుత్వా
 కృతప్రాణాయామః పోషిషావీశీ అష్టకాంకరిష్యేఇతి సంకల్ప్య ॥
 యజ్ఞోపవీతీచతుశ్శరావమపూర్వశ్శివయతి ॥ శ్రిసణాభిఘాతం ప్రతి
 ష్ఠితాభిఘాతంతంకృత్వా ॥ అగ్నేరుపసమాధానాదిఅంజలిదర్శనై
 స్సంస్కారః అగ్నిముఖాంతేయంజనాఇత్యుచాఅంజలినాఅపూర్వా

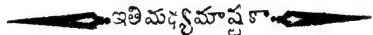
జహోతి దరావ్యసిస్త్వకృతమ్ । భేషయోరిత్యాదివచనాంతే ॥ అ
సూపశేష మప్తభాకృత్వాబ్రాహ్మణభ్య ఉపహరతి ॥*****

శ్రీఇతిపృథమాష్టకాశ్రి

తదానీమేన కృతప్రాణాయామఃప్రాచీనావీతీ శోషమధ్యమాష్ట
శాం కరిష్యఇతిసంకల్ప్య మాసిశ్చార్ధవద్బాహ్మణానామంత్రయతే ॥
శోషమధ్యమాష్టకాశ్చార్ధా భవిష్యతి తత్రభవద్భ్యుపసాదః కరణీయ
తి ॥ ఇతఃపృథుతిప్రాచీనావీత్యేన ॥ శోషమాతే ద్వితీయతృతీయామం
త్రాణకృత్వాగామపస్పశాయతి । పితృభ్యస్తావజుష్టముపాకరోమితి
తూష్టిం పంచాహ్యనుతిజాహోతి ॥ స్వాహాకారోపినాస్తి ॥ ఉపా
కరణంచ పశుసమాణాం ప్రయోజకమ్ ॥ అతస్సర్వధర్మాకరౌతి ॥
తేషాంప్రయోగః అగ్నేఃపురస్తాత్పదమపి తూష్టిమవటంభాత్వా ॥ తస్మి
న్నవటేభాదిరం పాలాశంవా యూపంప్రతిష్ఠాప్య త్రిన్వతాయూపం
తూష్టింపరిచీయ పశుసనావాపి తూష్టిమాదాయపశౌదక్షిణబాహూ
తయాసశనయాపరిచీయశోషా ముత్కృష్ట్య గ్రదక్షిణే శిరసిపాశేనాక్ష
యాప్రతిముచ్య పితృభ్యస్తావజుష్టా నియుజ్జేష్యుత్తరతాయూపస్యని
యున్క్తిప్రాణామితి ప్రాక్షతి । తూష్టింపర్వగ్నికృత్వా యూపాత్ప
శుం విసృజ్య శమిత్రాసంజ్ఞపనం కారయిత్వా సంజ్ఞప్తం పశుంప్రక్షా
శ్య ప్రాయశ్చిత్తస్య భవితస్యవోషనిఘాతాథణం పలాయనస్యసూ
ర్యనద్యదన్యపారశతి హుత్వాన్యస్తాద్భిషాశకృత్కరోమీతి హుత్వా
సంజ్ఞప్తహోమం తూష్టింహుత్వా ద్విహులామేకహులాంవాదాయ
పితృభ్యస్తావజుష్టాముత్కృతామితి నపాముత్థిద్య పపాధమేణవ
పాం శృపయిత్వాఽపరేణాగ్నిం దధాంత్యంస్తీర్య ప్లక్షశాఖాయాం
నపానిధాయ పశుంవిశస్యాప్వప్తకాథణం మాంసమవశిష్యఇతఃత్క్రృ
త్సం లోకికప్రకారేణ శృపయిత్వాతదేక దేశంమాసిశ్చార్ధవద్బా
హ్మణబాహుధాదన్నాద్ధోమాథణముద్భృత్యాద్భృతేన్నేమాం సగ్ స

శ్రీసృజ్యమానమిశ్రంచరుం శ్రీవయిత్వా అవరంపిష్టాధాంచరుం పయ
సి శ్రీవయిత్వాఉభయత్ర శ్రీవణాభిఘారణపరిమితాభిఘారణాంతం
కృత్వా అగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్నిముఖాంతే మాసిశ్శాద్ధసద్బ్ర
హ్మణానాహూయపాదప్రత్యాశనం కృత్వాక్షణవిశేషః ॥ మధ్యమాష్ట
కాశ్శాద్ధక్షణః కతావ్యగత్యుక్తేఽంతభేతి పూర్వవత్ తతస్సంకల్పసి
ద్ధిర స్తీప్త్యుక్తే అస్తుసంకల్పసిద్ధిః । ఉద్ధియతామిష్యుక్తే కామము
ద్ధియత్వామీతిప్రతిపచనమ్ ॥ తతఃపలాశవణాడవ స్తీర్ణ హిరణ్యశకల
మనధాయశృత్వాస్మిన్వసామన వాయుహిరణ్యశకలముపరిష్టాత్కృత్వా
భిఘార్యమహవసామిత్ప్రచావసాంజహోతి॥ అ స్తీర్ణవసాహోమే పిత
రొదెవతా॥యజ్ఞోపవీతి దర్వాన్యముప స్తీర్ణ మాంసాదనం ద్విరవదా
యాభిఘార్య యాంజనాఇతి సప్తభిఃప్రత్యృచంసంతా హుతిజహో
తి ॥ యాంజనాఇతిచ తన్మహాకౌలూఖలా ఇన్ద్రేతస్యాం చొక్థ్యానిమ
సప్తసుయజ్ఞోపవీతీస్యాత్ ॥ తర్వాక్షాకః ॥ యాంజనాద్యాశ్చతస్యా
యాయాచైకౌలూఖలాఇతి । యజ్ఞోపవీతవేనస్యాదుక్త్యాదిమచస
ప్తసు । యాంజనాదిసప్తస్వేకాష్టకాదేవతాపిష్టానాం । పిష్టకృతమల
వణంతసాదవదాయ ఉక్త్యశ్చేత్యృచాజహోతి ॥ మాంసపిష్టలాదెవ
తా ॥ ఘాః పృథివ్యగ్ని నెత్తిష్టాభిః పరిమంత్రవస్తాహుతిజహోతి
తతఃసిష్టకృదాదిగ్రాసావరాధ్యప్రాశనాంతంసర్వం మాసిశ్శాద్ధవ
త్పిండవజంవా ॥

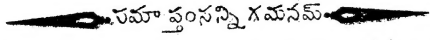
అధైతదవరం దధ్నవవాంజలినా జహోతి ॥ అథప్రథమమధ్యమా
ష్టకయోః పృత్యామ్నయః అష్టమాగ్నిం ప్రాతరౌపాసనకృతే యజ్ఞో
పవీతీకృతప్రాణాయామో దధ్యంజలిహోమం కరిష్యామీతిసంకల్ప్య
అగ్నేరుపసమాధానాది ప్రతిపద్యతే । అంజలిదర్శ్యస్సంస్కారః ॥
అగ్నిముఖాంతే అంజలాపుప స్తీర్ణ దహోద్విరవదాయాభిఘార్య ।
యాంజనాఇత్యృచాముఖేన జహోతి ॥ దర్వాన్యసిష్టకృతంజహోతి॥

అం

అండుమిశ్నాగ్నహ్యప్రయోగస్తతా.

వయోరిత్యాది పరిమేదనాంతే । అస్తిన్నపి పక్షేనవమ్యామవస్థకార్త
 వ్యా ॥ తత్త్యక్తోకః ॥ హోమోదస్యంజలఃప్రాతరప్తమ్యా ముపవీతినా ।
 పక్షేచాస్తిన్నవమ్యాంతుభవేదన్వస్తకాక్రియా ॥ ఇతిదగ్ధంబలిహోమః ॥
 అథాన్వస్తకా ॥ అన్వస్తమ్యం సాయమాసాసనం హుత్యా ॥ కృతప్రా
 తాయామః ప్రాచీనావీతి శోవఅన్వస్తకాశ్లాద్ధం కరిష్యఇతిసంక
 ల్ప్య ॥ సర్వంమాసిశ్రాద్ధవత్క్రోతి ॥ వరణైవిశేషః ॥ శోవఅన్వస్త
 కాశ్లాద్ధం భవిష్యతి ॥ తత్త్యభవద్భ్యుప్సాదగ్ధకణ్డయఇతి ॥ క్షణైవిశే
 షః ॥ అన్వస్తకాశ్లాద్ధక్షణః కథంవ్యఇత్యుక్తే ॥ ఓంతభత్వాది ॥ ఇ
 త్యన్వస్తకా ॥ — ॥ అథయాచ్చాలబ్ధరథాదిపరిగ్రహః ॥ — ॥

ఆచార్యాధ్యాయాచ్చాలకతుమ్మిచ్చకదాతారంప్రాప్య ॥ అ
 స్తుమిమలైకృత్యిత్యారభ్య యశోసిద్ధ్యేతదంతాన్తంత్రాజపేత్ ॥ అ
 సావిత్రిస్యస్థానేవాతుర్నామగ్రహణం యజ్ఞశర్తన్నిత్యాదిసంబోధ
 నేన ॥ అథ ఆచార్యాధ్యాయం భవంతం యాచామితిబూయాత్ ॥ కథా
 లబ్ధశ్చైత్తమశ్వైరోజయిత్వా ప్రియమమస్తాప్య అంకౌన్యంకావ
 భితఇత్యుచారభవక్రేపక్షసివాభిమృశతి ॥ అధ్వనామితియజ్ఞపారభ
 మాదుహ్య ॥ అయంవామిత్యుచాప్రాచీముదీపీవాదిశమభిప్రయా
 య తతోయథాకామంగచ్ఛేత్ ॥ అశ్వశ్చైల్లబ్ధః ॥ అశోసిహయోసి
 త్యారభ్య పతాన్వసిహిత్యంతముక్త్యా ఆరోహతి ॥ హస్తీచేల్లబ్ధః ॥ హ
 స్తియశసమిత్యుచాఽఽరోహతి । అసావిత్రిస్యస్థానే విరావతేతి ల
 బ్ధహస్తినానామగ్రహణమ్ ॥ — ॥ అశ్వహస్తినారెవణే । స్థానాప్య
 ధివిబజ్జితాపరవతానామితిదాన్వభ్యమృగాభ్యంభూమిమభిమృశేత్ ॥

సమాప్తంసన్నిగమనమ్

సంవాదమేష్యక ఋణౌదానాదివ్యవహారం కతుమ్మేష్యకృ
 తప్రాణాయామః ఫలీకరణహోమంకరిష్యఇతిసంకల్ప్య ॥ అగ్నింపరి
 స్తీర్య నమ్యేనపాణినాధత్రం దండంచాదతైదక్షిణేకరేఫలీకరణముష్టిం.

గృహీత్వా అవజహ్వకనిజహ్వకేతి జుహుయాత్ ॥ అసావిత్వస్యస్థానే
 ఋత్వధీనో నామగ్రహణం ॥ తతోవ్యవహారసభాంగత్వా అలవాద
 మిత్యేతాంజపేత్ ॥ అత్రాప్యసావిత్వత్ర పృత్వధీనో నామగ్రహ
 ణమ్ ॥ ఋక్థశ్చేత్పృత్వధీ ॥ యాతమిషారరాత్యుతిసూరితి చాప్య
 భావ మృగాభ్యంతమభిమంత్రయేత్ ॥ క్రోధరహితోభవతిసః ॥—॥
 అనంభవేపుః శ శేషమ్ ॥ న్వభార్యాయాంపురుషాంతరశక్లన్యాయం
 భవమిచ్ఛన్నేత్యథః ॥ యన్యభరాయదిప్రవత్సన్యన్యేనావస్థితిః
 సః స్థూలాఢారి కాశవ చూణోనికారయిత్యావజ్జామివేద్యచాసు
 ప్రాయాభార్యాయాయోనో చూణోన్యవవతి ॥ ప్రవాసాదేత్య పర
 పురుషశంకాయాం కపిలామూత్యేణయోనింప్రత్యక్షయితపునరపిసిద్ధ్య
 థే ॥—॥ యదస్యగృహేవణ్యగ్న్యాత్తతతదాయాగ్నిం పరిస్తీ
 ర్య యదహంధనేనేత్యచాజుహుయాత్ ॥ వైశ్యస్యవైశ్యవృత్తైర్వా
 స్యాద్గృహేపణ్యంపణనీయం ధాన్యతిలవస్త్రాద్యప్రాణి । తస్యాగ్ని
 ముఖాంతేయదహంధనేనేతి పణ్యదవహాయ జుహోతి । సిద్ధ్యకృదాది
 పరిషేచనాంతం—యంభరారమన్యంవాప్రీతియ క్తం చుత్తానన్భ
 ద్యైతేతియాస్త్రీకామయతేసాజీవంత్యాగోశ్శృంగసన్వంమూత్యమానీ
 యసు ప్తంపతిం పరిత్యేతిహ్వభ్యాంత్యః ప్రసవ్యంపరిషించేత్ ॥—
 యేనసథాదానకర్తకరాః పతాయెర్గ గచ్ఛేయరిత్యథః ॥ తస్మిన్పథి
 భూమావగ్నిమిధావ అవతేనవతేయేతిచ తస్య అహ్నిహుతిజహో
 తి—యద్యేనగద్విజువృత్తాదేః ఫలమభినివతేత్ తద్దేశంయదివృత్తా
 దితి ప్రత్యక్షయాత ॥ కంకాదికుత్స్తితపక్షివత్తాఘాతోద్ధూతశరీర ప్ర
 దేశంయేపక్షిణత్యేతిప్రత్యక్షయాత ॥—॥నవరసాదీనా మసతినిమిత్తేయ
 దివిందురభినివతతేత్తదివోనుమేతిప్రత్యక్షయాత ॥—॥అగారస్థూణో
 ఖరహణే అగారవవమధున ఉపపేశనెకుప్త్యాం చుల్లికాయాం కపోత
 కశనే పుత్రాదీనాముపవృత్తపరిమరణే అన్యేమచాద్భుతారావైష్ణ

భూకంప రాత్రింద్రధనుడశశానాదిము అమావాస్యాయాం నిశ్చయం
ముహూర్తః ద్వయదశశానాదూర్ధ్వం యత్రాహింశబం నశ్యణుయా
త్తస్తికా దేశే అగ్నిరుపసమాధానాది । శమ్యః పరిధ్యథే ॥ ఆజ్య
భాగాంలే ॥ ఇమం మేవదుశైతి దశాహురిజః పూతి । జయాదిప్రతి
పత్యతే పరిపేచనాంతం కరోతి అభిముఖ్యనమృతేభ్యః దక్షిణతః ॥
ఇమంజీవేభ్యఇత్యుక్తానం పరిధిందధాతి । జీవతాంత్రాణాథక్మమ్ ॥***
—ఇత్యావ స్తమ్మీయగృహ్యప్రయోగవృత్తౌ అష్టమఃపటః—
అనుక్తమత్యుక్తమయ్యుక్తియ్యుక్తంవ్యక్త్యంతరోక్తంబహుయ్యుక్తియ్యుక్తం
తత్సర్వమార్యాపరికౌఠయంతు గృహ్యప్రయోగాభ్య నిబంధనంచ ॥

ఇతిశ్రుతాలవృంతనివాసికృత-ఆండపిశ్శౌభ్య

గృహ్యప్రయోగస్సమాప్తః.

